

NERINGOS SAVIVALDYBĖS ADMINISTRACIJA

TURISTINIO OBJEKTO
„KURŠIŲ BUITIES MUZIEJAUS“
GALIMYBIŲ ANALIZĖ

NERINGA-VILNIUS, 2014

TURINYS

ĮVADAS.....	3
SANTRAUKA.....	5
1. TURIZMO SITUACIJOS REGIONE ANALIZĖ KURŠIŲ BUITIES MUZIEJAUS TURISTINIO OBJEKTO ATŽVILGIU.....	16
1.1. Lietuvos ir gretimų šalių turistinio regiono esamos situacijos analizė.....	16
1.1.1. Pasaulio, Europos ir Lietuvos turizmo esama padėtis ir prognozės.....	16
1.1.2. Klaipėdos regiono turizmo esama situacija.....	19
1.1.3. Neringos kurorto esama situacija.....	23
1.1.4. Kuršių buities muziejaus konkurencinė aplinka.....	34
1.1.5. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ steigimo poreikis ir galimas patrauklumas.....	38
1.2. Užsienio valstybių ir Lietuvos buities muziejų po atviru dangumi patirties analizė.....	43
1.2.1. Bendra muziejų ir jų veiklos charakteristika.....	43
1.2.2. Muziejų interpretavimas ir paslaugos lankytojams.....	53
1.2.3. Lankytojai.....	59
1.2.4. Rinkodara, informacinės sklaidos ir pardavimų kanalai.....	62
1.2.5. Muziejų valdymas ir finansavimas.....	65
2. TURISTINIO OBJEKTO KURŠIŲ BUITIES MUZIEJAUS VEIKLOS, VADYBOS IR VALDYMO SCENARIJAI.....	70
2.1. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus steigimo istorinės prielaidos.....	70
2.1.1. Kuršių nerijos gyventojų etninės kultūros šaltinių ir istoriografijos apžvalga.....	70
2.1.2. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejaus“ vizija.....	82
2.2. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus funkcijų ir rekreacinių paslaugų bei veiklos pasiūlymai.....	85
2.2.1. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Žemė.....	85
2.2.2. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Ugnis.....	93
2.2.3. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Vėjas-Oras.....	96
2.2.4. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Vanduo.....	100
2.2.5. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ vieta ir išdėstymas.....	110
2.3. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus vadybos pasiūlymai.....	115
2.4. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus valdymo pasiūlymai.....	118
2.5. Alternatyvų finansinis ir ekonominis vertinimas.....	124
2.5.1. Finansinė analizė.....	124
2.5.2. Ekonominė analizė.....	132
2.5.3. Jautrumo analizė.....	142
3. TURISTINIO OBJEKTO „KURŠIŲ BUITIES MUZIEJUS“ STEIGIMO RIZIKOS IR JŲ VALDYMO VEIKSMAI.....	144
3.1.1. Finansinė rizika.....	144
3.1.2. Technologinė ir aplinkosaugos rizika.....	146
3.1.3. Personalo rizika.....	146
3.1.4. Teisinė, institucinė, politinė rizika.....	147
INFORMACIJOS ŠALTINIAI.....	148
PRIEDAI.....	160

IVADAS

Kuršių nerija – išskirtinė tarptautinės reikšmės saugoma teritorija, 2000 m. įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą kaip unikalus, lengvai pažeidžiamas dėl jūros, vėjo ir žmogaus veiklos susidaręs ir toliau besiformuojantis smėlingas miškingas pajūrio nerijos kultūrinis kraštovaizdis, pasižymintis gamtos ir kultūros paveldo vertybių gausa bei didele socialine ir kultūrine svarba. Istorijos bėgyje žmogaus veikla Kuršių nerijoje yra buvusi tiek katastrofiška, tiek progresyvi. Tik sąmoningas veikimas ir tinkamų veiklos formų pasirinkimas padėjo žmogui išlikti kintančioje Kuršių nerijoje (UNESCO, 2013). Šis, tarytum iš vietos atminties kylantis, palinkėjimas dabarties kartoms ragina įvertinti pirmtakų patirtį ir išsaugoti ateities kartoms vietinį gamtos ir kultūros paveldą – tiek medžiaginį, tiek ir neapčiuopiamą.

Unikali Kuršių nerijos gamta ir kultūra jau keli šimtmečiai traukia įvairių šalių keliautojus, mokslininkus, menininkus ir turistus. Šiandien apie senuosius krašto gyventojus – kuršius/kuršininkus, bei jų tradicinę gyvenimą sužinome tik iš knygų, senųjų fotografijų ar apsilankę muziejuose. Būtent muziejai, ypatingai – atviro oro, turi geriausias galimybes gyvai pasakoti vietovės istoriją. Deja, šiuo metu nerijos gyventojų buitį, verslą ir neapčiuopiamasis paveldas nėra pilnai atspindimi ir interpretuojami nei viename Lietuvos muziejuje. Pagrindiniame įvairius šalies regionus reprezentuojančiame Lietuvos liaudies buities muziejuje dar tik planuojama kurti Mažosios Lietuvos žvejų kaimelį, o Nidoje esanti žvejų sodyba atspindi labai konkretų laikmetį (XIX a. pab. – XX a. pr.) ir dėl vietos trūkumo negali būti naudojama interpretuoti visos Kuršių nerijos archeologinės ir etnografinės medžiagos įvairovės. Tuo tarpu Lietuvos jūrų muziejaus etnografinė žvejo sodyba reprezentuoja kito regiono – Šventosios, architektūrą ir dėl savo lokacijos (uosto teritorijoje) negali atspindėti būdingos Kuršių nerijos žvejų gyvenamosios aplinkos.

Kuršių buities muziejaus idėjai – jau daugiau kaip 20 metų: 1994 m. patvirtintame Kuršių nerijos nacionalinio parko kompleksiniame generaliniame plane buvo numatyta vieta tokiam muziejui pietiniame Pervalkos gyvenvietės pakraštyje. Nors šio sumanymo neatsisakyta ir naujajame Neringos savivaldybės bendrajame plane (Neringos savivaldybė 2012), tačiau iki šiol jis nebuvo pradėtas realizuoti.

Šios galimybių analizės tikslas – pateikti turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ formavimo scenarijus bei turistinio potencialo vertinimą Neringos turistiniam patrauklumui bei konkurencingumui didinti. Tikslo įgyvendinimui numatyti uždaviniai:

- 1) Pateikti turizmo situacijos analizę bei įvertinti steigiamo objekto galimą turistinį patrauklumą Lietuvos ir gretimų šalių turistiniame regione turizmo rinkų ir konkurencingų objektų atžvilgiu;
- 2) Nustatyti turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ veiklos, vadybos ir valdymo scenarijus, remiantis esančių muziejų po atviru dangumi vadybos ir

valdymo patirties analize, bei pasiūlyti ir pagrįsti naudingiausių suinteresuotųjų šalių atžvilgiu valdymo variantą;

- 3) Įvertinti kuriamo turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“, kaip turistinio objekto steigimo riziką, bei pateikti rizikos valdymo galimybes.

Siekiant aukščiau nurodytų uždavinių atlikta išsami regiono socio-ekonominės aplinkos ir turizmo situacijos analizė, išanalizuota Lietuvos ir užsienio valstybių analogiškų muziejų po atviru dangumi patirtis, apžvelgti Kuršių nerijos gyventojų etninės kultūros šaltiniai ir istoriografija, suformuluoti muziejaus vizija, tikslai ir uždaviniai (principai), detalai aprašyta ekspozicijos ir veiklų koncepcija, išanalizuotos ir tarpusavyje palygintos 3 turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ vadybos alternatyvos, atliktas alternatyvų finansinis ir ekonominis vertinimas, pateikti konkretūs pasiūlymai dėl muziejaus valdymo, įvertintos numatomos su Kuršių buities muziejaus valdymu susijusios rizikos bei pateikiami konkretūs rizikų valdymo pasiūlymai. Rengiant galimybių analizę naudotasi dideliu kiekiu įvairių sričių literatūros (literatūros sąrašas pateikiamas priede), atlikta 16 ekspertinių interviu su turizmo ir muziejų specialistais, vietos verslo ir bendruomenės atstovais (ekspertų sąrašą žr. 4 priede), surengtas koncepcijos pristatymas Neringos architektūros, urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros taryboje (fokus grupė, 2014-02-07).

Galimybių analizės užsakovas – Neringos savivaldybės administracija. Galimybių analizę parengė viešoji įstaiga „KULTUR“ ir UAB „BGI Consulting“, vadovaudamiesi 2013 m. rugsėjo 2 d. jungtinės veiklos sutartimi Nr.J-130902-01 bei Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ galimybių analizės paslaugų viešojo pirkimo-pardavimo sutartimi Nr.V31-208. Galimybių analizė parengta įgyvendinant Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos EKPP bendradarbiavimo per sieną programos 2007-2013 m. projektą „Crossroads 2.0“.

SANTRAUKA

Pagal Pasaulio turizmo organizacijos duomenis ir prognozes Vidurio ir Rytų Europa yra ir toliau išliks vienu sparčiausiai augančių Europos regionų. Lietuvos pajūris su Klaipėdos uostu ir Neringos bei Palangos kurortais – vienas patraukliausių šalies turizmo regionų. Kuršių nerija – išskirtinė tarptautinės reikšmės saugoma teritorija įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Neringa – vienas iš seniausių šalies kurortų. Nuo praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio turizmas čia yra pagrindinė ūkio šaka, teikianti pragyvenimo šaltinį didelei daliai vietos gyventojų bei reikšmingai įtakojanti visos savivaldybės socio-ekonominį vystymąsi. Kita vertus, Neringa, kaip ir visas Lietuvos pajūrio regionas, pasižymi ypatingai dideliais turistų srautų sezoniniais svyravimais, kurie apsprendžia ir verslo bei darbo vietų sezoniškumą. Be to, gamtinės aplinkos apkrova vasaros sezono metu, o iš kitos pusės – nepilnas resursų panaudojimas likusiais metų laikais, kenkia Neringos kaip kurorto ir kaip Pasaulio paveldo teritorijos sambūviui. Todėl būtina ieškoti sprendimų, kurie galėtų padėti suaktyvinti turizmą ne sezono metu bei mažinti jo priklausomybę nuo blogų oro sąlygų, tuo pačiu nedidinant spaudimo gamtinei aplinkai.

Vienas iš svarbiausių turistų srautus lemiančių veiksnių yra laisvalaikio pasiūlos įvairiais metų laikais atitikimas vartotojų poreikiams. Apklausos rodo, kad apie 30 proc. Neringos svečių nėra patenkinti paslaugų įvairove Neringoje. Lietuvos gyventojai labiausiai pasigenda daugiau veiklos vaikams, daugiau galimybių sportuoti ar užsiimti kultūrine ir menine veikla bei amatais. Tuo tarpu užsieniečiai pageidautų daugiau gamtos tyrinėjimų ir kultūrinės veiklos.

Nors Neringoje yra net keli muziejai, ekspertų vertinimu vietinis nematerialusis paveldas nepakankamai išnaudojamas kultūriniam turizmui. Kuršių nerijos gyventojų istoriją ir kultūrą pristatančių muziejų ir ekspozicijų tinklą (lietuviškoje nerijos dalyje) sudaro 8 objektai, netolygiai išsidėstę trijose nerijos vietovėse. Deja, šiuo metu jie veikia pavieniui ir neformuoja lankytojiui aiškiai suprantamo ir patrauklaus tinklo. Be to, dauguma muziejines funkcijas atliekančių įstaigų sutelkta Nidoje ir Juodkrantėje, o jų veikla pagrįsta daugiausiai klasikine muziejininkystės prieiga, kuriai būdingas statiškas originalių daiktų ir dokumentų eksponavimas, tuo tarpu lankytojų „įveiklinimas“ – minimalus. Taigi, yra akivaizdus poreikis naujo tipo muziejui, kuris didžiausią dėmesį skirtų ne pastatų ir kitų originalių eksponatų demonstravimui, bet nematerialaus paveldo, visų pirma – įvairių darbo ir buities procesų, interpretavimui bei lankytojų įtraukimui į įvairias veiklas.

Pagal Tarptautinės muziejų tarybos (ICOM) apibrėžimą „muziejus yra ne pelno siekianti, nuolatinė, lankytojams atvira institucija, tarnaujanti visuomenei ir jos vystymuisi, kuri įgyja, konservuoja, tyrinėja, komunikuoja ir eksponuoja apčiuopiamą ir neapčiuopiamą žmonijos ir jos aplinkos paveldą švietimo, tyrinėjimo ir malonumo tikslais“. Taigi, šiuolaikinis muziejus – tai švietimo įrankis ir paslaugų teikėjas

visuomenės plėtrai. Todėl naujojo muziejaus reikalingumas ir naudingumas turėtų būti grindžiamas visų pirma Neringos savivaldybės gyventojų socio-ekonominių bei Kuršių nerijos nacionalinio parko gamtos ir kultūros paveldo apsaugos poreikių tenkinimu. Pagrindiniai ekonominiai poreikiai – turistų laisvalaikio galimybių didinimas ir sezoniškumo bei priklausomybės nuo blogų oro sąlygų mažinimas, tradicinių verslų skatinimas ir alternatyvių pajamų šaltinių sukūrimas bei tolygesnis pajamų iš turizmo paskleidimas. Svarbiausi socialiniai-kultūriniai poreikiai – gyvenimo sąlygų gerinimas, Pervalkos įvaizdžio gerinimas, gyventojų vietinės tapatybės stiprinimas, tradicinės architektūros ir vietos dvasios išsaugojimas. Skubiausiai spręstini aplinkosauginiai poreikiai – gyventojų ir lankytojų sąmoningumo didinimas, kopų apsauga ir gaisrų prevencija, aplinkai draugiško transporto skatinimas bei tolygesnis lankytojų srautų paskirstymas laike ir erdvėje.

Pagal Europos atviro oro muziejų asociacijos (AEOM) apibrėžimą, atviro oro muziejai (*angl.k.* open air museum) yra „moksliškai sukauptos kolekcijos lauke, sudarytos iš įvairių struktūrų, kurios kaip konstruktyviniai ir funkciniai dariniai iliustruoja gyvenviečių būdingus pavyzdžius, būstą, ūkį ir technologiją“. Nors atviro oro muziejuose daugiausiai eksponuojami originalūs iš kitur perkelti pastatai, vis dėl to pripažįstama ir kopijų ar rekonstrukcijų vertė: tokiais muziejais laikomi ir muziejai, kurių pastatai, pilnai arba iš dalies, kaip kopijos arba tikroviškos rekonstrukcijos (*angl.k.* true-to-scale reconstructions), yra atstatyti pagal originalius pavyzdžius, yra tinkamai apstatyti ir atviri visuomenei. Šios nuolaidos gali būti daromos tik tais atvejais, kai nėra išlikusių originalių tokio tipo pastatų, o kopijos arba rekonstrukcijos yra padarytos pagal griežčiausius mokslinius metodus. Atviro oro muziejai pradėti steigti XIX a. paskutiniame dešimtmetyje Skandinavijoje. Vienas iš seniausių iki šiol veikiančių tokių muziejų, tarnavusių prototipu kitiems muziejams, yra Skansenas Stokholme, pradėjęs veikti 1891 m. XX a. 2-4 dešimtmečiais atviro oro muziejų atsirado kitose Europos šalyse bei JAV, o po Antrojo pasaulinio karo – ir kituose žemynuose. Šiaurės Amerikoje analogiški muziejai paprastai vadinami gyvosios istorijos, ūkių ar žemdirbystės muziejais. Pagrindinis atviro oro muziejus mūsų šalyje – Lietuvos liaudies buities muziejus (įsteigtas 1966 m.) – vienas didžiausių (plotu ir eksponatų skaičiumi) atviro oro muziejų Europoje. Prie šio tipo muziejų taip pat priskirtinos muziejinės žvejų sodybos Nidoje, Koptalyje, Drevernoje ir Rusnėje.

Viena iš atviro oro muziejų augančio populiarumo pastaraisiais metais priežasčių – visuomenės poreikis patirti seną praeitį interaktyviu būdu. XX a. aštuntajame dešimtmetyje atviro oro muziejai perėjo iš taip vadinamos „tautinės tapatybės“ fazės, į taip vadinamą „gyvosios istorijos“ fazę – ypatingai akcentuojamas patyriminis istorijos interpretavimas ir dalyvaujamas mokymasis (*angl.k.* participatory learning); siekiama istoriją pristatyti taip, kad ji turėtų tam tikrą prasmę šiuolaikiniam žmogui; didesnis dėmesys skiriamas turizmui ir paslaugų kokybei. Šios savybės ypatingai būdingos archeologiniams muziejams po atviru dangumi, kur gerai išlikusių originalių eksponatų

trūkumas atveria daugiau galimybių istorijos pažinimui „rankiniu būdu“, t.y. tyrinėjant ir eksperimentuojant.

Kuriamas Kuršių buities muziejus galėtų turėti tiek klasikinio (etnografinio), tiek ir archeologinio atviro oro muziejaus bruožų. Viena vertus, turimi šaltiniai daugiausiai leidžia interpretuoti paskutinių kelių šimtmečių istoriją, paprastai nepriskiriamą archeologiniams laikams. Kita vertus, muziejuje būtų atkuriamos tikslių išmatavimų pastatų rekonstrukcijos, kas yra labai būdinga archeologiniams muziejams, o ne perkeliama iš kitur autentiški pastatai, kas yra pagrindinis klasikinių (etnografinių) muziejų ekspozicijų kūrimo metodas. Be to, Europoje taip pat yra nemažai etnografinių atviro oro muziejų, kuriuose yra ir archeologinių rekonstrukcijų. Todėl galimybių analizėje apžvelgiama tiek klasikinių (etnografinių), tiek ir archeologinių Europos atviro oro muziejų patirtis įvairiais veiklos ir vadybos aspektais.

Pagrindinės priemonės, kuriomis atviro oro muziejuose lankytojams pristatoma ir paaiškinama muziejaus medžiaga, yra nuolatinės ekspozicijos (kuriose originalius daiktus gali pakeisti architektūrinės ir daiktų rekonstrukcijos), gidai, ženklinimas, leidiniai, renginiai (pvz. festivaliai, kalendorinės šventės, paskaitos, filmų demonstravimas ir kt.), praktinio rankų darbo veiklos (*angl.k.* hands-on), procesų demonstravimas, keičiamos parodos, amatų įrangos demonstravimas, amatų dirbtuvės, interpretavimas pirmu ir trečiu asmeniu, atkūrimas (*angl.k.* reenactment), muzikos ar teatro pasirodymai. Vis dažniau interpretavimui pasitelkiamos ir skaitmeninės išmaniosios technologijos. Muziejaus aplinką ir lankytojų patirtį sugyventi padeda muziejuje laikomi gyvuliai, įrengti įvairūs modeliai ir maketai, galimybė apsirengti tam tikro laikmečio rūbais ar pernaktoti muziejaus sodyboje.

Svarbus atviro oro muziejų veiklos baras – edukacinės programos, neretai prasidedančios nuo susipažinimo su muziejaus tema dar prieš vykstant į muziejų ir užsibaigiančios aptarimu sugrįžus. Dažniausiai edukacinės programos yra skirtos vaikams, tačiau kai kurie muziejai yra parengę ir neformalių programų suaugusiųjų grupėms (verslas-verslui arba vakarėlių forma). Tokiose programose, paprastai, dominuoja pramoginis elementas su tam tikrais mokomaisiais elementais.

Kaip minėta, vis labiau muziejuose naudojamas gyvosios istorijos metodas, auga eksperimentinės archeologijos populiarumas. Amatus ir gyvenseną demonstruoja muziejaus darbuotojai ir/arba savanoriai. Archeologiniuose muziejuose dažniausiai lankytojams siūlomos veiklos yra maisto gamyba, keramika (puodų gamyba ir krosnies statymas bei degimas), tekstilė (audimas, vijimas, dažymas, kostiumų siuvimas), medžio darbai (tašymas kirviu, drožinėjimas), muzikos ar teatro pasirodymai, šaudymas iš lanko, odos dirbimas, augalų sodinimas ir priežiūra, metalo darbai (bronzos, geležies kaitinimas ir kalimas, lydiniai, juvelyrika, monetos), virvių vijimas, laivo statymas, odos rauginimas. Siūlomų veiklų skaičius svyruoja priklausomai nuo turistinio sezono. Etnografiniuose muziejuose demonstruojami vėlyvesni, bet nemažiau įdomūs verslai ir

amatai, pvz. grūdų malimas ir milo vėlimas malūnuose, klumpių gamyba; lankytojai gali pabendrauti su įvairias tradicinei visuomenei būdingas socialines grupes reprezentuojančiais personažais – „ūkininkais“, „amatininkais“, „namų šeimininkėmis“, „mokytojais“, „piemenimis“ ir kt. Kitos retesnės veiklos atviro oro muziejuose – dainavimo seminarai, jodinėjimas, važinėjimasis elnių traukiamomis rogėmis, laso mėtymas, ekskursijos kariatomis, plaukiojimas vikingų laivu arba iš medžio išskaptuotomis kanojomis, žvejyba muziejaus vandens telkinyje, įvairios komandų formavimo veiklos, pažintis su vietinių veislių ūkiu, pasivažinėjimas traktoriumi, čiuožykla ant užšalusio ežero ir pan.

Svarbus muziejų sėkmės faktorius – paslaugos lankytojams. Svarbiausia, kuo muziejaus vadybininkai turėtų pasirūpinti prieš lankytojams atvykstant, tai parodyti potencialiam turistui, kad toks muziejus yra, sudominti juos bei padėti surasti kelią į muziejų. Lankytojų patirtis pačiame muziejuje prasideda nuo kasų, informacijos ir sutinkančių darbuotojų. Lankymosi metu svarbu užtikrinti, kad muziejus yra pakankamai patrauklus, o pateikiama informacija yra teisinga. Kita vertus, ne visi lankytojai atvyksta į muziejų, kad ką nors sužinotų: poilsis – taip pat labai svarbus apsilankymo muziejuje motyvas. Todėl šalia to, ką lankytojas nori pamatyti muziejuje, vienodai svarbūs yra ir tokie dalykai kaip poilsio vietos, tualetai, maitinimas, vaisvandeniai ir pan. Bene svarbiausias poilsio infrastruktūros elementas atviro oro muziejuose – maitinimo taškas. Jam turi būti parinkta pakankamai centrinė vieta. Muziejuose nebūtinai turi būti restoranas, pakanka savitarnos kavinės ar bufeto, kur asortimentas galėtų išsiplėsti, kai yra daug lankytojų ir susiaurėti, kai lankytojų sumažėja. Be to, muziejai, turintys tam pakankamai vietos, be restoranų taip pat sukuria geras sąlygas lankytojams, atsinešantiems savo maistą ir vaisvandenius. Kai kur muziejaus restoranas taip pat tarnauja ir kaip kulinarinio paveldo interpretavimo priemonė. Įprasta atviro oro muziejuose rengti santuokų ceremonijas, puotas, įvairius kitus renginius.

Kitos svetingumo priemonės atviro oro muziejuose – pakankamas skaičius tualetų, gerai išdėstytų po muziejaus teritoriją, kuriais leidžiama naudotis nemokamai; motinos/tėvo ir vaiko kambarys; vaikų žaidimų aikštelė. Kai kuriuose atviro oro muziejuose lankytojai gali apsistoti nakčiai. Lankytojams išvykstant, muziejui labai svarbu išlikti jų atmintyje. Muziejai turėtų siekti, kad lankytojai išvyktų su troškimu sugrįžti, pvz. kai bus galima patirti kažką naujo, bet tokios pačios geros kokybės. Lankytojai paprastai nori išsivežti kažką apčiuopiamo – suvenyrą arba kažką informatyvaus. Todėl dauguma muziejų turi parduotuves. Populiariausios prekės muziejų parduotuvėse – atvirukai ir kiti suvenyrai. Muziejuose taip pat prekiaujama muziejų pristatančiais leidiniais, DVD, vietoje dirbančių amatininkų gaminiais.

Lankytojų skaičius atviro oro muziejuose reikšmingai skiriasi. Pavyzdžiui tokiuose dideliuose ir seniai veikiančiuose etnografiniuose atviro oro muziejuose kaip St.Fagans nacionalinis istorijos muziejus Velse per metus apsilanko apie 600 tūkst. lankytojų. Tuo

tarpu mažesniuose archeologiniuose atviro muziejuose vidutiniškai apsilanko iki 35 tūkst. lankytojų, o pritraukti 75 tūkst. lankytojų per metus yra laikoma geru rezultatu. Intensyviausio turistinio sezono metu per dieną muziejuose apsilanko nuo 250 iki 3000 lankytojų. Tarp svarbiausių veiksnių, lemiančių lankytojų skaičių, yra muziejaus vieta, vietovės patrauklumas turistams, siūloma patirtis lankytojams ir vadybos efektyvumas.

Europos archeologinių atviro oro muziejų patirtis rodo, kad apie penktadalį lankytojų sudaro pasikartojantys lankytojai, daugiau nei pusė lankytojų – šeimos su vaikais. Vakarų, Centrinėje ir Šiaurės Europoje esantys muziejai daugiausiai lankytojų priima liepos ir rugpjūčio mėnesiais, tačiau yra ir nemažai muziejų, kurie pakankamai sėkmingai pritraukia lankytojus ir gretutiniais sezonais – gegužės-birželio ir rugsėjo-spalio mėn. Nemažai muziejų gruodžio-vasario mėnesiais dėl permažo srauto visai nepriima lankytojų.

Pagrindiniai motyvai, kodėl lankomasi atviro oro muziejuose, yra domėjimasis istorija, muziejų edukacinė vertė, pažintis su vietiniu regionu ir draugiškumas šeimoms bei aplinkai. Pagrindiniai informacijos šaltiniai, padedantys sužinoti apie muziejų ir apsispręsti apsilankyti – kitų žmonių rekomendacijos, muziejaus brošiūra, turizmo informacijos centras, muziejaus svetainė internete arba informacija apie muziejų kitur internete bei tiesiog pro šalį einant pastebėtas muziejaus įėjimas. Be klasikinių svetainių internete, muziejai taip pat vis aktyviau dalyvauja socialiniuose tinkluose ir išnaudoja interneto video bei mobiliųjų įrenginių teikiamas galimybes. Svarbus muziejų rinkodaros baras – vietinės partnerystės ir dalyvavimas įvairiuose regioniniuose pardavimų kanaluose.

Europos muziejų statistikos grupės duomenimis beveik pusė (43 proc.) Europos muziejų priklauso savivaldybėms arba regioninėms valdžios institucijoms. Dar apie 13 proc. muziejų yra valstybiniai ir 10 proc. priklauso kitoms viešojo sektoriaus institucijoms. Europos archeologinių atviro oro muziejų tarpe taip pat dominuoja ne privatūs muziejai. Tik 37 proc. nagrinėtų Europos archeologinių atviro oro muziejų patys užsidirba daugiau nei 50 proc. viso savo biudžeto, o didelė dalis muziejų surenka mažiau nei 20 proc. muziejaus veiklai reikalingų lėšų. Be pajamų už paruoštus bilietus, kitos muziejų pajamos gaunamos iš restorano, parduotuvės ir apgyvendinimo paslaugų. Pagrindinės archeologinių atviro oro muziejų sąnaudos (vid. 60 proc. metinio biudžeto) – darbo užmokestis. Taupant lėšas, tie patys darbuotojai atlieka po keletą įvairių funkcijų – sutinka lankytojus, prekiauja parduotuvėje, veda ekskursijas ir edukacinius užsiėmimus, demonstruoja amatus, atlieka smulkius remonto darbus bei vykdo dalį administracinių užduočių. Atsižvelgiant į sezoniskumą, įprasta praktika priimti sezoninius darbuotojus. Kartais pasitelkiami savanoriai ir studentai.

Pakankamai turtingi Kuršių nerijos gyventojų etnografijos šaltiniai ir istoriografija sudaro geras sąlygas Kuršių buities muziejaus kūrimui. Įvairių muziejinių eksponatų, etnografinių aprašų, piešinių ir brėžinių, foto medžiagos, garso ir vaizdo įrašų yra ne tik

Lietuvos, bet ir kitų šalių muziejuose ir archyvuose, o įvairių istorinių, etnografinių, kraštotyrinių straipsnių ir monografijų apie Kuršių nerijos senuosius gyventojus publikuojama jau nuo XVI a. antros pusės vokiečių, lietuvių ir latvių kalbomis.

Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio raida atspindi žmogaus ir gamtos galių santykius bei šių galių pusiausvyros trapumą. Išgyvenimo, prisitaikymo ir prijaukinimo gamtinėje aplinkoje motyvai lydėjo žmogaus būtl Kuršių nerijoje nuo seniausių laikų. Todėl Kuršių buities muziejuje apie tradicinę nerijos gyventojų kultūrą siūloma pasakoti per pagrindines Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio vystymesi pasireiškusias galias – žemę, vandenį, ugnį ir vėją – bei žmogaus santykį su jomis. Papildomai paveldo interpretavimą ir lankytojų veiklas siūloma struktūruoti pagal tradicinei žvejų visuomenei būdingą vaidmenų pasidalinimą (Vyru, Moterų ir Vaikų pasauliai). Lankytojas galėtų išbandyti įvairią su šiomis grupėmis sietiną veiklą ir savarankiškai pajusti šių pasaulių ypatumus.

Atsižvelgiant į vietinius poreikius bei tarptautinę panašių objektų patirtį formuluojama turistinio objekto Kuršių buities muziejaus vizija:

Kuršių buities muziejus tai – gyvasis muziejus, įvairioms tikslinėms grupėms jų kalba aktualiai pasakojantis Kuršių nerijos istoriją, veiksmis, potyriais ir pojūčiais skatinantis pažinimą ir asmenybės vystymąsi, sujungiantis lokalias ypatybes su universaliomis vertybėmis.

Misija:

Ugdyti atsakingą ir sąmoningą asmenybę, gebančią suprasti, branginti ir tausoti Kuršių nerijos išskirtinę visuotinę vertę.

Tikslai:

- 1) Pristatyti vietovės kultūros paveldą, interpretuojant tradicinės žvejų bendruomenės pasaulį, išryškinant žmogaus santykį su gamtos stichijomis – elgesį ir pasekmes, veiksmą ir atoveiksmį, vartojimą ir apribojimą, išlaidumą ir taupumą, tradicijas ir inovacijas.
- 2) Sudominti lankytoją nematerialaus kultūros paveldo atspindžiais aplinkoje, išmokyti įgūdžių, amato ir tradicijų pradmenų, bei paskatinti toliau domėtis Kuršių nerijos kultūros paveldu.
- 3) Ugdyti asmeninę atsakomybę ir atsakingą elgesį gamtoje.

Siūlomi ekspozicijos tematiniai segmentai ir veiklos pagal stichijas:

Stichija	Ekspozicijos segmentas	Veiklos lankytojams
Žemė	Namai	<ul style="list-style-type: none">• Medžiagų paruošimas ankstyvaisiais (titnaginiais) ir vėlyvesniais (pjūklas, kirvis) įrankiais akmens amžiaus būsto statybai• Rąstinio surenkamo gyvenamo namo modelio statyba, išardymas ir perkėlimas
	Žemdirbystė ir gyvulininkystė	<ul style="list-style-type: none">• Darbas akmenine žalvario amžiaus grūdų trintuve ir nedidelėmis sukamomis rankinėmis gironomis (XIV–XVII a.)• Avių kirpimas, vilnos plovimas, šukavimas, vėlimas, verpimas• Tradicinių pieno produktų gamybos demonstravimas
	Judėjimas ir susisiekimas	<ul style="list-style-type: none">• Jodinėjimas arkliu ir važinėjimas pašto kelio vežimu ar dvirate karietaite
	Smėlis ir miškas	<ul style="list-style-type: none">• Kopų apželdinimo darbai (nuo gardelių išpynimo iki sodinuko pasodinimo)
	Molis	<ul style="list-style-type: none">• Molio plytų formavimas, keramikos lipdymas, žiedimas, dekoravimas (demonstravimas ir lankytojų veikla)
Ugnis	Ugnies kūrimas ir gesinimas	<ul style="list-style-type: none">• Židinio įrengimas, ugnies įžiebimas įvairiais būdais, ugnies kurstymas ir „užmigdymas“• Gaisro gesinimas
	Ugnis maisto ruošimui	<ul style="list-style-type: none">• Duonos kepimas skirtingų epochų sąlygomis• Įvairių būdingų patiekalų gamyba (pvz. „kuršių kava“, žuvies kepimas ir rūkymas, varnienos patiekalai ir kt.) ir degustavimas

	Indų degimas	<ul style="list-style-type: none"> Įvairių indų degimo technikų demonstravimas lauko sąlygomis: nuo paprasto apdegimo iki juodosios keramikos (akcentuojamas laikotarpis – nuo neolito iki XV a.)
	Kalvystė	<ul style="list-style-type: none"> Kalvio darbų demonstravimas
	Ugnis kaip šviesos šaltinis	<ul style="list-style-type: none"> Ugnies žymens įkūrimas ir iškėlimas
Vėjas-oras	Nevaldomas vėjas	<ul style="list-style-type: none"> Pustymo demonstravimas
	Vėjo pažinimas	<ul style="list-style-type: none"> Susipažinimas su vėjų pavadinimais ir ypatybėmis, bei apie būdus perspėti apie pavojų Vėtrungių gamyba
	Vėjo pasitelkimas	<ul style="list-style-type: none"> Susipažinimas su buriavimo principais, mokymas pritvirtinti ir iškelti bures Paukščių stebėjimo pagrindų mokymas Varnų gaudymo demonstravimas ir varnienos patiekalų degustavimas Sklandytuvų modelių ir aitvarų gamyba ir leidimas
Vanduo	Žvejyba	<ul style="list-style-type: none"> Ankstyvųjų žvejybos priemonių – lanko, strėlės antgalio, žeberklo – gamyba Įvairios aktyvios veiklos, susijusios su senoviniais žvejybos/medžioklės būdais, tame tarpe – šiuo metu uždraustais (šaudymas iš lanko, žeberklų svaidymas ar smaigstymas persteke ar akmens amžiaus žūklės šakėmis į vandenį judančius taikinius) Žvejybos tinklais principų demonstravimas krante ir sekloje pakrantėje.
	Laivyba	<ul style="list-style-type: none"> Plaukiojimo priemonių - luoto, plokščiadugnės ir kylinės burvaltės – gamybos proceso demonstravimas Burvalčių modelių gamyba ir plukdymas Irstymasis plokščiadugnėmis mažytėmis valtelėmis Teminiai žygiai senoviniais ir pramoginiais laivais (pvz. negyvųjų kopų apžiūra iš vandens, išvyka į Žirgų ragą, Dreverną, Aukštadvarį, Ventę)
	Gintaravimas	<ul style="list-style-type: none"> Gintaravimas graibštu pakrantėje, siūlant rasti ir išgriebti „gintarą“, sąlyginį objektą – staigmeną Apsirengimas metaliniu naro kostiumu
	Ledas	<ul style="list-style-type: none"> Įvairios pramos ir veiklos ant ledo: buriavimas ledrogėmis, važinėjimas rogėmis arkliais, ledo kirtimas, poledinė žūklė, čiuožimas pačiūžomis
	Druskos gavyba garinimo būdu	<ul style="list-style-type: none"> Pažintinė programa nuo indų nulipdymo iki druskos išgavimo
	Gėlas vanduo	<ul style="list-style-type: none"> Gėlo vandens išgavimas kondensavimo būdu

Norint pilnai realizuoti siūlomą muziejaus koncepciją reikalinga suformuoti keturias pagrindines ekspozicijos zonas:

- 1) Žvejo sodyba (gyvenamasis namas, tvartas, daržinė, mažieji statiniai, kiti sklypo elementai)
- 2) Pakrantė (plokščiadugnių laivų užtraukimo į krantą vieta, laivų statybos aikštelė, tinklų džiovinimo vieta, kūdra-čiuožykla, ugnies žymens rekonstrukcija, „Audros stulpas“, stiebas su špritiniu ir gafelinu kurėno takelažu, venterių instaliacija)
- 3) Eksperimentariumas (akmens amžiaus (neolito) būsto rekonstrukcija, židinytis su prieduobe, puodžiaus dirbtuvė (pastogė), lauko kalvė, išardomas rąstinio namo modelis)
- 4) Karčiama-pašto stotis (kulinarinio paveldo restoranas) ir kariatinė

Atsižvelgiant į esamą muziejų tinklą Kuršių nerijoje, Lietuvos ir užsienio šalių atviro oro muziejų patirtį, bei teritoriją, kurioje pagal Neringos savivaldybės bendrąjį planą numatoma kurti Kuršių buities muziejų, analizuojamos 3 muziejaus vadybos alternatyvos:

- 1) Etnografinė žvejo sodyba – muziejus (tradicinis liaudies buities muziejus) (preliminari statybos kaina – 3.636.526 Lt)
- 2) Gyvasis muziejus (muziejus, paremtas gyvosios istorijos metodu) (preliminari statybos kaina – 4.678.733 Lt)
- 3) Gyvasis muziejus (didesne apimtimi) su kaimynystėje išvystyta svetingumo infrastruktūra – bendrajame plane numatyta prieplauka, kempingu ir vaikų poilsio stovykla (preliminari statybos kaina – 7.554.097 Lt).

Pirmosios alternatyvos privalumai – mažiausi įrengimo ir išlaikymo kaštai bei paprasčiausias ir greičiausias įgyvendinimas. Kita vertus, pasirinkus šią alternatyvą nepavyktų sukurti išskirtinio lankytojams patrauklaus objekto, todėl lankytojų skaičius būtų mažas, priklausomybė nuo biudžetinio finansavimo būtų didelė (apie 90 proc.), o projekto socialinė-ekonominė nauda – minimali. Be to, galimas neigiamas poveikis kitų Neringos muziejų lankomumui dėl padidėjusios tiesioginės konkurencijos.

Priešingai, trečioji alternatyva būtų pati patraukliausia lankytojams ir todėl pritrauktų daugiausiai lankytojų, atitinkamai jiems aptarnauti būtų sukurta daugiausiai tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų. Tai vienintelė alternatyva, galinti ne tik sudominti Neringoje jau esančius turistus, bet ir pritraukti papildomą srautą lankytojų, atvykstančių į Neringą visų pirma dėl muziejaus. Be to, tai vienintelė alternatyva, sudaranti galimybes pačiam muziejui „užsidirbti“ daugiau kaip 50 proc. jo išlaikymui reikalingų lėšų. Kita vertus, tai brangiausia bei sudėtingiausia ir ilgiausiai realizuojama alternatyva, kuriai įgyvendinti gali prireikti Neringos bendrojo plano sprendinių korektūros. Vis dėl to, įvertinus visus privalumus ir trūkumus, trečioji alternatyva generuotų didžiausią teigiamą socio-ekonominį poveikį.

Antroji alternatyva visais požiūriais yra vidutinė alternatyva. Ji šiek tiek brangesnė (įrengimo ir išlaikymo kaštų prasme) už pirmąją ir vos keliais mėnesiais daugiau reikalaujanti realizavimui nei pirmoji alternatyva. Kita vertus, ji leistų sukurti kokybiškai naują lankytojams patrauklų objektą, pasižymintį gyvu paveldo interpretavimu, veiklų ir paslaugų įvairove bei plačiomis galimybėmis bendradarbiauti su kitomis suinteresuotomis grupėmis. Muziejus pritrauktų dvigubai daugiau lankytojų nei pirmosios alternatyvos atveju, bet dvigubai mažiau negu trečiosios alternatyvos atveju, tačiau tai jau leistų diversifikuoti muziejaus įplaukų šaltinius ir sumažinti priklausomybę nuo biudžetinio finansavimo. Be to, trečioji alternatyva iš esmės tik papildo antrąją, todėl gali būti laikoma antrosios alternatyvos tęstinumu.

Kuršių buities muziejaus valdymui siūloma kurti tam tikrą biudžetinės įstaigos ir viešosios įstaigos tandemą. Muziejaus infrastruktūros vystymas ir priežiūra, o taip pat – bazinių etatų išlaikymas, būtų pavesti tiesiogiai valdomai biudžetinei įstaigai, kas leistų užtikrinti pakankamą biudžetinį finansavimą (tai ypatingai svarbu muziejaus kūrimo metu). Tuo tarpu muziejaus veiklų organizavimas būtų patikėtas lankstumu pasižyminčiai ir į projektinio finansavimo paieškas susitelkusiai viešajai įstaigai.

Taip pat, sprendžiant naujojo muziejaus valdymo klausimą, rekomenduojama įvertinti galimybę reorganizuoti visą Neringos savivaldybės muziejų, o gal ir kitų kultūros ir turizmo informacijos įstaigų tinklą, suformuojant bendrą tikslų siekiančią tarnybą su atskirais tam tikrą savarankiškumą turinčiais padaliniais (pvz. viešosiomis įstaigomis), atitinkančiais dabartinės atskiras įstaigas. Tai paskatintų komandinį darbą ir sinergiją tarp atskirų savivaldybės muziejų bei kitų kultūros ir turizmo informacijos funkcijas vykdančių savivaldybės padalinių, tuo pačiu suteikiant įstaigoms daugiau savarankiškumo ir paskatinant jų iniciatyvumą.

Nepriklausomai nuo pasirinkto Kuršių buities muziejaus valdymo modelio, rekomenduojama sudaryti muziejaus priežiūros grupę – kuratoriumą, į kurį galėtų būti deleguojami kompetentingi Neringos savivaldybės tarybos, Kuršių nerijos nacionalinio parko, Lietuvos jūrų muziejaus ir Klaipėdos universiteto atstovai.

Kuršių buities muziejaus finansinė rizika yra susijusi su tuo ar pavyks pritraukti planuojamą srautą lankytojų ir ar bus surinktos atitinkamo dydžio pajamos bei užtikrintas trūkstamas finansavimas iš savivaldybės biudžeto ir/arba kitų šaltinių. Technologinė rizika kyla iš to, kad skirtingai nei klasikinių atviro oro muziejų atveju, ekspozicija čia būtų formuojama ne originalių iš kitur perkeltų pastatų pagrindu, bet statant naujus pastatus, dėl ko gali sumažėti objekto mokslinė vertė ar net kilti grėsmė muziejaus statusui. Todėl, norint sukurti mokliškai pagrįstą ir muziejaus statusą atitinkantį objektą, būtina rūpestingai vadovautis aukščiausiais tarptautiniais muziejų standartais, t.y. užtikrinti, kad kopijos arba rekonstrukcijos būtų atkurtos vadovaujantis originaliais pavyzdžiais, išsamia dokumentacija, kuo tikslesniais matavimais bei kruopščiais tyrinėjimais. Kita svarbi technologinio pobūdžio rizika yra susijusi su tuo,

kad viena vertus pastatai turi būti statomi kiek galima panašesni į tuos, kokie kadaise tikrai yra buvę, naudojant kiek galima tas pačias medžiagas, įrankius ir technologijas, o kita vertus jie turi atitikti šiuolaikinius atitinkamiems objektams keliamus saugumo reikalavimus, būti ilgaamžiai, funkcionalūs ir kuo nesudėtingiau ir pigiau eksploatuojami. Todėl techninio projekto autoriai turėtų įvertinti visus galimus prieštaravimus ir pasiūlyti optimalius, istoriškai ir technologiškai pagrįstus konkrečioje vietovėje ir pasaulinėje praktikoje pasiteisinusius sprendimus, kurie padėtų išryškinti tiek tradicinės architektūros vietines ypatybes, tiek šiuolaikinių technologijų privalumus. Be to, siekiant kiek įmanoma sumažinti poveikį aplinkai siūlytume, kiek tai pasiteisina techniškai ir finansiškai, naudoti taupiąsias ir gamtai draugiškas technologijas (pvz. įrengti geoterminį šildymą), bei skatinti lankytojus atvykti aplinkai draugiškesnėmis transporto priemonėmis – dviračiais, viešuoju transportu ir laivais.

Bene sudėtingiausiai sprendžiama – personalo rizika. Europos archeologinių atviro oro muziejų patirtis rodo, kad daugelis tokių muziejų savo pradiniam etape didele dalimi remiasi jų charizmatiškais vadovais, kurie, paprastai, būna labai motyvuoti realizuoti savo idėją. Todėl muziejaus darbuotojų, o ypačingai – vadovo, paieškos, ir jei reikia kvalifikacijos kėlimas, turėtų prasidėti kiek galima anksčiau. Be to, kaip ir daugelis kitų panašių Europos muziejų, Kuršių buities muziejus turėtų pasitelkti savanorių tiek iš vietos bendruomenės, tiek iš kitų šalies regionų. Tam ypatingai geros sąlygos atsirastų šalia muziejaus įrengus bendrajame plane numatytą kempingą, kur galėtų apsistoti eksperimentinės archeologijos ir gyvųjų amatų entuziastai. Siekiant maksimaliai išnaudoti savanoriško darbo galimybes, rekomenduojama turėti vieną muziejaus darbuotoją, kurio funkcijos pilnai arba didžiąja dalimi būtų susijusios su savanorystės programų planavimu ir įgyvendinimu.

Projekto teisinę, institucinę ir politinę riziką mažina tai, kad Kuršių buities muziejaus įrengimas yra numatytas Neringos savivaldybės bendrajame ir strateginiame planuose, o taip pat – atitinka daugelyje Europos Sąjungos, Lietuvos ir Klaipėdos regiono strateginių dokumentų nurodytus poreikius ir prioritetus.

1. TURIZMO SITUACIJOS REGIONE ANALIZĖ KURŠIŲ BUITIES MUZIEJAUS TURISTINIO OBJEKTO ATŽVILGIU

1.1. Lietuvos ir gretimų šalių turistinio regiono esamos situacijos analizė

1.1.1. Pasaulio, Europos ir Lietuvos turizmo esama padėtis ir prognozės

Nepaisant sulėtėjusios ekonomikos, atvykstančių turistų skaičius pasaulyje 2012 m. padidėjo 4 proc. ir pirmą kartą istorijoje jų skaičius viršijo 1 mlrd. (1.035 mln.) (UNWTO, 2013). Pasaulio turizmo organizacija prognozuoja, kad tarptautinių atvykstančių turistų skaičius pasaulyje iki 2030 m. turėtų kasmet augti vidutiniškai po 3,3 proc. (2,2 proc. išsivysčiusiose šalyse ir 4,4 proc. besivystančiose šalyse) (UNWTO, 2011).

2012 m. atvykstančių turistų skaičius Europoje išaugo 3 proc., o pajamos – 2 proc. (534 mln. turistų, 458 mlrd. JAV dolerių pajamų). Ryškiausias augimas buvo Centrinėje ir Rytų Europoje, kur atvykstančių turistų skaičius 2012 m. išaugo 7 proc. Tarp šalių, labiausiai prisidėjusių prie turistų skaičiaus augimo Europoje 2012 m., buvo kaimyninės šalys – Rusijos Federacija ir Lenkija, kur turistų skaičius išaugo atitinkamai 13 proc. ir 11 proc. (UNWTO, 2013). Pagal Pasaulio turizmo organizacijos prognozes Vidurio ir Rytų Europa ir toliau išliks vienu sparčiausiai augančių Europos regionų, kur vidutinis metinis augimas iki 2030 m. sieks 3,1 proc., t.y. bus beveik dvigubai didesnis nei Vakarų ir Šiaurės Europoje (1,8 proc.) (UNWTO, 2011).

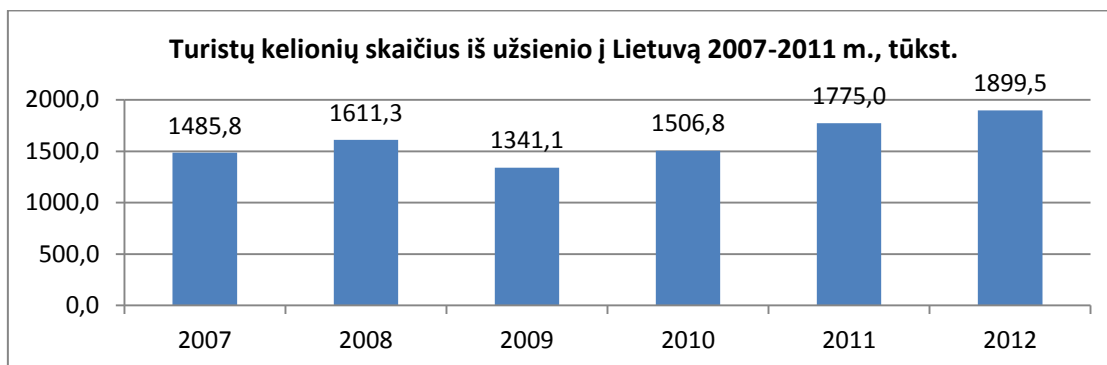
Lentelė 1-1 Užsienio turistų kelionių skaičius ir atvykstamojo turizmo pajamos kaimyninėse šalyse

Šalys	Užsienio turistų kelionių skaičius						Atvykstamojo turizmo pajamos		
	Tūkst.			Pokytis (proc.)			Mil. dol.		
	2010	2011	2012	10/09	11/10	12/11	2010	2011	2012
Baltarusija	120	116	119	26,3	-3,3	2,3	440	487	664
Estija	2,372	2,665	2,744	15,2	12,4	3	1,073	1,249	1,226
Latvija	1,373	1,493	1,435	3,8	8,7	-3,9	640	771	745
Lietuva	1,507	1,775	1,900	12,4	17,8	7	958	1,323	1,313
Lenkija	12,470	13,350	14,840	4,9	7,1	11,2	9,526	10,683	10,938
Rusija	20,271	22,686	25,736	4,4	11,9	13,4	8,830	11,328	11,187

Pasaulio turizmo organizacijos duomenys (UNWTO, 2013)

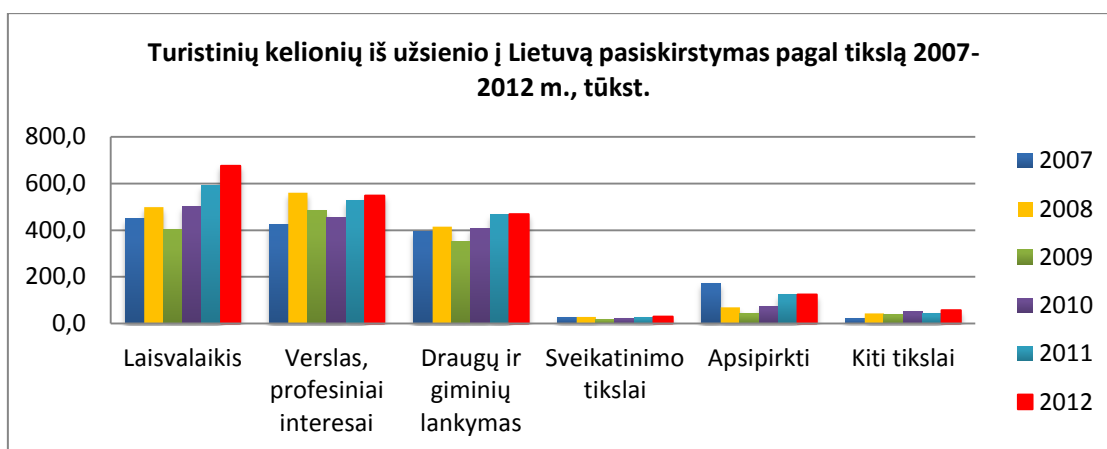
Turistų kelionių skaičius iš užsienio į Lietuvą, dėl pasaulinės ekonominės krizės 2009 m. staigiai sumažėjęs, jau po dviejų metų gerokai viršijo prieškrizinį (2008 m.) lygį, o 2012 m. dar paaugo 7 proc. (paveikslas 1-1). 2010-2012 m. didžiausias ir sparčiausiai augantis buvo laisvalaikio turistų segmentas: 2012 m. 35,6 proc. visų užsienio turistų atvyko laisvalaikio tikslais (paveikslas 1-2).

Paveikslas 1-1 Turistų kelionių skaičius iš užsienio į Lietuvą, tūkst.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-2 Turistų kelionių iš užsienio į Lietuvą pasiskirstymas pagal tikslą, tūkst.

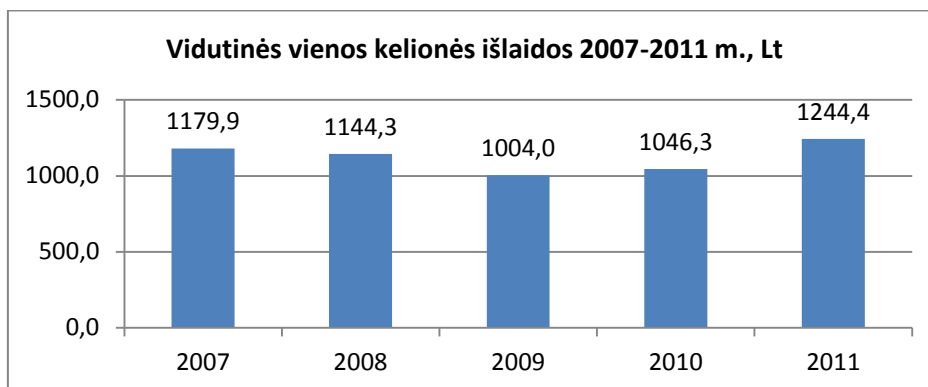
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Gerėja ir kiti Lietuvos turizmo statistikos rodikliai:

- auga vidutinės vienos užsienio turistų kelionės išlaidos Lietuvoje: 2011 m. šis rodiklis siekė 1244,4 Lt arba 8,7 proc. daugiau nei prieškriziniais 2008 metais (paveikslas 1-3);
- dėl augančio turistų srauto ir didėjančių išlaidų stipriai išaugo bendros užsienio turistų išlaidos Lietuvoje: 2011 m. jos buvo 19,8 proc. didesnės nei prieškriziniais 2008 metais (paveikslas 1-4);
- atsigauna apgyvendinimo paslaugų sektorius: 2012 m. apgyvendinta 11,1 proc. daugiau turistų ir suteikta 1,4 proc. daugiau nakvynių nei prieškriziniais 2007 metais (paveikslas 1-5);
- atsigauna atvykstamojo turizmo kelionių organizavimo paslaugų sektorius: 2012 m. palyginus su prieškriziniais 2007 m. į Lietuvą atvykusių užsieniečių, pasinaudojusių kelionių organizatorių paslaugomis, skaičius išaugo 16,7 proc., o tokių turistų bendras Lietuvoje praleistų dienų skaičius – net 21 proc. (paveikslas 1-6).

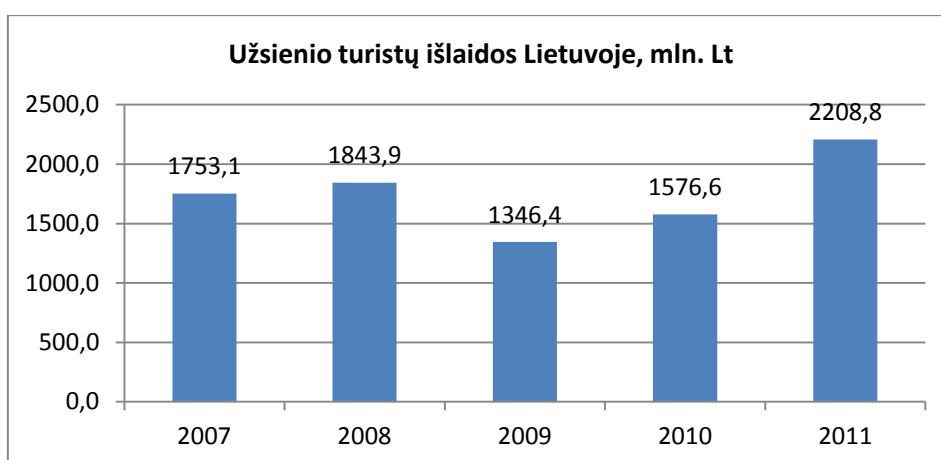
Deja, tačiau kol kas Lietuvos vietinis turizmas vis dar neatsigauna (paveikslas 1-7).

Paveikslas 1-3 Vidutinės vienos kelionės išlaidos, Lt.

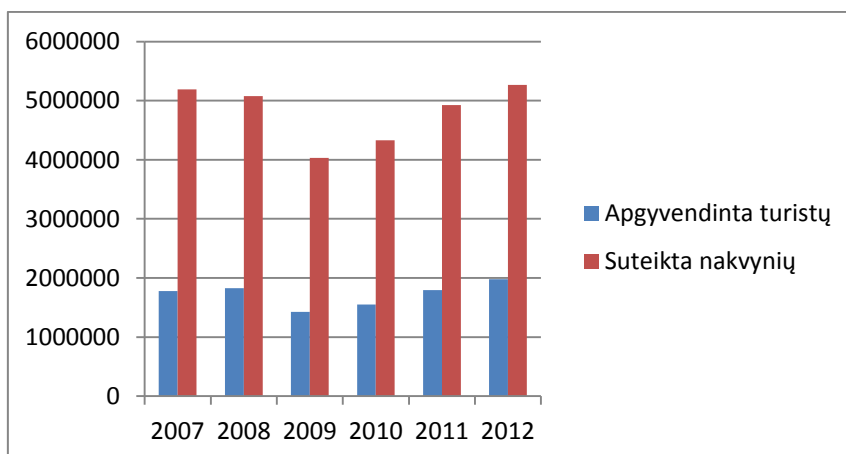
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-4 Užsienio turistų išlaidos Lietuvoje, mln. Lt.

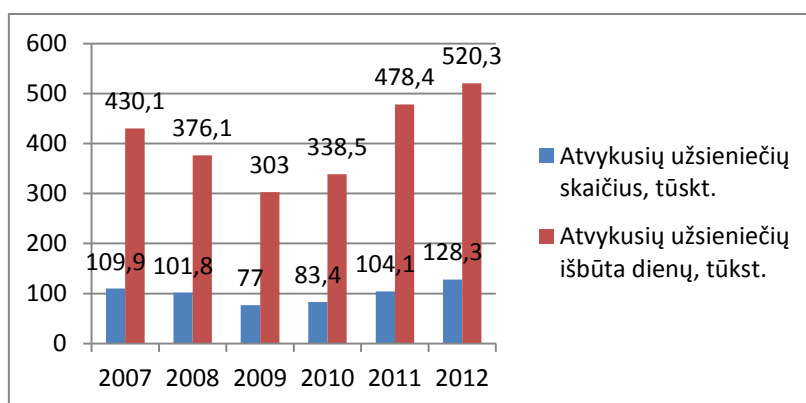
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-5 Apgyvendinta turistų ir suteikta nakvynių Lietuvos apgyvendinimo įstaigose

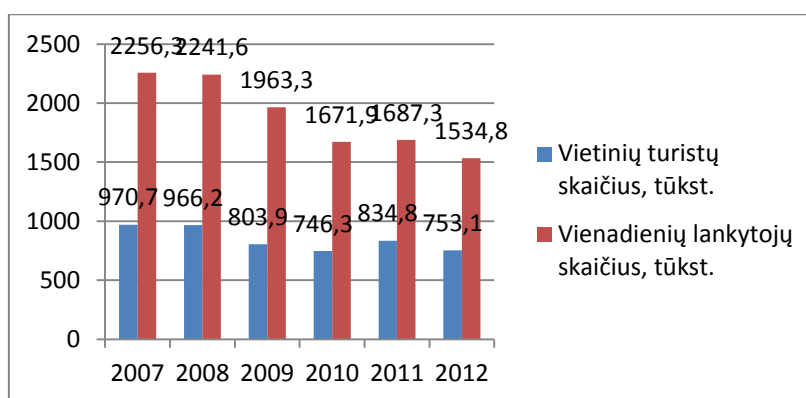
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-6 Atvykstamasis turizmas, kai paslaugas teikia kelionių agentūros ir kelionių organizatoriai

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-7 Atvykstamasis turizmas, kai paslaugas teikia kelionių agentūros ir kelionių organizatoriai

Lietuvos statistikos departamento duomenys

1.1.2. Klaipėdos regiono turizmo esama situacija

Klaipėdos apskritis – vienintelė apskritis šalyje, besiribojanti su Baltijos jūra. Čia įsikūrę du pajūrio kurortai, Palanga ir Neringa, pritraukia šimtus tūkstančių lankytojų iš Lietuvos ir užsienio šalių. Ištisus metus neužšalantis Klaipėdos jūrų uostas, kruizinių laivų terminalas, tarptautinis Palangos oro uostas ir pakankamai gerai išvystytas automobilių transporto tinklas sudaro geras sąlygas atvykti į regioną ir keliaujant po jį susipažinti su gamtinėmis ir kultūrinėmis vertybėmis. Pro Klaipėdos apskritį eina tarptautinė dviračių trasa „Eurovelo 10“ ir keli nacionalinės reikšmės pažintiniai, dviračių ir vandens turizmo maršrutai – „Kuršių kelias“, „Gintaro kelias“, „Vakarų Lietuvos dviračių žiedas“, „Nemuno vandens turizmo trasa“.

Lietuvos pajūris – labai didelio potencialo nacionalinės svarbos rekreacijos centras. Baltijos regiono ir Europos kontekste Palangos ir Neringos kurortai išsiskiria ilgu neužstatytu pajūrio ruožu (LR teritorijos bendrasis planas, 2002). Kuršių Nerija yra įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Rekreacijai ir turizmui ne mažiau vertingi ir

Kuršių marios, Nemuno deltos ir Pajūrio regioniniai parkai, neurbanizuoti Neringos, Klaipėdos, Palangos ir Šventosios paplūdimiai, didžiausias pasaulyje Gintaro muziejus bei geriausiai Rytų Europoje prižiūrimas Palangos botanikos parkas, Klaipėdos, Šilutės, Kretingos, Švėkšnos ir kitų miestų ir miestelių istorinis ir kultūrinis paveldas, turtinga ir dar pakankamai gyva etninė kultūra.

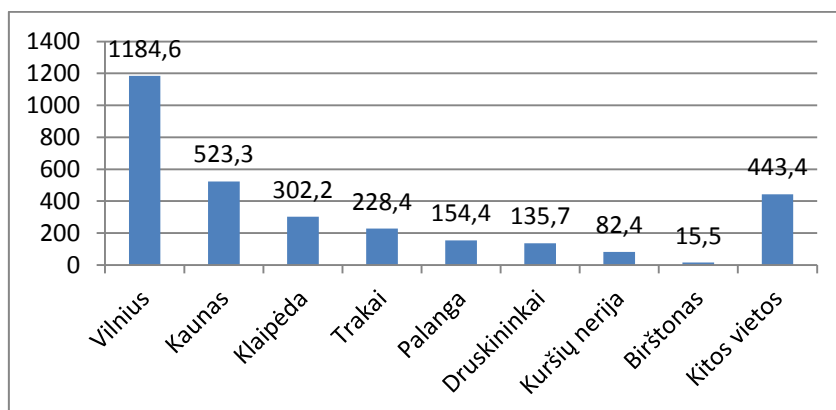
Regionas pasižymi aktyviu kultūriniu gyvenimu. Tokie renginiai kaip Tomo Mano festivalis Nidoje, Jūrų šventė ir Pilies džiaz festivalis Klaipėdoje, Nakties serenados Palangoje ir kiti užima svarbią vietą viso Lietuvos turizmo produkte ir prisideda prie šalies patrauklumo didinimo.

Klaipėda, Palanga ir Kuršių nerija pagal apsilankiusių užsienio turistų kelionių skaičių 2012 m. užėmė atitinkamai trečią, penktą ir septintą vietas Lietuvoje (paveikslas 1-8). Tuo tarpu pagal vietinių turistų kelionių ir nakvynių skaičių bei vietinių turistų išlaidas Klaipėdos apskritis stipriai lenkia kitus šalies regionus: 2012 m. Klaipėdos apskrčiai teko 24,5 proc. visų Lietuvos vietinių turistų kelionių, 31,9 proc. visų vietinių turistų nakvynių ir 30,6 proc. visų vietinių turistų išlaidų (paveikslas 1-9).

Analizuojant šių rodiklių dinamiką nuo 2007 m. galima pastebėti, kad užsienio turistų kelionių į Klaipėdą, Palangą ir Kuršių neriją skaičiaus rodiklis stabilizavosi, tačiau skirtingai nei kelionių į Vilnių, Kauną, Trakus ir Druskininkus atveju, vis dar nesiekia prieškrizinio lygio (paveikslas 1-10). Tuo tarpu vietinių turistų skaičius Klaipėdos apskrityje, per nagrinėjamą laikotarpį kitęs labai netolygiai, vis dėl to 2012 m. viršijo prieškrizinį lygį, skirtingai nei kitose Lietuvos apskrityse, išskyrus Alytaus apskritį, kur, matyt dėl gerų Druskininkų kurorto rodiklių, vietinių turistų kelionių skaičius taip pat pranoko prieškrizinį lygį (paveikslas 1-11).

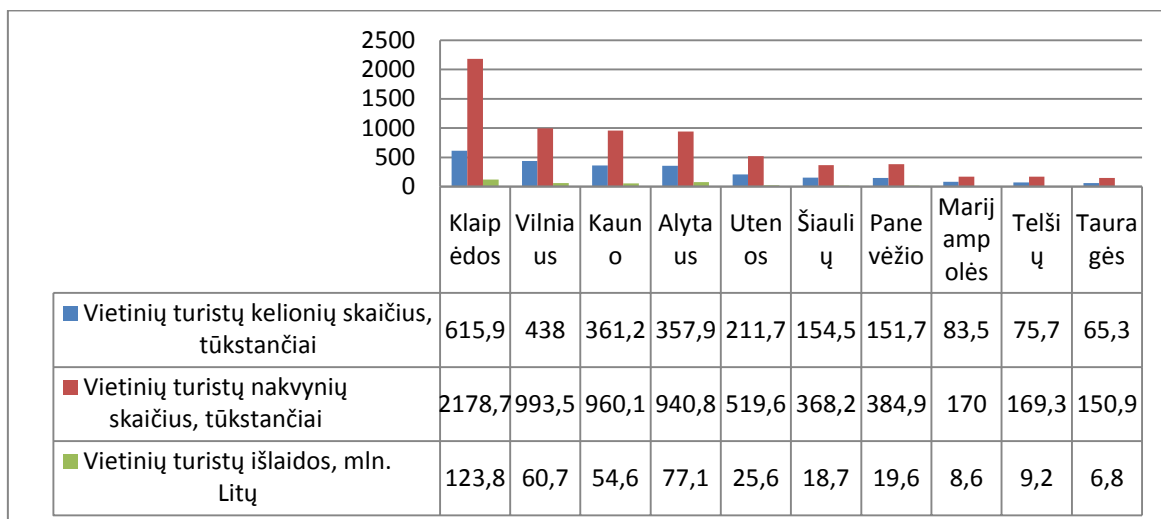
Tokią Klaipėdos regiono turizmo dinamiką, priešingą bendroms šalies tendencijoms, iš dalies galima paaiškinti ypatingai dideliu Klaipėdos regiono turizmo sezoniškumu, kurį iliustruoja apgyvendinimo įstaigose suteiktų nakvynių skaičius pagal mėnesius (paveikslas 1-12).

Paveikslas 1-8 | Lietuvą atvykusių turistų kelionės pagal aplankytas vietas, 2012 m. tūkst.

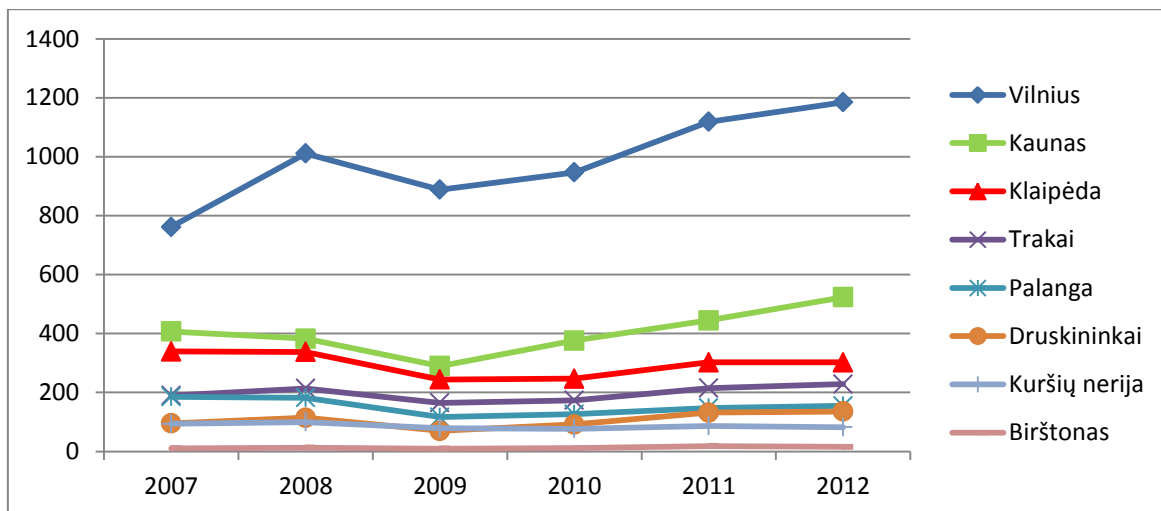
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-9 Vienos ir daugiau nakvynių vietinių turistų kelionės pagal apskritis, 2012 m.

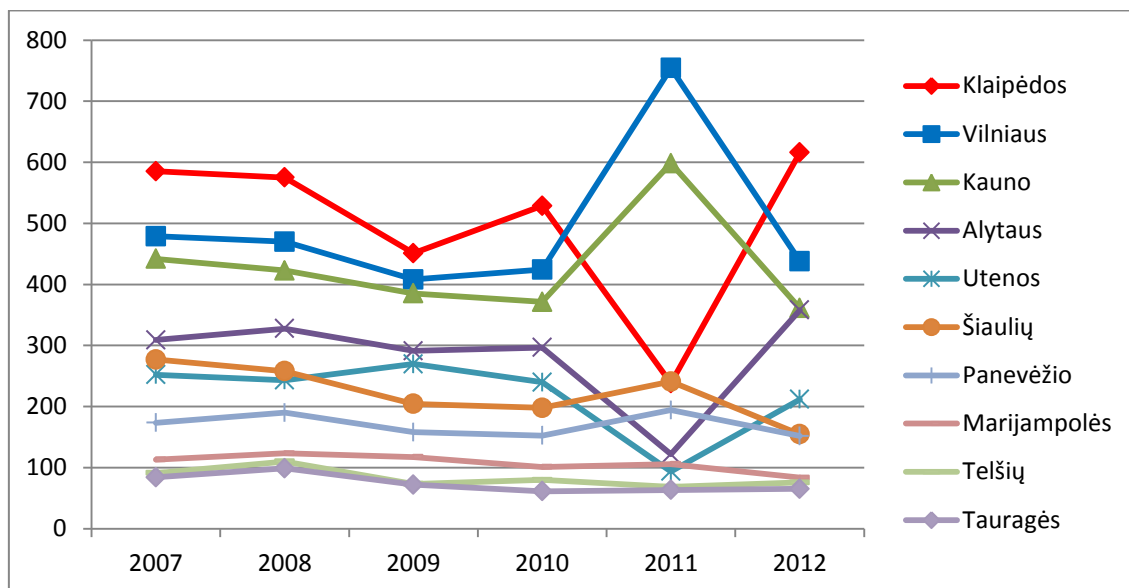
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-10 Užsienio turistų kelionių skaičius pagal aplankytas vietas 2007-2012 m.

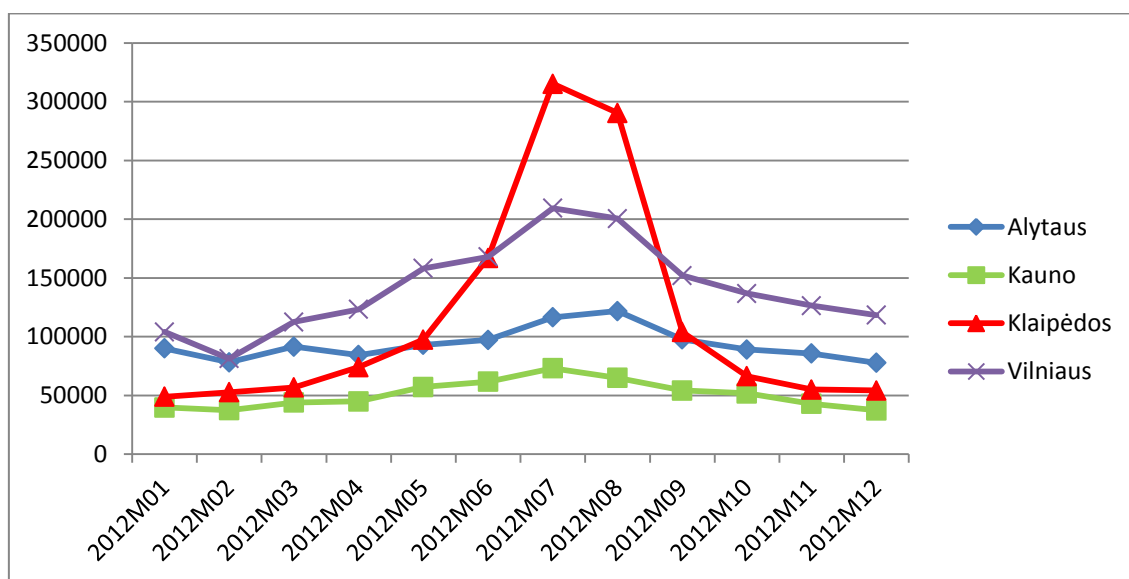
Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-11 Vienos ir daugiau nakvynių vietinių turistų kelionės pagal apskritis, 2007-2012 m.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-12 Suteikta nakvynių apgyvendinimo įstaigose pagal apskritis ir mėnesius, 2012 m.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

1.1.3. Neringos kurorto esama situacija

Bendra apžvalga

Kuršių nerija – išskirtinė tarptautinės reikšmės saugoma teritorija, 2000 m. įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą kaip unikalus, lengvai pažeidžiamas dėl jūros, vėjo ir žmogaus veiklos susidaręs ir toliau besiformuojantis smėlingas miškingas pajūrio nerijos kultūrinis kraštovaizdis, pasižymintis gamtos ir kultūros paveldo vertybių gausa bei didele socialine ir kultūrine svarba (UNESCO, 2013). Neringos savivaldybė – viena iš 8 Lietuvos kurortų ir kurortinių vietovių. Tai vienas iš seniausių šalies kurortų, kurį turistai atrado dar XIX a. Praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje turizmas tapo pagrinde vietinė ūkio šaka¹. Vos 2,7 tūkst. gyventojų² turintis kurortas kasmet sutraukia po kelis šimtus tūkstančių turistų ir vienos dienos lankytojų. Kitų Lietuvos kurortų kontekste Neringa išsiskiria, kaip prestižinis kurortas, didesnes pajamas turinčių Lietuvos gyventojų ir užsienio turistų poilsio vieta (Lietuvos kurortų plėtros koncepcija, 2002).

Kuršių nerija viena iš plačiausiai pasaulyje žinomų ir susižavėjimą keliančių Lietuvos vietovių. Vilhelmas Aleksandras Von Humboltas (1769– 1859), Prūsijos geografas, gamtininkas ir tyrinėtojas rašė, kad „Kuršių Nerija tokia įstabi, kad ją būtina pamatyti kaip Ispaniją ir Italiją, kitaip siela ilgėsis praradus tokį stebuklingą vaizdą“. Thomas Mann (1875 – 1955), rašytojas, Nobelio premijos laureatas, buvo taip sužavėtas Nida, kad čia nusprendė pasistatydinti vasarnamį. Jean-Paul Sartre (1905 – 1980), prancūzų rašytojas, vienas iš žymiausių XX-ojo amžiaus egzistencialistų, kurio fotografija, daryta Antano Sutkaus Neringos kopose, plačiai žinoma pasaulyje, buvimą Kuršių nerijoje apibūdino kaip stovėjimą prie rojus vartų. 2008 m. Britų nacionalinis dienraštis „The Guardian“ paskelbė Kuršių neriją antru geriausiu paplūdimiu Europoje (Guardian, 2008). Didžiausias pasaulyje kelionių vadovų leidėjas „Lonely Planet“ 2010 m. išrinko Kuršių neriją antra iš pačių idiliškiausių vietų ramiam poilsiui pasaulyje (Lonely Planet, 2010), o 2012 m. – viena iš 10 geriausių ramių Europos pajūrio kurortų (Lonely Planet, 2012).

Turistų ir lankytojų skaičius

Neringos kurortas, kaip ne viena kita Lietuvos turistinė vietovė, turi daug galimybių fiksuoti atvykstančių svečių skaičių. Deja, įvairūs informacijos šaltiniai pateikia gana skirtingus duomenis ir nėra pakankamai tikslūs (Povilanskas, Armaitienė, 2010):

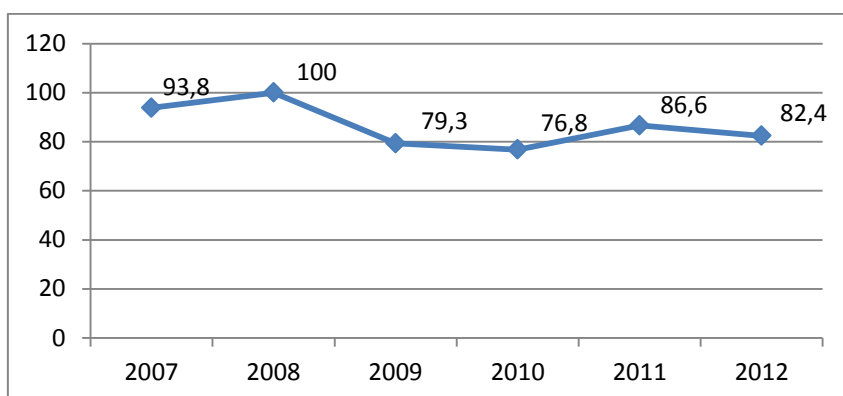
¹ Preliminariais vertinimais turistai Kuršių nerijoje per metus išleidžia apie 192 milijonus litų (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006).

² Lietuvos statistikos departamento 2013 m. pradžios duomenys. Tuo tarpu Neringoje savo gyvenamąją vietą Neringos savivaldybės 2011 m. gruodžio 1 d. duomenimis deklaravo 4251 asmenys (KNNPD, 2012). Didelis skaičius gyvenamąją vietą deklaruojančių, bet realiai ištikus metus čia negyvenančių asmenų skaičius – vienas iš reikšmingų Neringos socialinę-ekonominę raidą įtakojančių demografinių veiksnių (Urbanistika, 2012).

Alksnynės poste nefiksuojami nemotorizuoti lankytojai, automobilių ar autobusų keleiviai, skirtingai apskaitomi automatuose ir kasoje leidimus įsigiję automobiliai; Smiltynės perkėloje nepakankamai tiksliai apskaičiuojami atgal keltais į Klaipėdą persikeliantys žmonės; Statistikos departamentui duomenis apie poilsio vietas ir jų užimtumą pateikia tik formalios apgyvendinimo paslaugų įstaigos, tuo tarpu Neringoje didelę dalį apgyvendinimo pasiūlos sudaro taip vadinamas „privatus sektorius“. Todėl norint nustatyti bent apytikslius skaičius būtina gretinti visus šaltinius ir papildomai pasitelkti apklausas bei įvairius ekspertinio vertinimo metodus.

Užsienio turistų apklausų duomenimis kelionių, kurių metu buvo aplankyta Kuršių nerija, skaičius 2007-2012 m. svyravo nuo 79,3 iki 100 tūkstančių (paveikslas 1-13).

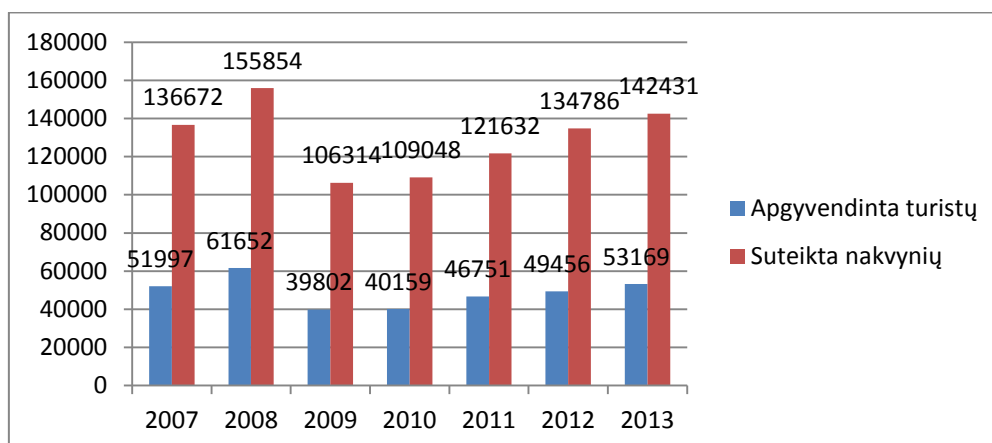
Paveikslas 1-13 | Lietuvą atvykusių turistų kelionių, kurių metu aplankyta Kuršių nerija, skaičius, tūkst.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Neringos savivaldybės apgyvendinimo įstaigose per metus apgyvendinama apie 40-60 tūkst. turistų ir suteikiama apie 100-150 tūkst. nakvynių (paveikslas 1-14). Nors šie rodikliai paskutinius keturis metus po truputį gerėja po didžiausio nuosmukio 2009 m., vis dėl to prieškrizinis 2008 metų lygis dar nėra pasiektas. Taip pat būtina pastebėti, kad šis skaičius toli gražu neatspindi viso turistų srauto, kadangi didesnė dalis (apie 56 proc.) kurorto svečių apsistoja savo būstuose arba pas privačių patalpų savininkus (NPR, 2013). Bendras tiek formaliose tiek ne formaliose apgyvendinimo įstaigose apsistojančių turistų skaičius tokiu atveju būtų tarp 91 tūkst. ir 136 tūkst. 2005 m. vasarą atliktos turistų ir lankytojų apklausos metu nustatyta, kad turistų ir lankytojų santykis yra 91:9. Tokiu atveju vienos dienos lankytojų skaičius Neringoje per metus siektų nuo 8,2 tūkst. iki 12,2 tūkst.

Paveikslas 1-14 Apgyvendinta turistų ir suteikta nakvynių Neringos savivaldybėje³

Lietuvos statistikos departamento duomenys

AB „Smiltynės perkėla“ duomenimis 2013 m. įmonės aptarnaujamais keltais į Kuršių neriją perkelta apie 380 tūkst. lengvųjų automobilių, 1480 mikroautobusų ir 8480 autobusų bei apie 1.638 tūkst. keleivių (lentelė 1-2). Analizei pasirinktos tik tos transporto priemonės, kuriomis, manome, keliausi turistai ir vienos dienos lankytojai⁴. Taip pat eliminuoti už paslaugą nemokantys keleiviai, t.y. vykstantys tarnybiniais tikslais bei Neringos mieste ir Klaipėdos miesto dalyje Smiltynėje gyvenamąją vietą deklaravusieji asmenys. Žinoma, vis tiek išlieka didelė paklaida, kadangi ne visas automobilių ir keleivių srautas yra susijęs su Neringos turistais ir lankytojais. Dalis transporto priemonių ir žmonių nekirto Neringos savivaldybės kontrolės posto, t.y. liko šiaurinėje Kuršių nerijos dalyje, o dar dalis keliavo tranzitu į Rusijos federacijos Kaliningrado sritį arba iš jos.

Lentelė 1-2 AB „Smiltynės perkėla“ perkeltų transporto priemonių ir keleivių skaičius 2013 m., bilietų, galiojančių į abi puses, skaičius

Transporto priemonės tipas	Skaičius (tik mokėję už bilietus)
Lengvasis automobilis	381.330
Mikroautobusas	1480
Autobusas	8480
Keleivis	1.638.182

AB „Smiltynės perkėla“ duomenys

2010 m. atliktos apklausos duomenimis 75 proc. visų Neringos lankytojų atvyksta lengvaisiais automobiliais, 14 proc. – maršrutiniais autobusais arba mikroautobusais, 11 proc. – dviračiais (Povilanskas, Armaitienė, 2010).

³ 2013 m. 9 mėnesių duomenys

⁴ Neskaičiuojami motociklai, motoroleriai, krovininiai automobiliai, kitos transporto priemonės ir specialieji reisai, kuriais, manome, Neringos lankytojai nekeliauja.

Remiantis 2006 m. atliktais stebėjimais, ekspertų vertinimu automobiliu važiuoja vidutiniškai apie 1,5 keleivio neskaičiuojant vairuotojo, o iš viso AB „Smiltynės perkėla“ aptarnauto keleivių srauto, apie 65 proc. lieka šiaurinėje Kuršių nerijos dalyje, o likusieji toliau vyksta į Neringą (įskaitant tranzitinius, vienadienius ir nakvojančius turistus) (EUCC Baltijos biuras, 2006)

Pro Nidos ir Alksnynės postus 2013 m. pravažiavo beveik 187 tūkst. transporto priemonių, už kurias buvo sumokėta vietinė rinkliava. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad į šį skaičių nepatenka transporto priemonės, kuriomis keliauja reikšminga dalis turistais ir vienos dienos lankytojais laikytinų asmenų – atvykstantys maršrutiniais autobusais, Neringoje nekilnojamojo turto turintys asmenys, Neringoje gyvenamąją vietą deklaravusių asmenų artimi giminaičiai⁵ (lentelė 1-3).

Lentelė 1-3 Nidos ir Alksnynės kontrolės postus pravažiavusių transporto priemonių skaičius 2013 m.

NIDOS POSTAS	ALKSNYNĖS POSTAS			VISO NIDOS POSTAS + ALKSNYNĖS POSTAS
	mokėta kasoje	mokėta automatinėse kasose	Viso	
49.380	36.450	101.071	137.521	186.901

Neringos savivaldybės administracijos duomenys

Ekspertų skaičiavimu Neringos turistų ir lankytojų skaičius per metus gali siekti iki 400 tūkst. (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006) ar net 0,7 mln. lankytojų, įskaitant nakvojančius turistus, vienadienius lankytojus ir tranzitinius keliautojus (EUCC Baltijos biuras 2010 m.). Vienas iš būdų, kurį naudoja ekspertai vietovės lankytojų srauto vertinimui – apskaičiavimas pagal turizmo informacijos centro lankytojų skaičių. Pagal pasaulinę praktiką turizmo informacijos centruose apsilanko apie 10 proc. visų teritoriją arba vietovę lankančių turistų (EUCC Baltijos biuras 2010 m.). 2013 m. Nidos kultūros ir turizmo informacijos centre apsilankė apie 75,5 tūkst. lankytojų. Darant prielaidą, kad jie sudaro 10 proc. visų Nidos lankytojų, bendras hipotetinis 2013 m. vien centrinėje Neringos gyvenvietėje apsilankiusių skaičius būtų apie 755 tūkst.

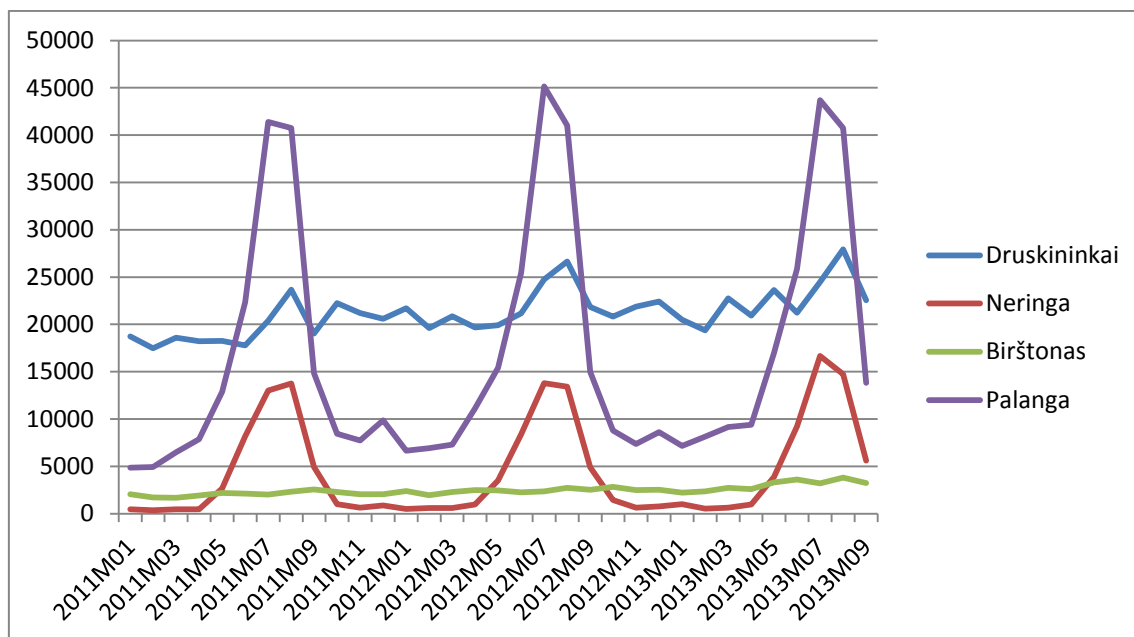
Ekspertų apskaičiuota reali maksimali Neringos rekreacinė apkrova sezono piko metu buvo apie 10 tūkst. nakvojančių lankytojų, o geresniais metais vasaros piko dienomis vienu metu čia gali būti 11-12 tūkst. ir net dar daugiau lankytojų (Neringos savivaldybėje esančių įvairaus pobūdžio patalpų dabartinė bendra apgyvendinimo talpa yra 14 tūkst. nakvynės vietų) (Povilanskas, Armaitienė, 2010).

⁵ Neringos savivaldybės tarybos 2008 m. lapkričio 5 d. sprendimu Nr. T1- 226 nuo vietinės rinkliavos atleidžiami Neringoje gyvenamąją vietą deklaruojantys asmenys, keleivinio transporto įmonių autobusai, kuriais vežami keleiviai reguliariaisiais reisais tolimojo, ir vietinio ir taptautinio susisiekimo maršrutais; teisė nemokėti vietinės rinkliavos taip pat suteikiama Neringoje gyvenamąją vietą deklaravusių asmenų tiesiosios giminystės linijos artimiesiems giminaičiams, bei nekilnojamojo turto Neringos mieste savininkams.

Sezoniškumas

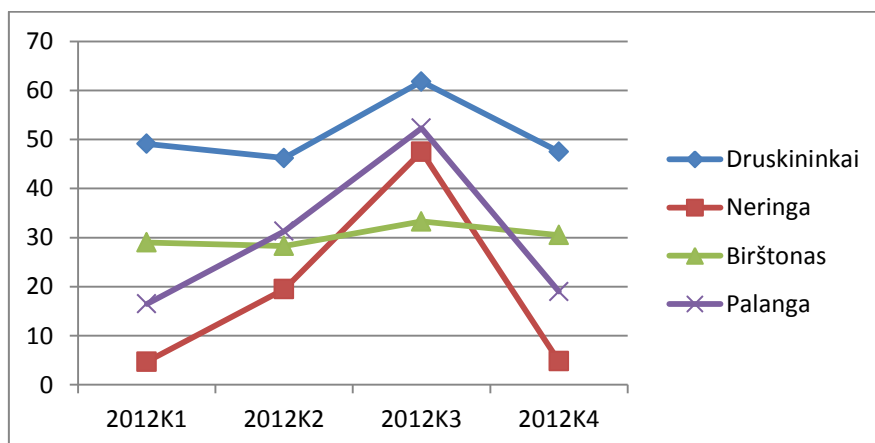
Neringa, kaip ir kitas pajūrio kurortas Palanga, pasižymi ypatingai dideliais sezoniniais svyravimais, pvz. 2012 m. vien liepos ir rugpjūčio mėnesiais buvo aptarnauta 55 proc. visų per metus apgyvendintų turistų (paveikslas 1-15). Tai lemia ir didesnius nei kituose kurortuose viešbučių užimtumo netolygumus ir atitinkamai verslo praradimus (paveikslas 1-16), prie ko verslas prisitaiko dirbdamas tik sezono metu – Statistikos departamento duomenimis apie 41 proc. visų Neringos apgyvendinimo įstaigų vietų yra sezoninės (palyginus Lietuvoje šis rodiklis vidutiniškai yra – 24 proc., Druskininkuose – 1 proc., Birštone – 5,4 proc. Palangoje – 34,9 proc.).

Paveikslas 1-15 Apgyvendinta turistų 2011-2013 m.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

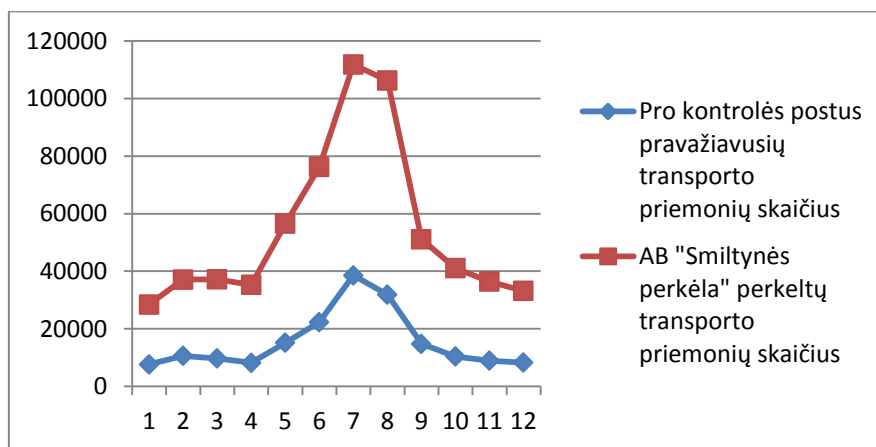
Paveikslas 1-16 Vietų užimtumas viešbučiuose 2012 m. I-IV ketv.

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Ryškius sezoninius svyravimus atspindi ir Alksnynės bei Nidos kontrolės postų bei AB „Smiltynės perkėlos“ duomenys (paveikslas 1-17).

Paveikslas 1-17 Transporto priemonių srautas Kuršių nerijoje pagal mėnesius, 2013 m.

Neringos savivaldybės administracijos ir AB „Smiltynės perkėla“ duomenys

Taigi, Neringoje turistinio sezono pikas, faktiškai, apima tik du mėnesius – liepą ir rugpjūtį, o gretutiniai sezonai – gegužės-birželio mėn. bei rugsėjo mėn. Likę 7 mėnesiai – Neringoje yra ne sezono metas (Povilanskas, Armaitienė, 2010).

Ekspertai taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad Neringos lankytojų srautai pasižymi ne tik dideliu sezoniškumu, bet ir lankytojų srautų netolygumais vasaros metu – po pirmos vasaros pusės ilgųjų savaitgalių (Joninių ir Valstybės dienos) turistų antplūdžio seka dramatiškai lankytojų srautų nuosmukiai. Tokie dideli lankytojų srauto netolygumai sąlygoja dideles kurorto infrastruktūros ir gamtinės aplinkos apkrovas vasaros sezono metu bei nepilną resursų panaudojimą likusiais metų laikais, kas labai kenkia Neringos kaip kurorto ir kaip Pasaulio paveldo teritorijos sambūviui. Todėl ekspertų nuomone, būtina ieškoti priemonių kaip išplėsti gretutinių sezonų trukmę ir ilginti lankymosi Neringoje trukmę būtent balandžio – birželio ir rugsėjo – spalio mėnesiais (Povilanskas, Armaitienė, 2010).

Kaip dažnai ir kuriam laikui atvyksta, kur apsistoja

Skirtingais vertinimais sugrįžtančių turistų dalis Neringoje svyruoja nuo 67 proc. (Center for Regional-og Turismeforskning, 2006) iki beveik 86 proc. (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Beveik 48 proc. Neringoje lankosi kasmet, o apie 18 proc. – netgi po kelis kartus per metus (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Tiesa, didžiąją dalį sugrįžtančiųjų turistų sudaro Lietuvos gyventojai. Tuo tarpu užsieniečių tarpe tokių yra gerokai mažiau – apie 18 proc. (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006).

Įvairūs šaltiniai nurodo labai skirtingus duomenis apie Neringos turistų ir lankytojų viešnagės trukmę. Tai galima paaiškinti tuo, kad duomenys renkami skirtingu laiku ir skirtingose vietose. Remiantis statistikos departamento turimais duomenimis apie

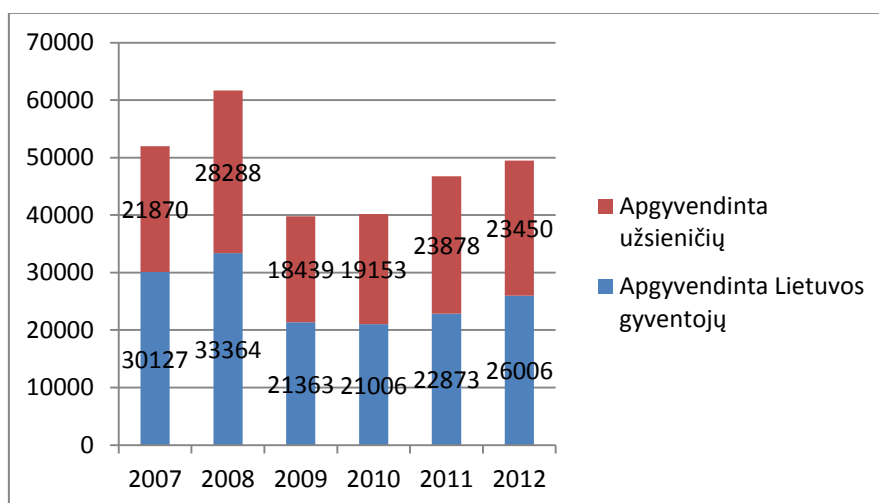
formalių apgyvendinimo įstaigų veiklą, galima apskaičiuoti vidutinę viešnagės trukmę (suteiktų nakvynių skaičius padalintas iš apgyvendintų svečių skaičiaus). 2007-2012 m. laikotarpyje šis rodiklis kito netolygiai ir svyravo nuo 2,53 iki 2,73 naktų, atitinkamai Lietuvos gyventojų – nuo 2,94 iki 3,13, o užsieniečių – nuo 1,99 iki 2,32 (Statistikos departamento duomenys). 2005 m. vasarą atliktos turistų apklausos duomenimis vidutinė viešnagės trukmė buvo: Lietuvos gyventojų – 6,7 naktys, užsieniečių – 5,05 naktys (Center for Regional-og Turismeforskning, 2006). 2010 m. ekspertų skaičiavimais, remiantis Statistikos departamento duomenimis, vasaros sezono piko metu (liepos-rugpjūčio mėn.) poilsiautojų buvimo Neringos viešbučiuose ir poilsio įstaigose trukmė sudarė apie 3 naktis, o privačiame sektoriuje – 4,7 nakties (Povilanskas, Armaitienė, 2010). 2012 m. rugsėjo mėn. atliktos turistų apklausos metu nustatyta, kad apie 45 proc. turistų ir lankytojų Neringoje apsistoja nuo 1 iki 3 dienų ir apie 39 proc. – svečiuojasi apie savaitę (Neringos savivaldybė, 2013).

Ekspertiniu vertinimu vasaros sezono piko metu apie 60 proc. turistų apsistoja Nidoje, 20 proc. – Juodkrantėje, 15 proc. – Pervalkoje ir 5 proc. – Preiloje (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Didesnė dalis (apie 56 proc.) kurorto svečių apsistoja savo būstuose arba pas privačių patalpų savininkus (NPR, 2013).

Turistų ir lankytojų profilis

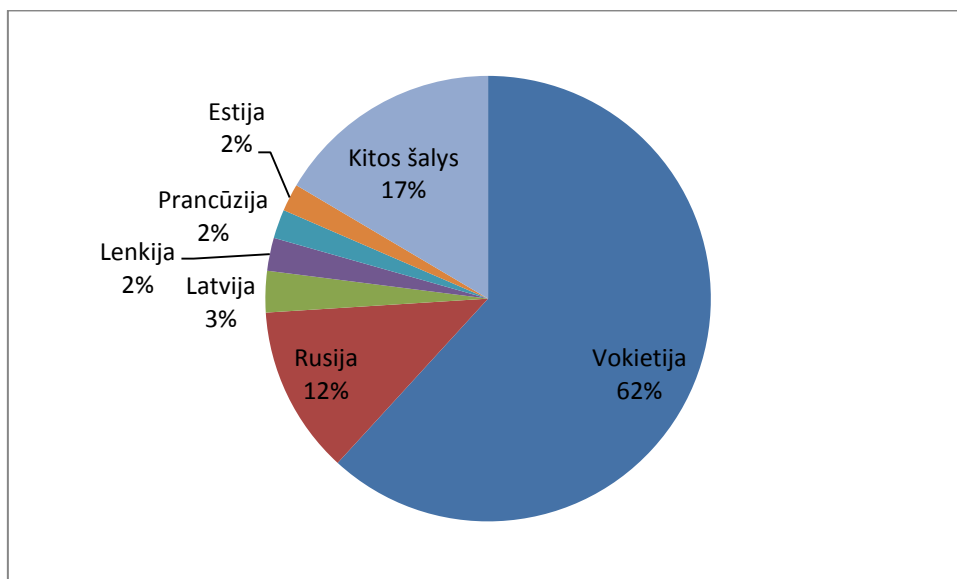
Remiantis formalus apgyvendinimo įstaigų statistiniais duomenimis apie 53 proc. Neringos turistų sudaro Lietuvos gyventojai (paveikslas 1-18). 2005 m. atlikto tyrimo duomenimis apie 79 proc. visų Lietuvos turistų ir lankytojų sudaro kurorto svečiai iš trijų didžiųjų šalies miestų – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006). Daugiausiai (beveik du trečdaliai) užsienio turistų atvyksta iš Vokietijos, kas dešimtas – iš Rusijos. Turistai iš kitų kaimyninių šalių – Lenkijos, Latvijos ir Estijos sudaro tik po 2-3 proc. (paveikslas 1-19).

Paveikslas 1-18 Apgyvendinta užsieniečių ir Lietuvos gyventojų (formalaus apgyvendinimo įstaigose).

Lietuvos statistikos departamento duomenys

Paveikslas 1-19 Nidos KTIC "Agila" užsienio lankytojų pasiskirstymas pagal šalis 2012 m.

Nidos KTIC „Agila“ duomenys

2005 m. vasarą atliktos apklausos metu nustatyta (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006), kad:

- Neringos turistų ir lankytojų tarpe dominuoja suaugusių asmenų poros bei šeimos su vaikais iki 15 metų;
- Neringos turistų ir lankytojų amžiaus vidurkis lietuvių tarpe – 32,6 metai, užsieniečių tarpe – 47,3 metai, t.y. vidutinis lietuvis lankytojas yra beveik 15 metų jaunesnis už užsienio turistą;
- Neringos turistai pasižymi aukštu išsilavinimo lygiu: 65 proc. lietuvių ir 75,2 proc. užsieniečių turistų ir lankytojų buvo su aukštuoju koledžo arba universitetiniu išsilavinimu.

Kelionės tikslai, motyvai ir užsiėmimai

Pagrindinis apsilankymo Kuršių nerijoje tikslas – laisvalaikis/atostogos/poilsis, rečiau – įžymybių apžiūrėjimas. Pagrindiniai motyvai, skatinantys turistus atvykti į Kuršių Neriją, yra peizažas/ gamtovaizdis, taip vadinamas 3S (sand, sun and see – saulė, smėlis ir jūra) bei ramybė ir tylą (lentelė 1-4). Kiek mažiau respondentų nurodė domėjimąsi istorija ir gamtos tyrinėjimą.

Lentelė 1-4 Pagrindiniai apsilankymo Kuršių Nerijoje tikslai ir motyvai (2005 m. vasarą atlikto tyrimo duomenys, Center for Regional- og Turismeforskning, 2006)

Pagrindinis apsilankymo tikslas	Proc.	Pagrindiniai motyvai, skatinantys atvykti	Proc.
Laisvalaikis/ atostogos/ poilsis	78,3	Peizažas/ gamtovaizdis	74,3
Įžymybių apžiūrėjimas	17,4	Saulė, smėlis ir jūra	63,6
Kita (prašome nurodyti)	3,7	Ramybė ir tylą	51,6
Šventės/ renginiai	2,7	Domėjimasis istorija	28,6
Draugų ir giminių lankymas	2,7	Gamtos tyrinėjimas	25,9
Kiti reikalai	1,3	Aktyvaus poilsio paslaugos	13,6
Nepateikta atsakymo	1,2	Šventės/ renginiai	8,4
Dalyvavimas seminare/ konferencijoje	0,6	Kita arba nepateikta atsakymo	7,9

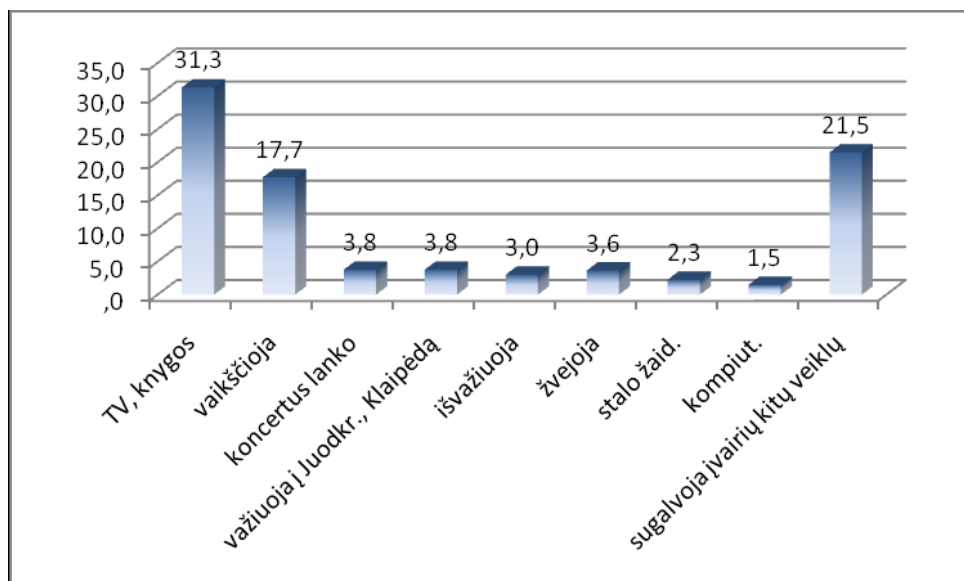
Neringos turistų apklausos, atliktos 2005 m. ir 2010 m. parodė, kad poilsis paplūdimyje ir pasivaikščiojimas, bent jau vasarą, yra pagrindinis motyvas atvykti į Neringą ir dažniausia laisvalaikio praleidimo forma (lentelė 1-5). Apklausų metu nebuvo tyrinėti Lietuvos gyventojų ir užsienio turistų motyvacijos skirtumai, tačiau, ekspertai pastebi, kad vietiniai turistai dažniausiai vyksta į Neringą dėl poilsio pajūryje, tuo tarpu užsienio turistams tai dažniausiai pirma ir vienintelė kelionė į Kuršių neriją, kurios metu jie nori pamatyti ir patirti kiek galima daugiau vietinės gamtos ir kultūros (Tutkunkardes, 2008).

Natūralu, kad esant tokiai vietinių turistų motyvacijai ir interesams, turistų ir lankytojų skaičius labai priklauso nuo oro sąlygų. Norėdami patikrinti prielaidą, kad blogu oru nemaža dalis Neringos poilsiautojų išvyksta namo, 2010 m. vykdytos apklausos metu respondentų buvo klausama ką jie veikia Neringoje blogu oru. Paaikškėjo, kad nors laisvalaikio užsiėmimų sąrašas blogu oru gerokai sutrumpėja sprunkantys iš nepatrauklaus kurorto sudaro tik 3 proc. Likusieji dažniausiai žiūri TV arba skaito knygą, vaikščioja arba sugalvoja kitų užsiėmimų (paveikslas 1-20).

Lentelė 1-5 Pagrindiniai laisvalaikio užsiėmimai Kuršių nerijoje

Veiklos, kuriomis turistai domisi Kuršių nerijoje (2005 m. vasarą atlikto tyrimo duomenys, Center for Regional- og Turismeforskning, 2006)	Proc.	Užsiėmimai Neringoje (2010 m. tyrimo duomenys, Povilanskas, Armaitienė, 2010)	Proc.
Pasivaikščiojimas	64,8	Buvimas paplūdimyje, deginimasis, maudymasis jūroje	74,7
Užsiėmimai paplūdimyje	63,5	Pasivaikščiojimai	70,9
Įžymybių apžiūrinėjimas	60,8	Važinėjimasis dviračiais, riedučiais	40
Važinėjimasis dviračiu	40,0	Parodų, muziejų lankymas	14,7
Muziejai/ galerijos	31,7	Lankymasis baruose ir kavinėse	12,5
Gamtos tyrinėjimai/ paukščių ar kitų laukinių gyvūnų stebėjimas	26,9	Gamtos stebėjimas, grožėjimasis kraštovaizdžiu	10,9
Lankymasis baruose/ restoranuose	24,1	Kitos veiklos (knygų skaitymas, renginių lankymas, žvejyba, užsiėmimai joga, linksminimasis klubuose)	Mažiau nei 10
Irklavimas/ buriavimas/ plaukiojimas jachta	19,1		
Iškylų rengimas	17,5		
Lankymasis meno renginiuose (kine, teatre, koncertuose ir t.t.)	16,0		
Žvejyba	8,8		
Apsipirkinėjimas	8,8		
Bėgiojimas/ sportinis ėjimas	7,7		
Pirtis/ masažas/ sveikatingumas	7,2		
Kitos sporto rūšys	4,6		
Kita	3,0		
Orientacijos sportas	1,7		
Nepateikta atsakymo	1,8		

Paveikslas 1-20 Turistų užsiėmimai Neringoje blogu oru 2010 (Povilanskas, Armaitienė, 2010)

Pasitenkinimas laisvalaikio pasiūla

2005 m. vasarą atlikus turistų apklausą paaiškėjo, kad apie 30 proc. respondentų nėra patenkinti paslaugų įvairove Neringoje. Lietuvos gyventojai dažniausiai pasigedo daugiau veiklos vaikams, daugiau sportinės, kultūrinės, meninės ir amatų veiklos; užsieniečiai pageidautų daugiau gamtos tyrinėjimų veiklos ir daugiau kultūrinės veiklos (lentelė 1-6). Ekspertų vertinimu Neringoje nepakankamai kultūriniam turizmui išnaudojamas nematerialusis paveldas, tradicijos, pvz. „bumbinamoji“ (baidomoji) stintų žvejyba, vėtrungių gamyba, krikštų gamyba (Neringos savivaldybė, 2013).

Lentelė 1-6 Nepatenkintų asmenų, kurie siūlo kitokią veiklą, procentas (2005 m. vasarą atlikto tyrimo duomenys, Center for Regional- og Turismeforskning, 2006)

	Visi	Užsieniečiai	Lietuviai
Daugiau veiklos vaikams	34,8	15,4	41,4
Daugiau sportinės veiklos	31,8	18,4	36,3
Daugiau gamtos tyrinėjimų veiklos	25,4	31,6	23,3
Daugiau veiklos konferencijoms ir susitikimams	1,3	0,7	1,5
Daugiau kultūrinės veiklos	30,1	28,7	30,6
Daugiau meninės ir amatų veiklos	22,2	17,8	23,8
Daugiau mokomosios/ įgūdžių ir gebėjimų vystymo veiklos	9,9	5,9	11,3
Daugiau veiklos sveikatos atgavimui/ gydymui/ sveikatingumui	32,7	25,0	35,3
Kita	14,8	22,1	12,3

Lankomi objektai ir jų vertinimas

2005 m. vasarą vykdytos apklausos metu pavyko nustatyti kur dažniausiai Neringos turistai lankosi ir kaip vertina tas vietas (Center for Regional- og Turismeforskning,

2006). Taigi, labiausiai turistų lankomi objektai be Nidos, Juodkrantės, Smiltynės ir paplūdimių Kuršių nerijoje buvo (populiarumo eile) 1) Parnidžio kopa, saulės laikrodis ir gamtos takas, 2) Raganų kalnas, 3) Lietuvos jūrų muziejus/Delfinariumas, 4) Tomo Mano namas, 5) Nidos švyturys, 6) Nidos ir Juodkrantės bažnyčios, 7) Gintaro galerija, 8) Senosios kapinės Nidoje, 9) Etnografinės sodybos, 10) Pažintinis takas Naglių Gamtos Rezervate (pilkosios kopos). 2012 m. rudenį atliktos panašios apklausos metu respondentai papildomai tarp lankomų objektų nurodė 2011 m. veiklą pradėjusią Nidos menininkų koloniją (Neringos savivaldybė, 2013).

2005 m. apklausa parodė, kad iš Neringos savivaldybės gyvenviečių rečiausiai lankomos ir prasčiausiai vertinamos buvo Pervalka ir Preila, todėl apklausos organizatoriai pagrįstai kvietė vietinę valdžią apsvastyti kaip padidinti Pervalkos ir Preilos patrauklumą ir pagerinti šių vietovių įvaizdį (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006).

1.1.4. Kuršių buities muziejaus konkurencinė aplinka

Galima išskirti tris planuojamo turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ konkurentų grupes:

- 1) Kiti Kuršių marių žvejų buitį reprezentuojantys muziejai ir ekspozicijos Nerijoje ir pamaryje
- 2) Lankomiausi muziejai Lietuvos pajūryje
- 3) Kiti atviro oro muziejai Lietuvoje

Kuršių marių žvejų buitį reprezentuojantys muziejai ir ekspozicijos Nerijoje ir pamaryje

Be Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Klaipėdoje ir Šilutės muziejaus, kurie plačiai atspindi regiono archeologiją, istoriją ir etnografiją ir, neabejotinai, paliečia Kuršių nerijos tematiką, Kuršių marių baseine veikia keletas labiau specializuotų lokalinei istorijai skirtų muziejų ir ekspozicijų (paveikslas 1-21). Būtent pastarieji bus detaliau analizuojami, siekiant geriau įvertinti patį artimiausią būsimojo muziejaus veiklos lauką, atrasti tam tikrą nišą ir papildomumą geografiniu ir veiklos požiūriu, bei identifikuoti perimtiną gerą patirtį.

Išsami Kuršių nerijoje ir pamaryje veikiančių muziejų ir ekspozicijų palyginamoji analizė pateikiama 1 priede. Šioje vietoje apsiribosime pagrindinėmis išvadomis.

Kuršių nerijos Lietuvos dalies vietos gyventojų istoriją ir kultūrą pristatančių muziejų ir ekspozicijų tinklą sudaro 8 objektai, netolygiai išsidėstę trijose nerijos vietovėse. Deja, šiuo metu šie objektai veikia pavieniui ir neformuoja lankytoji aiškiai suprantamo ir patrauklaus tinklo. Objektų išsidėstymas, tankis ir veiklos kryptys leidžia kalbėti apie tinklo fragmentiškumą ir netolygumą bei trūkstamas grandis. Dauguma muziejines

funkcijas atliekančių įstaigų sutelkta Nidoje ir Juodkrantėje⁶. Taip pat pastebėtina, kad dauguma šiuo metu veikiančių muziejų, dažniau naudoja tradicinę muziejininkystės prieigą, kuriai būdingas statiškas originalių daiktų ir dokumentų eksponavimas ir minimalus lankytojų „įveiklinimas“.

Taip pat būtina pastebėti, kad pačios Neringos gyvenvietės yra tam tikra prasme muziejai po atviru dangumi: į kultūros vertybių registrą yra įrašyti Nidos, Preilos, Pervalkos, Juodkrantės gyvenvietės, ir Alksnynės viensėdis bei apie 140 atskirų pastatų, tame tarpe – beveik 50 žvejų namų (priedas 3).

Paveikslas 1-21 Kuršių marių žvejų buitį reprezentuojantys muziejai ir ekspozicijos Nerijoje ir pamaryje

	Vietovės Nr.	Vietovė ir muziejus / ekspozicija
	1.	Nida: Neringos istorijos muziejus Žvejo etnografinė sodyba Gintaro galerija-muziejus Nacionalinio parko lankytojų centras
	2.	Juodkrantė: L. Rėzos kultūros centro ekspozicija Vėtrungių galerija
	3.	Smiltynė-Kopgalis Pajūrio žvejo etnografinė sodyba Nacionalinio parko lankytojų centras-gamtos mokykla
	4.	Dreverna, Klaipėdos raj. J. Gižo etnografinė sodyba
	5.	Rusnė, Šilutės raj. K. Banio etnografinė žvejo sodyba-muziejus
6.	Zelenogradsko raj., Kaliningrado sritis Sodyba „Senovės Semba“ („Древняя Самбия“)	

Taigi, jei būtų vystomi nauji muziejiniai objektai, jiems turėtų būti parinkta vieta tarp Nidos ir Juodkrantės ir/arba tarp Juodkrantės ir Smiltynės. Neringos savivaldybės šiauriniame pakraštyje esanti karinio kultūros paveldo vieta turi didžiulį potencialą kaip

⁶ Be jau minėtų muziejų Nidoje dar yra Rašytojo Thomo Manno memorialinis muziejus ir Hermano Blodės muziejus, Juodkrantėje – Lietuvos dailės muziejaus padalinys Miniatiūrų muziejus.

galimas muziejus po atviru dangumi Antrojo pasaulinio ir Šaltojo karo tema⁷. Tuo tarpu kuršių buities muziejui vietos reikėtų ieškoti tarp Juodkrantės ir Nidos.

Atsižvelgiant į tai, kad Neringos gyvenvietės yra labai turtingos *in situ* saugomais tradicinės architektūros pastatais, o ir klasikinių muziejų yra pakankamai, naujasis buities muziejus turėtų būti kuriamas vadovaujantis nauja muziejininkystės prieiga ir didžiausias dėmesys turėtų būti kreipiamas ne pastatų demonstravimui, bet nematerialaus paveldo interpretavimui. Toks muziejus užimtų tam tikrą laisvą nišą, praktiškai nesukurdamas papildomos tiesioginės konkurencijos jau veikiantiems muziejams ir ekspozicijoms. Atvirkščiai, tikėtinas teigiamas poveikis jau veikiančių objektų lankomumui. Kitokia prieiga besivadovaujantis muziejus organiškai įsiterptų ir praplėstų autentišką aplinką, interjerų rekonstrukcijas ar unikalius eksponatus statiškai pristatančių esamų kitų muziejų poveikio lauką. Lankytojas kituose muziejuose susipažinęs su originaliais paveldo objektais, naujajame objekte galėtų praktiškai išbandyti jų naudojimą ir atvirkščiai – kuršių buities muziejuje išbandęs įvairius darbus ir veiklas, kituose muziejuose galėtų ieškoti autentiškų daiktų, buities rykų ar platesnį istorinį kontekstą pristatančių žinių.

Reikšmingas būtų ir naujojo objekto tiesioginis poveikis aplinkai bei vietos ekonomikai. Tai būtų papildomas motyvas turistams plačiau judėti po Neringos gyvenvietes, pvz. pasinaudojant pėsčiųjų ar dviračių takais, tokiu būdu tolygiau paskirstant lankytojų srautus ir atitinkamai mažinant poveikį aplinkai bei plačiau paskleidžiant turistų išlaidas.

Planuojant naujojo muziejaus ekspozicijos koncepciją ir veiklą taip pat reikėtų atsižvelgti į tai, kad pakankamai artimoje kaimynystėje kitapus marių yra J.Gižo etnografinė sodyba ir K.Banio etnografinė žvejo sodyba-muziejus, o taip pat – Rusijos Federacijos Kuršių nerijos dalyje kuriama vikingų laikotarpio sodybos rekonstrukcija. Vis dėl to, šie objektai nėra tiesioginiai konkurentai, viena vertus dėl to, kad jie turizmo požiūriu yra kitose vietovėse, kurias nuo Neringos skiria lankytojų judėjimą reikšmingai varžančios gamtinės ir geopolitinės ribos. Be to, jų ekspozicijos ir veikla atspindi ir interpretuoja kito laikotarpio ir/ar kito regiono archeologinę, istorinę ir etnografinę medžiagą.

Lankomiausi muziejai Lietuvos pajūrio regione

Nepaisant kelintus metus besitęsiančios muziejaus rekonstrukcijos, labiausiai lankomu muziejumi pajūrio regione išlieka Lietuvos jūrų muziejus, nuo kurio 2012 m. nedaug atsiliko Palangos gintaro muziejus bei Kretingos muziejus. Tuo tarpu kiti regiono

⁷ Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo plane, patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 6 d. nutarimu Nr. 702, akcentuojama, kad Alksnynėje išlikusių Antrojo pasaulinio karo gynybinių įtvirtinimų ir įrenginių pagrindu tikslinga sukurti militaristinio palikimo muziejinę ekspoziciją.

muziejai stipriai atsilieka (lentelė 1-7). Taigi, minėti trys muziejai laikytini pagrindiniais konkurentais regione.

Lentelė 1-7 Lankytojų skaičius Lietuvos pajūrio muziejuose 2012 m.

Eilės Nr.	Pavadinimas	Bendras lankytojų sk.
1.	Lietuvos jūrų muziejus	129.202 ⁸
2.	Palangos gintaro muziejus (LDM padalinys)	84.533
3.	Kretingos muziejus	75.278
4.	Rašytojo Tomo Mano memorialinis muziejus	36.368
5.	Mažosios Lietuvos istorijos muziejus	21.265
6.	Laikrodžių muziejus (LDM padalinys)	15.166
7.	Neringos istorijos muziejus	15.136
8.	Prano Domšaičio galerija (LDM padalinys)	10.781
9.	VšĮ Antano Mončio namai-muziejus	6.158
10.	Miniatiūrų muziejus (LDM padalinys)	3.612
11.	Jono Šliūpo memorialinė sodyba (Lietuvos nacionalinio muziejaus padalinys)	2.563

VšĮ „KULTUR“ informacija, remiantis muziejų duomenimis

Kiti atviro oro muziejai Lietuvoje

2013 m. vasarą naujienų portalo DELFI aplinkos ir ekologijos naujienų kanalas GRYNAS.LT geriausiais Lietuvos muziejais po atviru dangumi įvardino 8 muziejus (Levickaitė, 2013): Lietuvos liaudies buities muziejus (Rumšiškės), Grūto parkas (Druskininkai), Europos parkas (Vilniaus raj.), Senovinės bitininkystės muziejus (Ignalinos raj.), Arklio muziejus (Anykščių raj.), Respublikinis Vaclovo Into akmenų muziejus (Skuodo raj.), Orvidų sodyba (Kretingos raj.), Inkilų muziejus (Šiaulių raj.). Savo ruožtu šį sąrašą papildytume Kleboniškių kaimo buities ekspozicija (Radviliškio raj.) bei Valstybiniu Kernavės archeologijos ir istorijos draustiniu (Širvintų raj.), kuriame šiuo metu kuriama viduramžių miesto fragmento rekonstrukcija. Lankomumu išsiskiria Lietuvos liaudies buities muziejus bei Grūto parkas. Tuo tarpu likusieji muziejai per metus pritraukia mažiau nei 35 tūkst. lankytojų. Geografiškai artimiausiais konkurentais laikytini Skuodo rajone esantis Respublikinis Vaclovo Into akmenų muziejus bei Kretingos rajone esanti Orvidų sodyba. Pagal tematiką Kuršių buities muziejui artimiausi Lietuvos liaudies buities muziejus, Arklio muziejus, Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos draustinis, Kleboniškių kaimo buities ekspozicija bei Senovinės bitininkystės muziejus. Taigi, Kuršių buities muziejus savo regione neturi nei vieno tiesioginio konkurento. Tematiniu požiūriu Lietuvoje yra dar penki panašūs atviro oro muziejai, tačiau tik vienas iš jų – Lietuvos liaudies buities muziejus, pritraukia bent

⁸ 2010 m. Lietuvos jūrų muziejaus lankytojų skaičius buvo daugiau nei dvigubai didesnis – 330.881

kiek didesnį lankytojų skaičių (lentelė 1-8). Išsami Lietuvos atviro oro muziejų palyginamoji analizė pateikiama 2 priede.

Lentelė 1-8 Atviro oro muziejai konkurentai Lietuvoje

Eil.Nr.	Muziejaus pavadinimas	Konkurentai Kuršių buities muziejui		
		Pagal lankomumą	Geografiniu požiūriu	Pagal tematiką
1.	Lietuvos liaudies buities muziejus	X		X
2.	Grūto parkas	X		
3.	Europos parkas			
4.	Arkliaus muziejus			X
5.	Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos draustinis			X
6.	Senovinės bitininkystės muziejus			X
7.	Respublikinis Vaclovo Into akmenų muziejus		X	
8.	Kleboniškių kaimo buities ekspozicija			X
9.	Orvidų sodyba		X	
10.	Inkilų muziejus			

1.1.5. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ steigimo poreikis ir galimas patrauklumas

Dėl savo ypatingos kraštovaizdžio konservacinės bei rekreacinės vertės Kuršių nerija yra viena labiausiai saugotinių šalies teritorijų, kuri turėtų būti plėtojama, vadovaujantis darnaus vystymosi požiūriu pagrįstomis strategijomis (Urbanistika, 2012). Darnus/tausojantis vystymas(is)/plėtra, kaip pagrindinė ilgalaikio visuomenės vystymosi ideologija, pabrėžia tarpusavio priklausomybę tarp trijų stulpų – ekonominio vystymosi, socialinio vystymosi ir aplinkosaugos (UN, 1992). Ekonominis tvarumas žymi gerovę, generuojamą įvairiuose visuomenės lygiuose. Socialinis tvarumas reiškia pagarbą žmogaus teisėms ir lygias galimybes visiems visuomenės nariams. Aplinkosauginis tvarumas reiškia išteklių, ypatingai neatsinaujančių ir labai svarbių pragyvenimui, apsaugą ir valdymą. Darnaus vystymosi principų taikymo tikslas – suderinti šiuos stulpus taip, kad jie sustiprintų vieni kitus, ar bent jau nekonkuruotų tarpusavyje. Žemiau pateikiami svarbiausi argumentai, kodėl reikalingas ir kuo būtų patrauklus turistinis objektas „Kuršių buities muziejus“ ekonominiu, socio-kultūriniu bei aplinkosauginiu požiūriu.

Ekonominiai poreikiai

Darnaus turizmo plėtra.

Siekiant išsaugoti Kuršių neriją, kaip tarptautiniu mastu vertingą kraštovaizdį, žmogaus ūkinė veikla, čia yra reikšmingai ribojama. Turizmas, nors ir yra viena iš nedaugelio nerijoje skatinamų ekonomikos sričių, taip pat turi būti plėtojamas vadovaujantis darnaus vystymosi prieiga, kuri derina kraštovaizdžio išsaugojimo ir vietos bendruomenės poreikius (UNESCO, 2011). Ekspertų vertinimu, įvairios suinteresuotos grupės – savivaldybės administracija, nacionalinio parko direkcija, gyventojai, politikai, verslininkai – dažnai neranda sutarimo turizmo strategijos klausimu. Tokia dezintegracija remiasi įsisenėjusiu vertybių konfliktu, kurio sprendimui būtina inicijuoti įvairias bendruomenės grupes įtraukiantį tarpinstitucinį dialogą, vedantį prie sutarimo bendrų vertybių, vizijos ir strategijos klausimais (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Kuršių buities muziejus galėtų paskatinti tokį dialogą, tarnaudamas kaip tam tikra įvairias bendruomenės grupes ir institucijas įtraukianti erdvė, kurioje interpretuojamas vietinis paveldas ir diskutuojama apie jo vertę šiandienos ir ateities kartoms.

Laisvalaikio galimybių didinimas ir priklausomybės nuo oro sąlygų mažinimas.

Apie 30 proc. Neringos svečių nėra patenkinti paslaugų įvairove. Turistai pasigenda veiklų vaikams, o taip pat – kultūrinės, meninės ir su amatais susijusios veiklos bei galimybių tyrinėti gamtą (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006). Ypatingai laisvalaikio galimybės susiaurėja esant blogu oru (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Kuršių buities muziejus galėtų reikšmingai praturtinti bet kokiam orui tinkamų laisvalaikio paslaugų pasiūlą, interpretuodamas šiuo metu ekspertų vertinimu nepakankamai išnaudojamą vietinį nematerialųjį paveldą (Neringos savivaldybė, 2013), pvz. tokias unikalias tradicijas, kaip „bumbinamoji“ (baidomoji) stintų žvejyba, vėtrungių gamyba, krikštų gamyba, kuršiška virtuvė ir pan.

Sezoniškumo mažinimas.

Nors sezoniškumo problema būdinga visam Lietuvos turizmo sektoriui, tačiau Neringos lankytojų srautai pasižymi ypatingai dideliais sezoniniais svyravimais. Todėl būtina ieškoti priemonių kaip išplėsti pasezonius – balandžio – birželio ir rugsėjo – spalio mėnesiais ir ilginti tuo laikotarpiu lankymosi Neringoje trukmę (Povilanskas, Armaitienė, 2010), pvz. kuriant rekreacinę infrastruktūrą, pritaikytą ne vasaros sezono sąlygoms (Urbanistika, 2012). Kuršių buities muziejus, interpretuojantis vietos gyventojų visų metų darbų ciklą, galėtų prisidėti prie Neringos patrauklumo didinimo pasezonių metu bei žiemos ir pavasario atostogų laikotarpiu.

Kuršių nerijos identitetą formuojančių tradicinių verslų skatinimas ir alternatyvių pajamų šaltinių sukūrimas.

Tarp vietinių verslų šiuo metu dominuoja nekilnojamojo turto (ypač nuomos) paslaugos, tuo tarpu tradiciniai Kuršių nerijos identitetą formuojantys žvejybos ir

miškininkystės verslai nyksta (Urbanistika, 2012). Iš alternatyvių verslų paskutiniu metu Neringoje labai (kai kurių ekspertų vertinimu netgi per daug) paplito prekyba gintaro gaminiais, tuo tarpu užsienio turistai pasigenda galimybių susipažinti su autentiška žvejų kultūra (ekspertinis interviu MW, žr. 3 priedą). Beveik nėra galimybių nusipirkti šviežios žuvies ar vietinėse maitinimo įstaigose užsisakyti patiekalų ne iš šaldytos žuvies, nekalbant jau apie tradicinę vietos virtuvę reprezentuojančių žuvies patiekalų (Pasienio žuvys, 2010). Taigi, būtina skatinti žvejus, pasitraukiančius iš šio verslo, persiorientuoti į turistų aptarnavimą, pvz. teikti žvejybos gido paslaugas, organizuoti edukacines programas apie senovės žvejybos verslo būdus, demonstruojant tradicinius žvejybos įrangą ir būdus, sudaryti turistams sąlygas patiems paruošti (rūkyti ar kepti) žuvį. Marių pakrančių perteklinės augmenijos (nendrių) šienavimas žiemą galėtų būti kitas aplinkai žalos nedarantis alternatyvus verslas, į kurį būtų galima įtraukti vietos žvejus (Pasienio žuvys, 2010), o ir turistams pats darbo procesas galėtų būti patrauklia patirtimi. Kuršių buities muziejus galėtų ne tik suteikti turistams retą progą betarpiškai autentiškoje aplinkoje susipažinti su tradiciniais vietiniais verslais, bet ir visoje Neringoje paskatinti senųjų verslų kūrybingą atgaivinimą.

Pervalkos gyvenvietės įvaizdžio gerinimas ir turistinio patrauklumo didinimas.

2005 m. apklausa parodė, kad iš Neringos savivaldybės gyvenviečių rečiausiai turistų lankomos ir prasčiausiai vertinamos buvo Pervalka ir Preila, todėl būtina spręsti kaip padidinti šių gyvenviečių patrauklumą turistams (Center for Regional- og Turismeforskning, 2006). Unikalaus turistinio objekto atsiradimas Pervalkoje reikšmingai pagerintų šios vietovės įvaizdį ir pritrauktų daugiau lankytojų.

Socialiniai-kultūriniai poreikiai

Gyvenimo sąlygų gerinimas.

Augant Neringos, kaip investicijoms patrauklios kurortinės vietovės vertei, čia sparčiai pasireiškia daugeliui kitų pasaulio kurortų būdingas procesas – augant nekilnojamojo turto ir gyvenamojo būsto kainoms, vietiniams gyventojams senstant, o jaunimui neturint finansinių galimybių įsikurti, teritorija vis labiau tampa vasarnamių ar vasarbučių turistine vietove, aptarnaujama personalo, atvykstančio iš kitur. Apklauskos duomenimis daugiau nei pusė (54 proc.) Neringoje nuolat gyvenančių asmenų yra linkę išsikelti iš Neringos dėl pernelyg brangaus pragyvenimo, karjeros ir geresnio atlyginimo siekio ar poreikio vaikams suteikti geresnį išsilavinimą (Urbanistika, 2012). Taigi, vietinio teritorijos gyvybingumo palaikymas šiandien yra vienas iš opiausių Neringos darnios plėtros uždavinių (Povilanskas, Armaitienė, 2010) Siekiant stabdyti minėtą nepalankią demografinę tendenciją, būtina suteikti socialinio vystymo impulsų savivaldybės gyvenvietėms (Urbanistika, 2012), visų pirma skatinant vietinį verslą ir darbo vietų kūrimą (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Tikėtina, kad naujasis muziejus

galėtų būti tokiu impulsu, tiek kurdamas tiesiogines darbo vietas, tiek skatindamas vietinius verslus ir taip gerindamas sąlygas netiesioginių darbo vietų kūrimui.

Gyventojų tapatybės stiprinimas.

Dauguma dabartinių Neringos gyventojų – pokario metais iš kitų Lietuvos regionų atsikėlusių žmonių palikuonys. Be to, daugiau nei trečdalis (arba apie 1,5 tūkst.), o kai kuriose gyvenvietėse net iki 70 proc. Neringoje gyvenamąją vietą deklaruojančių asmenų, čia realiai nuolat negyvena. Esant tokiai situacijai, gyventojų tapatybės stiprinimas yra vienas iš svarbiausių teritorijos tvaraus vystymo užtikrinimo iššūkių (Urbanistika, 2012). Kuršių buities muziejus, interpretuodamas vietinį kultūros paveldą, reikšmingai prisidės prie lokalios istorijos pažinimo bei vietinės tapatybės stiprinimo.

Tradicinės architektūros ir vietos dvasios išsaugojimas.

Žvejų sodybų architektūra, greta jūros, marių ir kopų yra vienas ryškiausių Kuršių nerijos kraštovaizdžio elementų, formuojančių vietos dvasią. Deja, kaip pastebi architektūros ekspertai, „čia dažnai pradeda imti viršų kičas ir pigi reklama“ (Demereckas, et al 2011, p.7). Ypač aktuali naujų statybų problema – pastatus linkstama įvilkti į perdėto etnografiškumo, dar vadinamo „kuršių liaudies meno“ rūbą. Tokia situacija dažniau susidaro ne dėl užsakovų piktos valios, o dėl šio krašto etninio savitumo nesuprantančių architektų (Demereckas, et al 2011, p.7). Panašūs procesai vyksta ir nematerialioje plotmėje – ekspertų vertinimu žvejų krašto tradicijos ir etnokultūra nyksta, organizuojamos šventės praranda autentiškumą; vietos žvejų tokie renginiai nebendrina, jie jaučiasi esą pamiršti ir neįvertinti (Pasienio žuvis, 2010).

Autentiškos architektūros sunykimas ir žvejų bendruomenei būdingų tradicijų išnykimas gresia vietos dvasios praradimu. Kuršių buities muziejus galėtų padėti atskleisti svarbiausius Kuršių nerijos senosios architektūros principus bei puošybos kanonus. Naujasis muziejus taip pat būtų puiki vieta suburti vietinę bendruomenę, aktualizuoti vietinį kultūrinį paveldą ir sudaryti daugiau progų prasmingiems vietinių gyventojų ir turistų susitikimams.

Kuršių nerijos žvejų buities reprezentavimo muziejuose plėtra.

Kuršių nerijos Lietuvos dalies vietos gyventojų istoriją ir kultūrą pristatančių muziejų ir ekspozicijų tinklą sudaro 8 objektai, netolygiai išsidėstę trijose nerijos vietovėse. Šiuose muziejuose ir ekspozicijose dažniau naudojama tradicinė muziejinkystės prieiga, kuriai būdingas statiškas originalių daiktų ir dokumentų eksponavimas bei minimalus lankytojų „įveiklinimas“. Nematerialaus paveldo pristatymui ir lankytojų įtraukimui tinkamesni atviro oro muziejai. Deja, Lietuvos liaudies buities muziejuje Mažosios Lietuvos regiono ekspozicija tebeformuoja (neturint jokių konkrečių užbaigimo terminų), o kiti Kuršių marių regiono atviro oro muziejai atspindi ir interpretuoja ne Kuršių nerijos, o pamaro ir pajūrio medžiagą. Taigi, Kuršių buities muziejus šiuo požiūriu būtų unikalus. Be to, jis nesukurtų papildomos tiesioginės konkurencijos kitiems jau veikiantiems muziejams ir ekspozicijoms.

Aplinkosauginiai poreikiai

Gyventojų supratimo apie gamtos ir kultūros paveldo vertę ir išsaugojimo būtinybę didinimas.

Gyventojų apklausos rodo, kad nors gyventojai Neringos išskirtinumą ir patrauklumą sieja visų pirma su ypatinga gamta, vis dėl to dominuoja supratimas, kad plėtra ir gamtosauga yra tarpusavyje nesuderinami elementai. Todėl ekspertų nuomone, turėtų būti aktyviau dirbamas aiškinamasis darbas bendruomenėje, siekiant išaiškinti įvairius darnios ilgalaikės plėtros klausimus (Povilanskas, Armaitienė, 2010). Kuršių buities muziejus, pasakojantis žmogaus ir gamtos santykio Kuršių nerijoje istoriją, turėtų padėti įtvirtinti sampratą, kad Kuršių nerijos paveldas yra ne tik nacionalinis kultūros turtas, bet ir vienas iš vietos gyventojų socialinės bei ekonominės gerovės išteklių (Urbanistika, 2012).

Aplinkai draugiško transporto skatinimas.

Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos ataskaitose konstatuojama, kad augant transporto srautui vis aktualesne darosi automobilių srauto ir jų statymo gyvenvietėse problema (KNNPD, 2012). Todėl būtina siekti pusiausvyros tarp atvykstančių į Neringą lengvaisiais automobiliais ir visuomeniniu transportu bei suteikti prioritetą vandens ir dviračių transportui (Urbanistika, 2012). Naujų lankomų objektų atsiradimas prie dviračių takų darytų šią susisiekimo priemonę ir rekreacijos formą dar patrauklesnę. Tuo tarpu mažųjų laivų uostų atgaivinimas ir įrengimas, ypač ties lankytiniais objektais, ekskursijų vandens transportu rėmimas, rekreacinių užsiėmimų mariose ir jūroje propagavimas bei tradicinės istorinės laivininkystės ir laivyno atkūrimas yra tarp svarbiausių vandens turizmo Kuršių nerijoje skatinimo krypčių (KNNP tvarkymo planas, 2012).

Kopų apsauga ir gaisrų prevencija.

Kopų būklės blogėjimui didžiausios įtakos turi rekreacinė veikla. Lankytojai maudosi ir deginasi ne nustatytoje rekreacinio prioriteto zonoje, o draustinių ar net rezervatų teritorijose, dėl ko ardomas apsauginis kopagūbris, šiukšlinama aplinka (KNNPD, 2012). Neatsakingas ar piktavališkas žmogaus veikimas kelia gaisrų grėsmę. Informacijos sklaida, ekologiniai užsiėmimai, darbas su bendruomene padeda reguliuoti rekreacinį srautą ir prevenciškai įtakoja pažeidimų skaičiaus mažėjimą (KNNPD, 2012), o „priešgaisrinė propaganda“ yra svarbus Kuršių nerijos priešgaisrinės sistemos elementas (Valstybinis miškotvarkos institutas, 2013). Kuršių buities muziejuje numatomos vykdyti informavimo ir švietimo veiklos tiesiogiai prisidės prie kraštovaizdžio apsaugos.

Žuvies išteklių apsauga.

Apklausų duomenimis, žvejai mėgėjai Lietuvoje, lyginant su kitų šalių žvejais mėgėjais, pasižymi mažu ekologiniu sąmoningumu: pvz. 2006 m. daugiau kaip pusė Nemuno

deltoje apklaustų žvejų mėgėjų suprato, jog reikia saugoti žuvų išteklius, tačiau patys nebuvo linkę paisyti žuvisaugos reikalavimų ar apribojimų. Todėl žvejų mėgėjų švietimas, informavimas ir kitos žvejybos kultūrą bei visuomeninę žvejybos kontrolę puoselėjančios priemonės yra svarbi Šilutės rajono ir Neringos savivaldybės tvarios žuvininkystės strategijos intervencijos sritis (Pasienio žuvis, 2010). Kuršių buities muziejuje numatomas senovinių žvejybos įrankių ir būdų demonstravimas prisidės prie Lietuvos žvejų mėgėjų sąmoningumo didinimo.

Lentelėje 1-9 apibendrinami vietiniai poreikiai, kuriuos galėtų padėti spręsti naujasis muziejus.

Lentelė 1-9 Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ steigimo poreikis

Ekonominiai poreikiai	Socialiniai-kultūriniai poreikiai	Aplinkosauginiai poreikiai
Darnaus turizmo plėtra	Gyvenimo sąlygų gerinimas. Pervalkos įvaizdžio gerinimas	Gyventojų supratimo didinimas
Laisvalaikio galimybių didinimas ir priklausomybės nuo oro sąlygų mažinimas	Gyventojų tapatybės stiprinimas	Aplinkai draugiško transporto skatinimas
Sezoniškumo mažinimas	Tradicinės architektūros ir vietos dvasios išsaugojimas	Kopų apsauga ir gaisrų prevencija
Tradicinių verslų skatinimas ir alternatyvių pajamų šaltinių sukūrimas	Kuršių nerijos žvejų buities reprezentavimas atviro oro muziejuose	Žuvies išteklių apsauga

1.2. Užsienio valstybių ir Lietuvos buities muziejų po atviru dangumi patirties analizė

1.2.1. Bendra muziejų ir jų veiklos charakteristika

Pagal Tarptautinės muziejų tarybos (ICOM) apibrėžimą „muziejus yra ne pelno siekianti, nuolatinė, lankytojams atvira institucija, tarnaujanti visuomenei ir jos vystymuisi, kuri švietimo, tyrinėjimo ir malonumo tikslais įgyja, konservuoja, tyrinėja, komunikuoja ir eksponuoja apčiuopiamą ir neapčiuopiamą žmonijos ir jos aplinkos paveldą“ (ICOM, 2007). Muziejų įvairovė yra labai didelė. Laikui bėgant atsiranda vis naujų muziejų tipų. Žemiau aptarsime kelis muziejinių organizacijų tipus, kurie yra ypatingai aktualūs šios galimybių analizės požiūriu.

Tradiciniai (etnografiniai) atviro oro muziejai Europoje ir gyvosios istorijos ūkiai Šiaurės Amerikoje

Šiandien pasaulyje yra tūkstančiai skirtingų rūšių ir statuso atviro oro muziejų. Pagal Europos atviro oro muziejų asociacijos (AEOM)⁹, vienijančios didžiausius tradicinius (etnografinius) muziejus, apibrėžimą, atviro oro muziejai yra „*moksliškai sukauptos kolekcijos lauke, sudarytos iš įvairių struktūrų, kurios kaip konstruktyviniai ir funkciniai dariniai iliustruoja gyvenviečių būdingus pavyzdžius, būstą, ūkį ir technologiją*“ (AEOM, be datos, a). Kiekvienas muziejus yra skirtingas, būdamas lyg raktas į tam tikro regiono ar šalies gyvenimo būdą, tradicijas, statybos kultūrą ir istoriją. Tačiau visiems atviro oro muziejams būdinga tai, kad jie pristato erdvinius 1:1 dydžio objektus, dažniausiai, bet ne visada, perkeltus iš kitur¹⁰. Tokie muziejai pasižymi stipriu gebėjimu pritraukti daug lankytojų iš skirtingų tikslinių grupių (AEOM, be datos, b).

Tokio tipo muziejai pradėti steigti XIX a. paskutiniame dešimtmetyje Skandinavijoje. Vėliau šimtai panašių muziejų atsirado kitose vietose, daugiausiai – Europoje ir Šiaurės Amerikoje, bet taip pat – ir Azijoje, Australijoje, o galiausiai – ir Afrikoje (Rentzhog, 2007). Vienas iš seniausių iki šiol veikiančių tokių muziejų, tarnavusių prototipu kitiems muziejams, yra Skansenas¹¹ Stokholme, pradėjęs veikti 1891 m. Per kitus du dešimtmečius atidaryti tokie svarbūs muziejai kaip Kulturen Lundo mieste Švedijoje, Norsk Folkemuseum Osle ir Maihaugen Lilehameryje Norvegijoje, bei Frilandsmuseet Lyngby ir Den Gamle By Aarhus Danijoje. 1918 m. Nyderlanduose Arnhem mieste atidarytas muziejus Openluchtmuseum buvo pirmasis tokio tipo muziejus ne Šiaurės šalyse. XX a. 3-4 dešimtmečiais atviro oro muziejai iškilo keliose kitose Europos šalyse bei JAV. Tikrai pasauliniu reiškiniu atviro oro muziejai tapo po Antrojo pasaulinio karo. Pirmieji atviro oro muziejai didžiausią dėmesį skyrė kaimo statiniams ir kaimo kultūrai. Ši tendencija išlieka vyraujanti ir daugumoje šiandieninių muziejų. Den Gamle By muziejus pirmasis nuo 1909 m. pradėjo domėtis miesto, o nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio – ir industrine kultūra. Paskutiniais dešimtmečiais atviro oro muziejų įvairovė dar labiau išaugo.

Lietuvoje pagrindinis atviro oro muziejus – Lietuvos liaudies buities muziejus (LLBM) Rumšiškėse. Prie tokio tipo muziejų taip pat priskirtinos ir Kuršių nerijoje bei pamaryje esančios muziejinės žvejo sodybos Nidoje, Kopgalyje, Drevernoje ir Rusnėje.

⁹ Europos atviro oro muziejų asociacija (Association of European Open Air Museums), įsteigta 1970 m.

¹⁰ Nors atviro oro muziejuose daugiausiai eksponuojami originalūs iš kitur perkelti pastatai, vis dėl to pripažįstama ir kopijų ar rekonstrukcijų vertė. Pagal ICOM, negalima atsakyti pripažinti atviro oro muziejais tokių muziejų, kurių pastatai, pilnai arba iš dalies, kaip kopijos arba tikroviškos rekonstrukcijos (*angl. true-to-scale reconstructions*), yra atstatyti pagal originalius pavyzdžius, yra tinkamai apstatyti ir atviri visuomenei. Šios nuolaidos gali būti daromos tik su sąlyga, kad „nėra išlikę originalių tokio tipo pastatų (ir) kopijos arba rekonstrukcijos yra padarytos pagal griežčiausius mokslinius metodus“ (ICOM, 1956/1957).

¹¹ „Skansenas“ yra tapęs ir bendrinio žodžio muziejui po atviro dangumi pavadinanti.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje Šiaurės Amerikoje buvo įkurta organizacija analogiška Europos atviro oro muziejų asociacijai – Gyvosios istorijos, ūkių ir žemdirbystės muziejų asociacija (ALHFAM)¹². ALHFAM apjungė tuo metu sparčiai populiarėjusius naujo tipo muziejus – gyvosios istorijos ūkius (*angl.k.* living history farms). Gyvosios istorijos ūkiai į muziejų lauką atnešė tris pagrindines naujoves (ALHFAM, be datos):

- 1) propaguoja reprodukcijų naudojimą muziejų programose, vietoje originalių eksponatų,
- 2) sistemiskai renka ir pristato visuomenei gyvasias – naminių gyvulių ir augalų – kolekcijas,
- 3) savo atradimais siekia kuo plačiau pasidalinti su kitais.

Nuo pat savo veiklos pradžios ALHFAM stengiasi į veiklą įtraukti įvairių sričių specialistus – ūkio istorikus, folkloristus, žemės ūkio ekonomistus, gyvosios istorijos rekonstruktorius (*angl.k.* living history re-enactors) ir kt. Tokiu būdu šie muziejai pasižymi dideliu multidiscipliniškumu. Neapsiribojama vien tik pradžioje vyravusiu domėjimusi žemės ūkiu. Šiandien domėjimosi laukas driekiasi nuo architektūros iki chemijos šakos, nagrinėjančios fermentacijos procesus, vykstančius alaus gamyboje. Praeitis studijuojama iš archeologijos, geografijos, medžiaginės kultūros, biologijos ar net parapsichologijos perspektyvų. ALHFAM ypatingai akcentuoja patyriminį istorijos interpretavimą (*angl.k.* experiential interpretations of history) ir dalyvaujamą mokymąsi (*angl.k.* participatory learning); siekiama istoriją pristatyti taip, kad ji turėtų tam tikrą prasmę šiuolaikiniam žmogui.

Anksčiau buvo manoma, kad Europos ir Amerikos muziejai skiriasi tuo, kad pirmiesiems labiausiai rūpi kolekcijų kaupimas ir eksponatų saugojimas, o jų kolegos už Atlanto per daug susikoncentravę į edukaciją ir lankytojus. Tačiau, panašu, kad toks vertinimas jau gerokai pasenęs. XXI a. nostalgijos nebepakanka, kad pritraukti jaunąją kartą į muziejus. Šiandien lankytojai tiek Europoje, tiek Amerikoje nori įvairiais būdais dalyvauti muziejaus siūlomoje patirtyje. Jiems svarbu muziejuje sutikti realius arba menamus žmones, „gyvenančius“ muziejinėse sodybose, miestietiškuose būstuose ar dirbtuvėse (Hawes, 2007). XX a. aštuntajame dešimtmetyje pasireiškęs perėjimas iš taip vadinamos „tautinės tapatybės“ fazės, į taip vadinamą „gyvosios istorijos“ fazę (Rentzhog, 2007, p. 236-287) pasireiškė ir tuo, kad muziejai didesnę dėmesį pradėjo skirti turizmui (Zipsane, 2006, p.4), paslaugų kokybei bei jų vadybos profesionalumui (Young, 2006, p.334-335).

Dažnai atviro oro muziejai yra tampriai susiję su saugomomis teritorijomis ir todėl jie suteikia turistams galimybę džiaugtis tiek gamtiniais, tiek kultūriniais kraštovaizdžio elementais. Be to, atviro oro muziejai puikiai demonstruoja pagrindinį aplinkos

¹² Gyvosios istorijos, ūkių ir žemdirbystės muziejų asociacija (Association for Living History, Farm and Agricultural Museums), sutrumpintai – ALHFAM, pradėta kurti 1970 m. įstatai įregistruoti 1972 m.

antropologijos skelbiamą principą – kad žmonės ir jų kraštovaizdžiai yra glaudžiai susiję ir priklausomi vieni nuo kitų.

Lietuvos liaudies buities muziejus

LLBM – tai vienas didžiausių (195 ha) ir daugiausiai eksponatų (140 pastatų ir daugiau nei 88.827 kilnojamų eksponatų) turintis etnografijos muziejus Europoje po atviru dangumi. Muziejus atspindi XVIII a. pab. – XX a. pirmos pusės visų Lietuvos regionų valstiečių bei miestelėnų buitį, darbus, tradicijas.

LLBM įsteigtas 1966 m. 1968 m. pastatyti pirmieji eksponatai – stiebinis malūnas iš Raseinių rajono ir numas iš Plungės rajono. Muziejus atidarytas lankymui 1974 m. birželio 22 dieną. Po atidarymo lankytojams muziejaus statyba vyko toliau ir tęsiasi iki šiol.

Muziejaus ekspozicija atspindi atskirus šalies regionus – Dzūkiją, Suvalkiją, Aukštaitiją ir Žemaitiją. Deja, Mažosios Lietuvos ekspozicija dar tik pradėta kurti. Planuojama, kad Mažosios Lietuvos sektorių sudarys apie dvidešimt pastatų. Kauno marių pakrantėje bus kuriamas žvejų kaimelio fragmentas iš trijų sodybų: žvejo, žvejo-daržininko ir žvejo, nuomojančio patalpas poilsiautojams. Šalia – aikštelė su džiovinamais žvejų tinklais, mariose – molas su įvairiais istoriniais laivais, kuriais galėtų naudotis muziejaus lankytojai.

LLBM turi didelę edukacinių programų ir teminių užsiėmimų patirtį. Muziejus yra parengęs ir savo lankytojams siūlo 30 skirtingų edukacinių programų šeimos ir kalendorinių papročių, buities ir darbų, kulinarinio paveldo, amatų temomis. Per metus muziejuje pravedama apie 1000 edukacinių užsiėmimų, kuriose dalyvauja apie 15 tūkst. žmonių. Muziejaus miestelyje nuolatos dirba ir prekiauja amatininkai. Taip pat siūlomos jodinėjimo ir pasivažinėjimo arkliais paslaugos. Muziejus garsėja aktyvia kultūrine veikla. Populiarios muziejuje švenčiamos tradicinės lietuvių šventės Užgavėnės, Velykos, Jurginės, Amatų dienos. Paskutiniaisiais metais muziejuje organizuojami jaunimo muzikos renginiai, pvz. Šiuolaikinio folkloro ir alternatyvios muzikos festivalis „Margos pievos“ ar tarptautinis muzikos festivalis „Granatos Live“ ir pan.

Parengta pagal Lietuvos liaudies buities muziejaus informaciją

Archeologiniai atviro oro muziejai

Organizacija EXARC, vienijanti Europos archeologinius atviro oro muziejus ir archeologines eksperimentines institucijas, pateikia archeologinių muziejų po atviru dangumi (*angl.k. archaeological open-air museum, AOAM*) apibrėžimą: „*tai ne pelno siekianti nuolatinė institucija su lauke esančiomis tikroviškomis (angl.k. true-to-scale) architektūrinėmis rekonstrukcijomis, atliktomis remiantis visų pirma archeologiniais šaltiniais. Jis turi neapčiuopiamo paveldo išteklių kolekcijas ir interpretuoja kaip žmonės gyveno ir elgėsi praeityje; tai daroma remiantis patikimais moksliniais metodais, siekiant mokyti, tyrinėti ir suteikti lankytojams džiaugsmą*“ (EXARC, 2008).

AOAM, kaip ir klasikiniai muziejai, siekia padidinti susidomėjimą tam tikru istoriniu laikotarpiu ir pasiūlyti informaciją ir supratimą apie tą periodą. Skiriasi tik būdai (LiveARCH, be datos). Klasikinio muziejaus atmosferą, palyginus su AOAM, galima apibūdinti kaip labiau estetišką ar net „sakralią“. AOAM atstovų manymu, tradiciniai muziejai daugiausiai dėmesio skiria rinkinių kaupimui, eksponatų saugojimui ir jų rodymui. Tuo tarpu AOAM geriausiai apibūdinantys raktažodžiai yra edukacija, prezentacija, eksperimentas, prekyba ir gyvoji istorija (LiveARCH, be datos). AOAM informuoja ir moko lankytojus apie praeitį „rankiniu būdu“, t.y. parodant ir leidžiant lankytojams patiems išmėginti kas kaip daroma.

Tokio tipo muziejų skaičius ypatingai pradėjo augti XX a. 9-ame dešimtmetyje. Šiuo metu Europoje skaičiuojama apie 300 skirtingo dydžio archeologinių atviro oro muziejų, pvz. Crannog Centre Škotijoje 0,5 ha plote yra vos vienas rekonstruotas pastatas, o Fotevikens muziejuje Švedijoje – 7 ha teritorijoje atkurti 23 pastatai. Daugiausiai tokių muziejų yra Vokietijoje, Švedijoje, Prancūzijoje ir Danijoje. Didžiausias muziejų tankumas yra Danijoje, Velse, Austrijoje, Čekijoje ir Belgijoje. Šiaurės Europoje ir Britų salose tokių muziejų steigimo bumai jau praėjo, tuo tarpu Rytų Europoje ir vokiškai kalbančiose šalyse tokių muziejų pikas greičiausiai dar nepasiektas (Paardekooper, 2013). Nors akivaizdu, kad tokie muziejai atitinka ICOM muziejų apibrėžimą, dėl kitokios prieigos jie dažnai išskiriami iš klasikinių muziejų tarpo. Jų skirtingumą iliustruoja daugybė alternatyvių pavadinimų, naudojamų vengiant žodžio „muziejus“. Pavyzdžiui, Britų salose tokie muziejai vadinami (paveldo lankytojų) centrais, ūkiais, parkais ar kaimais; Nyderlanduose – centrais atvirame ore, viduramžių kiemais, geležies amžiaus ūkiais, priešistorinėmis stovyklomis; Vokietijoje – muziejais arba parkais; Prancūzijoje – priešistorės vietomis, archeologiniais parkais arba archeologinėmis vietomis; Danijoje – istorinėmis dirbtuvėmis; Švedijoje – priešistoriniais kaimais arba paskutiniu metu – archeologiniais atviro oro muziejais.

Dauguma AOAM derina muziejaus ir archeologinio edukacinio centro funkcijas. Trečdalis tokių muziejų veikia šalia originalių archeologinių vietovių. Keletas muziejų turi ir klasikinės muziejines ekspozicijas po stogu (pastaruosiu metu tokių muziejų daugėja, ir yra nuomonė, kad tai yra vienas iš muziejų sėkmės faktorių). Nemaža dalis

tokių muziejų veikia kaip moksliniai centrai – vykdo archeologinius kasinėjimus ar užsiima eksperimentinės archeologijos tyrinėjimais (Paardekooper, 2013, p.110).

Vienuose regionuose dažniau pristatomi vieni laikotarpiai, kituose – kiti. Bendrai paėmus „populiariausia“ epocha – geležies amžius. Toliau pagal populiarumą seka vikingų laikotarpis ir neolitas. Kiek rečiau, bet pasitaiko ir muziejų pristatančių vėlyvuosius viduramžius ar net post-viduramžių laikotarpį. Nors dauguma lankytojų vykdami į archeologinį atviro oro muziejų visų pirma galvoja apie atkurtus pastatus, tačiau pagrindinis tokių muziejų turtas yra neapčiuopiamas paveldas – istorijos, kurios yra pasakojamos atsidavusių darbuotojų (Paardekooper, 2013, p.200).

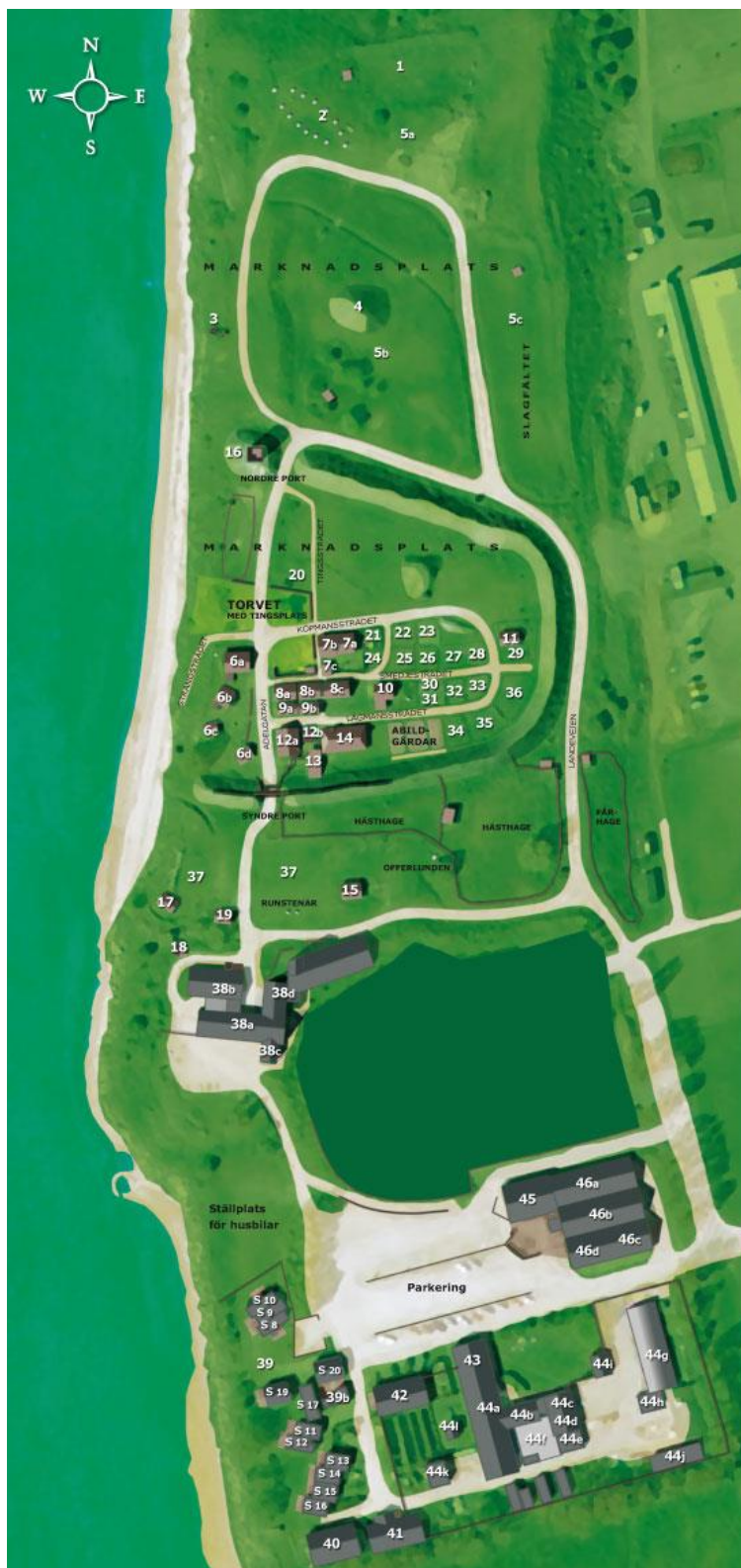
Šiuo metu Lietuvoje nėra archeologinio atviro oro muziejaus. Pirmasis toks muziejus kuriamas Valstybiniame Kernavės archeologijos ir istorijos draustinyje. Šiuo metu čia atkuriamas viduramžių miesto fragmentas – 3 sodybos, susidedančios iš 10 pastatų.

Foteviken muziejus (Švedija)

Foteviken muziejus įsikūręs Vellingės savivaldybėje ant jūros kranto 25 km į pietus nuo Malmės, Švedijoje. Muziejuje yra atkurtas vėlyvojo vikingų amžiaus-ankstyvųjų viduramžių vikingų miestelis, kuriame yra pastatyti 23 pastatai, atspindintys XI-XII a. gyvenimą. Tai yra pirmasis ir iki šiol vienintelis pasaulyje bandymas atkurti vikingų miestą, remiantis archeologiniais tyrimais bei istoriniais šaltiniais. Foteviken muziejus, įsteigtas 1995 m. Muziejaus prasidėjo nuo noro demonstruoti vietovės povandeninės archeologijos paveldą. Muziejaus steigimu pradžioje rūpinosi vienas žmogus, prie kurio ilgainiui susiformavo bendraminčių grupė, padėjusi jam išplėtoti muziejaus koncepciją nuo jūrinio muziejaus iki atviro oro muziejaus, o vėliau – iki gyvosios istorijos muziejaus. Muziejaus misija – pristatyti Skonės regiono vikingų laikų ir viduramžių istoriją ir perteikti krašto kultūrinį paveldą plačiajai visuomenei. Muziejus siekia informatyviai ir visapusiškai perteikti istorines žinias, pasitelkdamas šiuolaikines skaitmenines technologijas. Muziejus įsikūręs 70.000 kvadratinų metrų pievoje prie Höllviken įlankos. Muziejaus teritorija padalinta į dvi panašaus dydžio dalis – „muziejaus plotą“ (kuriame yra rekonstruotas vikingų miestas ir veiklų plotas) bei „šiuolaikinį plotą“ (kur yra automobilių stovėjimo aikštelė, administracija, restoranas (200 asmenų), parduotuvė, parodų salės, tualetai, poilsio nameliai, amatininkų dirbtuvės, 3 didelės renginių salės (viso 600 kv.m) (žr. paveikslą 1-22 ir priedą 5).

Parengta pagal www.foteviken.se ir Paardekooper (2013).

Karta över Foteviken

Museiområdet

Aktivitetsområdet

1. Bågskyttebanan
2. Høla stenar
3. Kastblida
4. Fotes hög
5. Aktivitetsplats a, b och c

Den rekonstruerade Vikingastaden

Byggnader:	Tomter:
6. Garvaregården	20. Nyfedet
a. borningshuset	21. Skomagerfedet
b. fiskareboden	22. Långhusfedet
c. rökeriet	23. Konefedet
d. skjulet	24. Timmermansfedet
7. Köpmansgården	25. Maglefedet
a. borningshuset	26. Rödskäggfedet
b. högloftet	27. Hyntingefedet
c. vedboden	28. TölpaFedet
8. Bagaregården	29. Pottefedet
a. borningshuset	30. Lillfedet
b. magasinshuset	31. Pilefedet
c. kokhuset	32. Tvärfedet
9. Våvaregården	33. Gråfedet
a. borningshuset	34. Skrivarefedet
b. våvareboden	35. MjödFedet
10. Smedjan	36. Spiggafedet
11. Pottemakerboden	
12. Lagmansgården	
a. borningshuset	
b. boden	
13. Svinahuset	
14. Tinghöll	
15. Trålboden	
16. Försvarstornet	
17. Gropahuset	
18. Gamla smedjan	
19. Timmermansboden	
37. Område för experimentell arkeologi och "prova på" aktiviteter	

Det moderna området

38. Fotevikens Museibygnad
 - a. Restaurang & Butik
 - b. Utställningshall
 - c. Offentliga toaletter
 - d. Kontor
39. Fotevikens stugby
 - a. Stugor 8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,20
 - b. Stugförråd
40. Friluftsförbundet: "Uthuset"
41. Vita huset, SEA grupp
42. Volontärhuset
43. Höllvikens konsthall
44. Skånes Hantverksinstitut
 - a. Kontor och hantverk
 - b. Röda huset: personalutrymmen
 - c. Smedja
 - d. Verkstad
 - e. Förråd
 - f. Varvet
 - g. Tältet
 - h. Snickeriet
 - i. SVEG Hantverkshuset
 - j. Timmergården
 - k. "Bunkern"
 - l. Pannrum
45. Maderiet Catering & Event
46. Vellinge Bygdegård
 - a. Festsalen
 - b. Mingsalsalen
 - c. Hörsalsalen
 - d. Mötesalen

Kuriamas Kuršių buities muziejus turės tiek klasikinių (etnografinių), tiek ir archeologinių atviro oro muziejų bruožų. Viena vertus, turimi šaltiniai daugiausiai leidžia interpretuoti paskutinių kelių šimtmečių istoriją, paprastai nepriskiriamą archeologiniams laikams. Kita vertus, muziejuje bus atkuriamos tikslių išmatavimų pastatų rekonstrukcijos, kas yra labai būdinga archeologiniams muziejams, o ne perkeliama iš kitur autentiški pastatai, kas yra pagrindinis klasikinių (etnografinių) muziejų ekspozicijų kūrimo metodas. Be to, Europoje taip pat yra nemažai etnografinių atviro oro muziejų, kuriuose yra ir archeologinių rekonstrukcijų (Paardekooper, 2013, p.96). Todėl toliau apžvelgsime tiek klasikinių (etnografinių), tiek ir archeologinių atviro oro muziejų įvairius veiklos ir vadybos aspektus. Tam ypatingai pasitarnauja Roeland Paardekooper (2013) daktaro laipsnio studija, kurioje apžvelgiama archeologinių atviro oro muziejų raida pasaulyje, aptariama kuo jie panašūs ir kuo skiriasi nuo kitų atviro oro muziejų ir teminių parkų, pristatomi 2005-2008 m. autoriaus atlikto tyrimo rezultatai. Tyrimo metu, autorius susipažino su daugiau nei 250 muziejų 23 Europos šalyse¹³. Be to, autorius atliko 8 skirtingose šalyse esančių muziejų detalias atvejų studijas: The Scottish Crannog Centre (Škotijoje), HOME (Nyderlandai), Pfahlbaumuseum (Vokietija), Lofotr (Norvegija), Parco Montale (Italija), Araiši (Latvija), Matrica Museum (Vengrija) ir Fotevikens Museum (Švedija).

Gyvoji istorija muziejuose

Viena iš atviro oro muziejų augančio populiarumo pastaraisiais metais priežasčių – visuomenės poreikis patirti seną praeitį interaktyviu būdu. Lankytojams vis mažiau įdomu žiūrėti į daiktus, sudėtus į stiklines dėžes. Todėl muziejų vadybininkai ieško būdų kaip gyvai pristatyti praeitį lankytojams. Atviro oro muziejai, tiek europietiški, tiek amerikietiški tiek archeologiniai plačiai taiko gyvosios istorijos metodą. Siekis istoriją padaryti gyva glūdi jau pačiose atviro oro muziejų užuomazgose: Skanseno įkūrėjas Arthur'as Hazelius turėjo tikslą sukurti gyvą muziejų, kuris vaizduotų paprastų žmonių gyvenimą; muziejaus darbuotojai persirengdavo rekonstruotais tam tikro laikmečio rūbais ir pasakodavo istoriją pirmu arba trečiu asmeniu (Paardekooper, 2013, p.64).

Gyvoji istorija skirtingiems žmonėms reiškia skirtingus dalykus. Anderson (1984) išskiria tris „gyvųjų istorikų“ grupes: vieni, kurie interpretuoja kaip žmonės gyveno, kiti, kurie naudoja gyvąją istoriją kaip tyrimo priemonę, norėdami patikrinti teorijas ir geriau pažinti materialiąją kultūrą, dar kiti – „istorijos entuziastai“ – remdamiesi praeities asmenybėmis ar jų deriniu, sukuria sau personažus.

¹³ Šalys, kuriose nagrinėti muziejai: Austrija, Belgija, Ispanija, Čekijos respublika, Danija, Didžioji Britanija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Vengrija, Italija, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Rusija, Švedija, Nyderlandai, Šveicarija, Latvija, Makedonija, Slovėnija, Slovakija, Ukraina.

Gyvoji istorija tai – gyvenimo kitame laike simuliacija (Jay Anderson); teatro forma, kur dalyviai naudoja vaidybą tam, kad sukurtų pasaulį, pasakotų istoriją, linksmintų ir duotų pamokas (Scott Magelssen). Kritikų manymu gyvoji istorija yra linkusi į idealizavimą ir todėl yra klaidinanti. Amerikos atviro oro muziejus vienijanti Gyvosios istorijos, ūkių ir žemdirbystės muziejų asociacija į šią kritiką atsako taip, kad reikia skirti praeitį, kuri negali pasikeisti, nuo praeities interpretavimo, kuris nuolatos kinta: gyvosios istorijos muziejai kuria istoriją panašiai, kaip tą daro mokytojai per pamokas, autoriai – savo knygoje ar režisieriai – kino filmuose¹⁴.

Gyvoji istorija ypatingai svarbi archeologinių atviro oro muziejų ypatybė, padedanti sugyventi archeologinius duomenis. Europos archeologinių atviro oro muziejų ir archeologinių eksperimentinių institucijų tinklas (EXARC), apibrėžia gyvąją istoriją, kaip veiklą, kurioje istorinių įrankių, veiklų ir rūbų pagalba sukuriama interaktyvus pristatymas, leidžiantis stebėtojams ir dalyviams patirti pojūtį, tarytum jie būtų nusikėlę į praeitį¹⁵. Be darbuotojų, apsirengusių tam tikro laikmečio rūbais ir atliekančių istorinius darbus istoriją sugyventi muziejuje padeda aplinka pilna įvairių kasdienybėje naudotų daiktų, o taip pat – istorinės gyvulių veislės ir senos augalų rūšys. Pagrindinės gyvosios istorijos technikos:

- atkūrimas (*angl.k.* re-enacting) – detalus tam tikro trumpalaikio istorinio įvykio atkūrimas (pvz. mūšio), skirtas pritraukti daug žiūrovų;
- vaidmenų žaidimas (*angl.k.* role-play) – kai auditorija ir interpretuotojas atlieka tam tikrą vaidmenį/įs, kurio metu gali būti dėvimi atitinkami rūbai;
- interpretacija pirmuoju asmeniu (*angl.k.* first person interpretation) – kai interpretuotojas atlieka tam tikrą vaidmenį, dažnai (bet ne visuomet) apsirengęs tam tinkamais rūbais, nuduodamas, kad arba jis/ji atvyko į šiuos laikus iš praeities, arba kad auditorija nusikėlė į praeitį;
- interpretacija trečiuoju asmeniu (*angl.k.* third person interpretation) – kai interpretuotojas persirengia tinkamu kostiumu ir demonstruoja išsamų žinojimą apie tam tikro veikėjo ar tam tikro laikmečio gyvenimą, bet ne vaidina to vaidmens (t.y. gali autoritetingai kalbėti apie veikėjo gyvenimą, bet išlieka šiuolaikiniu žmogumi, kalbančiu apie praeitį);
- istorijos pasakojimas (*angl.k.* story-telling) – kai interpretuotojas didžiausią dėmesį sutelkia į tam tikros istorijos pasakojimą, o ne į autentiškus rūbus ar tam tikro vaidmens atlikimą.

Nėra duomenų, kurie leistų tiksliau pasakyti, kiek žmonių Europoje dalyvauja gyvosios istorijos grupių veikloje, tačiau stebima šio pomėgio auganti tendencija. Lietuvoje taip pat daugėja eksperimentinės archeologijos ir istorinių rekonstrukcijų entuziastų bei gyvosios istorijos renginių, tokių kaip „Gyvosios archeologijos dienos“ Kernavėje,

¹⁴ http://www.alhfam.org/?cat_id=153&nav_tree=153

¹⁵ http://exarc.net/lexicon/6#Living_history

„Senujų amatų dienos“ Trakuose, „Senujų amatų, archajinės muzikos ir karybos festivalis“ Apuolėje, istorijos festivalis „Jotvos vartai“ prie Alytaus piliakalnio Alytuje. Gyvosios istorijos renginių tipui galima priskirti ir senųjų amatų dienas Nidoje.

Jamtli muziejus (Švedija)

Jamtli – yra regioninis Jämtlando ir Härjedaleno muziejus, esantis Östersunde, Švedijoje. Jis susideda iš muziejaus po atviru dangumi su istoriniais pastatais ir tradicinio muziejaus su nuolatinėmis ir laikinosiomis parodomis. Jamtli muziejaus pirmtakė– Jämtlando antikvarininkų asociacija, įsteigta 1886 metais. Po kelerius metus trukusio pasirengimo 1912 m. buvo atidarytas muziejus po atviru dangumi. Pirmaisiais savo gyvavimo metais muziejus orientavosi į istorinių pastatų ir daiktų rinkimą ir eksponavimą, taip pat organizavo tautinių šokių kursus, amatų užsiėmimus, muzikos renginius. Muziejaus tikslas buvo išlaikyti gyvas tradicijas, kurios augant industrializacijai grimzdo į užmarštį. Nuo praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradėjus plisti idėjoms apie alternatyvius mokymosi metodus, bei kintantį muziejaus vaidmenį visuomenėje, siekiama, kad daiktai ir pastatai nebūtų tarytum negyvos relikvijos, o padėtų įtraukti lankytojus į veiklą. Nuo 1986 m. kiekvieną vasarą aktoriai įsikelia į muziejaus istorinius pastatus ir savo vaidinimais parodo, kaip seniau žmonės gyveno, dirbo ir kalbėjo. Gyvosios istorijos metodo taikymas padėjo muziejui tapti viena iš populiariausių turistų lankomų vietų regione ir laimėti ne vieną prizą kaip geriausiam turizmo objektui. 10 mėnesių per metus muziejus yra kaip ir daugelis kitų, gal tik kiek didesnis ir daugiau dėmesio skiriantis edukacinei veiklai ir ugdymo tikslams. Per likusius du vasaros mėnesius muziejus transformuojasi į turistams patrauklų teminį parką, vadinamą „Jamtli History Land“ (Jamtli istorijos šalimi). Tuomet įvairių sričių specialistai susiburia bendram tikslui – įtraukti muziejaus lankytojus ir paversti juos dalyviais. Tam papildomai priimama apie 200 sezoninių darbuotojų (nuolatinių darbuotojų skaičius – 130). Siekiama, kad muziejus, veikiantis kaip tematinis parkas, pilnai išsilaikytų iš gaunamų pajamų. Muziejaus metinis biudžetas – 8,5 milijonai eurų. Apie 45 proc. reikalingų pajamų muziejus gauna iš bilietų ir įvairių komercinių paslaugų, 30 proc. sudaro apskrities ir savivaldybės finansavimas, 25 proc – nacionalinio biudžeto, ES, Šiaurės šalių ministrų tarybos lėšos. Muziejaus pasiūlą sudaro meno, kultūros istorijos ir archeologijos parodos uždaroje patalpose, derinant su specialiomis edukacinėmis programomis; įvairius XVIII – XX a. istorijos epizodus pristatančios ekspozicijos lauke su aktoriais ir pilnos apimties intensyviais atkūrimo pasirodymais; 12 įvairių žaidimo aikštelių vaikams (visos susijusios su kultūros istorija); programos vaikams ir vaikams su tėvais; restoranas, kavinė, muziejaus parduotuvė, nakvynės namai.

Parengta pagal www.jamtli.com ir Zipsane (2012)

1.2.2. Muziejų interpretavimas ir paslaugos lankytojams

Muziejų interpretavimas

Interpretavimas apima visas muziejaus medžiagos paaiškinimo lankytojams formas ir rūšis. Muziejai turėtų nuolat atnaujinti savo interpretavimą tam, kad jis išliktų naujas ir kad bendra koncepcija, įvaizdis, atmosfera ir patirtis būtų suderinti tarpusavyje. Interpretavimas turėtų orientuotis į tai, ko nori lankytojas ir nepamiršti žinios, kurią norėtų siųsti muziejus (Paardekooper, 2013).

Pagrindinė interpretavimo priemonė – nuolatinės ekspozicijos (viduje ir lauke), kuriose, ypatingai archeologinių atviro oro muziejų atveju, neretai apsieinama be originalių eksponatų, pvz. Nyderlandų muziejuje HOME nėra nei vieno originalaus daikto. Tokiais atvejais originalius daiktus pakeičia architektūrinės ir daiktų rekonstrukcijos.

Susipažinti su ekspozicijomis padeda ekskursijų vadovai ir įvairios priemonės, norintiems savarankiškai apžiūrėti muziejų – ženklavimas, atspausdinti vadovai ir brošiūros. Kai kada dėl tam tikrų muziejaus ypatybių jie gali būti lankomi tik lydint muziejaus darbuotojui ar savanoriui (pvz. Crannog centras Škotijoje). Kai kuriuose muziejuose (pvz. Pfahlbaumuseum Vokietijoje) vos atvykę į muziejų lankytojai pakviečiami savarankiškai apžiūrėti nuolatinę ekspoziciją uždaroje patalpoje, o kai susirenka pakankamai žmonių pradedama vesti ekskursija su vadovu. Kartais ekskursijų su vadovu metu lankytojams pasiūloma apsirengti tam tikro laikmečio rūbais.

Kitos dažnai taikomos interpretavimo priemonės – įvairūs muziejaus misiją atitinkantys renginiai (pvz. paskaitos, filmų demonstravimas ir kt.), praktinis rankų darbas (*angl.k.* hands-on), procesų demonstravimas, keičiamos parodos, amatų įrangos demonstravimas, amatų dirbtuvės, įtraukiant lankytojus, interpretavimas pirmu ir trečiu asmeniu. Vis dažniau interpretavimui pasitelkiamos ir skaitmeninės išmaniosios technologijos, padedančios padidinti lankytojų susidomėjimą (Paardekooper, 2013). Taip pat kai kuriuose muziejuose sėkmingai taikomos tokios priemonės kaip teatras (projekcijos ar gyvi vaidinimai). Lankytojų dalyvavimą muziejaus veiklose padeda paskatinti gyvuliai, modeliai ir kt. priemonės (Paardekooper, 2013).

Dauguma archeologinių atviro oro muziejų garsėja savo tradiciniais renginiais, pvz. Biskupino muziejus Lenkijoje kasmet rugsėjo mėnesį rengia didžiausią archeologijos festivalį Europoje, kuris sutraukia iki 90 tūkst. žmonių, iš kurių dauguma – moksleiviai. Pavasarį taip pat organizuojamas „mažasis“ Biskupino festivalis – „Archeologijos Pavasaris“. Foteviken muziejuje Švedijoje kasmet birželio pabaigoje rengiama Vikingų savaitė, kurioje pristatomos amatų dirbtuvių veiklos, rengiami įvairūs kursai, atidaromas vikingų turgus, vyksta mūšio rekonstrukcija. Hjemsted Oldtidsparken Danijoje kviečia švęsti kartu metų kalendorines šventes: Sekminės siejamos su įvairiais rankdarbiais – papuošalų gamyba, skydų dekoravimu, tekstilės darbais ir pan.; Joninės

švenčiamos kūrenant didelį laužą, vaišinantis ir dainuojant vidurvasario dainas; rudens šventės metu demonstruojamas gyvulių skerdimas, skerdimo produktai, alaus gamyba, žvakių liejimas; per Kalėdas ieškoma nykštukų, vyksta mugė su daug smulkių rankdarbių, nykštukų, kvapų, skonių ir Kalėdine muzika.

Interpretavimas paprastai derinamas su švietimo programomis. Švietimas daugumai atviro oro muziejų yra vienas iš pagrindinių raktažodžių. Kai kurie muziejai buvo sukurti visų pirma edukacinėms programoms (pvz. Matrica muziejus Vengrijoje, HOME Nyderlanduose ar Parco Montale Italijoje). Mokomieji užsiėmimai dažnai būna sutelkti tam tikrose muziejaus vietose, pvz. Pfahlbaumuseum muziejus Vokietijoje tam naudoja du atkurtus pastatus ir akmens amžiaus dirbtuvės teritoriją. Tokiu būdu moksleiviai sėkmingai atribojami nuo turistų. Siekiant suaktyvinti muziejų edukacinę veiklą ir padaryti ją profesionalėse, be edukacinių programų vedančiųjų įdarbinami švietimo veiklą koordinatoriai (mažesni muziejai kooperuojasi ir įdarbina bendrą darbuotoją keliems muziejams, pvz. Foteviken muziejuje). Paprastai, vietinių mokyklų grupėms skiriamas išskirtinis dėmesys – jos priimamos nemokamai, joms būna rezervuotas tam tikras laikas, kuomet kitų mokyklų grupės nepriimamos. Kartais apsilankymą muziejuje papildo muziejaus darbuotojo pravedami užsiėmimai mokykloje (pvz. Foteviken muziejus) Tokiu būdu geriau pasirodo apsilankymui muziejuje, o po apsilankymo ši patirtis užtvirtinama ir praturtinama aptarimu. Edukacinės programos nuolatos atnaujinamos, remiantis muziejaus tyrimų atradimais. Muziejai paprastai siūlo ne tik įvairių temų bet ir skirtingos trukmės edukacinių programų, pvz. Foteviken muziejuje populiariausios trys edukacinės programos: „Mini vikingas“ (ekskursija su vadovu ir keletas amatų), „Vikingo diena“ (ekskursija su vadovu , amatai ir žaidimai) ir stovyklavimas (vaikai praleidžia naktį muziejuje) (Paardekooper, 2013). Muziejai, įsikūrę retai apgyvendintose vietovėse, retai aplankomi moksleivių grupių, todėl pvz. Lofotr muziejus Norvegijoje, bendradarbiaudamas su vietine neformalaus ugdymo organizacija, pavasarį ir rudenį kai muziejuje mažiau turistų rengia moksleivių stovyklas, kartais net specialiai pritaikytas, pvz. akliams.

Dažniausiai edukacinės programos yra skirtos vaikams, tačiau kai kurie muziejai (pvz. HOME, Nyderlanduose) yra parengę ir neformalių programų suaugusiųjų grupėms (verslas-verslui arba vakarėlių forma). Tokiose programose, paprastai, dominuoja pramoginis elementas su tam tikrais mokomaisiais elementais (Paardekooper, 2013). Pfahlbaumuseum Unteruhldingen (Polinių namų ant vandens muziejus) Vokietijoje kiekvieną pavasarį ir rudenį vykdo tematinius pedagoginius projektus, kurių metų studentai mokosi gaminti karoliukus iš kalkių uolienos, drožia šukas iš medžio, audžia tinklus, gamina titnago peilius ir t.t.

Vis labiau muziejuose naudojamas gyvosios istorijos metodas. Auga eksperimentinės archeologijos populiarumas. Amatus ir gyveneną demonstruoja muziejaus darbuotojai ir/arba savanoriai. Archeologiniuose atviro oro muziejuose vidutiniškai

demonstruojama po 8 skirtingas veiklas. Dažniausiai siūlomos tokios veiklos yra maisto gamyba, keramika (puodų gamyba ir krosnies statymas bei degimas), tekstilė (audimas, vijimas, dažymas, kostiumų siuvimas), medžio darbai (tašymas kirviu, drožinėjimas), muzikos ar teatro pasirodymai, atkūrimas (*angl.k.* reenactment), šaudymas iš lanko, odos dirbimas, augalų sodinimas ir priežiūra, paskaitos ir pristatymai, replikų darymas, metalo darbai (bronzos, geležies kaitinimas ir kalimas, lydiniai, juvelyrinė gamyba, monetos), virvių vijimas, laivo statymas, odos rauginimas. Tuo tarpu žuvies rūkinimas yra viena iš rečiausiai pristatomų veiklų. Siūlomų veiklų skaičius svyruoja priklausomai nuo turistinio sezono (turistinio sezono metu veiklų būna žymiai daugiau) (Paardekooper, 2013). Etnografiniuose atviro oro muziejuose demonstruojami vėlyvesni, bet nemažiau įdomūs verslai ir amatai, pvz. grūdų malimas ir miltų vėlimas malūnuose, klumpių gamyba; lankytojai gali pabendrauti su įvairiomis tradicinei visuomenei būdingomis socialinėmis grupėmis – namų šeimininkėmis, amatininkais, mokytojais, piemenimis, ūkininkais ir t.t.

Planuojant interpretavimo programą, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad ne visos interpretavimo priemonės tarpusavyje sklandžiai suderinamos, todėl reikėtų vengti jas naudoti vienu metu. Pvz. interpretavimas pirmu ir trečiu asmeniu gali sukelti tam tikrą painiavą – kuris iš personažų yra „savo epochoje“, o kuris „atvykęs iš praeities į dabartį“ ar „nusikėlęs iš dabarties į praeitį“. Taip pat reikėtų vengti muziejaus erdvėje, kur vykdomos gyvosios istorijos veiklos, naudoti ženklavimą (t.y. įvairius informacinius stendus), kas taip pat trukdo pajusti vaizduojamą laikmetį (liveARCH, be datos).

Kiti veiklų atviro oro muziejuose pavyzdžiai – dainavimo seminarai (Biskupinas, Lenkija), jodinėjimas arkliu (Foteviken, Švedija) arba elnių traukiamomis rogėmis (Kierikki akmens amžiaus centras, Suomija), ekskursijos kariatomis (Elzaso Eko muziejus, Prancūzija), plaukiojimas vikingsų laivu (Lofotr, Norvegija) arba iš medžio išskaptuotomis kanojomis (Sagnlandet Lejre, Danija), apsilankymas pas naminius gyvūnus, žvejyba muziejaus ežerėliuose (Hjemsted Oldtidsparken, Danija), įvairios komandų formavimo veiklos, akmens amžiaus tematika, laso mėtymas (Kierikki akmens amžiaus centras, Suomija), pažintis su vietinių veislių ūkiu, pasivažinėjimas traktoriumi (St Fagans nacionalinis istorijos muziejus, Velsas), čiuožykla ant užšalusio ežero ir reikalingos įrangos nuoma (Maihaugen, Norvegija).

Paslaugos lankytojams

Paslaugos lankytojams yra svarbus muziejų sėkmės faktorius. Prasch (2002), apibendrinamas ICOM Tarptautinio regioninių muziejų komiteto vykdyto projekto metu surinktą patirtį, aptaria paslaugų lankytojams problemas, skirstydamas jas į grupes pagal tai, kada tos paslaugos teikiamos: prieš apsilankant, lankymosi metu ir išvykstant iš muziejaus.

Svarbiausia, kuo muziejaus vadybininkai turėtų pasirūpinti prieš lankytojų atvykstant, tai parodyti potencialiam turistui, kad toks muziejus yra ir sudominti juos tinkama žinute, bei padėti surasti kelią į muziejų. Taip pat lankytojas prieš atvykdamas į muziejų norėtų žinoti kiek laiko reikia skirti apsilankymui, kodėl verta čia vykti ir ar muziejus vertas prašomų pinigų. Kad pasiektų potencialius turistus muziejai reguliariai bendradarbiauja su turizmo informacijos centrais, mokyklomis, parduotuvėmis, restoranais, viešbučiais, kelionių agentūromis; anonsuoja savo renginius viešose vietose. Ar muziejus lengvai surandamas ir pasiekiamas priklauso nuo to, ar muziejus pažymėtas miesto ar regiono žemėlapiuose, ar šalia muziejaus yra pakankamo dydžio automobilių stovėjimo aikštelė, ar į muziejų patogiu būdu ateiti iš viešojo transporto stotelės, ar visi patogumai – tualetai, restoranas, parduotuvė, informacijos tarnyba – aiškiai paženklinėti¹⁶. Pirmą įspūdį, kad lankytojas yra laukiamas, padeda sukurti draugiško bendravimo išmokyti muziejaus darbuotojai, prie įėjimo pasiūloma dovanėlė (pvz. gražus lankstinukas ar žurnalas, geriausia – su muziejaus planu) ir sutikimo taške pateikiama apžvalginė informacija apie viską, kas yra muziejuje (logistikos aiškumas). (Paardekooper, 2013).

Lankytojų patirtis pačiame muziejuje prasideda nuo kasų ir informacijos. Kainos ir darbo laikas turi būti aiškiai matomos prieš įeinant ir kasoje. Lankytojus pasitinkantys darbuotojai turi aktyviai ir aiškiai perduoti informaciją, ypač apie nuolaidas ir kas vyksta muziejuje tą dieną. Dauguma muziejų siūlo priemones neįgaliesiems ir užtikrina, kad muziejuje būtų kiek galima mažiau kliūčių (atviro oro muziejuose tai pasiekti yra žymiai sunkiau nei uždaroje patalpoje). Lankymosi metu svarbu užtikrinti, kad muziejus yra pakankamai patrauklus ir kad pristatoma informacija yra teisinga. Kita vertus, ne visi lankytojai atvyksta į muziejų, kad ką nors sužinotų: poilsis – taip pat labai svarbus akstinas. Todėl šalia dalykų, kuriuos lankytojas nori pamatyti muziejuje, vienodai svarbūs yra ir tokie dalykai kaip poilsio vietos, tualetai, maitinimas ir vaisvandeniai ir pan. Bene svarbiausias poilsio infrastruktūros elementas atviro oro muziejuose – maitinimo taškas. Jam turi būti parinkta pakankamai centrinė vieta: jis turi būti pasiekiamas iš tos muziejaus dalies, kur vyksta veiklos, nes jeigu restoranas bus per daug arti išėjimo, jis neskatins lankytojų prisėsti ir pailsėjus pratęsti savo apsilankymą muziejuje. Gerai leisdami laiką restorane lankytojai neturėtų galvoti apie išėjimą. Muziejuose nebūtinai turi būti restoranas su iš valgiaraščio užsakomais patiekalais ir gėrimais. Pilnai pakanka ir bufeto, kurio asortimentas galėtų išsiplėsti, kai yra daug lankytojų ir susiaurėti, kai lankytojų sumažėja (Baraban&Durocher, 2010, p.22-28). Iš Paardekooper (2013) detaliau nagrinėtų 8 archeologinių atviro oro muziejų įvairiose šalyse tik 2 muziejuose (Pfahlbaumuseum Vokietijoje ir Parco Montale Italijoje) lankytojams nėra jokio viešojo maitinimo taško, 5 muziejuose yra savitarnos ar kavinės tipo restoranas, 2 muziejuose – restoranas su iš valgiaraščio užsakomais

¹⁶ Informaciniai ženklai archeologiniuose atviro oro muziejuose dažniausiai šiuolaikiški, o ne „priešistorinio stiliaus“. Kai kuriuose muziejuose (pvz. Lofotr) visi informaciniai ženklai yra vieningo stiliaus, atitinkančio muziejaus įvaizdį.

patiekalais ir vaisvandeniais, 1 muziejuje – Fotevikens – yra ir savitarnos kavinė ir restoranas, pastarasis, tiesa, dirba tik tam tikromis progomis. Nei viename iš Paardekooper (2013) nagrinėtų muziejų nebuvo maisto prekybos automatų (*angl.k. vending machine*)¹⁷. Visi Paardekooper (2013) nagrinėti muziejai patys valdo viešojo maitinimo taškus. Muziejai, turintys tam pakankamai vietos, be restoranų taip pat sukuria geras sąlygas lankytojams, atsinešantiems savo maistą ir vaisvandenius. Kai kur restoranai taip pat tarnauja kaip paveldo interpretavimo priemonė – pvz. Lofotr muziejaus kavinėje galima pasivaišinti vikingų laikų patiekalais. Kai kuriuose atviro oro muziejuose įprasta istoriniuose pastatuose rengti santuokų ceremonijas, puotas, įvairius kitus renginius (pvz. St Fagans nacionalinis istorijos muziejus Velse). Kai kuriuose atviro oro muziejuose lankytojai gali apsistoti nakčiai, pvz. Elzaso Eko muziejuje yra 10 dviaukščių karkasinių namų viešbutėlis „Les Loges de l’Ecomusée“, įrengtas autentišku, jaukiu kaimo stiliumi. Kitos svetingumo priemonės atviro oro muziejuose – pakankamas skaičius tualetų, gerai išdėstytų po muziejaus teritoriją, kuriais leidžiama naudotis nemokamai; motinos/tėvo ir vaiko kambarys; vaikų žaidimų aikštelė (Paardekooper, 2013). Svarbus svetingumo aspektas – užsienio kalbos. Dauguma archeologinių atviro oro muziejų gali pasiūlyti programas bent viena užsienio kalba, tačiau pasitaiko ir tokių muziejų (pvz. Lofotr), kur galima užsisakyti programą kuria nors iš 6 užsienio kalbų. Taip pat lankytojus sutinkantiems darbuotojams keliamas reikalavimas, kad jie mokėtų bent vieną užsienio kalbą, tačiau vėl gi yra ir tokių muziejų, kur vienu metu dirbantys darbuotojai kalba 3 (HOME) ar net 6 (Lofotr) užsienio kalbomis (Paardekooper, 2013).

Lankytojams išvykstant, muziejui labai svarbu išlikti jų atmintyje. Muziejai turėtų siekti, kad lankytojai išvyktų su troškimu sugrįžti, pvz. kai bus galima patirti kažką naujo, bet tokios pačios geros kokybės. Lankytojai paprastai nori išsivežti kažką apčiuopiamo – suvenyrą arba kažką informatyvaus. Visi 8 archeologiniai atviro oro muziejai, kuriuos nagrinėjo Paardekooper (2013), turi parduotuvę, kurios gali būti nuo vos vienos vitrinos (pvz. raišiuose Latvijoje) iki 120-150 kv.m ploto (Lofotr Norvegijoje ir Fotevikens Švedijoje), bet vidutiniškai 45 kv. m ploto. Visais atvejais muziejus pats valdo parduotuvę. Didžioji parduotuvių asortimento dalis (75-100 proc.) yra susijusi su muziejaus tema, tačiau yra ir išimčių, pvz. Lofotr muziejaus parduotuvėje 50 proc. asortimento sudaro šiuolaikiniai regiono suvenyrai – striukės, kelionių vadovai, maisto produktai ir pan. Žinoma, visuose muziejuose galima įsigyti informacinių produktų apie muziejų – DVD, atvirukų, gidų ir pan. Dažnai pasitaiko, kad prekiaujama specialiai tam muziejui sukurtais suvenyrais, pvz. magnetukais su muziejaus pavadinimu. Muziejų parduotuvės taip pat turi po keletą išskirtinių daiktų, kokių sunku rasti kur nors kitur, nuo keraminių laivų rekonstrukcijų iki medinių kalavijų, skydų ir avikailių. Populiariausios prekės muziejų parduotuvėse – atvirukai ir vaikiški suvenyrai

¹⁷ Tik viename muziejuje – Pfahlbaumuseum – naudojamas smulkių prekių automatas, tačiau ir tai ne maistui, bet atvirukams ir gidams.

(Paardekooper, 2013). Kai kurių muziejų parduotuvėse prekiaujama ten pat dirbančių meistrų gaminiais (pvz. Sagnlandet Lejre, Danija). St. Fagans nacionaliniame istorijos muziejuje Velse lankytojai gali įsigyti muziejaus malūno produkcijos ir kepyklos gaminių.

Lofotr vikingų muziejus (Norvegija)

Lofotr vikingų muziejus yra įsikūręs Borgo vietovėje Lofoteno salyne Šiaurės Norvegijoje. Archeologinė vietovė buvo įkurta 1995 m., kai kasinėjimų metų buvo atrasti apie 500 m. įkurtos didžiausios Europoje vikingų gyvenvietės likučiai. Dabar tai yra vienas didžiausių Norvegijoje eksperimentinės archeologijos muziejų, kurio pagrindinis objektas – kruopščiai atkurtas 0,25 kv. km ploto didžiausias pasaulyje ilgasis namas. Muziejuje taip pat atkurti valtės namas ir du laivai. Muziejus siūlo eilę turizmo produktų, derinant paveldą, maistą, gamtą ir sportą. Muziejaus lankytojai – nuo moksleivių, pavienių lankytojų ir verslo turistų iki kruizinių laivų keleivių. Bendradarbiaudamas su vietinėmis nuotykių organizavimo įmonėmis, muziejus sukūrė patrauklų sporto ir paveldo veiklų lauke derinį. Pavyzdžiui, jis siūlo pažintį su muziejumi pradėti nuo žygio pėsčiomis ar su sniego batais. Atkeliavus į muziejų, toliau lankytojams pavedama ekskursija, kurios metu jie gali pilnai pasinerti į vikingų gyvenimą. Ne tokiems sportiškiems lankytojams ir verslo segmentui yra parengtos 7 skirtingos grupinės programos, paremtos senomis Šiaurės Norvegijos maisto tradicijomis. Tokie renginiai, kur derinama tradicinis maistas ir puotos ritualai, taip pat gali būti siūloma kaip skatinamųjų programų ir konferencijų dalis. Ypatingomis progomis muziejus kviečia į tokius renginius kaip Naujųjų metų banketas, kur derinamas pasivažinėjimas rogėmis su tradicine vikingų maisto ceremonija deglų apšviestame ilgajame name. Bendradarbiaudamas su kruizinių laivų kompanija, organizuojančia keliones populiariuoju Hurtigruten maršrutu, muziejus sukūrė ir specialią programą daug laiko neturinčioms kruizinių laivų grupėms: turo „Ugnies medžioklė“ metu sekamos pasakos ir šiaurietiški mitai, vyksta vikingų banketas su mėsa ir midumi, dalyvaujant vikingų vyresniajam ir jo šeimos nariams. Visi renginiai ir pramogos gali būti užsakomi regiono viešbučiuose ir svečių namuose, o taip pat – per vietinio turizmo informacijos centro svetainę internete. Tai padeda sustiprinti muziejaus marketingą ir pardavimo kanalus. Tokie produktai, sukurti bendradarbiaujant su turizmo verslu, ne tik didina muziejaus pajamas, bet ir padeda pritraukti kultūrine veikla mažiau besidominčius turistus bei pasiekti, kad jie vėliau dar kartą sugrįžtų kaip įprasti muziejaus lankytojai. Produktų pagrindu kuriamos partnerystės turi dar vieną svarbų pranašumą: paveldo vieta, galinti parodyti konkrečią naudą regiono kultūros ir turizmo plėtrai, lengviau gauna fondų finansavimą.

Parengta pagal Peter (2010)

1.2.3. Lankytojai

Pagrindiniai atviro oro muziejų lankytojų rodikliai – lankytojų (bendrai ir pasikartojančių) skaičius, vietinių gyventojų ir turistų dalis lankytojų skaičiuje, muziejų geografinė aprėptis, lankytojų demografinės charakteristikos, lankytojų srautai savaitėje ir metuose, apsilankymo motyvai, apsilankymo trukmė ir pasitenkinimas įvairias muziejaus veiklos aspektais.

Lankytojų skaičius muziejuose reikšmingai skiriasi. Pavyzdžiui tokiuose dideliuose ir senai veikiančiuose etnografiniuose atviro oro muziejuose kaip St.Fagans nacionalinis istorijos muziejus Velse per metus apsilanko apie 600 tūkst. lankytojų¹⁸. Tuo tarpu mažesniuose archeologiniuose atviro muziejuose vidutiniškai apsilanko iki 35 tūkst. lankytojų, o pritraukti 75 tūkst. lankytojų per metus yra laikoma geru rezultatu (Paardekooper, 2013, p.104, 274). Intensyviausio turistinio sezono metu per dieną muziejuose apsilanko nuo 250 iki 3000 lankytojų (Paardekooper, 2013, p.213).

Lankytojų skaičius priklauso nuo muziejaus vietos, vietovės patrauklumo turistams, siūlomos patirties lankytojams, vadybos efektyvumo ir daugelio kitų faktorių.

Apie 21 proc. visų apsilankančiųjų archeologiniuose atviro oro muziejuose sudaro *pakartotiniai atvykstantys lankytojai*. Pastebėta, kad dažniau yra linkę sugrįžti vietiniai gyventojai ir šalies turistai. Marketingo sąnaudų požiūriu pakartotiniai atvykstantys turistai yra labiau pageidautini, todėl siekiant paskatinti sugrįžti į muziejų, pasiūlą reikia kaskart šiek tiek pakeisti (Paardekooper, 2013, p.241-243).

Pritraukiamų *lankytojų geografinė kompozicija* muziejuose gali būti labai įvairi. Be to, kiekvienas muziejus skirtingai traktuoja savo „vietinius“ lankytojus: pvz. Pfahlbaumuseum vietinę rinką apibrėžia kaip Freiburgo ir Tiubingeno žemes (18,265 kv.km ir beveik 4 mln. gyventojų); Lofotr muziejui Norvegijoje vietiniai lankytojai yra visi Nordland'o gyventojai, kurių ne tiek daug – kiek virš 200 tūkst. žmonių, bet kurie gyvena daugiau nei 38 tūkst. kv.km plote; muziejus Matrica Vengrijoje vietiniais lankytojais vadina 1,7 mln. Budapešto regiono gyventojų. Įvertinant tai, sąlyginė vidutinė nagrinėtų archeologinių atviro oro muziejų lankytojų sudėtis 2008 m. buvo tokia: vietiniai gyventojai – 22,3 proc., šalies gyventojai – 60,5 proc. ir užsienio turistai – 15,6 proc. Kita vertus, kaip minėta, įvairovė labai didelė ir kai kurių atskirų muziejų rodikliai labai tolimi nuo vidutinių, pvz. Lofotr muziejuje Norvegijoje vietiniai lankytojai sudaro vos 4,6 proc., o užsienio turistai – 58,6 proc., tuo tarpu Parco Montale Italijoje vietiniai lankytojai sudaro 80,4 proc., o užsienio turistai – mažiau nei 1 proc. (Paardekooper, 2013, p.245). Vietinių ir užsienio lankytojų santykį didele dalimi apsprendžia gyventojų tankumas regione ir artumas prie svarbių turistinių traukos vietų bei maršrutų. Atsižvelgiant į tai, kad Neringa yra retai apgyventa vietovė, kad

¹⁸ <http://www.museumwales.ac.uk/stfagans/>

Vakarų Lietuvos regione yra tik vienas didesnis miestas ir kad Kuršių nerija yra viena patraukliausių atvykstantojo turizmo vietovių Lietuvoje, manytume, kad Kuršių buities muziejaus lankytojų geografinė kompozicija turėtų būti panašesnė į Lofotr muziejaus Norvegijoje, nei į Parco Motanle Italijoje¹⁹.

Skirtingi muziejų lokacija, šalies gyventojų laisvalaikio įpročiai bei užsienio turistų srautai ir vartojimo ypatumai nulemia skirtingą muziejų lankytojų pasiskirstymą pagal tai, *kokį kelią muziejaus lankytojai įveikia tą dieną* tam, kad pasiektų muziejų. Nagrinėtų archeologinių atviro oro muziejų vidutiniai rodikliai yra tokie: iki 50 km keliaujantys sudaro 62,2 proc., 50-100 km – 18,6 proc., daugiau nei 100 km – 19,2 proc. Tačiau, vėl gi, atskiri muziejai demonstruoja labai skirtingus rodiklius nei vidutiniai, pvz. 60 proc. Lofotr muziejaus lankytojų keliauja daugiau nei 100 km (Paardekooper, 2013, p.247). Paardekooper (2013, p.271), manymu, muziejams, kurie įsikūrę regione su pakankamai daug nakvojančių turistų, nėra reikalo vilioti lankytojų iš tolimesnių vietų, bet pirmiausia reikėtų įtikinti apsilankyti tuos, kurie jau yra šalia. Įvertinant Kuršių nerijos ypatybes, galima pagrįstai tikėtis, kad Kuršių buities muziejus bus patrauklus ne tik Neringos gyventojams bei kurorto turistams, bet taip pat ir Klaipėdos (apie 35 km) bei Palangos (60 km) gyventojams ir svečiams, tame tarpe kruizinių laivų keleiviams, o taip pat – kitoje marių pusėje gyvenantiems Šilutės ir Klaipėdos rajonų gyventojams ir vasarotojams.

Analizuojant *kokie lankytojai lankosi atviro oro muziejuose* matyti, kad šeimos su vaikais sudaro apie 51 proc. visų lankytojų, o tarp pasikartojančių lankytojų šis rodiklis dar didesnis – 60,4 proc. Tai rodo, kad šeimos su vaikais pirmojo vizito metu įvertina šių muziejų draugiškumą jiems, todėl ši atviro oro muziejų ypatybė turėtų būti labiau akcentuojama rinkodariniame medžiagoje. Labai svarbus muziejų lankytojų segmentas – moksleivių grupės. Kadangi jos atvyksta per mokslo metus, jos padeda pratęsti turizmo sezoną į gretutinius periodus – pavasarį ir rudenį. Kiti moksleivių grupių privalumai – kad jos planuoja vizitus gerokai iš anksto ir kad jos nėra jautrios oro sąlygoms. Poros ir draugų grupės – kitos dvi svarbios lankytojų grupės, sudarančios vidutiniškai atitinkamai 31,4 proc. ir 13,5 proc. visų muziejaus lankytojų (Paardekooper, 2013, p.249-250). Verslo lankytojus pritraukti pavyksta nedaugeliui muziejų, pvz. Lofotr Norvegijoje ir Fotevikens Švedijoje (Paardekooper, 2013, p.241).

Analizuojant *lankytojų srautus pagal savaitės dienas*, pastebima tendencija, kad daugiausiai lankytojų, o ypač šeimų atvyksta į muziejų sekmadieniais, todėl dauguma muziejų šią dieną yra parengę specialias programas šeimoms. Kitas lankytojų srauto padidėjimas (gerokai mažesnis nei sekmadieniais) fiksuojamas trečiadieniais (Paardekooper, 2013, p.251).

¹⁹ Panašus vietinių, šalies ir užsienio lankytojų santykis kaip Lofotr muziejuje yra ir kaimyninėje Latvijoje esančio Araiši muziejuje, atitinkamai - 11,3 proc., 40,8 proc. ir 47,9 proc.

Vertinant *metinius lankytojų srautus*, matyti, kad vidutiniškai 62 proc. visų lankytojų atvyksta gegužės – spalio mėnesiais. Vakarų, Centrinėje ir Šiaurės Europoje esantys muziejai daugiausiai lankytojų priima liepos ir rugpjūčio mėnesiais, tačiau yra ir nemažai muziejų, kurie pakankamai sėkmingai pritraukia lankytojus yra gretutiniais sezonais – gegužės-birželio ir rugsėjo-spalio mėn. (Paardekooper, 2013, p.238). Pastebima, kad šeimos dominuoja visais metų laikais, tuo tarpu intensyvaus turizmo sezono metu labiau nei kitos lankytojų grupės išauga porų segmentas. Nemažai muziejų gruodžio-vasario mėnesiais visai nepriima lankytojų (Paardekooper, 2013, p.251).

Pagrindiniai motyvai, kodėl lankomasi atviro oro muziejuose, yra domėjimasis istorija (vid. 32 proc. nurodė šią priežastį), muziejų edukacinė vertė (vid.-21.3 proc.) ir pažintis su vietiniu regionu (vid. – 15,5 proc.). Tie patys lankytojai, paprastai, išvardina visus šiuos motyvus. Kitos lankytojams imponuojančios ir juos traukiančios muziejų savybė – draugiškumas šeimoms ir aplinkai (atitinkamai vid. – 14 proc. ir 8,3 proc. respondentų nurodė šiuos motyvus). Lyginant vietinius lankytojus ir užsienio turistus, pastarieji labiau nei vietiniai lankytojai domisi istorija, regionu ir renginiais, tuo tarpu vietiniai lankytojai labiau nei užsieniečiai vertina muziejų edukacinę veiklą, bei draugiškumą šeimoms ir aplinkai. Apsilankymo motyvai pakankamai ryškiai skiriasi pagal sezoną. Ne sezono metu reikšmingai sumažėja domėjimasis istorija, šiek tiek sumažėja domėjimasis regionu, tačiau tuo pačiu padidėja motyvacija apsilankyti muziejuje dėl galimybės ko nors išmokti, pabūti ore ar sudalyvauti renginyje (Paardekooper, 2013, p.256-258).

Beveik 9/10 visų *lankytojų archeologiniuose atviro oro muziejuose vidutiniškai praleidžia 1-3 valandas*: 65,3 proc. praleidžia nuo vienos iki dviejų valandų, 21,9 proc. – nuo dviejų iki trijų valandų. Apsilankymo trukmė nebūtinai priklauso nuo muziejaus dydžio ar ekskursijos trukmės, pvz. net 26,8 proc. lankytojų pakankamai dideliame Araiši muziejui Latvijoje apžiūrėti užtenka mažiai nei valandos. Daug svarbesni veiksniai, įtakojantys ilgesnę lankymosi trukmę, yra pasiūlos turtingumas ir patogumai lankytojams, pvz. HOME muziejų Nyderlanduose per pirmą valandą palieka vos 0,7 proc. lankytojų (Paardekooper, 2013, p.259). Paardekooper (2013) manymu, tam įtakos turi net ir tai, kad muziejaus restoranas įsikūręs ne prie išėjimo, bet muziejaus viduryje.

Archeologinių atviro oro muziejų *lankytojai geriausiai vertina atkurtus senovinius pastatus* (tai yra būtent tai, dėl ko dauguma lankytojų atvyksta), muziejaus gidus, ir praktines veiklas, kurias jie gali išbandyti savo rankomis. Ženklimas ir klasikinės ekspozicijos vitrinose vertinami kiek blogiau. Tuo tarpu daugiausiai neigiamų vertinimų išsakoma dėl muziejaus kavinės ir parduotuvės (Paardekooper, 2013, p.272).

1.2.4. Rinkodara, informacinės sklaidos ir pardavimų kanalai

2008 m. vykdyto tyrimo duomenimis, pagrindiniai informacijos šaltiniai yra rekomendacijos (šį variantą atskiruose muziejuose pasirinko vidutiniškai 23,1 proc. respondentų), muziejaus brošiūra (vid. 11,7 proc.), turizmo informacijos centras (vid. 9 proc.), muziejaus svetainė internete arba informacija apie muziejų kitur internete (atitinkamai – vid. 7,8 proc. ir 8,3 proc.) bei tiesiog pro šalį einant pastebėtas muziejaus įėjimas (vid. 8,9 proc.) (Paardekooper, 2013, p.252).

Muziejai daug dėmesio skiria savo svetainėms internete: tam išleidžiama nuo 10 iki 45 proc. viso viešųjų ryšių biudžeto. Tai ypatingai gera priemonė, padedanti pritraukti vidutinius turistus ir jau bent kartą muziejuje apsilankiusias šeimas, tačiau ji yra mažiau efektyvi norint pasiekti tuos, kurie dar nėra buvę muziejuje ir kuriuos domina išskirtinai muziejų edukacinė vertė arba jų draugiškumas šeimai. Be klasikinių svetainių internete, muziejai taip pat vis aktyviau dalyvauja socialiniuose tinkluose ir išnaudoja interneto video bei mobiliųjų įrenginių teikiamas galimybes (Paardekooper, 2013, p.253).

Apžvelgęs archeologinių atviro oro muziejų patirtį Paardekooper (2013, p.281-282) pateikia tris pagrindines rekomendacijas muziejų rinkodarai:

- 1) Yra daug rinkodaros kanalų. Kiekvienas muziejus turi atrasti, kas geriausiai veikia jo atveju. Todėl reikia nuolat vertinti rinkodaros priemonių efektyvumą tuo pačiu išlaikant nuoseklumą. Reikia žinoti naujausias tendencijas, tačiau neverta jų vaikytis tik dėl mados. Internetas – daugiau nei tik nuosava svetainė internete, todėl reikia išnaudoti visas jo teikiamas galimybes, visų pirma verta pagalvoti apie galimybę internete skelbti video medžiagą, pasitelkti mobiliuosius įrenginius bei dalyvauti socialiniuose tinkluose. Kita vertus, naujosios technologijos jokių būdu neišstums klasikinių – būtina kūrybingai jas derinti. Rinkodara nesibaigia prie muziejaus įėjimo – labai svarbios ir tokios komunikacijos priemonės, naudojamos pačiame muziejuje, kaip ženklai, skrajutės ir darbuotojai.
- 2) Lankytojai dažnai nežino ko tikėtis – reikia jiems padėti. Pastebėta, kad archeologiniai atviro oro muziejai viršija lankytojų lūkesčius. Taigi, nereikėtų kuklintis kviečiant, o paskui suteikti daug daugiau nei žadėta, nes vartotojas nebus pajėgus įvertinti ar gavo tai, ko tikėjosi. Kitas vengtinas kraštutinumas – žadėti per daug, o paskui neištesėti, nes tuomet lankytojas nesugrįš. Labai svarbu nustatyti skirtingas kainas ne tik pagal tai, kas lankosi (vaikai vs suaugę), bet ir pagal tai kurią savaitės dieną ir kuriuo metų laiku lankomasi. Lankytojui labai padėtų suprasti, ko tikėtis, jei būtų skelbiamas vienoje eilutėje telpantis muziejaus apibūdinimas. Dauguma lankytojų susiplanuoja vizito trukmę dar prieš atvykdami, todėl labai svarbu, kad komunikavimo priemonėse skelbiama informacija padėtų tai padaryti.
- 3) Rinkodaros partnerystės labai svarbios. Muziejams praverstų suburti produkto partnerių ratą, įtraukiant kitus regioninius pardavimų kanalus, pvz. siūlant

vartotojams to pačio turo metu apsilankyti muziejuje ir šalia esančiame restorane, sukurti autobuso maršrutą, kuris jungtų kelias atrakcijas arba vietinėje kepyklėlėje pardavinėti muziejaus duoną. Simbiozė su kaimynystėje esančia pasiūla gali padėti lankytojams nuspręsti apsilankyti keliuose objektuose vietoje to, kad likti namuose. Kita vertus, tokie partneriai turi papildyti vienas kitą, o ne konkuruoti dėl lankytojo laiko ir dėmesio.

Keletas pavyzdžių, kokius muziejai naudoja vienos eilutės šūkius, kad padėtų potencialiems lankytojams geriau įvertinti ko tikėtis muziejuje ir priimti sprendimą apsilankyti (Paardekooper, 2013, p.94):

- ✓ „Nustebk, suprask, dalyvauk“ (Bacritterburg Kanzach, Vokietija)
- ✓ „Naudok praeitį ateityje“ (Vikingelandsbyen Albertslund, Danija)
- ✓ „Kiti laikai, kiti greičiai“ (Hvolris Jernalderlandsby, Danija)

Atskiri muziejai yra išmėginę ir atradę efektyvių rinkodaros priemonių. Pavyzdžiui, Crannog Centras Škotijoje deda daug pastangų, kad gautų ir išlaikytų aukščiausius organizacijos *Visit Scotland* kokybės garantijos vertinimus. Taip pat muziejus yra apdovanotas Želiojo turizmo verslo schemos (*angl. Green Tourism Business Scheme*) aukso medaliu. Šie apdovanojimai ne tik padeda pritraukti turistų, bet ir didina verslo partnerių pasitikėjimą, gerina darbuotojų nusiteikimą bei padeda užsitikrinti finansavimą ir paramą iš viešojo sektoriaus (Paardekooper, 2013, p.119). Pritraukti moksleivių grupes į edukacinius užsiėmimus Danijoje padeda specialiai tam 2009 m. sukurta svetainė internete www.historiskevaerkesteder.dk, kurioje šalies muziejai ir archeologiniai centrai (viso apie 50) skelbia informaciją apie savo siūlomas edukacines gyvosios istorijos programas (*dany k. Historiskevaerkesteder*). Paieškos sistema leidžia surasti norimą programą pagal vietą žemėlapyje, laikmetį ar temą. Latvijos Araiši muziejus nuo 2011 m. aktyviai ir rezultatyviai dalyvauja nacionalinėje turizmo parodoje „Balttour“. Muziejus taip pat išbandė kitą originalų būdą – pristatė savo istoriją ir veiklas traukinyje pakeliui iš Rygos į Cėsį (Paardekooper, 2013, p.178). Įdomų rinkodarinį sprendimą priėmė Jamtli muziejus Švedijoje. Du aktyviausius vasaros mėnesius muziejus pozicionuoja save kaip teminį parką, kurį vadina „Jamtli istorijos šalis“ (Jamtli Historyland). Su tuo susijusi 2012 m. pravesta kainodaros reforma – bilieto kaina suaugusiam pakilo nuo 12 eurų iki 27,5 eurų (nemokamas įėjimas vaikams ir jaunuoliams iki 19 metų). Tokiu būdu, Jamtli tapo brangiausiu muziejumi Europoje. Tačiau įdomu tai, kad tik 0,8 procentai lankytojų skundėsi naująja kainų politika ir tik pusė iš jų neįsigijo bilietų. Tuo tarpu teminis parkas 2012 m. sulaukė net 33,5 procentais daugiau suaugusių ir 31,7 procentais daugiau vaikų, lyginant su 2011 m. Per metus parko pajamos iš bilietų išaugo 113 procentų, restorano, kavinių, parduotuvėlių ir kt. pajamos vidutiniškai išaugo 15 procentų. Kainodaros strategijos pakeitimai sustiprino muziejaus poziciją steigėjų akyse bei regiono turizmo sektoriuje. Buvo sukurtos papildomos darbo vietos, sukaupti reikiami ištekliai reklamai nacionalinėje

televizijoje. Šie pokyčiai taip pat padėjo padidinti darbuotojų motyvaciją. Taigi, muziejus gerokai padidino savo vertę. Lankytojų apklausa, vykdyta 2012 m. vasarą, duomenimis, net 94 procentų teminio parko lankytojų norėtų ir vėl čia sugrįžti ir rekomenduos parko paslaugas kitiems (Zipsane, 2012). Howard (2002) pastebi, kad vis dažniau paveldo vietos rinkodarinėje medžiagoje yra pristatomos platesniame gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio ir lankomų objektų kontekste. Tai ypač būdinga ekomuziejams²⁰ (žr. atvejį „Bergslageno ekomuziejus“).

Bergslageno ekomuziejus Švedijoje

Tai muziejus po atviru dangumi centrinėje Švedijoje, vakarinėje Bergslageno, buvusio kasybos ir lydymo pramonės regiono, dalyje (žr. paveikslą 1-23). Šiandien tai didžiausias pasaulyje ekomuziejus, vienijantis apie 60 paveldo vietų, kurias prižiūri įvairių vietinių paveldo asociacijų savanoriai. Muziejus buvo įkurtas 1986 m., kaip bendradarbiavimo organizacija, apjungianti septynias vietos valdžios institucijas ir du apskričių muziejus. 1990 m. buvo įkurta įstaiga, turinti dešimt steigėjų: prie minėtų savivaldybių ir apskričių muziejų prisijungė turizmo firma. Bergslageno ekomuziejus apima net 750 kvadratinį kilometrų plotą, besitęsiantį nuo Mälaren ežero pietuose iki Finns miškų šiaurėje. Nukeliauti nuo šiaurės iki pietų automobiliu trunka apie tris valandas. Lankytojai keliauja po ekomuziejaus teritoriją savarankiškai.

Ekomuziejaus tema – geležies gamybos istorija. Muziejus pasakoja, kaip, laikui bėgant, siekdami išgyventi, žmonės naudojo regiono gamtos išteklius. Muziejuje pristatomos priešistorinės metalo gamybos vietos, istoriškai reikšmingos aukštakrosnės, kalvės, valcavimo įranga, o taip pat – šiuolaikinės plieno verslo įmonės, regiono pilys, darbininkų namai, gyvenvietės. Muziejus apima kelias kalnakasybos zonas, vietos muziejus, elektros stotis, istorinius geležinkelius bei geležinkelio muziejų. Vienas iš ekomuziejaus tinklo objektų – Engelsbergo metalo gamykla (*švedų k.* Engelsbergs bruk) – įtraukta į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą. Muziejaus struktūrą ir pasiūlą vartotojams įvertinti padeda puiki muziejaus svetainė internete www.ekomuseum.se.

Viena iš gražiausių Bergslageno ekomuziejaus vietovių yra Kolarbyn. Kaimelyje rekonstruota dvylika medžio anglies gamintojų namelių su mediena kūrenamomis krosnelėmis ir avikailiais dengtais gultais. Lankytojai gali pajusti vietovės romantiškumą, pasimėgauti atpalaiduojančiu gyvenimu miškuose ir patirti nuotykių keliaujant nuostabiame kraštovaizdyje. Lankytojai gali stebėti medžio anglies gamybą ir apsigyventi anglies degėjo trobelėje, patys pasiruošti malkas trobelės krosniai. Kitos siūlomos veiklos – tyrinėjimų žaidimai, briedžių safariai, žygiai vilkų takais. Kolarbyn pristatoma kaip susibūrimų vieta, jaunimo nakvynės namai ir kaip pramoga naujų potyrių ieškantiems verslininkams.

²⁰ Ekomuziejai atsirado XX a. 7-8 dešimtmečiais daugiausia Prancūzijoje, Italijoje ir Švedijoje. Pasaulyje šiuo metu veikia per 600 ekomuziejų, įvairiose šalyse, tame tarpe Lenkijoje, Japonijoje, Ispanijoje, Irane, Kinijoje, Kanadoje. Ekomuziejai steigiami siekiant išsaugoti paveldo pastatus jų originaliose vietose ir bendruomenės kontekste, atveriant juos visuomenei. Dauguma tokių namų moderniais laikais prarado savo originalią funkciją ir buvo apleisti, o dabar pristatomi kaip tam tikras reginys turistams. Ekomuziejams labai svarbus vietos bendruomenės palaikymas (Howard, 2002, p.69).

Paveikslas 1-23 Bergslagen ekomuziejaus objektų tinklas

Parengta pagal www.ekomuseum.se ir <http://ekomuseum.se/en/besoksmalen/kolarbyn/>

1.2.5. Muziejų valdymas ir finansavimas

Europos muziejų statistikos grupės (*angl.k.* European Group on Museum Statistics) duomenimis dauguma Europos muziejų priklauso savivaldybėms arba regioninėms valdžios institucijoms (43 proc.). Dar 13,2 proc. muziejų yra valstybiniai ir 10 proc. – priklauso kitoms viešojo sektoriaus institucijoms. Likusieji muziejai yra privatūs (31,4 proc.), tame tarpe veikiantys viešos ir privačios partnerystės pagrindu (1,8 proc.)²¹. Panašiai pasiskirsto muziejai ir pagal tai, kam patikėta jų vadyba (lentelė 1-10).

Lentelė 1- 10 Europos muziejai pagal nuosavybę ir vadybą (proc.)

	Nuosavybė	Vadyba
Savivalda, regionas	43,6	49
Valstybė	13,2	14,3
Kitos viešojo sektoriaus institucijos	10	14,7
Privatus	31,4	20,7
Iš jų viešojo ir privataus sektorių partnerystė	1,8	1,3

Informacija: www.egmus.eu

Lietuvoje taip pat daugiausia savivaldybės muziejų (61,8 proc.). Valstybiniai (nacionaliniai ir respublikiniai) ir kiti viešojo sektoriaus (žinybiniai) muziejai sudaro

²¹ Čia apibendrinti įvairių šalių skirtingų metų duomenys, skelbiami Europos muziejų statistikos grupės svetainėje internete www.egmus.eu. Lietuva yra viena iš nedaugelio Europos šalių, kuri nedalyvauja šioje programoje.

atitinkamai 20,6 proc. ir 13,7 proc. Tuo tarpu privatūs arba dalinai privatūs muziejai – viešosios įstaigos – sudaro tik 3,9 proc²².

Europos archeologinių atviro oro muziejų tarpe taip pat dominuoja ne privatūs muziejai – iš 226 muziejų 45 proc. priklauso valdžios institucijoms ir tik 10 proc. yra privatūs muziejai. Didelę dalį muziejų sudaro nei valdiški, nei pilnai privatūs: 31 proc. muziejų priklauso asociacijoms ir 4 proc. – fondams. Pavyzdžiui, Vokietijoje iš 48 muziejų, net 25 valdo asociacijos. Kita vertus, valdžios institucijos daugeliu atvejų taip pat dalyvauja kaip steigėjas. Prancūzijoje taip pat beveik po lygiai yra vyriausybės padalinių arba savivaldybių valdomų muziejų ir pelno nesiekiančių asociacijų arba privačių draugijų valdomų muziejų. Čia dar naudojama taip vadinama „mišri valdymo forma“ (prancūzų k. - Société d'Économie Mixte), kai pati vieta priklauso viešajam subjektui, o įrangą valdo ir naudoja muziejaus veiklai asociacija ar privati draugija, kontroliuojama to pačio viešojo subjekto. Kitos šalys, kur plačiau paplitę asociacijų ir fondų valdomi muziejai, yra Belgija, Čekijos respublika, Vokietija, Portugalija, Švedija, Nyderlandai. Kaimyninėje Lenkijoje valstybinių muziejų ir asociacijų/fondų yra beveik po lygiai. Daugiausiai privačių muziejų yra Anglijoje (4 muziejai arba 26,7 proc.), Norvegijoje (3 muziejai arba 42,9 proc.) ir Švedijoje (3 muziejai arba 16,6 proc.) (Paardekooper, 2013, p.106). Taigi, apie 60 proc. visų Europos archeologinių atviro oro muziejų yra vietos savivaldos struktūros dalimi arba didele dalimi yra remiami savivaldybių.

Nors muziejai pagal apibrėžimą yra ne pelno organizacijos, tai nereiškia, kad jie negali gauti pajamų ar netgi pelno. Skirtingai nei pelno siekiančios įmonės, muziejai pajamas ir pelną naudoja savo veiklai (ICOM, 2013). Deja, tik 37 proc. nagrinėtų Europos archeologinių atviro oro muziejų patys užsidirba daugiau nei 50 proc. viso savo biudžeto, o didelė dalis muziejų surenka mažiau nei 20 proc. muziejaus veiklai reikalingų lėšų (Paardekooper, 2013, p.107). Be pajamų už paruoštus bilietus, kitos muziejų pajamos gaunamos iš restorano, parduotuvės ir apgyvendinimo paslaugų. Gyvosios istorijos grupės ir amatininkai renginių metu taip pat gauna pajamų už lankytojams parduotus savo gaminius, tačiau šios lėšos neatsispindi muziejų finansinėje apskaitoje.

Lietuvos muziejų pajamos gautos už parduotas paslaugas ir patalpų nuomą 2012 m. sudarė tik 12,6 proc. viso šalies muziejų biudžeto, o nacionalinių ir savivaldybių muziejų atitinkamas rodiklis buvo beveik dar du kartus mažesnis, atitinkamai – 6,1 proc. ir 7 proc. Kiek „verslesni“ buvo respublikiniai muziejai (20 proc.), o labiausiai finansiškai savarankiški buvo muziejai-viešosios įstaigos (80,9 proc.). Analizuojant atskirus Lietuvos muziejus pagal „uždirbtų“ pajamų dalį muziejaus metiniame biudžete, reikėtų išskirti VŠĮ „Grūto parką“ (100 proc.), VŠĮ „Europos parką“ (90,6 proc.), Trakų istorijos muziejų (69,2 proc.), VŠĮ „Lietuvos energetikos muziejų“ (51,6 proc.). Pagrindinio šalies

²² LR Kultūros ministerijos informacija pagal 2012 m. muziejų ataskaitų duomenis.

atviro oro muziejaus – Lietuvos liaudies buities muziejaus – pajamos sudaro 25 proc. metinio biudžeto. Neringos savivaldybės muziejams šiuo požiūriu sekasi labai nevienodai. Rašytojo Thommo Manno memorialinio muziejaus pajamos už paslaugas 2012 m. siekė 70,9 proc. (geriausias rezultatas tarp savivaldybių muziejų ir trečias geriausias rezultatas tarp visų šalies muziejų)! Tuo tarpu Neringos istorijos muziejaus pajamų dalis bendrame metiniame biudžete sudarė tik 8 proc., t.y. tik kiek daugiau nei vidutiniškai šalies savivaldybių muziejuose²³.

Europos archeologinių atviro oro muziejų analizė parodė, kad kitas svarbus finansavimo šaltinis be steigėjo biudžeto lėšų ir pajamų už paslaugas, yra ES parama. Iš apklausoje dalyvavusių muziejų net 33 nurodė, kad kūrimui ar plėtrai buvo gavę reikšmingą ES ar jos pirmtakės Europos ekonominės bendrijos paramą, iš jų 26 muziejai – 2000-2010 m. Kita vertus, nors fondai noriai skiria paramą tokių muziejų kūrimui arba jų infrastruktūros plėtrai, dažniausiai jie nefinansuoja tokių muziejų išlaikymo ar veiklos kaštų. Šiuo požiūriu charakteringas pietinėje Vokietijos dalyje esančio Bachritterburg Kanzach muziejaus pavyzdys: jis sukurtas beveik vien tik ES ir kitų viešųjų biudžetų lėšomis, tačiau kadangi nėra fondų, kurie galėtų finansuoti muziejaus veiklą, jis turi tik kelis etatinius darbuotojus ir yra labai priklausomas nuo gyvosios istorijos entuziastų savanorių, atvykstančių į renginius (Paardekooper, 2013, p.108).

Pagrindinės archeologinių atviro oro muziejų sąnaudos – nuo 45 proc. iki 73,7 proc. (vid. 60 proc.) metinio biudžeto – darbo užmokestis²⁴. Nagrinėtuose archeologiniuose atviro oro muziejuose dirba nuo 6 iki 23 darbuotojų, vertinant pagal pilnų darbo vietų ekvivalentą, vidutiniškai – 16,25 darbuotojo. Todėl taupant lėšas, tie patys darbuotojai atlieka po keletą įvairių funkcijų – sutinka lankytojus, prekiauja parduotuvėje, veda ekskursijas ir edukacinius užsiėmimus, demonstruoja amatus, atlieka smulkius remonto darbus bei vykdo dalį administracinių užduočių. Atsižvelgiant į sezoniskumą, įprasta praktika priimti sezoninius darbuotojus (žinoma, iš to kyla poreikis kasmet apmokėti dalį naujų darbuotojų). Kartais pasitelkiami savanoriai ir studentai. Muziejai mažai samdo darbuotojų iš šalies. Dažniausiai tai būna susiję su specialių procesų demonstravimu ir tyrimais. Kartais perkamos apsaugos ar valymo paslaugos. Keletas muziejų turi išorinį finansų ar marketingo ekspertą (Paardekooper, 2013, p. 214).

Kitos visų ar daugumos muziejų patirimos išlaidos: patalpų nuoma ir išlaikymas²⁵ – vid. 10,48 proc., administravimo kaštai – vid. 8,6 proc., viešieji ryšiai – vid. 5,28 proc. (Paardekooper, 2013, p. 211).

²³ LR Kultūros ministerijos informacija pagal 2012 m. muziejų ataskaitų duomenis.

²⁴ Palyginimui Lietuvos muziejuose darbo užmokestis 2012 m. sudarė vidutiniškai apie 50 proc. (savivaldybių muziejuose – 60 proc.).

²⁵ Palyginimui Lietuvos muziejuose komunalinės paslaugos 2012 m. vidutiniškai sudarė apie 11,52 proc. (savivaldybių muziejuose – 8,7 proc.).

Lietuvos liaudies buities muziejuje 2012 m. išlaidos pasiskirstė tokiomis dalimis: darbo užmokesčiui – 73,7 proc., komunalinėms paslaugoms – 5,8 proc., muziejinėms vertybėms įsigyti – 1,3 proc., kitoms išlaidoms – 19,4 proc.

Muziejų valdyme taip pat svarbu įvertinti jų gyvavimo ciklą. Paardekooper (2013, p. 274) išskiria šiuos archeologinių atviro oro muziejų gyvavimo ciklo etapus:

- 1) Konceptijos/idėjos fazė, kai daugelis dalykų atrodo įmanomi
 - a) Verslo planas / misijos nustatymas
 - b) Susisiekimas su svarbiausiomis suinteresuotomis grupėmis
 - c) Finansavimo muziejaus kūrimui užsitikrinimas
 - d) Organizacinės struktūros suformavimas
- 2) Muziejaus įkūrimas
- 3) Muziejaus veikla / naudojimas
 - a) nuolatinė priežiūra / remontas / vystymas
- 4) Pabaiga arba krypties pakeitimas
 - a) galimas steigėjų išėjimas.

Apibendrinamas archeologinių atviro oro muziejų valdymo ir vadybos patirtį, Paardekooper (2013, p. 277-278) pateikia nemažai naudingų rekomendacijų:

- Reikia užtikrinti tinkamą balansą tarp muziejaus turinio/autentiškumo modelio ir verslo modelio – muziejus tikslas įtaigiai pasakoti istoriją apie praeitį, bet jam taip pat reikalinga „sveika“ ekonomika ir vadyba.
- Kai muziejaus vadovai remiasi tik savo patirtimi, sunku pasiekti, kad įvairių profesijų žinios būtų panaudotos muziejaus valdyme, todėl pravartu sukurti vykdomąjį komitetą (valdybą ar kuratoriumą), kuris reguliariai patartų muziejaus vadybos klausimais. Reikėtų juos gerai informuoti ir išnaudoti jų patirtį bei tinklus.
- Reikalingas reguliarus visų muziejaus veiklų vertinimas ir drąsus strategijos adaptavimas iškilus poreikiui.
- Trumpo laikotarpio planavimas turėtų būti lankstus, bet negalima pamesti iš akiračio ilgalaikių tikslų. Nėra prasmės turėti verslo ir veiklos planus tik tam, kad jie būtų; jie turi būti nuolatos peržiūrimi, juose turi būti nustatyti aiškiai išmatuojami tikslai; reikia tikrinti ar planas veikia ir jei ne, naujame plane j tai reikia atsižvelgti.
- Daugelis muziejų savo pradiniame etape didele dalimi remiasi jų charizmatiškais direktoriais. Muziejų įsteigęs vadovas yra labai motyvuotas realizuoti savo idėją, tačiau praėjus šį etapą reikia pasitelkti kitą socialinių ir vadybos įgūdžių rinkinį.
- Muziejai paprastai nežino visko, ką jiems reikia žinoti. Todėl reikia eiti į partnerystę su kitais – muziejais, lankomomis istorinėmis vietomis, viešbučiais, restoranais ir t.t. Per tokius ryšius muziejus tampa reikalingas visuomenei ir atvirkščiai.

- Muziejams svarbu išlaikyti gerus santykius su vietos valdžia. Jei ši mažai žino apie muziejų ir kokia jo vertė vietos bendruomenei, jų parama ilgainiui gali išsivėpti. Kita vertus, stengiantis išlaikyti gerus santykius, reikia vengti prisirišimo prie kažkurios vienos darbotvarkės.
- Muziejus turėtų skaičiuoti savo indėlį į regioną finansiniu, socialiniu ir kultūriniu požiūriu. Dar geriau, jeigu tai padarytų nepriklausoma agentūra.
- Darnaus vystymosi požiūris ilgalaikėje perspektyvoje yra teisingas kelias. Darnaus vystymosi tikslai turi atsispindėti visuose muziejaus veiklos aspektuose – personale, poveikyje aplinkai, pajamose ir t.t. Archeologinių atviro oro muziejų lankytojai, besidomintys istorija ir būdami gamtoje, tarpusavyje dalinasi supratimu apie darnumą.
- Ekonomika labai svarbus muziejaus veiklos aspektas. Tai ypač išryškėjo pasaulinės finansinės krizės metu. Todėl muziejų metinis biudžetas turėtų būti suplanuotas taip, kad jis priklausytų tam tikra dalimi nuo savo pajamų (bilietai, parduotuvė, restoranai), dalinai nuo valdžios biudžeto ir dalinai nuo trečiųjų šalių (pvz. fondų) finansavimo.
- Negalima daryti kompromisų muziejui gyvybiškai svarbiais klausimais, pvz. jei neleidžiama turėti parduotuvę ar restoraną.
- ES parama gali būti naudojama ne tik kuriant ar reikšmingai pertvarkant muziejų, bet ir įvairiems projektams, kuriais galima žymiai pagerinti muziejaus veiklą ir bendradarbiauti su kolegomis kitose šalyse. Be to, ES paramos galimybės susijusios ne tik su kultūriniais projektais.
- Prioritetas turėtų būti skiriamas tam, kad kiek galima daugiau darbuotojų dirbtų ištisus metus arba užsitikrinti, kad kitą sezoną sugrįš tie patys darbuotojai. Reikia darbuotojams pasiūlyti ne tik konkurencingą atlyginimą, bet ir galimybes tobulėti – mokytis tiek muziejuje, tiek bendruose renginiuose su kitų muziejų darbuotojais.
- Vietoje to, kad būtų įdarbinami sezoniniai darbuotojai iš kažkur toliau, reikėtų stengtis įtraukti vietinius meistrus, ne tik kviečiant juos demonstruoti savo amatą, bet ir remiant jų veiklą. Tokiu būdu muziejus bus naudingesnis vietos bendruomenei, o parama duos naudą tiek meistrui, tiek ir muziejui.
- Dauguma muziejų nėra pajėgūs įdarbinti reikalingą skaičių darbuotojų. Todėl muziejams yra labai svarbūs savanoriai. Kita vertus, vis sunkiau išlaikyti esamus savanorius ir įgyti naujų. Vienas iš savanorius motyvuojančių faktorių, sudaryti jiems galimybę patekti ten, kur paprasti lankytojai negali užėiti. Taip pat, verta turėti vieną muziejaus darbuotoją vien tik darbui su savanoriais ir studentais, nes jų atnešama nauda atsvers darbuotojo atlyginimą.

2. TURISTINIO OBJEKTO KURŠIŲ BUITIES MUZIEJAUS VEIKLOS, VADYBOS IR VALDYMO SCENARIJAI

2.1. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus steigimo istorinės prielaidos

2.1.1. Kuršių nerijos gyventojų etninės kultūros šaltinių ir istoriografijos apžvalga

Kuršių nerijos etnografijos šaltiniai

Kuršių nerijos gyventojų etnografijos šaltiniai tai muziejiniai eksponatai, įvairūs etnografiniai aprašai, piešiniai ir brėžiniai, foto medžiaga, garso ir vaizdo įrašai. Dėl istoriškai susiklosčiusio Lietuvos pajūrio politinio-administracinio nevientisumo, duomenų apie Kuršių nerijos etnokultūrą galima rasti ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse, visų pirma – Latvijoje.

Kuršių etnografijos šaltiniai Lietuvoje yra šie:

- *Lietuvos istorijos institutas (Etnologijos skyrius)*. Čia saugoma medžiaga, surinkta 1956 m. vykusios etnografinės ekspedicijos Kuršių nerijos ir Nemuno deltos kaimuose metu, kurią sudaro A.Vyšniauskaitės ir V.Miliaus surinkti 168 Kuršių nerijos šeimų surašymo duomenys, ikonografinė medžiaga: V.Jurkšto, J.Butkevičiaus ir V.Gatavynaitės nuotraukose ir piešiniuose užfiksuoti gyvenamųjų namų planai, vidaus interjeras, baldai, namų apyvokos daiktai, eksterjero puošybos detalės, drabužiai. Taip pat čia saugomi 1971 m. I.Butkevičiaus, K.Aleknavičiaus, Z.Trimonio ir A.Albavičiūtės daryti 51 brėžiny ir 16 fotonuotraukų, kur užfiksuoti Kuršių nerijos kaimų (tame tarpe – ir pietinės dalies) gyvenamųjų namų fasadai, sodybų ir pastatų planai, puošyba.
- *Lietuvos nacionalinis muziejus (Etninės kultūros skyriaus rinkiniai)*. Čia sukaupta nemažai eksponatų iš Lietuvos pajūrio: Tai – žvejyboje naudoti įrankiai, prietaisai ir rūbai, kiti įrankiai, namų apyvokos daiktai, Preilos gyventojos sijonas. Be to, muziejaus fonduose saugoma keletas P.Bugailiškio, Ign.Končiaus, M.Jankauskaitės nuotraukų, kuriose užfiksuotos Lietuvos pajūrio ir pamaro kasdieninio gyvenimo akimirkos.
- *Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejaus (Liaudies meno skyriaus fototeka)*. Čia sukaupta daugiausia foto medžiagos apie Lietuvos pajūrio gyventojų kultūrą. Tai – B.Buračo, J.Dovydaičio, V.Ramanausko, L.Kazoko 3-4 dešimtmečiais Kuršių nerijoje darytos nuotraukos. Jose užfiksuotos darbo (daugiausiai žvejybos) scenos, gyvenviečių aplinkos ir buities vaizdai, gyvenamieji ir ūkiniai pastatai ir jų detalės, kapai ir antkapiniai paminklai, gyventojai. Be to, muziejaus liaudies meno skyriuje saugomas O.Dubeneckienės 1926 m. Kuršių nerijos gyvenvietėse pieštų piešinių rinkinys, viso 29 lakštai su 1-8 piešiniais kiekviename, kuriuose užfiksuoti gyvenamieji namai ir jų detalės (ypač daug lėkių), kelios žvejų valtys ir

jų detalės (pvz. vėtrungės), antkapiniai paminklai. Dalis šių piešinių publikuota (Kargaudienė, 1993).

- *Mažosios Lietuvos istorijos muziejus Klaipėdoje*. Čia saugoma bene daugiausia Lietuvos pajūrio gyventojų materialinės kultūros eksponatų – archeologijos, istorijos, etnografijos rinkiniai, taip pat ir kuršių genčių materialinės kultūros palikimas: papuošalai, darbo įrankiai, buities reikmenys, ginklai, monetos.
- *Lietuvos jūrų muziejus*. Čia saugomi daugiausia žvejojboje ir gintarų rinkime naudoti įrankiai, priemonės ir apranga, taip pat – senosiomis technologijomis atkurtas Kuršių marių kurėnas.
- *Neringos istorijos muziejus*²⁶. Muziejaus rinkinį sudaro istorijos ir buities eksponatai, darbo įrankiai, istorinės nuotraukos ir atvirukai, dailės rinkiniai, kuriuose atsispindi Kuršių nerijos ir Neringos miesto istorija ir dabartinis gyvenimas. Muziejaus ekspozicijos yra dviejuose pastatuose Nidoje. Muziejaus pastate Pamario g.53 istorinėje ekspozicijoje „Verslai“ pristatomi žvejybos mariose ir jūroje įrankiai, laivų modeliai, poledinės žvejybos įrankiai ir principai, varnų gaudymas, gintaro graibstymas; ekspoziciją papildo autentiškos fotografijos. Kitoje salėje labai glaustai supažindinama su įvairiais kitais Kuršių nerijos istorijos aspektais, pvz. Nidos akmens amžiaus gyvenvietė, pašto kelias ir Nidos pašto stotis, Prūsijos karalienė Luise ir karalius Friedrichas Vilhelmas III, Nidos kurortas, Kasdienybė ir butis (sodybos ir interjero fotografijos), Nidos sklandymo mokykla, Froesių šeimos istorija, Prekyba ir kelionės laivais. Kitame muziejaus objekte – etnografinėje žvejo sodyboje įrengta XIX a. pab. – XX a. pr. žvejo sodybos ekspozicija su autentiškais originaliais baldais ir namų apyvokos daiktais.
- *Liudviko Rėzos kultūros centras Juodkrantėje*. Čia eksponuojama keletas originalių etnografinių daiktų – darbo įrankių, moters kostiumas, žvejybos tinklų brėžiniai. Centro viena didžiausių muziejinių vertybių – Juodkrantės buvusios gyventojos Elisabeth Kluwe (1920-2005) ir iš kitų išeivių iš Juodkrantės surinktų senų, daugiausia prieškarinių, fotografijų albumas. Nuotraukose užfiksuoti reti tarpukario Neringos kadrai – gyvenviečių vaizdai, žvejyba, žuvies rūkimas, kopų tvirtinimas, tinklų tvarkymas, laisvalaikis. Kultūros centras taip pat aktyviai propaguoja nerijos nematerialųjį paveldą – organizuoja parodas, koncertus, festivalius, konferencijas, minėjimus, konkursus, tautodailės užsiėmimus, veikia folkloro ansamblis.
- *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas*. Čia saugomos J.Balio ir J.Dovydaičio Kuršių nerijoje užrašytos dainos, pasakojamoji tautosaka, daugiausia anekdotai apie taip vadinamus „kopininkus“, t.y. Kuršių nerijos kopų gyventojus, užrašyti kitoje marių pusėje.

²⁶ Šiandieninio Neringos istorijos muziejaus pirmtaku laikytinas Nerijos krašto muziejus, išaugęs iš Nidos moksleivių „muziejaus“ ir 1925 m. Pauliaus Aderjam'o Nidoje suburtos etnografinės draugijos rinkinių. Neringos krašto muziejus pradėtas statyti 1928 m. ir baigtas 1933 m. (Putrius, 1967) Muziejaus eksponatai buvo išimtinai Neringos kilmės. Tarp etnografinių eksponatų, yra žinoma buvus „verstuvių karūną iš nendrių, primenančią aukštaičių šiaudinį sodą“ (L.A., 1937).

- *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*. Šio skyriaus 81 ir 82 fonduose, skirtuose etnografinėi ir tautosakinei medžiagai, yra saugomos B.Buračo darytos Nidos antkapinių paminklų nuotraukos.
- *Lietuvos liaudies kultūros centro liaudies kūrybos videoarchyvas*. Čia yra V.Musteikio ir M.Užpelkio XX a. paskutinį dešimtmetį filmuotos video medžiagos apie senuosius Kuršių marių ir Nemuno deltos žvejybos būdus, pvz. šamų žvejyba, nėgių žvejyba, poledinė žvejyba.

Latvijoje esantys kuršių etnografijos šaltiniai yra:

- *Latvių folkloro saugyklos „Latviešu Folkloras Kratuve“ rankraštynas*. Jame yra E.Melngailio 3-4 dešimtmečiais užrašytų dainų rinkinys, kuriame yra dainų iš Kuršių nerijos (Preilos). Dalis šių dainų yra skelbta (Melngailis, 1951). Dalis *Latviešu Folkloras Kratuve* sukauptos tautosakos iš Kuršių nerijos publikuota P.Šmits'o (1933) redaguotame leidinyje „Kuršu kapu folkloras“.
- *Latvijos istorijos instituto etnografijos skyriaus rinkiniai*. Čia yra 1954 m. etnografės I.Niemane ekspedicijoje Kuršių nerijoje užfiksuoti gyvenamieji namai.
- *Latvijos istorijos muziejaus etnografijos skyriaus fondai*. Čia saugoma Rygos latvių draugijos (Rigas latviešu biedriba“) archyvas, tame tarpe dalis 1894-1895 m. ekspedicijos Kuršių nerijoje (vienos iš pirmųjų) medžiagos – buities daiktai, liaudies menas, ypač tekstilės gaminiai. Muziejuje taip pat yra 1958 m. vykdytos ekspedicijos Kuršių nerijoje medžiaga: žvejybos ir įvairių pagalbinių darbų įrankių, aprangos, buities reikmenų aprašai, piešiniai ir nuotraukos²⁷. Įdomūs yra ekspedicijos medžiaga paremti teminiai etnografiniai aprašai: žvejyba, architektūra, mityba, apranga, krikštynų, vestuvių, laidotuvių, Joninių, „Paul-Bekerūka“ (sausio 29 d.) papročiai. Ekspedicijos metu darytose nuotraukose užfiksuoti gyventojai, Nidos ir Pervalkos kapinės, architektūros dalykai, kasdieninis ir šventinis interjeras.

Kuršių nerijos etnografijos šaltinių taip pat galima ieškoti ir kitose šalyse, pvz. New Castle upon Tyne atradimų muziejaus (Discovery museum) fonduose Anglijoje yra bene seniausias Kuršių marių kurėno piešinys, darytas XVIII a. pabaigoje (Osler, 1990, p.42-43). Nemažai etnografinės medžiagos, tikėtina, saugoma ir Vokietijos muziejuose bei archyvuose. Be to, etnografinės ir tautosakinės medžiagos yra surinkę privatūs kolekcininkai. Pavyzdžiui, vilniečio architekto E.Krajinsko ir neringiško E.Jonušo kolekcijose yra surinkti Kuršių nerijos gyventojų liaudies meno kūriniai: antkapiniai paminklai, laivų vėtrungės, namų kraigų puošybos elementai; piešiniai, nuotraukos, replikos. Paminėtina, kad E.Jonušo pastangomis taip pat buvo atkurtas autentiškas Nidos kapinių vaizdas, bei pastatytas tradicinis marių žvejų laivas – kurėnas. E.Jonušas

²⁷ Pagal tuo metu galiojusią tvarką, Latvijos muziejaininkai negalėjo atsivežti pačių eksponatų.

konsultavosi su gyvais likusiais krašto gyventojais, tiek Lietuvoje, tiek emigracijoje – Vokietijoje.

Atskirą šaltinių dalį sudaro publikuoti rašytiniai šaltiniai, daugiausia Kuršių nerijos foto albumai, išleisti kraštotyriniais, regiono propagavimo ar reklamos tikslais. Medžiaga pateikiama, vadovaujantis ne moksliniais, o žurnalistiniais ar meniniais principais. Užfiksuota vaizdų iš įvairių etnografijos sričių: gyvenviečių aplinka, žvejų butis, žmonių tipai ir nešiosena, bendruomeninis gyvenimas. Matyt, dėl geresnių techninių galimybių ir didesnio susidomėjimo tokių foto albumų daugiau buvo išleista Vokietijoje²⁸. Tuo tarpu Lietuvoje tokių leidinių pasirodė vos keletas (pvz. Babickas, 1932). Turbūt naujausias skelbtas ir todėl dar mažai tyrinėtas šaltinis – Nidos mokyklos kronika, apimanti laikotarpį nuo 1894 m. iki 1944 m. (Chronik der Schule zu Nidden, 2013). Be nuoseklaus įvykių fiksavimo, knygoje taip pat skelbiama daug fotografijų, kuriose užfiksuota ir ko gero niekur kitur nematytų vaizdų, pvz. prieškarinio Nidos muziejaus statyba, eksterjeras ir interjeras (p.251, 318-319), užpustyti namas ir kapinės Pervalkoje (p.327), moksleiviai, tvirtinantys pustomą smėlį (p.192) ir pan.

Nemažai vaizdinės medžiagos taip pat skelbiama istoriografiniuose Kuršių nerijos šaltiniuose. Jų apžvalga pateikiama žemiau.

Istoriografija

Kuršių nerijos etnokultūros istoriografiją galima suskirstyti į kelis periodus:

- 1) XVI a.a.p.-XVIII a.pab.
- 2) XVIII a.pab.-XIX a. 8-ojo dešimtmetis
- 3) XIX a. 9-ojo dešimtmečio - 1918 m.
- 4) Tarpukario
- 5) 1945-1990 metų
- 6) Po 1990 m.

XVI a.a.p.-XVIII a.pab. istoriografija

Ankstyviausiuose darbuose apie Lietuvos pajūrio latvių protėvių vyravo susidomėjimas gyventojų mitologija bei su ja susijusiais papročiais, pvz. Jonas Bretkūnas (Bretkijus, Bretke, 1536-1602) aprašė sakralinį žvejų prausimąsi jūros ar šaltinio vandeniu ir ritualinį žuvies valgymą dėl geros žvejybos (cit. pagal Mannhardt, 1936, p.424); M.Waisel (1599) ieškojo atitikmenų tarp vietos dievų ir romėnų mitologijos. Taip pat jau tuomet buvo atkreiptas dėmesys į du pagrindines krašto gyventojų ypatybes – etninį mišrumą ir žvejybą, kaip pagrindinį verslą, ką po to akcentuos ir dauguma vėlesnių autorių. Motiejus Pretorijus (apie 1635-1707) apie 1690 m. „Prūsijos

²⁸ Pvz.: Die Kurische Nehrung. Eine monographie in Bildern. Königsberg, Das Samland in 144 Bildern. Hrsg. von Martin Kakies. Leer, 1986; Ostpreussen geliebt und unvergessen. Leer, 1989 ir kt.

įdomybėse“ rašė, kad prūsų ir kuršių tautybės žmonės, gyvenantys pajūry nuo Livonijos iki Sembos ir dar toliau save vadina „svejones, svii“ (cit. pagal Prătorius, 1871). Autorius išskiria dvi bendriausias Lietuvos pajūrio, taip pat ir Kuršių nerijos, gyventojų grupes: žeminius ir žvejus, o šiuos dar skirsto į „prūsų ir kuršių tautybės“ žmones.

Nuo P.Einhorn'o (1649) prasideda šimtmetis kalbininkų, kuriems svarbu, kad latvių, sprendžiant pagal kalbą, gyvenama pajūryje beveik iki Dancigo. Anot Kuršo superintendente P.Einhorn'o jie „tarp savęs kalbasi latviškai, bet supranta ir vartoja vokiečių kalbą“ (Einhorn, 1649, p.577, cit. pagal Diederichs, 1883, p.30). Pilypas Ruigys (Ruhig, 1754) Kuršių nerijos gyventojus vadina „Curen“ ir pabrėžia jų tarmės panašumą į latvių kalbą, tačiau pastebi ir kitų kalbų įtaką jų tarmei. Stender'as (1783) latvių kalbos gramatikoje rašo, kad Kuršių nerijoje gyvenantys žvejai save vadina „Kuhren“ ir yra tikri latviai. Friedrich Samuel Bock (1785) mano, kad pirmieji viso šio regiono gyventojai buvo „finai, latviai ir gotai“, kurie savo ruožtu susidėjo iš daugelio sumišusių tautybių. Savo laikų Kuršių nerijos gyventojus jis vadina „Kuren“ ir laiko juos tų pirmųjų „latvių“ palikuoniais. Minėtų autorių darbuose kuršiai=latviai, o kuršių kalba=latvių kalba, t.y. jau čia matome kalbos, kaip etninę/tautinę tapatybę apsprendžiančio bruožo, sureikšminimą, Kita vertus, gerbiama ir pačių gyventojų savęs identifikacija kaip „Kuhren“ (Stender'as).

XVIII a.pab.-XIX a. 8-ojo dešimtmečio istoriografija

Šiuo laikotarpiu atsirado pirmieji išsamesni Kuršių nerijos etnografiniai aprašymai. Bernhard Konrad Liudvik Gerwais (apie 1760-1829), Prūsijos administratorius, Karaliaučiaus vyriausiasis burmistras (1796) bene pirmasis išsamiai aprašė žvejybą Kuršių mariose bei Nemumo deltoje ir pateikė išsamius skirtingų žvejybos būdų aprašymus (žvejyba „kurnais“, „bradiniu“, „keiteliu“, poledinė žvejyba ir kt.). Autoriaus teigimu, žvejyba yra ne tik krašto gyventojų maisto šaltinis, bet ir pagrindinis jų verslas. Jachmann (1829) kraštotyrinėje studijoje užsimena, kad visoje Kuršių nerijoje be žvejybos yra išplitęs ir varnų gaudymas bei valgymas. J.Wutzke (1831) gamtotyrimame darbe apie Kuršių neriją kiek išsamiau paliesta gamtinių išteklių panaudojimo problema: autorius vardina kokius medžiai naudoti namų statyboje. Vokiečių žurnalisto Otto Glagau (1869) paskelbtuose įspūdžiuose iš kelionės po Rytprūsius ir Kuršių neriją aprašoma vietos gyventojų buitį ir būdas, verslai, ypač žvejyba, žuvies paruošimas pardavimui, o taip pat žvejų mityba jiems esant mariose. Atskira apybraiža skirta Kuršių nerijai – gyventojų kalbai, tautybei, verslui, architektūrai, buičiai, papročiams ir pan. Ypač daug dėmesio autorius skiria Šarkuvos gyventojų klajokliškam gyvenimo būdai. Šį veikalą galima vadinti pirmąja išsamesne monografija apie Kuršių pamarį ir užmarį²⁹. Paskutiniųjų šio laikotarpio darbų autorius Louis Passarge (1871, 1878) aprašo smėlio pustymą ir su tuo susijusius demografinius procesus Kuršių nerijoje bei etnografinės

²⁹ Vertingiausios knygos dalys – „Lietuvos žemuma“, „Lietuvininkų buitį ir būdas“, „Lietuvininkų kalba ir poezija“ bei „Per Rytprūsių Sacharą“, išverstos ir išspausdintos lietuvių kalba (Korsakas, et al., 1970).

temas: liaudies architektūrą, žvejybą ir žuvies paruošimo būdus, varnų gaudymą, moterų ir merginų aprangos skirtumus, pagrindinių šeimos švenčių papročius. Įdomu, kad Passarge neringiškius vadina kuršiais, nors ir pastebi, kad patys gyventojai save vadina „kopininkais“, o Šarkuvos bei Rasytės gyventojai – dar ir vokiečiais. Paminėta, kad tiek Glagau, tiek Passarge taip pat labai stengėsi vaizdžiai aprašyti Kuršių nerijos ir pamario gyventojų charakterio bruožus.

Visuose minėtuose šio laikotarpio darbuose etniniai-kalbiniai dalykai nebėra svarbiausi, nors ir jiems skiriamas tam tikras dėmesys: minimi pamaryje gyvenantys lietuviai, lietuvinkai ir kuršiai, nerijoje – kuršiai; kuršiai kildinami iš Kuršo ar Livonijos, o jų kalba vadinama latvių kalbos „žargonu“.

XIX a. 9-ojo dešimtmečio - 1918 m. istoriografija

Šio laikotarpio Kuršių nerijos istoriografija didele dalimi yra susijusi su 1879 m. Tilžėje įkurtos Lietuvių literatūros draugijos (*vok. Litauischer Literarische Gesellschaft*, toliau – LLD) veikla. Draugija subūrė didelį būrį aktyvių lietuvių kalbos, tautosakos, liaudies kultūros tyrinėtojų ir kraštotyros mėgėjų. Draugijos atsiradimą paskatino suaktyvėjusi germanizacija ir inteligentų noras užfiksuoti nykstančios tautos kultūrą (Milius, 1993). Nors daugiausiai draugijos nariai domėjosi lietuviškąja Rytprūsių specifika, vis gi neretai jų dėmesį patraukdavo ir Kuršių nerijos bei pamario gamtos grožis, o ten nuvykus nebuvo galima nepastebėti ir krašto etnokultūrinių savitumų. Todėl draugijos pranešimuose („Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft“) publikuota nemažai pranešimų ir apie Kuršių neriją. Tuometinio LLD pirmininko W.Hoffheinz (1883) pranešime aptarta to meto Nidos žvejų kasdieninė apranga, įvairūs žvejybos tinklai, „kuršių žvejų namas“, valgiai. Pranešimo įžangoje vaizdžiai aprašoma nuotaika Nidoje sekmadienį po mišių; aprašyme atsispindi liaudies etiketo, dienos režimo ypatumai. Įdomu, kad žodžiai „kuršis“ ir „žvejys“ autoriaus vartojami kaip vienas kito papildiniai.

A.Bezenberger (1883, 1888, 1889a, 1889b) ypač daug dėmesio skyrė Kuršių nerijos gyventojų etnogenezei, etninei tapatybei ir objektyvios tautybės paieškoms. Studijuodamas Kuršių nerijos gyventojų vardus ir pavardes A.Bezenberger (1889a, p.97-100) atranda, kad jų būta vokiškos, lietuviškos, latviškos, prūsiškos, lietuviškos-latviškos, lenkiškos kilmės. Iš to jis daro tvirtą išvadą, kad jau XVI a. nerijos gyventojai buvo susimaišę ir daro prielaidą, kad kraštas galėjo būti apgyvendintas tuo pačiu metu latvių ir lietuvių, o XVI a., atvykus daugiau latvių, jų branduolys sustiprėjęs. Be to, autoriaus manymu, vélesni atsikéleliai iš Kuršo perémé senųjų nerijos gyventojų pavadinimą „kurseneeki“. A.Bezenberger taip pat pateikia žinių apie kitus nerijos etninės kultūros aspektus – tipiško vietos gyventojų išvaizdą ir aprangą, žvejybos papročius ir prietarus, keletą krašto architektūros bruožų, juridinę žvejybos pusę, sezoniškumą, žvejybos būdus, ūkinę gyventojų veiklą, medžioklės, taip pat ir varnų

gaudymo, ypatumus, mini žuvėdrų kiaušinių rinkimą Rasytėje, kažkada paplitusią bitininkystę, gintaro kasimą ir rinkimą.

F.Tetzner (1902) taip pat daug dėmesio skyrė Kuršių nerijos gyventojų etnogenezei (jis ir A.Bezenberger'is pirmieji pradėjo vartoti etnonimą „kuršininkai“, kuris padeda atskirti senuosius nerijos gyventojus ir vėliau atsikėlusius). A.Tetzner taip pat pateikė ir etnografinių žinių – aprašė, jo manymu, tipišką Kuršių nerijos sodybą ir gyvenamą namą, pasiūlė lėkių ir antkapinių paminklų tipologiją, aprašė įvairius žvejybos būdus, dienos režimo darbadieniais ir šventinėmis dienomis, apsirengimą, pagrindinių šeimos ir kalendorinių švenčių papročius, įvairius prietarus ir tikėjimus, kai kuriuos gyventojų etnopsichologinio charakterio bruožus, kuršių tautosakos – padavimų, pasakų, dainų, priežodžių.

M.I.A.Voelkel (1909) tyrinėjo Kuršių nerijos gyventojų kalbą ir sudarė bene pirmąjį kuršių kalbos žodynėlį, kuriame yra ir etnografijai aktualių dalykų pavadinimų. R.Dethlefsen (1911), studijos apie Rytprūsių liaudies statybą autorius, Kuršių neriją liaudies architektūros požiūriu traktuoja kaip lietuviško regiono dalį ir pateikia keletą nuotraukų ir brėžinių iš Kuršių nerijos. B.Benecke (1881) savo veikale apie Rytų ir Vakarų Prūsijos žuvis, žvejybą ir žuvivaisą aptaria apie 100 legalių ir keletą nelegalių žvejybos būdų, daugumą jų iliustruodamas piešiniais. Krašto kalbotyros, kraštotyros ir tautotyros darbų šiuo laikotarpiu yra publikavę A.Zweck (1898), F.P.Lindner (1898), J.P.Becker (1904), A.Ambrassat (1912). Kuršių etnogeneze ir kalbos ypatumais domėjosi ir rašė latvių kalbininkas J.Endzelins (1912). Šiuo laikotarpiu pasirodė ir pirmasis straipsnelis lietuvių kalba apie žvejybą Kuršių mariose (Pagalba, 1905).

Taigi, šio laikotarpio istoriografija išsiskiria darbų gausa ir jų moksliniu lygiu. Dominuoja kraštotyros, kalbotyros, etnografijos temos. Šalia jau tradicinėmis tapusių etnografinių temų – etnogenezės ir etninių santykių, žvejybos, architektūros, aprangos, papročių, mitybos, atsirado ir naujų – prietarai ir tikėjimai, tipiški charakterio bruožai, tautosaka.

Tarpukario istoriografija

1918 m. atsikūrusi Lietuvos valstybė 1923 m. prisijungia Klaipėdos kraštą su šiaurine Kuršių nerijos dalimi. Susikuria nepriklausoma Latvijos Respublika. Natūralu, kad šiame laikotarpyje padidėja lietuvių ir latvių autorių domėjimasis Lietuvos pajūriu ir jo gyventojais, tame tarpe – kalbančiais latvių kalbos dialektu.

Vokiškoje istoriografijoje po 1918 m. pastebimas žymiai sumažėjęs susidomėjimas Lietuvos pajūrio gyventojų etnine kultūra: nebėra tokio lygio autorių kaip F.Tetzner ar A.Bezenberger. Kita vertus, susidomėjimas šiuo kraštu visiškai neišblėso, o darbų etnografijai skirtų straipsnių ir knygų turinys išliko panašus – ir toliau tęsiamas nerijos kuršių etnogenezės klausimo gvildenimas, etninės kultūros aprašymai. O.Schlicht (1927) publikavo keletą liaudies tikėjimų, papročių, aprašė liaudies architektūros bruožus, gyventojų nešiosena, žvejybos būdai ir žvejybos įtaka gyventojų charakteriui,

varnų gaudymas, žuvėdrų kiaušinių rinkimas. Autorius pateikia įdomią įžvalgą apie tai, kad lietuvių kalba į Kuršių neriją atėjusi per mišrias santuokas, kadangi vietiniai vyrai dažnai imdavę į žmonas kaimyninių ar dar tolimesnių kaimų moteris. Paukščių žiedavimo Kuršių nerijoje pradininkas J.Thienemann (1927), 30 metų gyvenęs Rasytėje, savo pastebėjimus išdėsto, kaip ir dera gamtininkui, pagal stichijas: jo knygos skyriai pavadinti „Po ledu“, „Ant vandens“, „Danguje“, „Miške“. E.Shutz'o (1935) straipsnis originalus tuo, kad greta išsamaus nuotraukomis iliustruoto varnų gaudymo aprašymo pateiktas žemėlapis, kuriame, atsižvelgiant į varnų migracijos dėsninumus, nurodoma, kurioje vietoje šie paukščiai gaudomi pavasarį, o kur – rudenį. F.Mager (1938) knygoje apie Kuršių nerijos kraštovaizdį keletas skyrių skirta gyvenviečių pustymo ir gyventojų kilnojimosi problemoms bei su tuo susijusiems gyvenviečių išplanavimo bei liaudies architektūros bruožams.

Tarpukario Lietuvoje po gana menko ankstesnio istoriografinio palikimo buvo publikuota nemažai darbų, kurie rodė esant susidomėjimą Lietuvos etninių paribių klausimą, taip pat ir Kuršių nerijos. Kita vertus, savo darbuose lietuvių autoriai dažniausiai rėmėsi prieškariniais vokiečių kalba rašiusiais autoriais, todėl pati etnografinė medžiaga nėra nauja, originalesnė tik jos interpretacija, ypač – pastangos parodyti nerijos kuršių ir lietuvių giminybę. Diskusijose Lietuvos etninių paribių klausimu aktyviausi buvo kalbininkai K.Būga (1961) ir A.Salys (1930). 1923 m. pasirodė pirmoji monografija lietuvių kalba apie Kuršių neriją – I.Pronskaus „Lietuvos sachara“, kurios autorius gana aiškiai stengėsi įrodyti Lietuvos ir Kuršių nerijos etnokultūrinį vientisumą. Įdomi autoriaus pastaba apie Kuršių nerijos gyventojų trikalbystę ir kalbų vartojimo aplinkybes: bažnyčioj – lietuvių, žvejojant – kuršių, valdžios įstaigose – vokiečių, o namuose – lietuvių ir kuršių. Panašios pozicijos laikėsi ir V.L.Viliamas (1932), kuršių atsiradimą Lietuvos pajūryje, kažkodėl aiškinęs tuo, kad čia juos pasikvietęs karalius Mindaugas. Kiek vertingesnė autoriaus pateikiama su smėlio pustymu susijusių demografinių procesų Kuršių nerijoje analizė. Rondonaskio (1924) knygoje apie Mažosios Lietuvos žvejybą pateiktos susistemintos žinios apie žvejybą mariose ir jūroje: techniniai, juridiniai, ekonominiai, paprotiniai klausimai, perteikta nemažai liaudies žinijos pavyzdžių, susijusių su laivyba, žvejyba, dugno pažinimu, žvingių vietų paieškomis, akcentuotas žvejų konservatyvumas, fizinių ir psichinių bruožų savitumai. Žvejybos temomis taip pat rašė J.Zabelavičius (1934), St.Vainoras (1934, 1936). Kitomis Kuršių nerijos etnokultūros temomis tarpukario Lietuvoje buvo rašyta žymiai mažiau. P.B.Šivickio (1929) straipsnyje aprašytos varnų gaudymo tradicijos Kuršių nerijoje. J.Mikalajūnas (1936) aprašė Kuršių nerijos gyventojų paprotį Velykų rytą praustis jūros vandeniui.

Latviškoji tarpukario istoriografija taip pat rodo Latvijos visuomenės susidomėjimą Kuršių nerijoje išlikusiais kuršiais, ypač todėl, kad jie kalbėjo latvių kalbos dialektu. Latvijai rūpėjo, kad kuršiai turėtų sąlygas išlikti patys ir išlaikyti savo kalbą, bei kultūrą (Butkus, 1991) V.Krasnais (1938), sudarytoje savotiškoje latvių kolonijų žinyne nemažai

vietos skirta Lietuvos latviams, ypač Kuršių nerijos gyventojams. Krasnais aptaria, remdamasis kitais autoriais, gyventojų etnogenezę, pateikia savo pastabų apie tuometinę situaciją – etnolingvistinę tapatybę, buitį, charakterio bruožus, bendruomeninį gyvenimą. J.Plakis (1927) paskelbė keletą savo įžvalgų, paremtų asmeninės kelionės į Kuršių neriją, patirtimi. Tarp nerijos gyventojų jis radęs ir tokių, kurių protėviai kilę iš Austrijos Zalcburgo ar Rusijos gilumos, nors dauguma – iš „Lifland“ ir Mažosios bei Didžiosios Lietuvos. Visi jie susimaišę su vietiniais, tapę žvejais ir išmokę kuršių kalbą. Giliausiai akultūracinius ir kitokius etnosocialinius bei etnodemografinius procesus analizavo J.Endzelyns (1931). Nerijoje apsilankęs autorius aptarė gyventojų tapatybės aspektus. Pabrėždamas poilsiautojų ekonominę reikšmę nerijos gyventojams, autorius pastebi, kad tokie susitikimai vokietina gyventojus, t.y. skatina juos atsisakyti gimtosios kalbos, o taip pat konservuoja ir kitas kopininkų etnografines ypatybes. P.Šmits (1933) bene plačiausiai aptarė Kuršių nerijos gyventojų etnografijos ir folkloro dalykus bei paskelbė nemažai autentiškų tautosakos pavyzdžių. J.Druvos (1933) straipsnyje yra kiek vertingesnis nėgių marinavimo acte aprašymas bei straipsnį iliustruojančios nuotraukos, kuriose užfiksuoti išraiškingi Kuršių nerijos gyventojų tipai ir gyvenviečių aplinka.

1945-1990 metų istoriografija

Šio laikotarpio Kuršių nerijos istoriografiją galima skirstyti į vokiškąją, lietuvių išievių, bei tarybinio laikotarpio lietuviškąją istoriografiją. Latvijoje susidomėjimas Lietuvos pajūryje gyvenančiais tautiečiais labai sumažėjo ir apsiribojo tik Šventosios apylinkėmis.

Po II Pasaulinio karo daugumai Klaipėdos krašto gyventojų emigravus į Vokietiją, kraštiečių leidžiamame savaitraštyje „Memeler Dampfboot“ buvo publikuota daug straipsnių ir ypatingą etnografinę vertę turinčių atsiminimų apie tarpukario Kuršių neriją. Šiame periodiniame leidinyje buvo paskelbta gana išsami H.Woede-Mainz'o (1958) mokslinė studija apie Klaipėdos krašto, tame tarpe ir Kuršių nerijos, architektūrą. P.Kwauka (1969-1970) keliuose numeriuose skelbė Kuršių nerijos gyventojų pavardes ir jų etimologinę analizę. Daug straipsnių buvo skirta tradicinei žvejybai: D.Mantwill (1969) aprašė ir piešiniais iliustravo skirtingus ungurių žvejybos Nemuno deltoje bei „kvapių“ žvejybos mariose būdus; E.Kluwe (1984) paaiškino, kas yra „klipis“ ir aprašė kaip ir kokias žuvis su juo žvejojo; pavardės nenurodęs autorius išsamiai aprašė du pagrindinius poledinės žūklės būdus (Memeler Dampfboot, 1966); P.Kwauka (1961) paaiškino, kad „kurenkahn“ ir „keitelkahn“ yra tos pačios valtys skirtingi pavadinimai, vartojamai priklausomai nuo to, su koku tinklu žvejojama. Taip pat publikuotas vertingas straipsnis apie Kuršių nerijos vestuvių papročius: inicialais E.A. (1957) pasirašęs autorius (-ė) aprašė vestuves, kuriose jam (-ai) teko dalyvauti 1919 m.

Šiuo laikotarpiu pasirodė dvi monografijos, skirtos Kuršių nerijai, kurių autoriai – buvę šio krašto gyventojai. Pirmąją, R.Pietsch'o (1982) knygą „Žvejų gyvenimas Kuršių Neringoje“, sudaro atskirų vietovių aprašymai ir tokie skyriai kaip: namas, apranga, žvejai ir jų pasimėgavimai, žvejo moters dienos darbai, vaikai ir jaunystė, vaikų žaidimai, ligos, maistas, duonos kepimas, žuvies rūkinimas, gyvulių laikymas, šienapjūtė, uostomojo tabako gaminimas, valčių dirbinimas, valčių vėtrungių drožimas, žvejyba Kuršių mariose, žvejyba jūroje, „šaktarps“ (laikotarpis, kai ledas dar yra, bet jau netvirtas ir negalima žvejoti), ledo paruošos, varnų gaudymas, laivas audroje, prietarai ir sapnai, bažnyčios lankymas, šventadieniai ir šventės. Paminėtina, kad rašydamas knygą autorius konsultavosi su dar 20 neringiškių. Be to knyga originali ne tik savo turiniu, bet ir forma – tekstas publikuojamas vokiečių ir kuršių kalbomis, pastarajai naudojant autorinę rašybą. Nenuostabu, kad knygą labai gerai įvertino to meto VDR kraštotyrininkai ir kultūros istorikai: savo recenzijose jie pabrėžė knygos betarpišką autentiškumą bei gerai atskleistą tarpetninio kultūrinio bendravimo aspektą; ypač girti skyriai apie moters kasdienius darbus, vaikų žaidimus, mitybos režimą, šienapjūtę, valčių dirbinimą ir papročius (Rudolph, 1986).

Kita monografija, nieko nenusileidžianti R.Pietsch'o darbui, – tai Wandos Nimitz-Wendlandt (1986) knyga „Neringiečiai: tautybė, papročiai, tikėjimai Kuršių Nerijoje“, paremta iki tol mažai naudotais istoriniais šaltiniais, žodine tradicija ir asmenine autorės patirtimi (autorės šeimos kelios kartos gyveno Rasytėje). Autorė aprašo neringiečių charakterio bruožus, gyvenimo būdą, papročius, liaudies tikėjimus, vaikų žaidimus, skelbia keletą šokių dainų tekstų, mįslių ir priežodžių. Daug dėmesio autorė skiria krašto ūkinei specifikai, šeimyniniam-bendruomeniniam gyvenimui, etniniams-kalbiniais procesams, tarpetniniams kontaktams. Knygoje pateikiami išsamūs architektūros, namų aplinkos, buities, žvejybos principų, mitybos, nešiosenos aprašymai; nurodoma nemažai žinių apie liaudies tikėjimus, atskirai aptariami su žvejyba susiję prietarai.

Publikuoti ir keli kuršių-kuršininkų kalbos bei „memelenderių“ žodynai (Kwauka&Pietsch, 1987; Kurschat, 1964; Pietsch, 1991).

Savotišku tarpiniu autoriumi tarp pokarinės vokiškosios ir sovietinės lietuviškosios istoriografijos yra tuometinės VDR pilietis O.Schneidereit. Lietuvių kalba publikuotoje knygoje „Prūsai“ (Šneideraitis, 1989) autorius paliečia kuršių-kuršininkų etnogenezės ir kalbos temas.

Pagrindiniai tarpukario Lietuvos etnografinės istoriografijos tradicijos tęsėjai – išėivijos inteligentija. A.Nevardauskas (1963), prieš karą tarnavęs pasieniečiu Kuršių nerijoje, savo knygoje aprašė krašto gyventojus, jų verslus, papročius. Iš etnografinių temų išsamiausiai aprašoma žvejyba mariose ir jūroje: aptariami teisiniai ir ekonominiai aspektai, aprašomi įvairūs žvejybos būdai, žuvies paruošimo receptai. Knygoje tai pat užsimenama apie kitus vietinius verslus: gintaro kasimą ir rinkimą, ruonių medžiojimą,

ledų paruošimą, nendrių pjovimą, varnų gaudymą. Publikuojamose fotografijose užfiksuotos įvairios kasdienio gyvenimo scenos: šieno gabenimas per marias, laivai, padžiauti tinklai, žuvų rūkinimas, gintaro kasimas iš po ledo, varnų gaudymas, rūbai ir pan.

Kitas išseivijoje rašęs lietuvių autorius J.Gimbutas (1946, 1958) studijose apie Mažosios Lietuvos architektūrą užsimena ir apie Kuršių nerijos architektūros ypatybes: „Kuršių Užmario sodybas“ priskiria prie to paties tipo kaip ir „sausažemio sodybos“ bei pastebi, kad dėl didelio uždarmo ir silpnesnio ekonominio pajėgumo Užmarije išliko senesnės ir paprastesnės namų formos ir planai.

Niujorke išleistoje knygoje apie „Mažąją Lietuvą“ Kuršių nerijos folkloro klausimu pasisakė J.Balys (1958) ir J.Žilevičius (1958). J.Balys Kuršių nerijos tautosakos neturtingumą aiškino gyventojų nutautėjimu, kuršių ir lietuvių maišymusi. Tuo tarpu J.Žilevičiaus manymu, kuršių melodijos ir tekstai priklauso „prie pačių archaiškiausių iki šiol užsilikusių Mažosios Lietuvos melodijų“ (Žilevičius, 1958, p.261).

Sovietmečio autoritetingiausias Lietuvių kalbos istorikas Z.Zinkevičius (1984, 1987), tyrinėjęs Kuršių nerijos gyventojų etnogenezę, įvedė naują etnonimų „kuršiai“ ir „kuršininkai“ vartojimą: iki XIV a. gyvenę Lietuvos pajūrio autochtonai vadinami „kuršiais“, o vėlesni atsikėlėliai iš tolimesnių Kuršo žemių – „kuršininkais“. Akivaizdu, kad Z.Zinkevičius perėmė A.Bezzenberger'io ir F.Tetzner'io paminėtus etnonimus, tačiau jų chronologinių ribų nustatymas – originali autoriaus pasiūlyta konstrukcija, kuria iki šiol dažnai vadovaujamosi.

Kalbininkai K.Morkūnas ir A.Sabaliauskas tyrinėjo Kuršių nerijos žvejų tarmę ir lietuvių kalbos įtaką šių žvejų latvių kalbai (1959). Autorių kolektyvo knygoje „Lietuvių etnografijos bruožai“ (Vyšniauskaitė, ed., 1964) užsimenama apie gyvulininkystę Kuršių nerijoje, varnų gaudymą, žvejybą. Pr.Dundulienė (1982, 1991) aprašo kai kuriuos žvejybos būdus ir papročius, mini žvejų tautosakos personažus.

Iš etnografinių temų, kaip ir anksčiau, daugiausia rašyta apie žvejybą jūroje ir mariose (Z.Vaitkaus, 1975, 1979a, 1979b; V.Morkūnas, 1985; V.Gudelis, 1967, 1974, 1975, 1980, 1983; M.Baranauskas, 1981). J.Butkevičius (1958) aprašė pagrindinius Kuršių nerijos žvejų gyvenamųjų namų bruožus. A.Vyšniauskaitė (1957), remdamasi savo įspūdžiais iš etnografinės ekspedicijos Kuršių nerijoje, aprašė architektūros, žvejybos, tradicinės nešiosenos, papročių ypatybes bei tuo metu vykusių etnodemografinius procesus. Kitame straipsnyje A.Vyšniauskaitė (1977), aptardama XIX-XX a. sandūros lietuvininkų vestuvių papročius, mini Nerijos gyventojų gaubtuvų paprotį – jaunikiui ant galvos uždėti žvejo simbolį – žvejo kepurę. E.Gudavičius (1980), tyrinėdamas XII-XX a. žymenis ir ženklus, aptarė ir tokius ženklus Kuršių marių žvejų daiktuose – kurėnų vėtrungėse, žvejyboje naudotose lentose ir kituose darbo įrankiuose, o taip pat –

pastatų puošyboje. A.Gedžius (1969) straipsnyje apie žvejų valčių vėtrunges aptarė jų funkciją, konstrukciją, pagrindinius spalvinius derinius, kitimą.

Istoriografija po 1990 metų

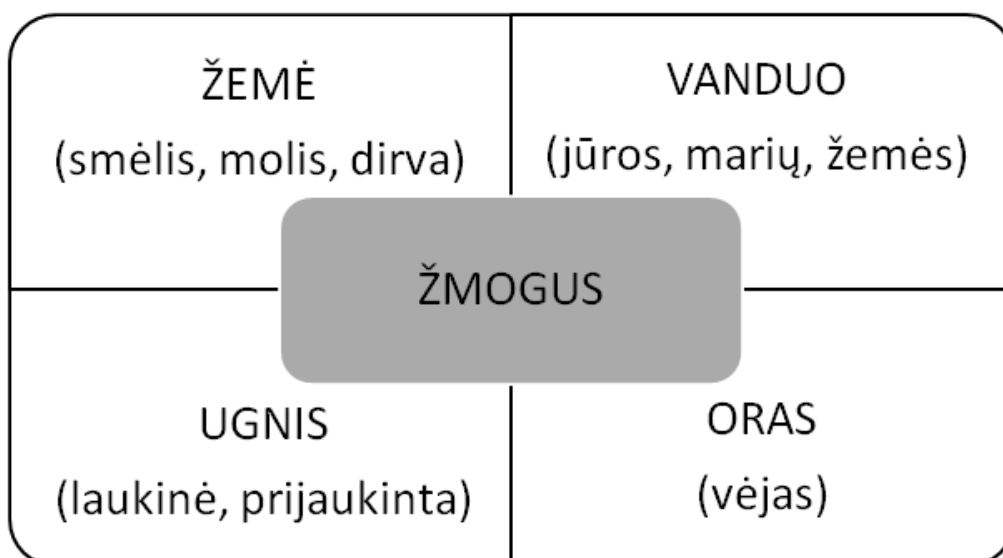
Šiame laikotarpyje pasireiškė reikšmingi metodologiniai pokyčiai tyrinėjant šį regioną. Tai visų pirma susiję su sovietinio laikotarpio istoriografijos kritika ir nauju požiūriu į Mažosios Lietuvos ir Rytprūsių etnokultūros praeitį. M.Purvinas (1994) pastebi, kad pokarinėje sovietinėje lietuvių istoriografijoje, o dažnai ir posovietinėje, dominavo nuostata ignoruoti Mažosios Lietuvos paveldą kaip svetimą ir nereikalingą reiškinį. Iš kitos pusės dažnai pasitaikydavo „paviršutiniškas pasižvalgymas“, „didžiacentristinis“ požiūris į specifinį Mažosios Lietuvos paveldą, neįžvelgiant jame nieko ypatingo, atmetant ištisus jo klodus ar traktuojant jį kaip paprasčiausią Didžiosios Lietuvos paveldo analogiją, nevertą didesnio susidomėjimo“ (p.37). V.Žulkaus (1995) nuomone unikalią Rytprūsių kultūrą, kurios dalimi buvo ir Kuršių nerija, sukūrė įvairių tautybių žmonės: kuršiai, žemaičiai, prūsai, lietuviai ir vokiečiai. Šios unikalios kultūros netektį po II Pasaulinio karo autoriaus prilygina senovinių civilizacijų žlugimui. Šį požiūrį įtvirtinti padėjo tokie darbai kaip A.L.Arbušauskaitės (1994, 1995) atlikta Kuršių nerijos gyventojų šeimos kortelių duomenų (surinktų 1956 m.) sociologinė analizė, M.Klein (1991, 1992) straipsnis apie skirtingų etnosų, gyvenančių vienoje valstybėje, akulturaciją ir tuo pačiu metu savo tapatybės išsaugojimą, ar N.Strakauskaitės (2009) straipsnis apie Kuršių nerijos gyventojų kolektyvinę atmintį.

Šiame laikotarpyje greta tradicinių etnografinių temų – žvejyba (Tolksdorf, 1991; Karallus, 1992), vėtrungės (Adomavičiaus, 1994), krikštai (Kenešis, 1992), kuršių kalba ir folkloras (Kiseliūnaitė, 1994, 2010, Kiseliūnaitė, ed. 2010; Kiseliūnaitė&Simulytė 2005; Purvinas, 1995) – ypač daug rašoma apie Mažosios Lietuvos ir Kuršių nerijos architektūros ir urbanistikos paveldą (Purvinas, 2008, 2011; Stauskas, 2006; Demereckas, et al. 2011), kultūrinį kraštovaizdį (Mukienė&Jonušienė, 1998; Strakauskaitė, 2001, 2009, 2010).

2.1.2. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejaus“ vizija

Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio raida atspindi žmogaus ir gamtos galių santykius bei šių galių pusiausvyros trapumą. Kertamas miškas, palaidų gyvulių ėdrumas, išgaudytas mailius, numestas degtukas, marių gilinimas dėl išlaisvinto vėjo, vandens, ugnies ir žemės poveikio atsigręžia prieš žmogų³⁰. Išgyvenimo, prisitaikymo ir prijaukinimo gamtinėje aplinkoje motyvai lydėjo žmogaus būtį Kuršių nerijoje nuo seniausių laikų iki XIX a. vid. – XX a. pr., kuomet greta žmogaus ūkinių interesų buvo atrastas kraštovaizdžio grožis ir sąmoningo dykinėjimo nauda besiilsinčiam bei juo besirūpinančiam. **Todėl siūlytume, kad muziejaus ekspozicijos ir paveldo interpretavimo centrine tema būtų pagrindinės Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio vystymesi pasireiškusios galios – žemė, vanduo, ugnis ir vėjas – bei žmogaus santykis su jomis. Per šias galias ir žmogaus santykį su jomis būtų keliamama susipažinti su tradicine Kuršių nerijos gyventojų kultūra (žr. paveikslą 2-1).**

Paveikslas 2-1 Ekspozicijos ir paveldo interpretavimo struktūra

³⁰ Vėjo genamas augmenijos nebestabdomas smėlis išaugino milžiniškas kopas, kurios 1770 m. ties Koppaliu marių srovei paplovus įvirto vandenin ir daugiau nei pusmečiui užvėrė Klaipėdos uosto įplauką. Dėl pustymų praradus daug pievų Juodkrantės sengirę niokojo 1820 m. ten ganyti 20-ties kaimo ūkių laikomi 24 arkliai, 34 karvės, 122 avys, 39 kiaulės. 1945-1954 m. dėl neribotos žvejybos smulkiaakiais tinklais Kuršių mariose buvo sunaikintas mailius, todėl pagautos žuvies kiekis 1958 m. sumažėjo iki 58 proc. Atkuriant žuvų išteklius 1960 m. teko sugrąžinti griežtą žvejų veiklos reglamentavimą. 2006 m. gaisrininkų globėjo šv. Florijono dieną palikta ugniavietė prie žvejų tako Smiltynėje netruko išaugti į amžiaus gaisrą nerijoje. Išgilinus Klaipėdos uostą plūstelėjo sūrus jūros vanduo ir giliavandenė žuvis – karšiai, kuojos pasitraukė į pietinę marių dalį, o ši aplinkybė kardinaliai pakeitė susiklosčiusias žvejybos tradicijas: didėjo žvejų priklausomybė nuo kompensacinių išmokų, o 2007 m. jie ėmė trauktis iš verslo.

Iki XX a. 8 dešimtmečio Kuršių nerijos gyventojų socialinis gyvenimas buvo persmelktas tradicinių nuostatų. Jų atsparumą permainoms ir išorės įtakoms lėmė pati gyvensena. Šioje uždaroje, beveik saloje gyvenančioje, bendruomenėje darbų, užsiėmimų pasiskirstymas ir atsakomybė šeimoje buvo griežtesni. Apie tai liudija daugybė prietarų, tikėjimų, draudimų. Asmens vaidmens šeimoje ir jo statuso bendruomenėje atspindėjimą išorinėje elgsenoje ne kartą pastebėjo ir aprašė keliaujantys prašalaičiai: į bažnyčią pirmos traukė moterys, merginos ir maži vaikai; vyrai ir vaikinai žygiavo atstumu iš paskos; pirmosios susėsdavo kairėje t.y. „moteriškoje“ pusėje, o vyrai – dešinėje t.y. „gerojoje arba vyriškoje“; kaip ir visame krašte buvo įprasta, kad jaunesnieji sveikino vyresnįjį. Tačiau po matoma ir net demonstratyviai rodoma išore slypėjo sudėtingesnis santykių pasaulis.

Dauguma nuolatinių Kuršių nerijos gyventojų buvo žvejai – vyrai, todėl didžiąją laiko dalį praleisdavo mariose, jūroje, ant ledo, ruošdami žvejybos įnagius (tinklus, venterius, masalą, valtį). Jie pakludavo hierarchijai: savininkas – nuomotojas, šeimininkas – nuomininkas, pagalbiniai ir samdiniai. Taip susidarydavo savotiškos burvalčių ar didžiųjų žvejybos priemonių bendrijos. Tokius santykius įtvirtindavo bendra patirtis, atmintis, etikos normos ir net kalba. Kuršių, lietuvių, vokiečių kilmės žvejai pusiasalyje ir Klaipėdos priemiesčiuose – Bommelsvittėje, Melnragėje buvo įsitikinę, kad žuvis „nei vokiškai, nei lietuviškai nesupranta“. Todėl tarp savęs žvejai kalbėjo kuršių (dar vadinama kuršininkų) kalba. Žvejyba didžiosiomis burvaltėmis trukdavo ištisas savaites, per kurias prie kranto buvo priplaukiama tik iškrauti laimikį ir pasiimti būtinų produktų (pvz. druskos, duonos ar pan.). Grįžę vyrai mielai bendravo savo terpėje – karčemoje. O ir tokiems „vyriškiems“ darbams kaip šieno gabenimas burvaltėmis per marias, „triušių“ t.y. nendrių pjovimas žiemą, statybinės medienos gabenimas į pusiasalį ar skęstančių laivų gelbėjimui, reikėjo susitelkti draugėn.

Moterys turėjo savų pareigų, kurios vertė laikyti ne vieną, bet visas tris stubos kerčias. Jų diena prasidėdavo šeimai saldžiai miegant ir baigdavosi reta poilsio valandėle palydint saulę ar jai nusileidus. Moterys paruošdavo valgį ir lauknešėlius išplaukiantiems žvejams, keliaudavo su parduodama žuvimi į turgų Klaipėdoje, gabeno iš miesto reikiamas prekes, tvarkė šeimos pinigų, prižiūrėjo ir augino vaikus, lopė ir adė drabužius, mezgė ir siuvo, skrodė ir ruošė rūkomą žuvį, smaigstė masalą ūdų žvejybai, išpindavo susipainiojusias ūdas bei tinklus. Tokia padėtis žvejų moteris darė savarankiškomis ir valdingomis, be kurių vyrams verstis buvo sunku.

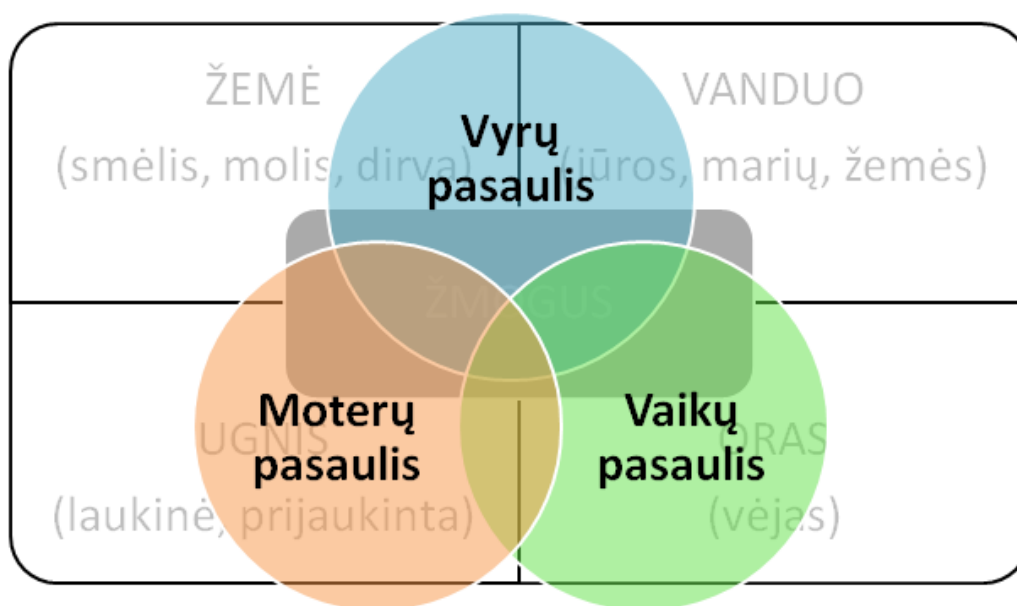
Vaikai užėmė tarpinę padėtį – kol buvo maži juos prižiūrėdavo mamos, senoliai ar vyresni broliai ir seserys. Vos prakutusiams skirdavo įvairių darbų: pririnkti rūkymui kankorėžių, pasirūpinti „portomango“, t.y. išvietės kibirų išnešimu ir pan. Kai kuriuos jų tėvai anksti pasiimdavo į žvejybą, o senoliai – gaudyti varnų. Be darbų ir pareigų netrūkdavo pramogų, šėlsmo, žaidimų. Kuršių nerijoje buvo mušama visoje Lietuvoje žinoma ripka, ridentas statinės lankas, žaista ir savotišku kėglių variantu. Nerūpestingą

vaikystę užbaigdavo konfirmacija evangelikų liuteronų bažnyčioje. Po jos jaunuoliai buvo laikomi galintys paveldėti ir prisiimti atsakomybę už save.

Vyrų, moterų, vaikų pasauliai buvo susisiekiantys ir papildantys vienas kitą. Todėl būta išimčių. Retai, bet pasitaikydavo, kad mergina ar ištekėjusi moteris taip įgusdavo padėti tėvui ar vyrui, kad šiems mirus perimdavo žvejo verslą. Žvejai tėvai irgi pasiimdavo su savimi vaikus, ne tik berniukus, bet ir mergaites. Kartais visa šeima ar tik tėvai vykdavo kartu burvaltėmis į turgus, miestus. Vyrai ir moterys dalyvavo kopų apželdinime, gintaro pramonėje Juodkrantėje.

Todėl siekiant lankytoją geriau supažindinti su tradicine Kuršių nerijos gyvensena, siūlytume paveldo interpretavimą ir lankytojų veiklas struktūruoti ne tik pagal gamtos stichijas bet ir pagal tradicinei žvejų visuomenei būdingą vaidmenų pasidalinimą (Vyrų, Moterų ir Vaikų pasauliai). Lankytojas (nepaisant lyties) galėtų išbandyti įvairią su šiomis grupėmis sietiną veiklą ir savarankiškai pajusti šių pasaulių ypatumus (žr. paveikslą 2-2).

Paveikslas 2-2 Ekspozicijos ir paveldo interpretavimo struktūra (papildyta)

Atsižvelgiant į vietinius poreikius bei tarptautinę panašių objektų patirtį formuluojama turistinio objekto Kuršių buities muziejaus vizija, misija, tikslai ir muziejaus kūrimo uždaviniai (pagrindiniai veiklos principai):

Vizija:

Kuršių buities muziejus tai – gyvasis muziejus, įvairioms tikslinėms grupėms jų kalba aktualiai pasakojantis Kuršių nerijos istoriją, veiksmais, potyriais ir pojūčiais skatinantis pažinimą ir asmenybės vystymąsi, sujungiantis lokalias ypatybes su universaliomis vertybėmis.

Misija:

Ugdyti atsakingą ir sąmoningą asmenybę, gebančią suprasti, branginti ir tausoti Kuršių nerijos išskirtinę visuotinę vertę.

Tikslai:

- 1) Pristatyti vietovės kultūros paveldą, interpretuojant tradicinės žvejų bendruomenės pasaulį, išryškinant žmogaus santykį su gamtos stichijomis – elgesį ir pasekmes, veiksmą ir atoveiksmį, vartojimą ir apribojimą, išlaidumą ir taupumą, tradicijas ir inovacijas.
- 2) Sudominti lankytoją nematerialaus kultūros paveldo atspindžiais aplinkoje, išmokyti įgūdžių, amato ir tradicijų pradmenų, bei paskatinti toliau domėtis Kuršių nerijos kultūros paveldu.
- 3) Ugdyti asmeninę atsakomybę ir atsakingą elgesį gamtoje.

Uždaviniai (principai):

- 1) Užtikrinti ekspozicinės erdvės kaitą ir atsinaujinimą visais metų laikais
- 2) Orientuotis ne į originalių daiktų demonstravimą, o į pažinimą veiksmu, potyriu, pojūčiais, jausmais
- 3) Kiek tai pasiteisina techniškai ir finansiškai, naudoti taupiąsias ir gamtai draugiškas technologijas.
- 4) Telkti muziejaus misiją ir tikslus palaikančią bendruomenę
- 5) Kuršių nerijos muziejų tinkle tapti ne konkurentu, o lygiaverčiu sutelkiančiu partneriu.

2.2. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus funkcijų ir rekreacinių paslaugų bei veiklos pasiūlymai

2.2.1. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Žemė

Namai

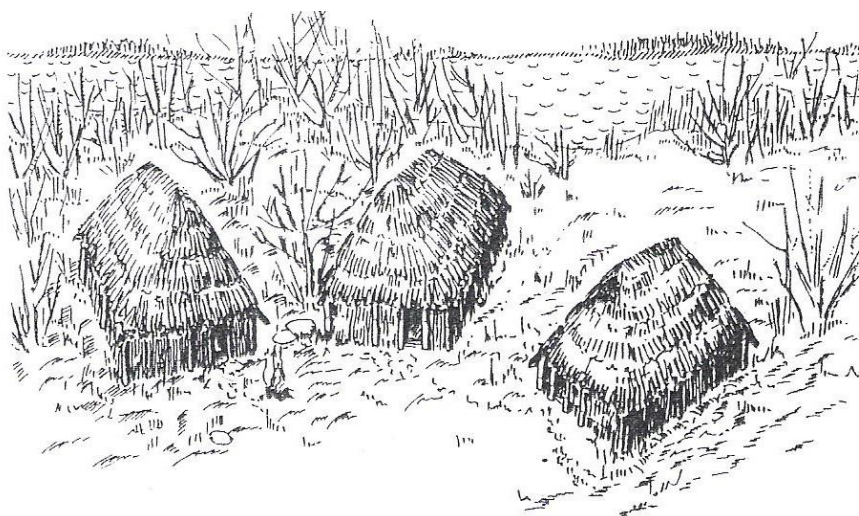
Kuršių nerijos gyventojų santykis su žeme dvejopas. Tai, kad nenoriai kraustytasi kitur ar ilgai prisimenamos smėlynų pasiglemžtos bažnyčios, kaimų vietos, senolių kapai, rodo prisirišimą ir suaugimą. 1900 m. J.Thienemann'as apsilankęs neseniai užpustytų Pilkopos kapinių vietoje rado čia pastatytą lauko akmenį su kukliu užrašu: „*Užpustyta 1900 metais*“ (Thienemann, 1930, p.25). Stiprus namų – Tėviškės jausmas būdingas skirtingų epochų žmonėms. Net XVIII-XIX a. smėlio dykumą primenantis nykus kraštovaizdis ir jo asketiškas atšiaurumas vietos gyventojams tapo mielos, pasiilgstamos Tėviškės bruožu: „*mūsų namai čia, kopose*“ (Kiseliūnaitė, 2002). Galima teigti, kad nuo akmens amžiaus iki dabar kasdieninis neringiškių rūpesčių ir džiaugsmų verpetas sukosi apie namus. Juose susirinkdavo visa šeima ar giminė. Juose būdavo

dalijamasi gėrybėmis, žiniomis, jausmais. Jausti kito artumą – natūralus žmogaus poreikis. XIX a. pradžioje vienišas žvejys Merčius Pietsch'as nenorą likti gyventi „Juodkrantės miške“ grindė tuo, kad jautėsi nesaugus ir „vienišas, atskirtas nuo žmonių“ (Passarge, 1871, p.212). Nuo naujojo akmens amžiaus iki XIX a. vidurio Kuršių nerijos šeimos gyveno namuose, statytuose iš natūralių medžiagų. Jas teikė miškas, pakrantė, žemė. Naujajame akmens amžiuje atšilus klimatui užteko karčių ir kuolų pašiūrių karkasui įrengti, vytelių – sienoms išpinti, nendrių ir šakų – stogo paklotui. Kai ką sutvirtindavo apdrėbdami moliu. Tai, kas šiandien atrodo lengvai padaroma, to laikmečio galimybėmis buvo sudėtingiau. Todėl šiuolaikiniam žmogui suteikus galimybę pačiam pabandyti titnaginiais įrankiais atkirsti ir nudrožti kartis karkasui, supinti pinučių sienelę greičiausiai pakeistų jo nuomonę apie kukliai atrodančią neolito gyventojų žeminę. Rimutė Rimantienė (1999, p.66-67) pakankamai detalai aprašė Nidos akmens amžiaus gyvenvietės statinius, o Virginija Rimantienė (Rimantienė, 2005, p.86) pabandė nupiešti to pačio laikmečio Šventosios žvejų pastatų rekonstrukcinį vaizdą (žr. paveikslą 2-3).

XVII-XIX a. namo statybai naudotos kitos technologijos, bet tos pačios natūralios medžiagos. Sudarius lankytojams galimybę patiems pabandyti atlikti tam tikras užduotis, pvz. pjovimas dvirankiu pjūklau, tašymas kirviu ir pan., leistų palyginti kaip tuos pačius darbus buvo galima atlikti skirtingais įrankiais – akmens amžiaus ir XIX a.

Kuršių nerijos žvejai buvo įgudę drožėjai ir dalį namų apyvokos daiktų ar dailidės gaminių pasidarydavo patys. Stokojant miško, dalis medienos buvo gabenama vandeniui. XIX a. viduryje vis plačiau naudojant nendres krantų tvirtinimui, šie augalai tapo dar labiau prieinama medžiaga pastatų stogų dengimui.

Paveikslas 2-3 Akmens amžiaus Šventosios žvejų pastatų rekonstrukcijos bandymas (aut. Virginija Rimantienė) (Rimantienė, 2005, p.86)

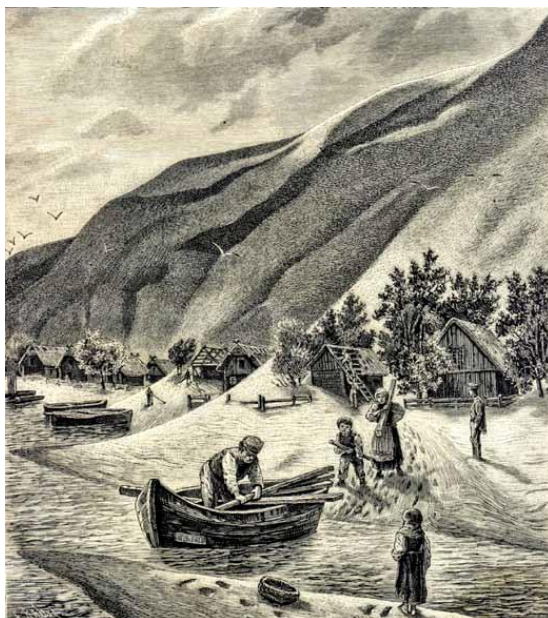

Namo, kuris tapdavo sodybos centru, statyba prilygo tvarkingo akimis aprėpiamo mažojo šeimos pasaulio sukūrimui. Kita vertus, XVII-XIX a. smėlynų spaudimas vertė

prisitaikyti ir dažnai antroji ar trečioji karta būdavo priversta persikelti. Šis skausmingas atsiskyrimas prasidėdavo namo išardymu, o kitos vietos jaukinimas – pervežto išardyto namo atstatymu (žr. paveikslą 2-4). Tokiu būdu mažasis šeimos pasaulis iš naujo prisikeldavo, jau įgijęs naujų bruožų. Dalis sodybos elementų buvo atnaujinama ar keičiama prisitaikant. Kadangi bent dalis medienos buvo kertama vietoje, žmogus kirsdamas medžius ir toliau skatino smėlio puolimą. 1806 m. balandžio 18 d. Kliošių girininkija uždraudė žvejui Jakaičiui atsistatyti sudegusį namą dėl to, kad būtų kertamas Juodkrantės miškas ne tik statyboms, bet ir malkoms (Mager, 1938, p.81). Eksperimentariume³¹ didelio iš rąstų surenkamo gyvenamo namo modelis leistų mažam ir dideliame lankytojui geriau įsivaizduoti Kuršių nerijai būdingą namų išardymo-pergabavimo-atstatymo ciklą. Tuo pačiu tai padėtų ir geriau susipažinti su tradicinio žvejo namo išplanavimu. Taigi, atkurtas akmens amžiaus būstas ir XVIII-XIX a. gyvenamas namas yra būtini ekspozicinės erdvės elementai.

Kuršių nerijos architektūra yra pakankamai gerai ištyrinėta; yra labai daug ikonografinės medžiagos. Naujausia Kuršių nerijos architektūros studija ir rekomendacijos pastatų savininkams ir statytojams publikuota 2011 m. (Demereckas et al. 2011). Muziejaus pastatų architektūros klausimai išeina už šios galimybių analizės. Apsiribosime tik rekomendacijomis, kokių funkcijų pastatų reikėtų muziejuje tam, kad juose būtų galima realizuoti ekspozicijos ir paveldo interpretavimo koncepciją.

Paveikslas 2-4 Graviūroje „Naujosios Pilkopos užpustymas“ (1880 m.) pavaizduota, kaip namai yra išardomi ir plukdomi į kitą vietą. Iš leidyklos „Libra Memelensis“ rinkinio, publikuota Demereckas et al. 2011, p.6.

³¹ Eksperimentariumas – muziejaus zonoje, kurioje būtų sutelkta didžioji dalis lankytojų veiklų, leidžiančių patiems išmėginti įvairius procesus.

Žemdirbystė ir gyvulininkystė

Iki XVII a. žemdirbystė ir gyvulių auginimas buvo svarbi pusiasalio gyventojų ekonomikos dalis. Neįtikėtina, bet dar XIX a. kviečiai noko Kuršių nerijoje – bent ties Rasyte (Glagau, 1970, p.332). Čia iki XVI a. veikė net vandens malūnas. Naujojo akmens amžiaus grūdinių kultūrų plikėjo miežio ir dvieilio kviečio auginimas, gyvulininkystės plėtra iššaukė revoliucines gyvenimo būdo permainas. Jų neišvengė Kuršių nerijos teritorijoje buvusios gyvenvietės (Rimantienė, 1999, p.75). Kuršių nerijoje apsigyvenusiam viduramžių ir naujųjų amžių pradžios žmogui neįsivaizduojamas valgymas be duonos. Dabar sunku suvokti, kiek buvo (ir yra) dedama pastangų, kol užaugintas grūdas virsta duona. Tam bent dalinai atskleisti muziejuje būtų rodoma viena įprasta veikla – grūdų vertimas miltais rankiniu būdu. Akmeninė žalvario amžiaus grūdų trintuvė³² leistų pajusti seniausią epochą, o nedidelės sukamos rankinės garnos – XIV-XVII a. realybę. Nors smėlio pustymai privertė atsisakyti javų auginimo, tačiau ir toliau valgyti maisto produktai iš grūdų. XVII-XX a. klestint žvejybos pagrindu paremtam ūkio tipui, stiprėjo daržininkystės svarba. Žuvimi tręšiamas daržas ir gėlių darželis su vaistiniais augalais padėjo papildyti neįmantrų valgiaraštį bulvėmis, svogūnais, burokėliais, aprūpino prieskoninėmis žolėmis ir vaistais, puošė ir dailino namų aplinką (Baranauskas, 1999, p.74). Todėl greta gyvenamo namo turėtų būti atkurtas ir šis sodybos elementas.

Nuo neolito iki pat XX a. pabaigos Kuršių nerijos gyventojų ūkyje būta gyvūnų. Neolitinėse gyvenvietėse Nidoje rasta naminių žirgų, avių, ožkų, o Meškadaubyje – šunų, galvijų, kiaulių kaulų (Rimantienė, 1999, p.74). Žinios apie 1540 m. Nidos, Naglių, Karvaičių, Juodkrantės auginamas gyvulių bandas griauna mūsų iki šiol turėtą įsivaizdavimą (lentelė 2-1).

Lentelė 2-1 Gyvulių skaičius Neringos šiaurinės dalies gyvenvietėse 1540 m.³³

Gyvuliai	Nida	Nagliai	Karvaičiai	Juodkrantė
Galvijų prieauglis	16	24	16	12
Mėsai:	21	29	15	18
galvijai	3	6	4	11
kiaulės	18	23	11	7
Pienui	28	39	37	24
Pienui ir vilnai:	35	-	12	32
ožkos	32	-	7	12
avys	3	-	5	20
Kinkymui:	10	6	11	9
jaučiai	3	-	5	1
arkliai	7	6	6	8
Viso:	110	98	91	95
Gyvulius laikę gyventojai	13	11	12	10
Gyvulių nelaikantys gyventojai	6	-	-	3

³² Tokia rasta Pilkopos apylinkėse, Liepų kalne, žr. Rimantienė, 1999, p. 103.

³³ Pagal 1540 m. turkų mokesčių duomenis sudarė Dainius Elertas.

Gyvūnai leido apsirūpinti mėsa, oda, pieno produktais. Jaučių ir arklių traukimo jėga naudota ne tik susisiekimui, gabenimui, bet ir poledinėje žūklėje. XVII-XVIII a. smėlio puolimas koregavo bandos sudėtį – nyko ožkos, jaučiai, bet gausėjo avių, arklių, karvių, kiaulių, vištų. Kai kur visai atsisakyta kiaulių, karvių ir žąsų (Mager, 1938, p.215-246). 1820 m. birželio 3 d. dvidešimt juodkrantiškių šeimų laikė: 24 arklius, 34 karves, 36 kiaules ir 122 avis (Mager, 1938, p.217). Iki XX a. 4 dešimtmečio atvirai ganomos neringiškių bandos niokojo negausią augmeniją, o vėliau ir sodinukus. Tokiu būdu vietos gyventojai elgėsi prieštarinčiai: viena vertus, jie buvo nepatenkinti pustomo smėlio žala ir kovojo su juo (apželdinant), tačiau tuo pat metu savo galvijams leido niokoti augalus. Tarpukario fotografai mėgo paveiksluoti negyvosiomis kopomis brendančią juodmargių karvių bandą. Kadangi užpustymai sunaikino dalį ganyklų, teko rūpintis gausesnėmis iš žemyno atsigabento šieno atsargomis. Todėl kai kurių neringiškių sodybose šalia tvartų ir pašiūrių avims būdavo iškilusios ir didesnės daržinės.

Arkliai, karvės, kiaulės, vištos, žąsų ir sarginis šuo, naminė katė su jiems skirtais statiniais pagyvintų aplinką ir suteiktų edukacinių atrakcijų galimybių. Čia atkreipsime dėmesį į senųjų tradicinių veislių propagavimo būtinybę. Štai baltiškos avys škodės laikomos viena seniausių – vietinių grynakraujų avių veislių pasaulyje. Dėl karų ir žmonių trėmimų Lietuvos, Rytų Prūsijos ir Pamaro škodėms grėsė išnykimas. Iš išlikusių 160 škodžių avių, rastų ir atgabentų 1940 m. ir 1990 m. iš Lietuvos ir dar kelių vietų Baltijos regione entuziastų dėka Vokietijoje buvo atgaivinta gyvybinga škodžių populiacija. Škodės yra pripažinta saugotina ir nykstančia veisle. Škodės dėl savo mitybos įpročių ir nereiklumo idealiai tinka pievų, ganyklų nuganymui ir teritorijų priežiūrai, todėl kartais jos vadinamos tiesiog kraštovaizdžio avimis. Škodžių avys, gyvenusios tūkstančius metų Baltijos regione, gerai prisitaikė prie krašto sąlygų. Atšiaurios klimatinės sąlygos amžiams bėgant suformavo ir ypatingą škodžių vilnos struktūrą. Škodžių vilna tinka ir velti, ir verpti. Tai didina edukacinį jų patrauklumą – kirpimas, vilnos plovimas, šukavimas, vėlimas, verpimas veikla, kurioje nesunku patraukliai suderinti pramogą su pažinimu. Šiuo metu Lietuvoje auginama tik apie 150 škodžių veislės avių³⁴.

Nemažiau svarbus visos Mažosios Lietuvos paveldas – trakėnų veislės žirgai. Jie buvo populiarūs visuose Rytprūsioose bei Klaipėdos krašte³⁵. Taip pat, nederėtų pamiršti jiems giminingų žemaitukų arklių³⁶. Pažymėtina, kad trakėnai turi dalį žemaitukų genetikos, kurią gavo iš Vokiečių Ordino laikais veistų šveikų. Pastarieji laikomi prūsiškuoju žemaitukų potipiu. Seniausi duomenys apie jodinėjimui skirtus žirgus Kuršių nerijoje siekia vidurinį akmens amžių³⁷. Muziejuje tiktų pristatyti jodinėjimą

³⁴ Plačiau apie škodžių veislę žr.: <http://www.skude.lt/p/apie-skudziu-veisle.html>

³⁵ Plačiau apie trakėnus žr.: <http://www.trakehners-international.com/history/index.html>

³⁶ Plačiau apie žemaitukus žr.: http://www.lgi.lt/gencentras/gyv_rusys/gyv_rusys.htm

³⁷ Nidos archeologinėje gyvenvietėje aptikta naminių žirgų kaulų, žr. Rimantienė, 1999, p.74

arkliu, keliavimą pašto kelio vežimais ir rogėmis, o taip pat – arklių naudojimą poledinei žūklei (apie tai toliau).

Fotomedžiaga patvirtina, kad XIX-XX a. sandūroje nerijoje buvo populiarios juodmargės karvės. Paskutinės karvės Kuršių nerijoje buvo atsisakyta 2005 m. Karvė(-s) pagyvintų ekspozicinę aplinką, o tradicinių pieno produktų gamybos demonstravimas praturtintų kulinarinio paveldo pristatymą. Naratyvas apie gyvulių svarbą senųjų nerijos gyventojų išlikimui ekspozicinėje erdvėje turėtų būti derinamas su žmogaus atsakomybės už jų daromą poveikį aplinkai leitmotyvu. Tai padėtų išryškinti gyvu žodžiu perteikiamos šių laikų aktualijos apie Juodkrantės kormoranų koloniją³⁸, žmogaus į neriją atgabentą usūrinį šunį ar Lietuvai ir visai Europai nebūdingų grybų – raudonųjų baravykų, nepaaiškinamą atsiradimą ir staigų plitimą nerijoje.

Judėjimas ir susisiekimas

Greta sėslumo ir pastovumo nerijos gyventojų kultūrai būdingas nomadiškumas. XVII-XIX a. gyventojai buvo priversti kiltis dėl smėlio spaudimo. XIX a. pradžioje Šarkuvos kaimo žvejai į kaimą grįždavo tik epizodiškai, o su turtu bei šeimyna vežimais ir valtimis judėjo kartu paskui žuvį (Glogau, 1970, p. 335-336). Tačiau judėta ir dar anksčiau ir dėl kitų priežasčių – XV a. ir XVII a. migracijos bangos iš šiaurinio Kuršo į Kuršių neriją siejamos su badmečių, karų, socialinių neramumų laikais (Strakauskaitė, 2001, p.97-100). Būtent nerijos kaip jungties tarp Sambijos ir Kuršo, Prūsijos ir Livonijos, Vokietijos ir Rusijos, Vokietijos ir Lietuvos, Rusijos ir Lietuvos lemtis skirtingu metu lėmė įvairų tranzitą. XIII-XX a. čia žygiavo sambių, kryžiuočių, prūsų, švedų, rusų, prancūzų, vokiečių kariuomenės, vyko įvairios pasiuntinių delegacijos. XV-XVII a. nerija gabenta didžioji krovinių, vežamo iš ir į Klaipėdą, dalis.

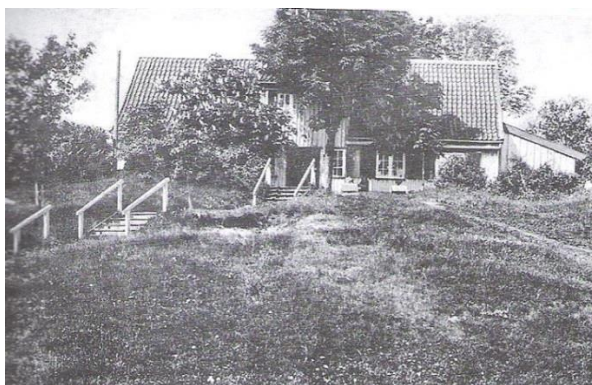
XV-XIX a. viduryje pusiasalis buvo svarbi pašto sistemos grandis. Tokiam srautui aptarnauti kūrėsi savita infrastruktūra. Taip formavosi žiemos ir vasaros keliai, ėję pamariu bei pajūriu. XV-XVIII a. kelius papildė karčemų tinklas. Jose keleiviai rasdavo nakvynę, maistą ir gėrimą, galėjo pailsinti ar pakeisti, pakaustyti arklius, susiremontuoti vežimus ar roges. Karčemos laikytojai užėmė aukščiausią vietą socialinėje pusiasalio bendruomenės hierarchijoje. Neretai jie patys inicijuodavo ir pačių gyvenviečių kūrimąsi. Karčema vietos gyventojams buvo ne tik linksmybių, bet ir susitikimų, sandėrių, naujienų pasikeitimo vieta. XVI-XVIII a. pasitaikydavo, kad joje vykdavo net laikinos pamaldos. 1655 m. nusistovėjus pašto sistemai karčemos tapo pašto stotimis. XIX a. pabaigoje senosios karčemos virto jų tradicijas tęsiais prabangiais viešbučiais. Muziejuje siūlytume pastatyti karčemą-pašto stotį ir lankytojams interpretuoti šio svarbaus pastato komunikavimo (tarp vietinių ir atvykėlių) funkciją. Karčemoje su lankytojų sale, gyvenamais kambariais veiktų polifunkcinis lankytojų aptarnavimo centras (kasos, informacijos centras, administracija, tradicinių patiekalų restoranas ir

³⁸ Plačiau apie kormoranus žr. Gražulevičius & Elertas, 2005).

t.t.). Šalia jos tikslinga pastatyti nedidelį kompleksą su kariatine (čia būtų galima laikyti eksponuojant sezono metu nenaudojamas priemones – roges, bujerius – ledroges ir kt.), arklides - staldį 2 arkliams ir nedidelę lauko kalvę.

Kitas muziejuje reikalingas su pašto keliu susijęs elementas – pašto stulpas, kuris žymėtų ekspozicinės erdvės ribą ir kelio link karčemos pradžių. 1675 m. užpustomas kelio atkarpa žymėjo medinės kartys su žyma. 1817 m. atstumą kas mylia, pusė mylios, ketvirtis mylios žymėjo įkasti juodai-baltais dryžiais nudažyti mediniai pašto stulpai ir vienodu atstumu pakelėje iškasti šuliniai³⁹. Pašto kelio stulpu žymimą atstumą nuo ekspozicinės erdvės ribos iki karčemos būtų galima įveikti pėsčiomis arba atkurta pašto dvirate kariatite. Tokiomis dviratėmis kariatitėmis dar ir XIX-XX a. buvo vežamas vietinis paštas ar poilsiautojai – stebėti briedžių. Taigi, dviratė kariatitė primintų virsmų istoriją: užvažiuojama karčema – pašto stotis – viešbutis poilsiautojams.

Paveikslas 2-5

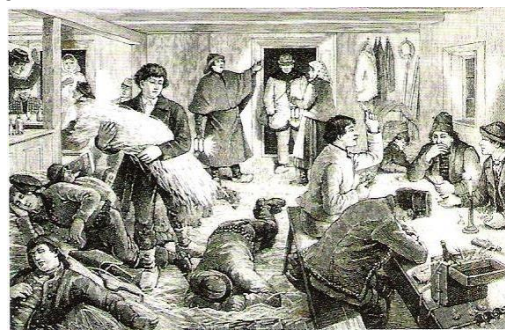
Smuklė Smiltynėje XX a. pr. (Strakauskaitė, 2001, p.11)

Senoji Smiltynės smuklė. Atvirukas iš leidyklos „Libra Memelensis“ archyvo (Demereckas, et al, 2011).

Pašto kelias per Neriją (Strakauskaitė, 2005, p.72)

Kuršių nerijos smuklė. XIX a. raižinys (Strakauskaitė, 2005, p.72)

Smėlis ir miškas

Nerijos gyventojai žemės paviršių užklojantį smėlį iki XIX a. pr. suvokė kaip neišvengiamą blogybę. Lentinės tvoros, nukasimas buvo tik laikinos pristabdančios priemonės. 1800 m. rašte apie Smėlio karčemos padėtį rašoma, kad prieš 14 metų

³⁹ Plačiau apie komunikaciją Kuršių nerijoje žr. Strakauskaitė, 2001, p.9-27.

pastatytas pastatas buvo apjuostas 20 pėdų aukščio tvora smėliui nuo jūros pusės sulaikyti. Tikrinimo metu ji buvo apnešta smėliu, iš kurio kyšojo vos pusės pėdos stulpelių galai; namo išorė iki pusės apnešta smėliu, o langai spaudimo įstumti vidun (Baranauskas, 2001, p.14). Pirmoji efektyvesnė priemonė padėjusi sulaikyti smėlį – augmenijos sodinimas. Tačiau turėjo praeiti nemažai laiko, kol tai buvo įsisąmoninta. 1794 m. Prūsijos ūkio inspektorius K.Nanke aprašė, kaip nerijos gyventojai malkoms ruošti kirto gerus medžius, nors užteko lūžusių (Straukauskaitė, 2010, p.20). 1791-1793 m. Klaipėdos uosto statybos inspektorius S.Lilienthal'io pasiūlymu pietinio molo prieigos Kopgalyje imtos stiprinti žabų klojiniais ir sodinant karklų sodinukus (Elertas, 2002, p.25). 1802 m. S.Bjorno pateiktos mintys apie užtvarų iš pinučių statymą, smėlio augalų želdinimą ir kalnapušės svarbą sulaikant smėlio judėjimą tapo pagrindu keliaujančio smėlio sustabdymui (Elertas, 2002, p.26). Nuo XIX a. vidurio apsauginio kopagūbrio formavimas ir priežiūra suteikė darbo gausybei atvykusių iš žemyno jaunų žmonių, leido užsidirbti vietos neturtėliams. Ši veikla sukūrė dabartinio kraštovaizdžio karkasą (Filipavičiūtė, 2005). Eksperimentariumas leistų išbandyti apželdintojo amatą nuo gardelių išpynimo iki sodinuko pasodinimo. Tai padėtų kiekvienam įvertinti dabarties miškininkų ir jų pirmtakų pastangas formuojant ir saugant Kuršių nerijos kraštovaizdį. Miškas teikė ir teikia daug gėrybių. Pradedant pušų kankorėžiais žuvies rūkymui, baigiant uogomis ar grybais. Todėl šioje zonoje patrauklia forma prasminga supažindinti su miško teikiama nauda ir tausojančiu miško gėrybių naudojimu (pvz. su klausimų – atsakymų viktorina / pažintinis takas).

Paveikslas 2-6 Kopų želdinimas XIX a. raižinys (Strakauskaitė, 2005, p. 78)

Molis

Žemė teikė ir kitų naudmenų, visu pirma – molio. Nuo neolito iki viduramžių bent dalį reikiamų indų, tinklų pasvarų vietos gyventojai pasidarydavo patys. Šalia indų valgiui ruošti, maisto atsargoms dar būta urnų kremuotiems palaikams ar net druskai garinti. Keramikos ypatumai leidžia archeologams identifikuoti priklausomybę kultūroms ir nustatyti amžių. Puošyba tenkino ne tik estetinius, bet ir apeiginius poreikius⁴⁰. XV a. be indų dar gamintos plytos Rasytės piliai (Бахтин, 2005, p.132). Todėl lipdymo, formavimo, žiedimo, dekoravimo technikų pristatymas po atviru dangumi papildytų eksperimentariumo zoną. Tam reikėtų pasirūpinti molio talpa, vandeniu, medinėmis formomis plytomis, kojomis sukamu žiedimo ratu bei darbo vietomis norintiems išbandyti patiems.

Paveikslas 2-7 Pamarių kultūros puodai. III tūkst.pr.Kr.pab.-II tūkst.pr Kr. Nida-Neringa.

Šaltinis: <http://www.lnm.lt/rinkiniai/archeologija>

2.2.2. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Ugnis

Tūkstantmečius Kuršių nerijoje gyvenusių ir gyvenančių žmonių buitis neišsivertė be ugnies. Ugnies ir žmonių bendrystė užkoduota genetikoje. Žmonės – vienintelės biologinės būtybės, kurios ne tik nebijo, bet ir pačios veržiasi prie suvaldytos ugnies. Žmogaus pasaulis jos paženklintas daugiau nei įsivaizduojame. Ugnies buvimas gali būti ir tik nujaučiamas. Skonėdamiesi rūkyta žuvimi ar rupios duonos rieke nesusimąstome, kad tai nebūtų įmanoma be ugnies. Ugnies, kibirkšties, žarijų, liepsnos, dūmų, degimo, liepsnojimo, rusenimo, blėsimo metaforos įsišaknijo skirtingose kalbose ir

⁴⁰ Plačiau apie seniausią keramiką žr: Rimantienė, 1989, Rimantienė, 1999.

pasaulėjautoje. Jomis apibudindamos žmogaus vidinio pasaulio sąvokos – meilė, įniršis, tikėjimas, pyktis, džiaugsmas, kūryba... Šių jausmų, kaip ir ugnies, galia neša savyje kuriantį ir griauinantį pradą. Jausmai mus verčia žmonėmis, tačiau nesuvaldžius jų mumyse bunda žvėris⁴¹. Nesuvaldyta ugnis netrunka virsti gaisru, kuris gyvybe alsuojančią vietą paverčia mirties dykuma. Todėl pažintį su ugnies gaivalu tenka pradėti nuo jaukinimo. Tam tektų ne tik išmokti ir įgyti reikiamų įgūdžių, bet ugdyti tokias vidines savybes kaip pagarbą, kantrybę, atidą.

Ugnis reikalauja atsargumo ir dėmesio. Eksperimentariume būtų mokoma parengti atvirą židinį su prieduobe. Šie židiniai šildė neringiškių būstus nuo akmens amžiaus iki pat viduramžių saulėlydžio. Tam reikės iškasti negilų (10 – 30 cm gylio apie 60 - 120 cm skersmens) duobelę ir perpus mažesnę prieduobę. Duobės pakraščius apdėti stambesniais akmenimis, o smulkesniais grubiai išgrįsti prieduobę. Taip pat įtvirtinti porą apskaldytų akmenų puodams paremti⁴². Tada kirviu pasiruošti skiedrų ir malkų.

Šeimos židinys ir jo kurstymas dabar suprantamas kaip metafora. Tačiau iki pat XX a. ugnis židinyje, krosnyje teikė šilumą, saugumą, jaukimą. Todėl židinio įrengimas, ugnies įžiebimas ir kurstymas gali pasitarnauti kaip suartinanti veikla. XVI a. Prūsijos kunigaikštystėje būta statistinio vieneto – židinio. Nagliuose 1601 m. jų buvo 12, 1650 m. – 11, 1701 m. – 12. Vieną židinį sudarė 6-7 žmonių grupė. Todėl galima teigti, kad taip buvo vadintas ūkis, kurį savarankiškai tvarkė šeima su šeimyna (samdiniais) (Baranauskas, 2001, p.62). XXI a. žmogui, kuris uždega dujinę viryklę elektriniu žiebtuvu ar kuriam nebereikia rūpintis patalpų šildymu kietu kuru, vėl tenka mokytis ugnies įžiebimo ir įkūrimo paslapčių. Akmens amžiuje Kuršių nerijos gyventojai pirmąją kibirkštį įskeldavo titnagu. Galbūt dar naudojo lanką su į templę įsuktą mediniu pagaliuku, kurio galą rėmė medinės kaladėlės duobutė. Lanką traukiant pirmyn ir atgal templė įsukdavo pagaliuką. Dėl trinties duobutė kaisdavo tol, kol pradėdavo rusenti medžio dulkės. Viduramžių ir net XIX a. neringiškiai naudojosi geležiniu skiltuvu⁴³, o XX a. atgabentais iš žemyno degtukais. Tačiau įskelti kibirkštį ar įžiebtį liepsnelę dar nereikiškė įdegti ugnį. Tam reikėjo pasirūpinti lengvai užsidegančiomis ir ilgai rusenančiomis medžiagomis. Iš ant medžių užaugusių sudžiovintų kerpių buvo gaminamos pintys. Rusenanti pintis leisdavo pernešti ugnį dideliu atstumu, išsaugoti ją ilgesnį laiką ar įdegti nebijant prarasti paskutinės kibirkšties. Rusenanti pintis leis parengti laužą atvirame židinyje. Tačiau saulėtą dieną derėtų prisiminti dar vieną būdą įžiebtį ugnį – tai padidinio stiklo sukongcentruotų spindulių pagalba. Šis būdas primintų būtinybę atsakingai elgtis gamtoje. Manoma, kad (ne)palankioms aplinkybėms susiklosčius dėl žmogaus nerūpestingai paliktų šukių saulė sukelia gaisrus.

⁴¹ Plačiau apie ugnies fenomeną etninėje kultūroje žr. Vaitkevičienė, 2001.

⁴² 1973 – 1978 m. R. Rimantienės archeologinių kasinėjimų metu Nidos akmens amžiaus gyvenvietėje aptikti 77 židiniai, žr. Rimantienė, 1989, p.9, 10, 64, 67, 68, 78, 80, 82, 84-86, 176.

⁴³ XIV – XV a. skiltuvas rastas Kuncuose žr. Rimantienė, 1999, p.105.

Pasidžiaugus laužo šiluma ir atšvaitais neužmirškime saugiai užklostyti žarijas. Senoliai ugnį „migdydavo“ palydėdami malda Gabijai, Agotai ar tiesiog Dievui.

Ekspimentariume įrengtoje specialioje aikštelėje būtų galima sužinoti kaip elgtis gaisro metu ir išbandyti paprasčiausius gesinimo būdus. Greta jos būtina įrengti tipinį XX a. gesinimo skydą su smailiais kibirais, laužtuvu, kastuvu, smėlio dėže, gaisrininko šalmu ir gesintuvais. Stende nepakenks akcentuoti trumpąjį pagalbos telefono numerį 112. Šiandien gaisrų pavojus yra toks pat aktualus kaip ir anksčiau. Nors jų aplinkybės skiriasi, tačiau dažna didžiųjų Kuršių nerijos gaisrų priežastis – neatsakingas žmogaus elgesys. Štai 1945 m. pavasarį dėl nežinomų priežasčių užsiplieskusi liepsna netrukus virto dideliu Smiltynės miško gaisru. Jį plėtė po karo veiksmų kariškių paliktų sprogmenų sproginiai. Išdegė apie 2 kilometrus miško tarp jūros ir marių. Dar didesnę gaisrą sąmoningai sukėlė sovietų pasieniečiai 1950 m., kai Klaipėdos gyventojams pirmą kartą po karo buvo leista apsilankyti Smiltynės paplūdimyje. Nesulaukę kol išsikels paskutinis keltas su poilsiautojais, sovietiniai pasieniečiai padegė mišką tikėdamiesi „išrūkyti“ su klaipėdiečiais į Smiltynę „prasiskverbusius“ diversantus ir šnipus (Vareikis, 1993, p.64). 2006 m. vadinamo amžiaus gaisro priežastimis laikomos žmogaus paliktų šukių ar piktavalių įžiebta liepsna (Kripaitė, 2013). Pavojus gali kilti kiekvieną akimirką. Taigi, žaisminga forma pasiūlyti lankytojui praktiškai išmokti naudotis gesinimo priemonėmis – edukaciniu požiūriu svarbus uždavinys.

Ugnis svarbi maisto gamybai. Nuo neolito iki XIX a. vid. nerijos gyventojai namuose kepdavo duoną. Vėliau nusistovėjus garlaivių linijai didesnė duonos dalis nerijos gyvenvietes pasiekdavo iš miestų. Po Antrojo pasaulinio karo duonos tiekimas centralizuotas įsteigus kelias kepyklas. Svarbu pažymėti, kad duona lydėjo nuo kūdikystės iki senatvės, žvejyboje ir namuose. 1590 m. Prūsijos kunigaikštystėje buvo net mokestinis statistinis ūkio vienetas – duona (Mortensen et al. 1982, p.5). Todėl būtų prasminga demonstruoti skirtingų epochų duonos kepimą: sodyboje – prieš 200-600 metų, o neolito namelyje – prieš 6000-7000 metų. Naudojant indų, talpų kopijas bei būdingus maisto produktus atkurta XVIII-XIX a., ankstyvųjų viduramžių ir akmens amžiaus virtuvė leistų prisiliesti prie nerijos moterų pasaulio. Tačiau derėtų nepamiršti, kad vyrai taip pat patys išsivirdavo viralo, degtine pagardintos „kuršių kavos“, o kurėnuose net išsikepdavo žuvies (po denio lentomis ant dugno buvo paberama plytų duženų, ant kurių užkurdavo nedidelį laužą). Vieno populiariausių žuvies apdoravimo būdo – karšto ir šalto rūkymo – tradicija irgi turi gilią šaknį. Jai demonstruoti verta įrengti lauko rūkyklas – ikonografija ir prisiminimai nurodo, kad XX a. pr. jų būta kelių tipų: stacionarus nedideli sumūryti kaminėliai (toks būdas saugesnis ir paprastesnis) ir medinės „dėžės“⁴⁴.

Kaip ir ugniakuras molio indai svarbi virtuvės ypatybė. Todėl šalia jų lipdymo, žiedimo reikėtų demonstruoti jų degimą. Siūlome akcentuoti laikotarpį nuo neolito iki XV a.

⁴⁴ Plačiau virtuvės įranga vaizdžiai aprašoma knygoje Pietsch, 1982.

Jame dominavo ne atsigabenti, bet vietoje pagaminti indai. Kita svarbi priežastis rinktis šį ilgą laikotarpį – skirtingų degimo technikų įvairovė įgyvendinama lauko sąlygomis: nuo paprasto apdegimo iki juodosios keramikos⁴⁵. Tai daug laiko užimanti grupinė veikla – todėl ją galima derinti su kitais užsiėmimais puodžiaus dirbtuvėje.

Ugnis atvėrė kelius geležies apdorojimui. Nuo viduramžių iki XX a. geležies apkaustai, laivavinės (nageliai), žiedai burei pakelti, inkarai – neatskiriami marių ir jūros burvalčių elementai. Geležiniai rogių (šlajų) apkaustai, pietenos, sunkūs ilgakočiai įžakai, pačiūžos (plėnutės) ar prie batų tvirtinami ledo nagai svarbūs poledinėje žūklėje. Arkliai kaustyti pašto kariatoms ir tinklams traukti⁴⁶. Todėl pavėjui nuo pašto stoties įrengta nedidelė lauko kalvė papildytų jos kompleksą. Čia būtų galima demonstruoti ir Naujų metų lėmimo būdą liejant lydytą šviną („laimę lieti“), apie kurį užsimenama Kuršių nerijoje užrašytose sakmėse (Kiseliūnaitė, 2010, p.88).

Greta kitų dalykų ugnis ir dūmai nuo seno naudoti signalizavimui. Toli matomais dūmais pranešdavo apie pavojų dar viduramžiais. Ugnis padėjo rasti kelią nakties metu ar pakilus rūkui. Ant stulpo grandine iškeliamas metalinis narvas-platforma su degančiu laužu yra vienas seniausių švyturio prototipų. Toks primityvus ugnies žymuo vaizduojamas pajūryje ties Klaipėda XVII a. Ch.Chartknocho knygoje „Naujoji ir senoji Prūsija“ (Chartknoch, 1684). Neramiais XVII-XVIII a., kaip ir kitose Baltijos pakrantėse, nerijos gyventojai galėjo susigundyti ugnies žiburių pagalba vilioti praplaukiančius laivus ant seklių. Apie tai XVIII-XIX a. sandūroje užsiminė garsus romantikas Ernstas Amadėjus Teodoras Hofmanas apysakoje „Majoratas“⁴⁷. Panašių pasakojimų užrašyta dar ir XIX-XX a. (Kiseliūnaitė, 2010, p.213). Įrengus Ch.Chartknocho knygos pagrindu pakrantėje atkurtą ugnies žymenį būtų galima įtraukti į jo įžiebimą ir iškėlimą lankytojus. Taip pat būtina nepamiršti ir mažųjų šviesulių – įvairių žibintų (pvz. žvakinių), kurie nušviesdavo kelią pūgos ar audros metu vandenyse ir smėlynuose. Taip pat balanų, žuvies ar ruonio taukų lempelių – kurių gadynė nerijoje truko ilgiau nei žemyne.

2.2.3. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Vėjas-Oras

Kuršių nerijos gyventojui sąvoka „oras“ visų pirma asociatyviai susieja įvairius meteorologinius reiškinius su vėju. Nuo jo krypties, stiprumo ar nebuvimo priklauso giedra, krituliai, debesuotumas, temperatūra. Vėjas ir dabar užduoda ritmą užsiėmimams, darbams, pramogoms. Todėl net ir santykiai su šia galia turi asmeninį

⁴⁵ Bendrais bruožais Kuršių nerijoje randama archeologinė keramika apibūdinama knygoje Rimantienė, 1999.

⁴⁶ Apie įvairius buitines daiktus ir įrankius žr. Elertas, 2008.

⁴⁷ Lietuvių kalboje išleista rinktinėje: Vokiečių romantikų proza, Vilnius: Vaga, 2004.

charakterį – net dabar pasitaiko išgirsti apibūdinant jo elgseną (stiprumą, kryptį, pobūdį) kaip įnoringos gyvos būtybės. Vėjas ne visada nuspėjamas, o neatsargieji skaudžiai baudžiami. XVI-XVII a. vėjo galią įkūnijo Vėjopačio-Bangpūčio mitologema, apjungusi senųjų mitinių dievybių ir krikščioniško paskutiniojo teisimo apokalipsės angelo vaizdinius⁴⁸.

Vyraujantys vėjai keičia kraštovaizdį. Jis priverčia tūkstančius smulkių smėlio kristalų judėti. Ši judanti smėlio jūra XVII-XIX a. užpylė geras žemes, kapines, gyvenvietes. Žmonės įprato judėti ir prarado viltį perduoti vaikaičiams savo įdirbtus daržus, ganyklas ar sodybvietes⁴⁹. Todėl vėjas, o ne smėlis buvo pagrindinis Kuršių nerijos kraštovaizdžio formuotojas XVII-XVIII a. Vėjo įtakai nerijos žmonių praeičiai atskleisti siūlome eksperimentariume prie surenkamo žvejo namo maketo įrengti skirtingo stiprumo dirbtinį vėją sukeltą pūtėją. Tokiu būdu kiekvienas galės pats stebėti kaip vėjas priverčia judėti smėlį, formuodamas kopas, kaip užpustomas namo maketas. Lankytojais galės šį maketą išrinkti, perkelti ir vėl pastatyti vis kitoje vietoje.

Be įprastų pavadinimų tam tikromis kryptimis pučiantis vėjas vadintas pagal poveikį žmogui. Štai pavasarį pučia vaisinatys vėjai – jie išnešioja žiedadulkes ir esą padeda užsimegzti vaismedžiams. Iš tiesų, vėjo nebuvimas žemdirbiui grėsė derliaus prapultimi. Nuo Riugeno iki Rygos įlankos žvejų terpėje vyravo įsitikinimas, kad „Rytys“ išpučia žuvį iš šaukšto / lėkštės, o „Vakaris“ – atvirkščiai. Tokią nuostatą lėmė objektyvus stebėjimas – vėjas keičia jūros sroves, o šios įtakoja žuvies buveinių pasirinkimą. Dar žinomas pietvakarių-vakarių „Gintarinis“ vėjas, kuriam pučiant jūra meta gintarą... Kuršių nerijos žvejų vėjų rožei aptarti būtų patogu pasinaudoti didžiųjų burvalčių vėtrungėmis. Tam tarp pakrantės ir sodybos prasminga įrengti vėtrungių dirbtuvę atvirame lauke po stogeliu, kuri šaltuoju metų laiku persikeltų į sodybą. Svarstyтина galimybė vėtrungių dirbtuvei panaudoti ruimą, statinį iš vertikaliai įkastos pusės didžiosios valtys, žinomą Kuršių nerijoje, Šventosios-Liepojos ir Ventspilio apylinkių žvejų tarpe. Šis paprastai būdavo naudojamas kaip sandėlis žvejybos rykams susidėti ir žuvies rūkymui (Schlikt, 1924, p.92). Geometriniai vėtrungių ženklai Kuršių mariose buvo įvesti 1864 m. kaip didžiųjų burvalčių (kurėnų, kiudelvalčių, bradinių valčių) priklausomybės konkrečiai vietai žymėjimo sistemos dalis. Kuršių nerijos kaimų laivų ženklai juodai-balti, žemyno – raudonai-balti, marių pietinio kranto – mėlynai-geltoni. Netrukus privalomą lentelę su kaimo ženklu žvejai pradėjo puošti raižiniais. XIX a. pab. vėtrunges papildė vietovės pirmosios raidės ir patento numeris ant burės bei burvaltės borto. Tačiau vėtrungės liko kaip prigijusi tradicija. XIX-XX a. sandūroje suvenyrinės vėtrungės tapo Kuršių marių kurortų firminiu ženklu, o minėti spalvų deriniai ir dabar tebereiškia tas pačias geografines sąvokas⁵⁰.

⁴⁸ Plačiau žr. Elertas, 2010, Razauskas, 2004.

⁴⁹ Plačiau apie kraštovaizdžio kaitą žr. Mager, 1938.

⁵⁰ Plačiausiai apie vėtrunges žr. Woede, 1966.

Vėjo sukiojama vētrungē ragina sužinoti apie šį gaivalą daugiau. Išpaikusių žvejų perspėjimui, geresniam orientavimuisi Kuršių marių ir pajūrio gyvenviečių pakrantėse XIX a. pab. imta statyti perspėjimo arba „audros“ stulpus. Jais rūpinosi laivų gelbėjimo stočių įgulos iš vietos žvejų, švyturių bei žvejybos prižiūrėtojai. XIX-XX a. sandūroje informacija apie artėjančią audrą, škvilą ir pan. pasiekdavo telegrafu, o vėliau – ir telefonu. Tokiu būdu susiformavo orų stebėjimo ir informavimo apie jų pokyčius tinklas. Audros stulpai pradžioje buvo aukšti mediniai, o vėliau metaliniai su įtvirtintais lynais. Ant lynų keldavo signalines perspėjimo vēliavas, o reikalui esant ugnies ar šviesos signalus. Jų sistema aprašoma XX a. pr. locijose, jūrlapiuose, buriuotojų vadovuose. Dar XXI a. I dešimtmetyje audrų stulpų buvo išlikę Karaliaučiaus krašto pietinėje Kuršių marių pakrantėse. Tokio signalinio stulpo atkūrimas pakrantėje padėtų geriau pažinti ne tik pačią signalų sistemą, bet ir vėją.

Be tinkamo vėjo nebuvo derliaus, žuvies, gintaro ir galimybės judėti. Pagautas vėjas įtempdavo burvalčių bures. Kuršių marių plokščiadugnės valtys naudojo nuo 1 iki 4, o kylinės jūrinės valtys nuo 1 iki 2 burių. Kurėnai, kiudelinės ir bradinės turėjo du stiebus. Ant vētrunge puošto didžiojo stiebo keldavo – didžiąją burę. Kuršių nerijos žvejai ją įtempdavo įstrižai permesdami kartį, t.y. špritą. Pačios didžiausios burvaltės iš pietinės marių dalies jai įtempti naudojo medinį statinį t.y. buomą – gafelį. Priekinėje laivo dalyje buvo įtvėriamas mažesnis stiebas mažajai burei iškelti. Esant galimybei nuo rago iki didžiojo stiebo viršūnės įtempdavo trikampę burę – stakselį. Šias tris arba dvi bures keldavo mažesnės valtys – venterinės ir valtelės. Didžiosios marių burvaltės išsiskirdavo tuo, kad didžiąją ir mažąją burę galėjo kreipti taip, kad traukiant kiudelį valtys lėtai plauktų ne galu, o šonu. Taip pat jos turėjo žvejybos metu keliamą stačiakampią stabdančią – galinę burę⁵¹. Jūrinių kylinių ir marių ungunių valčių burės buvo panašios – didžioji burė bei stakselis. Didžiąją įtempdavo du horizontalūs statiniai: apačioje buomas ir viršuje mažesnis skersinis.

Rudenį ištraukus burvaltes krantan ant užšalusio ledo vėl pasirodydavo burės. Dar prieš Pirmą pasaulinį karą žvejybos priežiūrai imta naudotis burinėmis ledrogėmis – bujeriais. Pasikinkius vėją tokiomis rogėmis didžiuliu greičiu ilgai netrukdamo aplėkti visas marias. Netrukus jas įsigijo ir dalis žvejų. 1920-1939 m. žiemos metu jomis gabenta įvairi kontrabanda. Tad šalia žvejų prižiūrėtojų ledrogių bures kėlė ir pasienio policija. Įdomu, kad klaipėdiškiai MSV jachtklubo nariai žiemos metu pradėjo rengti buriavimo varžybas ir 1927 m. Nidoje įkūrė bujerių klubą („Memeler Kurischen Eisyacht – Clubs“, sutrumpintai KEYC). Jo nariais tapo neringiškiei (Koler, 1967a, Koler, 1967b). Tačiau prieš lipant į laivą ar sėdant į bujerį pravartu pačiam krante pasimokyti pagauti vėją. Tam pakrantėje vertėtų įrengti stiebą su špritiniu ir gafeliniu kurėno takelažu, bei mokyti pritvirtinti ir iškelti visas bures. Žinoma, kad skirtingai nuo burvaltės burių – šios būtų akytos, kad jas iškėlus vėjo šuoras nesudraskytų.

⁵¹ Apie didžiąsias burvaltes plačiau, žr. Jaeger, 1995.

Turbūt niekas kitas nepažįsta vėjo galios taip, kaip paukščiai. Gausybė jų traukia virš nerijos pavasarį ir rudenį didžiosios migracijos keliu. Šiuo keliu traukė ir atsimaitinusios varnos iš Suomijos ar link jos. Pilkai juodi paukščiai padarydavo nuostolių laukuose. Todėl Prūsijos valdžia nuo XVIII a. ėmėsi griežtų priemonių visiems varniniams paukščiams išnaikinti. Gyventojai skatinti juos medžioti. K. Donelaičio „Metų laikuose“ vienas iš herojų teigia, kad pristato valdžiai varnų kojas, o mėsą pasibjaurėdamas valgo. Įdomu, kad Pirmo pasaulinio karo metu vokiečių okupuotą Lietuvą pasiekusi tokia direktyva sukėlė gyventojų pasipiktinimą. Tačiau smėlingame Brandenburgo, Kašubų, Kuršių nerijos pajūryje varnų gaudymas, sūdytas ir ruošimas maistui XVIII-XX a. pr. buvo tapęs įprasta tradicija. Kuršių nerijoje varnų gaudymas virto specifinių įgūdžių ir kantrybės reikalaujančiu menu. Lesalu suviliotų paukščių budrumui nuraminti buvo pasitelkiami prijaukinti paukščiai. Neturint gyvų varnų būdavo daromos ir naudojamos jų iškamšos. Varnų gaudytojas rūpestingai paspėsdavo ir užmaskuodavo virvę su tinklu, o pats slėpdavosi palapinėje iš šakų. Pakliuvusioms į spąstus varnoms greitai perkasdavo sprandus. Taip pribaidavo greitai ir krauju neužteršdavo vietos. Nupeštos plunksnos buvo naudojamos kimšti patalams ir pagalvėms. Išskrostos varnos sūdomos statinaitėse. Paprastai jas patiekdavo troškintas⁵². Po Antrojo pasaulinio karo varnų gaudymo tradiciją savotiškai interpretavo kai kurie naujakuriai. Yra duomenų apie laikytas narvuose atpenimas maistui varnas. Žvejai nespjaudavo ir į kitus paukščius. Surinkti pietinėje nerijos dalyje esančiuose ežerėliuose ir įlankose perinčių kirų kiaušiniai pajvairindavo žvejų bei poilsiautojų maistą (Schlikt, 1924, p.104-108). XIX-XX a. Rasytėje kiti plėšrieji dangaus skrajūnai buvo mokomi medžioklės su žmogumi meno. Johannes Thienemann'as atgaivino XV-XVII a. čia veikusių sakalų mokyklą⁵³. Todėl muziejuje galėtų būti mokoma paukščių stebėjimo pagrindų – atpažinti sparnuočius iš skrydžio ypatumų. Svarstytinios galimybės varnų gaudymo subtilybėms nuošalesnėje vietoje demonstruoti panaudoti jau prijaukintas varnas, o kulinariniam paveldui atskleisti – aptvare prie sodybos laikyti iš kiaušinių užaugintų ir rinktinu lesalu atmaitintų varnų.

Paukščiams artimi sklendžiantys žmonės. Lietuviškoji sklاندymo mokykla į Nidą perkelta iš Pažaislio 1933 m. Čia ji davė net vardą Sklandytojų kopai. Lietuviškasis jos periodas truko iki 1939 m.⁵⁴ Vokiškoji sklاندymo mokykla Rasytėje veikė anksčiau – nuo 1922 m. (Tautorat, 1994). Sklاندymo pojūtį pajauti ir vėją „prisijaukinti“ padeda leidžiami sklандytuvų modeliai ar aitvarai. XX a. nerijos vaikams jie padėjo išskleisti svajonių sparnus. Būtų prasminga muziejinėje erdvėje rasti vietos ir tokiam žaidimui su vėju.

⁵² Apie varnų gaudymą žr. Pietsch, 1991, p.243-263; Tautorat, 1994, p.32-33.

⁵³ Plačiau apie šio asmens veiklą žr. Thienemann, 1927; Thienemann, 1931; Thienemann, 1935.

⁵⁴ Yra daug atsiminimų skelbta šia tema, pvz.: Dovydaitis, 1971.

2.2.4. Ekspozicijos ir veiklų detalizavimas: Vanduo

Prūsų Lietuvoje plytinčios Kuršių marios primena vidinę jūrą. Kiekvienas jos krantas pasižymi savitu išsiskiriančiu kraštovaizdžio siluetu. Skyrėsi gyvensena, verslai, užsiėmimai, šneka, trobesiai, požiūris į aplinką. Nemuno deltos gyventojui ledonešis su potvyniu atnešdavo ne tik rūpesčius, bet ir nuostabią trąšą - dumblą. Vešlios pievos ir dideli daržovių derliai buvo potvynių dovana. Tuo tarpu neringiškiams, užspaustiems marių ir jūros vandenų, ledonešis nežadėjo nieko gero – tik nuostolius. Bendra visiems krantams buvo tai, kad vanduo ne skyrė, o jungė. Jis ne ribojo, o atvėrė erdvę bendravimui. Neringiškių valtys su žuvimi pakildavo upėmis ir kanalais aukštyn iki atokesnių gyvenviečių. Jos lankė ne tik Klaipėdą, Rusnę, Dreverną, bet ir Šilutę, Priekulę, Strikio turgų, Tilžę, Labguvą, Karaliaučių. Iš Nemuno deltos į Kuršių neriją suko burvaltės su pievose atganytais gyvuliais (galvijais, arkliais) ir didžiulėmis šieno kaugėmis. Žiemą ledu švilpdavo burinės ir arklių tempiamos rogės. Ledu į neriją gabenta ir mediena: pvz. Nidoje tebestovi pastatas, kurio didžioji dalis buvo atgabenta iš Rusnėje stovėjusio Ankerio namo. Ledu neringiškiams su pjautuvais ir kitais nendrių rišimo rykais traukė į žemyninės pakrantės nendrynus ruošti „triušių“ – supjautų nendrių ryšulių pastatų stogams. Trumpam ryšį tarp krantų nutraukdavo audros, škvai, ižas ir ledonešis. Laiką kai norom nenorom liekama kaime, svečiuojamasi pas kaimynus, patalkiuose plėšomos varnų plunksnos ir klausoma senųjų pasakojimų, abejose krantuose kuršiai, lietuvininkai ir vokiečiai vadino vienodai – Šaktarpis (*vok.k. Schaktarp*).

Marios ir jūra neringiškiams reiškė, kur kas daugiau nei kito kranto žmonėms. Nuo akmens amžiaus šie vandenys teikė svarbiausią išgyvenimo šaltinį – žuvį. Vėlesnių laikų turguose ji virsdavo skambančiu ar šlamanciu pinigų. Taip šis gyvas sidabras rengė, apavė, maitino, mokslino... iki pat XX a. Seniausi žvejybos būdai taip pat pasiekė XX a. Tačiau dalies jų buvo atsisakyta dėl žalojančio ar naikinančio poveikio, negebėjimo kontroliuoti. Išstumti iš viešo gyvenimo, jie toliau tarpo – šešėlyje. XX a. brakonierių perstekės, žeberklai, bučiai, akėčios – šukos tęsia primityvios žūklės tradiciją. Akmens amžiaus žvejyboje nesunku rasti daug bendrumų su medžiokle: šaudymo iš lanko, ieties ar žeberklo svaidymo, badymo ietimi ar persteke, spąstų ar bučių, tinklų statymo, baidymo varovų riksmis ir „bumbienieku“ plaktukėliais į lentą eketėje... Brakonierius ir akmens amžiaus žvejus jungia ne tik žūklės būdai ar nauda, bet ir patiriamas medžioklės aistros, rizikos, adrenalino, nuostabos, nusivylimo ir didžiavimosi „kokteilis“. Tačiau anksti buvo suprasta, kad nevaržoma žūklė kelia grėsmę išsemti žuvį⁵⁵. Nuo 1589 m. Kuršių mariose imta žvejų aistras ir godumą riboti taisyklėmis. Tai vienas seniausių tokio pobūdžio aktų Europoje⁵⁶. Šaudymas lanku, žeberklų svaidymas į

⁵⁵ Apie brakonierių mentalitetą žr. Piškinaitė-Kazlauskienė, 1998, p.203-208.

⁵⁶ Trumpą žūklės ribojimo teisinėmis priemonėmis istorijos apžvalgą žr. Demereckas & Servienė, 1998; Gaigalas, 2011.

vandenyje judančius taikinius ar smaigstymas į juos persteke, akmens amžiaus žūklės šakėmis ne tik kelia daugybę jausmų, skatina varžytis, bet ir reikalauja miklumo, dėmesio sutelkimo, kantrybės, jėgų įvertinimo. O kur dar mokslas pasidaryti lanką, strėlės antgalį ar žeberklą. Gretinant su įtaigiu brakonieravimo daromos žalos atskleidimu tai gali padėti suprasti senuosius žvejus. Tačiau XVI-XIX a. nerijoje vyravo kitokia žvejyba. XVI-XVIII a. nerijos gyventojų dėmesys buvo sutelktas į žuvingas Kuršių marias. Čia giliuose vandenyse žvejota statomais, velkamais (pvz. kurnu arba kornu), traukiamais (kiudeliu) tinklais, o seklesniuose – venteriais. Į jūrą neringiškiai labiau ėmė dairytis XVIII-XIX a., vis labiau spaudžiant smėlynams ir panaikinus draudimus lankytis pajūryje, kurie buvo taikomi siekiant apsaugoti nuo gintaro grobstymo ir sudužusių laivų turto pasisavinimo. Žūklės priežiūros nebuvimas ir ženkliai mažesni mokesčiai dar labiau paskatino rizikingesnės žvejybos jūroje augimą. Jūroje priekrantėje žuvį gaudė traukiamais ir statomais tinklais⁵⁷. Taip pat žvejojo menkes 50-430 m besidriekiančiomis ūdomis su iki 270 kabliukų. Mariose jomis gaudė ungurius. Tinklai, venteriai ir ūdos lydėjo žvejų šeimas visą gyvenimą. Moterys, vyrai ir jaunuoliai mezgė tinklus. Moterys paruošdavo ūdas žvejybai: išpainiodavo jas, ant šimtų kabliukų nerdavo masalą – strikį, galiausiai tvarkingai sudėdavo ūdas į platų krepšį – baldę (Elertas, 2008, p.47-55). Panašiai žvejota ir priešistoriniais laikais: kabliukai su valu ir tinklų pasvarai rasti akmens amžiaus gyvenvietėse (Rimantienė, 1999, p.72-73). Įtraukiantis lankytoją šių veiklų demonstravimas – būtinas muziejinės erdvės išnaudojimo elementas. Siekiant vaizdžiau atskleisti venterių ypatumus siūlome įrengti didesnę nei originaliai instaliaciją, atkartojančią venterių formas ir jų išdėstymą. Po ją vaikštantys lankytojai galėtų pasijusti lyg žuvys, patekusios į venterį... Kitus būdus žaidybine forma demonstruoti tiktų sekloje pakrantėje ar dirbtinėje įlankėlėje – vaiku kūdroje (apie ją toliau): pasigaminus tinklų (statomų, velkamų, traukiamų) muliažus komandos (žuvys ir žvejai) galėtų varžytis. Po užsiėmimų dalyviai tradiciniu būdu padžiatų tinklus ant karčių. Džiūstančių tinklų, tinklų džiovyklų motyvą dera panaudoti ir visos ekspozicinės muziejaus erdvės atribojimui.

Žvejyba didžiuosiuose vandenyse neįmanoma be plaukiojimo priemonių. Kuršių nerijoje archeologai luotų kolkas neaptiko, bet tikrai žinoma apie jų naudojimą kaimyninėse vietovėse. Rasti dideli akmeniniai pasvarai laikomi inkarais (Rimantienė, 1999, p.72-73). Pirmos užuominos apie žvejybą kiudeliu ir kornu siekia XV a. Mums įprastų tradicinių plokščiadugnių Kuršių marių burvalčių tipas – didžiosios valtys (kiudelinės, kurėnai, bradinės) ir mažesnės (venterinės, valtelės) – tikrai egzistavo jau XVII a. Kuršių nerijos žvejų burvaltės išsiskyrė archaiškesniu špritiniu takelažu. Seklios marių pakrantės puikiai tiko kaip natūrali prieplauka. Virvių ir blokų pagalba 3-4 tonas sveriančias įmirkusias valtis nesunkiai krantan išvilkdavo ar dugno remontui ant šono paversdavo įgudusių vyrų būrelis⁵⁸. Laivybai jūroje plokščiadugnės valtys netiko. Čia

⁵⁷ Žvejybos apžvalgą regione žr. Woede, 1974.

⁵⁸ Detaliausią plokščiadugnių valčių aprašymą žr. Jaeger, 1995.

statytos nuo Riugeno iki Estijos populiarios kylinės burvaltės. XIX-XX a. sandūroje jas sėkmingai ėmė naudoti ir ungurių žvejyboje ūdomis besispecializuojantys Kuršių marių žvejai. Šioms valtims ištraukti į krantą pasinaudodavo suktuvu – vinča ir rolais (apvaliais rąstais su išpjova kyliui) (Elertas, 2008, p.28-31). Siekiant mažiau drumsti žuvų ramybę iki 1945 m. Kuršių mariose laivyba motoriniais laivais buvo apribota – buvo leista plaukioti tik keleiviniams garlaiviams, transporto laivams (baržos, baidokai, reisinės), keleiviniams ir tarnybiniams (žvejybos prižiūrėtojo, pasienio policijos) motorlaiviams. XVIa. šaltiniuose yra duomenų apie pietinėje nerijos dalyje gyvenusius valčių statytojus⁵⁹. XVII-XIX a. miškų padėtis pusiasalyje privertė laivadirbius persikelti į žemyną arčiau medienos iš LDK plukdymo kelių. XIX-XX a. neringiškiams burvaltes vietoje statė atvykę Drevernos, Kintų, Rusnės, Labguvos, Žiokų laivadirbiai. Todėl pakrantėje būtų prasminga atkurti luotų dirbimo, plokščiadugnės ir kylinės burvaltės statybos procesą (Jaeger, 1995; Elertas, 2008, p.6-17). Greta numatyti vietą modelių dirbtuvei „pasidaryk pats“. Pastatytus laivelius naudoti ne tik pramoginiam paplaukiojimui, bet ir teminiams žygiams (pvz. į Dreverną, Aukštadvarį, Ventę, Žirgų ragą, negyvuųjų kopų apžiūrai iš vandens). Dirbtinėje įlankėlėje-vaikų kūdroje mažiesiems reikėtų sudaryti sąlygas saugiai plukdyti pačių pasidarytus burvalčių modelius arirstytis plokščiadugnėmis mažytėmis valtėmis. Reikėtų išnaudoti ir didžiųjų plokščiadugnių gebėjimą plaukti esant vos 30 cm gyliui.

XIV-XVII a. gintarauti jūros pakrantėje buvo pavojinga gyvybei veikla. Viso gintaro monopolį valstybė nuomojo ir gaudavo dideles pajamas. Todėl pakrantę sekė raiti ir pėsti pareigūnai, veikė samdomų informatorių tinklas. Jei už mažą gintaro kiekį grėsė baudos ir rykštės, tai už pakartotiną gintaro grobstymą ar didesnę kiekį – turto konfiskavimas, iškeldinimas ar net mirtis kartuvėse (Elertas&Vaičiulytė, 2001). XIX a. gintarą Juodkrantėje, o vėliau Palmininkuose ėmus kasti pramoniniu būdu, nerijos gyventojams buvo leista išsipirkus licenciją gintarauti graibštais ir rinkti išmestą pakrantėn gintarą. Mažiau žinoma detalė, kad žvejus bandė apmokyti rinkti gintarą ir su metaliniais narų kostiumais (Strakauskaitė, 2010, p.71-88). Kadangi gintaro tema plačiau atskleista kituose regiono muziejuose, čia siūlytume apsiriboti dviem priemonėmis. Visų pirma, verta demonstruoti gintaravimą graibštu (tai ir apsirėngimas specialiais rūbais, apavu), siūlant rasti ir išgriebti „gintarą“ (gali būti ir sąlyginis objektas – staigmena) pakrantėje. Taip pat būtų galima įsigyti XIX a. metalinį naro kostiumą, kurį visi norintys galėtų užsidėti ir praktiškai išbandyti jo svorį.

Žvejyba nenutrūkdavo ir žiemą. Apsiavę „ledo nagais“, pasiėmę ledkirčius – ižakus, penkinus, kapoklius – dūras ir peikenas, kartis, kablius ir tinklus, žvejai traukdavo ant ledo. Inventorių veždavo pačių, burių ar arklių traukiamomis rogėmis. Atvykę į poledinės žūklės vietą jie kirsdavo eketes ir priklausomai nuo pasirošto būdo nardindavo tinklus. Vieni juos statydavo, kiti – pertemdavo. Tinklams ištraukti naudodavosi ne tik susitelkusio žmonių būrio, bet ir arklių jėga (Demereckas&Servienė,

⁵⁹ D. Elerto surinkti duomenys iš 1540 m. turkų mokesčių, 1569 m. Rasytės ir Kuncų vizitacijos

1998, p.25; Elertas, 2008, p.42-45). Akmens amžių siekia žuvų svaiginimas suduodant smūgį į ledą ties žuvimi – spurkinimas, ir po to iškirtus eketę jos išsigriebimas. Vienas originaliausių būdų – baidomoji žvejyba. Šis archainis būdas buvo uždraustas dar XVI a., tačiau XIX a. pabaigoje jis vėl prisimintas ir išpopuliarėjo, apaugdamas savita tautosaka. Pradžioje naudotą kuolo smūgį eketėje po ledu pakeitė labiau išgarsėjusi lenta su plaktukėlių kaukšėjimu. Taip pro šalį plaukiančios žuvys buvo išbaidomos ir kreipiamos į tinklus (Bacevičius, 2004; Bacevičius, 2005; Lithuanianfishing.com, be datos). Patikrinti tinklų ir ekečių žvejai čiuoždavo pačiūžomis – plėnutėmis.

Be žuvies marios teikė dar vieną gerybę – ledą. Neringiškiai vertėsi tuo, kad kirsdavo skaidraus ledo kubus ir didesnes plokštes Klaipėdos žuvies pirkliams bei savo žuvies supirkėjams. Tai buvo sunkus darbas, reikalaujantis tiek fizinių, tiek sutelktų grupinių pastangų. Dūromis ir peikenomis padarydavo įkartas lede. Įžakais, penkinais jas prakirsdavo iki vandens. Prasivėrus properšai imdavosi pjūklų atpjauti plokštę. Atpjautą plokštę ar kubą išakais ir kabliais ištraukdavo ant ledo ir gabeno į krantą. Burvalčių šeimininkai ir žuvies supirkėjai pasirūpindavo ledą išsaugoti vasarai. Jis buvo apkasamas smėlyje ir užpilamas pjuvenomis daržinėse arba sandėliuojamas pusrūsiuose – ledainėse. Kartais jo prireikdavo ir gydymui ar karštą dieną išsaugoti mirusiojo kūną. Taigi, žiemos metu ekspozicinėje erdvėje pravartu prisiminti buriavimą ledrogėmis, važinėjimą rogėmis arkliais, ledo kirtimą, poledinę žūklę, čiuožimą pačiūžomis... Mažiesiems galima įrengti sukamą apie ašį skersinį su rogėmis. Esant šiltai žiemai dalį veiklų siūlome atlikti ant dirbtinio ledo įlankėlėje-vaikų kūdroje.

Žuvį sunku išlaikyti be druskos. Nuo viduramžių druskos buvo galima nusipirkti ar išsikeisti. Tačiau ankstesniais amžiais teko prasimanyti patiems. Kuršių nerijos naujojo akmens amžiaus gyvenvietėse rasti indai galėjo būti naudojami išgauti druską garinant seklių druskingų ežerėlių vandenį. Pradėdavo procesą dideliuose 1 m aukščio puoduose ir baigdavo plokščiuose lėkštuose 45 cm ilgio indeliuose su braukomis (šlapiname molyje įbrauktomis rievėlėmis druskai nusėsti) (Rimantienė, 1999, p.76). Pažinimo tikslais galima organizuoti ilgalaikę programą nuo indų nulipdymo iki druskos išgavimo.

Pažintį su vandens galia verta užbaigti priminimu tausoti ir saugoti gėlą vandenį. XVIII - XIX a. vid. amžininkai nurodo, kad smėlio jūroje buvo lengva prarasti turėtus šulinius ir nelengva įsirengti naujus. Keliaujančius jūros puse kamuodavo ne tik monotonija, žvarba ar karštis, bet ir troškulys. Todėl nemažai karčemų kūrėsi ten kur buvo šulinys (pvz. Smiltynės karčemos šulinys kalno papėdėje garsėjo itin skaniu vandeniu). 1864 m. Nerijos forto statyba prasidėjo nuo pirmojo Kuršių nerijoje gėlo vandens artezinio gręžinio. Eksperimentariume siūlome išmokyti kaip išgauti gėlo vandens iš kondensavimo būdu (iškasus duobutę, įstačius indelį ir duobutę užklojus drėgmės nepraleidžiančia medžiaga). Įrengtas šulinys būtų pravartus ekspozicinėje erdvėje esančių želdynų priežiūrai.

Lentelėse 2-2 ir 2-3 pateikiamas apibendrintas visų ekspozicijos segmentų ir veiklų lankytojams aprašymas bei detalizuojamas su tuo susijęs statinių ir priemonių poreikis.

Lentelė 2-2 Ekspozicijos, veiklų, statinių ir priemonių detalizavimas pagal ekspozicijos konceptualius segmentus

Stichija	Ekspozicijos segmentas	Veiklos lankytojams	Statiniai ir priemonės
ŽEMĖ	Namai	<ul style="list-style-type: none"> Medžiagų paruošimas ankstyvaisiais (titnaginiais) ir vėlyvesniais (pjūklas, kirvis) įrankiais akmenų amžiaus būsto statybai. Rąstinio surenkamo gyvenamo namo modelio statyba, išardymas ir perkėlimas (derinant su užpustymo demonstravimu, žr. dalyje Vėjas-Oras) 	<ul style="list-style-type: none"> Akmenų amžiaus (neolito) būsto rekonstrukcija XVIII – XIX a. gyvenamas namas Eksperimentariumas Rąstinio namo modelis (lengvai surenkamas ir išardomas)
	Žemdirbystė ir gyvulininkystė	<ul style="list-style-type: none"> Darbas akmenine žalvario amžiaus grūdų trintuve ir nedidelėmis sukamomis rankinėmis gėrimomis (XIV–XVII a.) Avių kirpimas, vilnos plovimas, šukavimas, vėlimas, verpimas Tradicinių pieno produktų gamybos demonstravimas 	<ul style="list-style-type: none"> Daržas ir gėlių darželis prie gyvenamojo namo Tvartas ir pašiūrės gyvūnams Daržinė Arkliai, karvė, avys, vištos, žąsys, sarginis šuo, naminė katė
	Judėjimas ir susisiekimas	<ul style="list-style-type: none"> Jodinėjimas arkliu ir važinėjimas pašto kelio vežimu ar dvirate kariatėite 	<ul style="list-style-type: none"> Karčema-pašto stotis Arklidė-staldis (2 arkliams) Kariatėinė Vežimas, dviratė kariatėitė, rogės, ledrogės Lauko kalvė Pašto kelio stulpas (-ai)
	Smėlis ir miškas	<ul style="list-style-type: none"> Kopų apželdinimo darbai (nuo gardelių išpynimo iki sodinuko pasodinimo) 	<ul style="list-style-type: none"> Eksperimentariumas Įrankiai ir medžiagos kopų tvirtinimui
	Molis	<ul style="list-style-type: none"> Molio plytų formavimas, keramikos lipdymas, žiedimas, dekoravimas (demonstravimas ir lankytojų veikla) 	<ul style="list-style-type: none"> Eksperimentariumas Puodžiaus dirbtuvė (pastogė) Priemonės - molio talpa, vanduo, medinės formos plytomis, kojomis sukamas žiedimo ratas, darbo vieta lankytojams
UGNIS	Ugnies kūrimas ir gesinimas	<ul style="list-style-type: none"> Židinio įrengimas, ugnies įžiebimas įvairiais būdais, ugnies kurstymas ir „užmigdymas“ Gaisro gesinimas 	<ul style="list-style-type: none"> Eksperimentariumas Židinys su prieduobe Įvairios priemonės ugniai įkurti: titnagas, lankas su į templę įsuktu mediniu pagaliuku, geležinis skiltuvas, pintys, padidinamasis stiklas, degtukai. Gaisro gesinimo priemonės: tipiškas XX a. gesinimo skydas su smailiais kibirais, laužtuvu, kastuvu, smėlio dėže, gaisrininko šalmu ir gesintuvais.

	Ugnis maisto ruošimui	<ul style="list-style-type: none"> • Duonos kepimas skirtingų epochų sąlygomis • Įvairių būdingų patiekalų gamyba (pvz. „kuršių kava“, žuvies kepimas ir rūkymas, varnienos patiekalai, ...) ir degustavimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Gyvenamasis namas • Karčiama • Akmens amžiaus (neolito) būsto rekonstrukcija • Žuvies rūkyklos (stacionarus nedidelis sumūrytas kaminėlis ir medinė dėžė) • Įvairių laikotarpių indų ir talpų replikos • Įvairių laikotarpių būdingi maisto produktai
	Indų degimas	<ul style="list-style-type: none"> • Įvairių indų degimo technikų demonstravimas lauko sąlygomis: nuo paprasto apdegimo iki juodosios keramikos (akcentuojamas laikotarpis – nuo neolito iki XV a.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Eksperimentariumas • Puodžiaus dirbtuvė
	Kalvystė	<ul style="list-style-type: none"> • Kalvio darbų demonstravimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedidelė lauko kalvė
	Ugnis kaip šviesos šaltinis	<ul style="list-style-type: none"> • Ugnies žymens įkūrimas ir iškėlimas 	<ul style="list-style-type: none"> • XVII a. ugnies žymens rekonstrukcija pagal (Ch.Chartknocho knygoje „Naujoji ir senoji Prūsija“ pateiktą piešinį) • Mažųjų šviesulių – įvairių žibintų (pvz. žvakinių), balanų, žuvies ar ruonio taukų lempelių rekonstrukcijos
VĖJAS-ORAS	Nevaldomas vėjas	<ul style="list-style-type: none"> • Pustymo demonstravimas (derinant su rąstinio surenkamo gyvenamo namo modelio statyba, išardymu ir perkėlimu, žr. dalyje Žemė) 	<ul style="list-style-type: none"> • Eksperimentariumas • Rąstinio surenkamo gyvenamo namo modelis • Dirbtinį vėją sukiantis pūtėjas
	Vėjo pažinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Susipažinimas su vėjų pavadinimais ir ypatybėmis, bei apie būdus perspėti apie pavojų • Vėtrungių gamyba (šiltuoju metu laiku – lauke po stogeliu, šaltuoju metų laiku – viename iš sodybos pastatų) 	<ul style="list-style-type: none"> • Dirbtuvėle (vėtrungių gamybai) lauke po stogeliu, pvz. ruimas (statinys iš vertikaliai įkastos pusės didžiosios valtės), derinant su sklandytuvų ir laivų modelių bei aitvarų gamyba) • „Audros stulpas“
	Vėjo pasitelkimas	<ul style="list-style-type: none"> • Susipažinimas su buriavimo principais, mokymas pritvirtinti ir iškelti bures • Paukščių stebėjimo pagrindų mokymas • Varnų gaudymo demonstravimas ir varnienos patiekalų degustavimas • Sklandytuvų modelių ir aitvarų gamyba ir leidimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Stiebas su špritiniu ir gafelinu kurėno takelažu, burės (akytos). • Žiūronai • Eksperimentariumas • Aptvare laikomos prijaukintos varnos • Dirbtuvėlė (sklandytuvų modelių ir aitvarų gaminimui), derinant su vėtrungių ir laivų modelių gamybai) • Įrankiai ir medžiagos sklandytuvų modelių ir aitvarų gamybai

VANDUO	Žvejyba	<ul style="list-style-type: none"> Ankstyvųjų žvejybos priemonių – lanko, strėlės antgalio, žeberklo – gamyba Įvairios aktyvios veiklos, susijusios su senoviniais žvejybos/medžioklės būdais, tame tarpe – šiuo metu uždraustais (šaudymas iš lanko, žeberklų svaidymas ar smaigstymas persteke ar akmens amžiaus žūklės šakėmis į vandenyje judančius taikinius) Žvejybos tinklais principų demonstravimas krante ir sekloje pakrantėje. 	<ul style="list-style-type: none"> Dirbtinė įlankėlė-kūdra vaikams Archaiškos žvejybos priemonės - lankai, žeberklai, perstekės, žūklės šakės) Instaliacija, atkartojanti venterių formas ir jų išdėstymą (didesnė nei originaliai, kad į ją galėtų įeiti suaugęs žmogus) Įvairių tinklų (statomų, velkamų, traukiamų) muliažai Tinklų džiovykla; džiūstantys tinklai muziejaus teritorijos viduje ir vietoje muziejaus tvoros.
	Laivyba	<ul style="list-style-type: none"> Plaukiojimo priemonių - luoto, plokščiadugnės ir kylinės burvaltės – gamybos proceso demonstravimas Burvalčių modelių gamyba ir plukdymas Irstymasis plokščiadugnėmis mažytėmis valtelėmis Teminiai žygiai senoviniais ir pramoginiais laivais (pvz. negyvųjų kopų apžiūra iš vandens, išvyka į Žirgų ragą, Dreverną, Aukštadvarį, Ventę) 	<ul style="list-style-type: none"> Senovinių luotų, plokščiadugnių ir kylinių burvalčių rekonstrukcijos (užbaigtos ir naudojamos priemonės bei nuolatos vykstantis gamybos procesas) Dirbtinė (laivų modelių gamybai) (derinant su vėtrungių, sklandytuvų modelių ir aitvarų gamyba) Dirbtinė įlankėlė-kūdra vaikams
	Gintaravimas	<ul style="list-style-type: none"> Gintaravimas graibštu pakrantėje, siūlant rasti ir išgriebti „gintarą“, sąlyginį objektą – staigmeną Apsirengimas metaliniu naro kostiumu 	<ul style="list-style-type: none"> Graibštai ir specialūs rūbai bei apavas gintaravimui Metalinis naro kostiumas naudotas gintarų rinkimui
	Ledas	<ul style="list-style-type: none"> Įvairios pramogos ir veiklos ant ledo: buriavimas ledrogėmis, važinėjimas rogėmis arkliais, ledo kirtimas, poledinė žūklė, čiuožimas pačiūžomis 	<ul style="list-style-type: none"> Ledrogės, rogės, pačiūžos Poledinės žūklės priemonės Priemonės ledui kirsti Dirbtinis ledas – įlankėlėje-vaikų kūdroje. Sukamas apie ašį skersinis su rogėmis
	Druskos gavyba garinimo būdu	<ul style="list-style-type: none"> Pažintinė programa nuo indų nulipdymo iki druskos išgavimo 	<ul style="list-style-type: none"> Indai, skirti druskai išgauti vandens garinimo būdu
	Gėlas vanduo	<ul style="list-style-type: none"> Gėlo vandens išgavimas kondensavimo būdu 	<ul style="list-style-type: none"> Eksperimentariumas Priemonės vandeniui išgauti kondensavimo būdu – indas, drėgmės nepraleidžianti medžiaga Šulinys (želdynų priežiūrai)

Lentelė 2-3 Statinių, teritorijos, priemonių ir veiklų detalizavimas pagal ekspozicijos zonas

Zonos	Pastatai	Maži statiniai	Teritorija	Priemonės	Veiklos
I. ŽVEJO SODYBA	<ol style="list-style-type: none"> 1) XVIII – XIX a. gyvenamas namas 2) Tvartas (arklidė-karvidė) 3) Daržinė 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Pašiūrės ir aptvarai gyvūnams 2) Žuvies rūkykla (stacionarus nedidelis sumūrytas kaminėlis) 3) Dirbtuvėle (vėtrungių, laivų ir sklandytuvų modelių ir aitvarų gamybai) lauke po stogeliu, pvz. ruimas (statinys iš vertikaliai įkastos pusės didžiosios valtės) 4) Šulinys (želdynų priežiūrai) 	<ul style="list-style-type: none"> • Daržas • Gėlių darželis 	<ul style="list-style-type: none"> • Naminiai gyvūnai: 2 arkliai, karvė, avys, vištos, žąsys, sarginis šuo, naminė katė, prijaukintos varnos • Įvairių laikotarpių indų ir talpų replikos • Įvairių laikotarpių būdingi maisto produktai • Mažųjų šviesulių – įvairių žibintų (pvz. žvakinių), balanų, žuvies ar ruonio taukų lempelių rekonstrukcijos • Nešiojama rūkykla (medinė dėžė) • Įrankiai ir medžiagos vėtrungių, laivų ir sklandytuvų modelių ir aitvarų gamybai • Vežimas, rogės 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Įvairių būdingų patiekalų gamyba (pvz. „kuršių kava“, žuvies kepimas ir rūkymas, varnienos patiekalai, ...) ir degustavimas 2) Duonos kepimas skirtingų epochų sąlygomis 3) Darbas akmenine žalvario amžiaus grūdų trintuve ir nedidelėmis sukamomis rankinėmis girnomis (XIV–XVII a.) 4) Tradicinių pieno produktų gamybos demonstravimas 5) Avių kirpimas, vilnos plovimas, šukavimas, vėlimas, verpimas 6) Vėtrungių, sklandytuvų modelių ir aitvarų gamyba (šiltuoju metu laiku – lauke po stogeliu, šaltuoju metų laiku – viename iš sodybos pastatų). 7) Jodinėjimas arkliu ir važinėjimas vežimu ar rogėmis
II. PAKRANTĖ		<ol style="list-style-type: none"> 5) XVII a. ugnies žymens rekonstrukcija 6) „Audros stulpas“ 7) Stiebas su špritiniu ir gafelinu kurėno takelažu, burės (akytos) 8) Instaliacija, atkartojanti venterių formas ir jų išdėstymą (didesnė nei originaliai, kad j 	<ul style="list-style-type: none"> • Dirbtinė įlankėlė-kūdra vaikams (su galimybe panaudoti čiuožyklai) • Laivų užtraukimo į krantą vieta • Tinklų džiovykla; tinklai muziejaus teritorijos viduje ir vietoje 	<ul style="list-style-type: none"> • Įvairių tinklų (statomų, velkamų, traukiamų) muliažai • Archaiškos žvejybos priemonės - lankai, žeberklai, perstekės, žūklės šakės) • Graibštai ir specialūs rūbai bei apavas gintaravimui; metalinis naro kostiumas naudotas gintarų rinkimui • Žiūronai • Ledrogės, rogės, pačiužos • Poledinės žūklės priemonės 	<ol style="list-style-type: none"> 8) Ankstyvųjų žvejybos priemonių – lanko, strėlės antagalio, žeberklo – gamyba 9) Įvairios aktyvios veiklos, susijusios su senoviniais žvejybos/medžioklės būdais, tame tarpe – šiuo metu uždraustais (šaudymas iš lanko, žeberklų svaidymas ar smaigstymas persteke ar akmens amžiaus žūklės šakėmis į vandenyje judančius taikinius) 10) Žvejybos tinklais principų

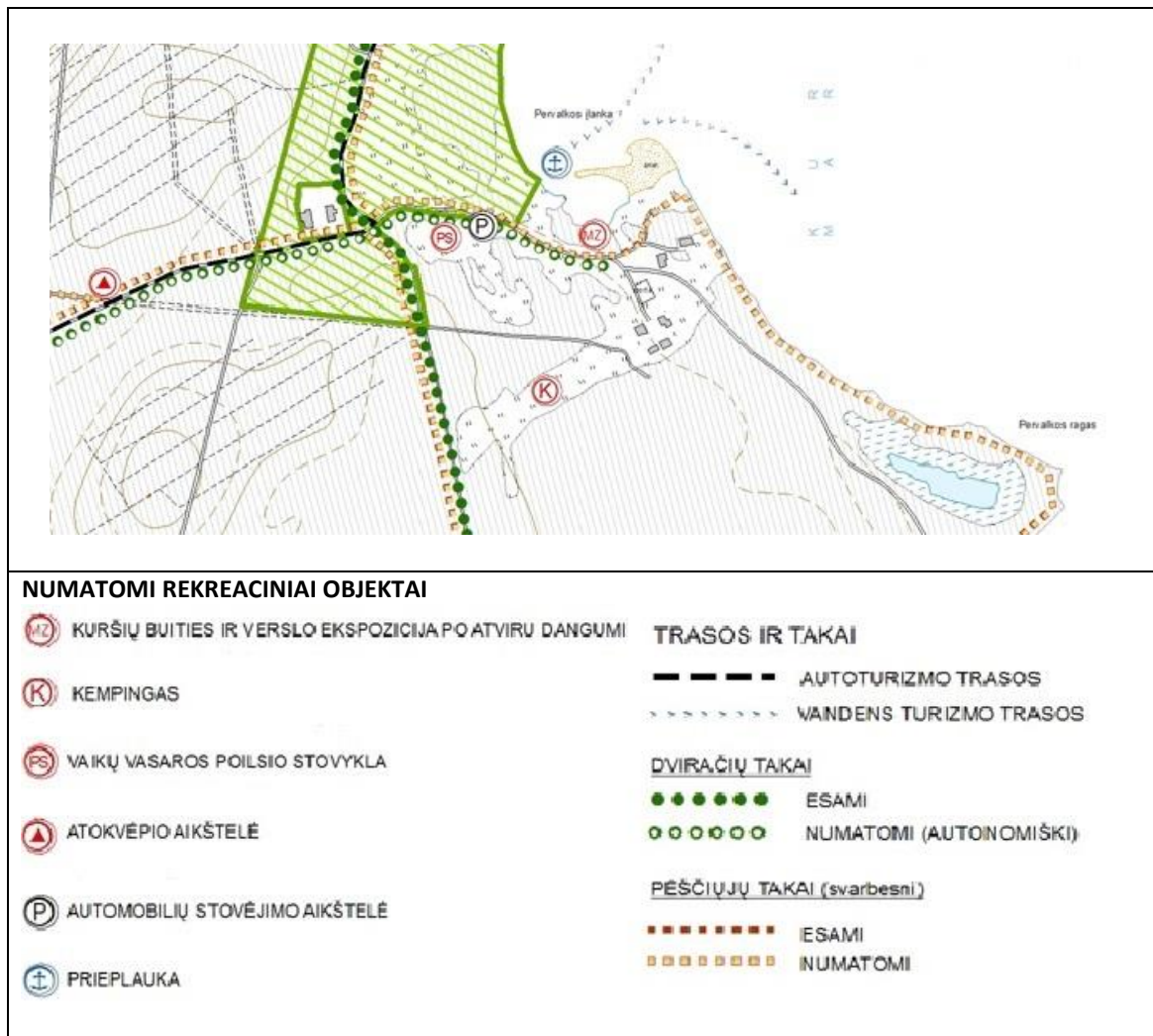
		<p>ją galėtų jeiti suaugęs žmogus)</p> <p>9) Senovinių luotų, plokščiadugnių ir kylinių burvalčių rekonstrukcijos (užbiagtos ir naudojamos priemonės bei nuolatos vykstantis gamybos procesas)</p> <p>10) Sukamas apie ašį skersinis su rogėmis</p>	<p>muziejaus tvoros</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laivų statybos aikštelė 	<ul style="list-style-type: none"> • Priemonės ledui kirsti 	<p>demonstravimas krante ir sekloje pakrantėje.</p> <p>11) Plaukiojimo priemonių – luoto, plokščiadugnės ir kylinės burvaltės – gamybos proceso demonstravimas</p> <p>12) Burvalčių modelių gamyba ir plukdymas</p> <p>13) Irstymasis plokščiadugnėmis mažytėmis valtėmis</p> <p>14) Teminiai žygiai senoviniais ir pramoginiais laivais (pvz. negyvųjų kopų apžiūra iš vandens, išvyka į Žirgų ragą, Dreverną, Aukštadvarį, Ventę)</p> <p>15) Ugnies žymens įkūrimas ir iškėlimas</p> <p>16) Susipažinimas su vėjų pavadinimais ir ypatybėmis, bei apie būdus perspėti apie pavojų</p> <p>17) Susipažinimas su buriavimo principais, mokymas pritvirtinti ir iškelti bures</p> <p>18) Gintaravimas graibštu pakrantėje, siūlant rasti ir išgriebti „gintarą“, sąlyginį objektą – staigmeną</p> <p>19) Apsirengimas metaliniu naro kostiumu</p> <p>20) Įvairios pramogos ir veiklos ant ledo: buriavimas ledrogėmis, važinėjimas rogėmis arkliais, ledo kirtimas, poledinė žūklė, čiuožimas pačiūžomis</p>
--	--	---	---	--	--

III. EKSPERIMENTARIUMAS	n/a	11) Akmens amžiaus (neolito) būsto rekonstrukcija 12) Židinys su prieduobe 13) Puodžiaus dirbtuvė (pastogė) 14) Lauko kalvė 15) Rąstinio namo modelis (lengvai surenkamas ir išardomas)	<ul style="list-style-type: none"> • Eksperimentariumas 	<ul style="list-style-type: none"> • Įvairios priemonės ugniai įkurti: titnagas, lankas su į tempimą įsuktu mediniu pagaliuku, geležinis skiltuvas, pintys, padidinamasis stiklas, degtukai. • Kalvio įrankiai • Gaisro gesinimo priemonės: tipiškas XX a. gesinimo skydas su smailiais kibirais, laužtuvu, kastuvu, smėlio dėže, gaisrininko šalmu ir gesintuvais • Puodžiaus dirbtuvės priemonės: molio talpa, vanduo, medinės formos plytoms, kojomis sukamas žiedimo ratas, darbo vieta lankytojams • Dirbtinį vėją sukiantis pūtėjas • Įrankiai ir medžiagos kopų tvirtinimui • Indai, skirti druskai išgauti vandens garinimo būdu • Priemonės vandeniui išgauti kondensavimo būdu – indas, drėgmės nepraleidžianti medžiaga 	21) Pustymo demonstravimas 22) Rąstinio surenkamo gyvenamo namo modelio statyba, išardymas ir perkėlimas 23) Medžagų paruošimas akmens amžiaus būsto statybai ankstyvaisiais (titnaginiais) ir vėlyvesniais (pjūklas, kirvis) įrankiais. 24) Kopų apželdinimo darbai (nuo gardelių išpynimo iki sodinuko pasodinimo) 25) Židinio įrengimas, ugnies įžiebimas įvairiais būdais, ugnies kurstymas ir „užmigdymas“ 26) Molio plytų formavimas, keramikos lipdymas, žiedimas, dekoravimas (demonstravimas ir lankytojų veikla) 27) Įvairių indų degimo technikų demonstravimas lauko sąlygomis: nuo paprasto apdegimo iki juodosios keramikos 28) Pažintinė programa nuo indų nulipdymo iki druskos išgavimo 29) Kalvio darbų demonstravimas 30) Gaisro gesinimas 31) Varnų gaudymo demonstravimas 32) Paukščių stebėjimo pagrindų mokymas 33) Sklandytuvų modelių ir aitvarų leidimas 34) Gėlo vandens išgavimas kondensavimo būdu
IV. KARČEMA-PAŠTO STOTIS	4) Karčema 5) Karietinė	16) Pašto kelio stulpas (-ai)	n/a	<ul style="list-style-type: none"> • Dviratė karietaitė, ledrogės 	35) Važinėjimas pašto kelio dviraite, ledrogėmis 36) Kulinarinio paveldo restoranas

2.2.5. Turistinio objekto „Kuršių buities muziejus“ vieta ir išdėstymas

Neringos savivaldybės bendrajame plane (Neringos savivaldybė 2012) numatyta vieta Kuršių buities muziejui pietiniame Pervalkos gyvenvietės pakraštyje prie marių. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šalia muziejaus numatyta įrengti dar kelis rekreacinius objektus – automobilių stovėjimo aikštelę, priplauką, kempingą, vaikų vasaros poilsio stovyklą bei atokvėpio aikštelę (žr. paveikslą 2-8).

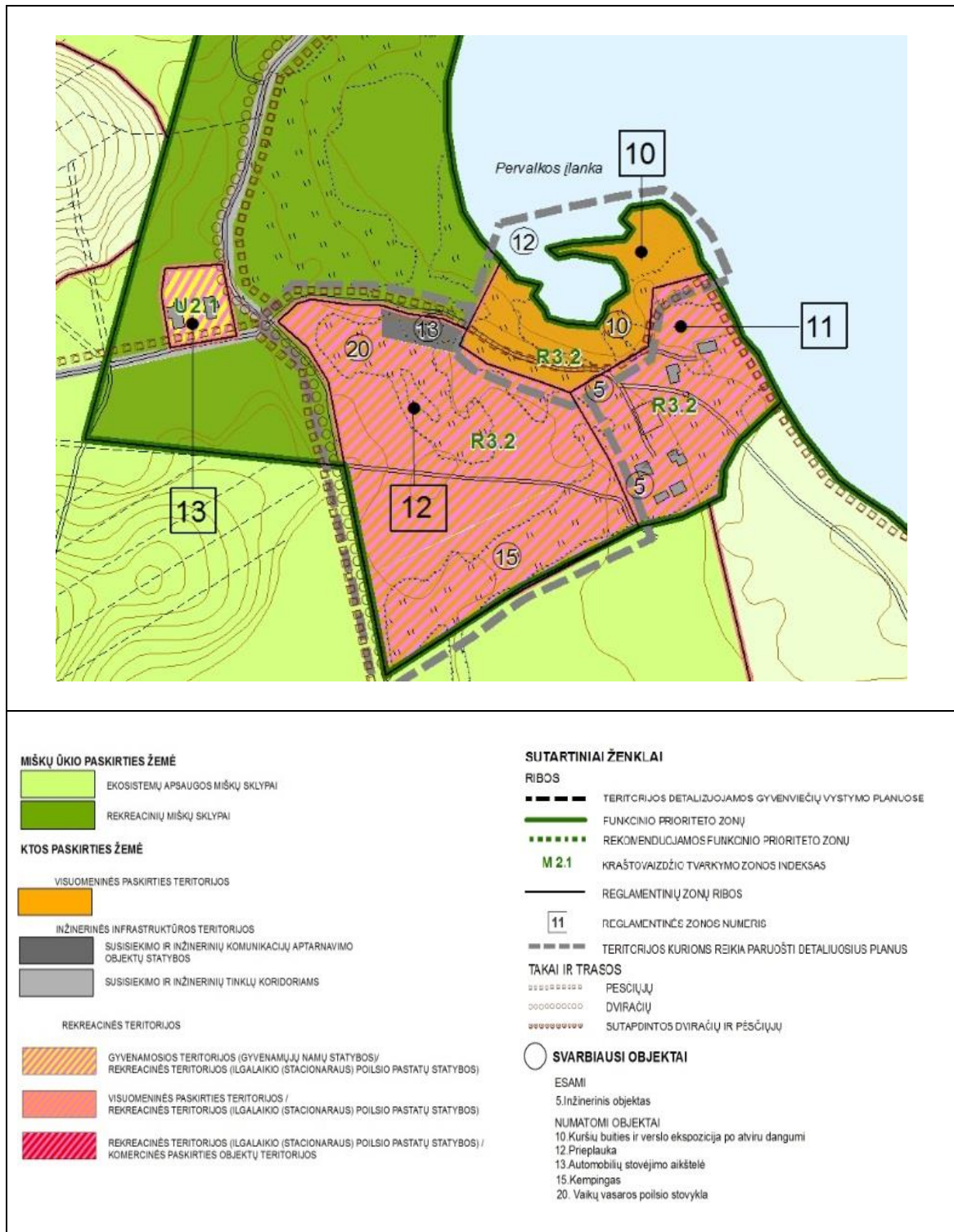
Paveikslas 2-8 Kuršių buities muziejus Pervalkos rekreacinės ir socialinės-ekonominės infrastruktūros kontekste (Neringos savivaldybė 2012, 4c brėžinys)

Muziejus ir priplauka numatyta visuomeninės paskirties teritorijoje, pietvakariuose, pietuose ir rytuose juosiančioje Pervalkos įlanką, o kempingas ir vaikų vasaros poilsio stovykla suplanuoti į pietus ir pietvakarius nuo muziejaus esančioje rekreacinėje visuomeninės paskirties teritorijoje (žr. paveikslą 2-9). Manytume, kad tokia rekreacinių objektų kaimynystė palankiai įtakoja muziejaus vystymo galimybes ir

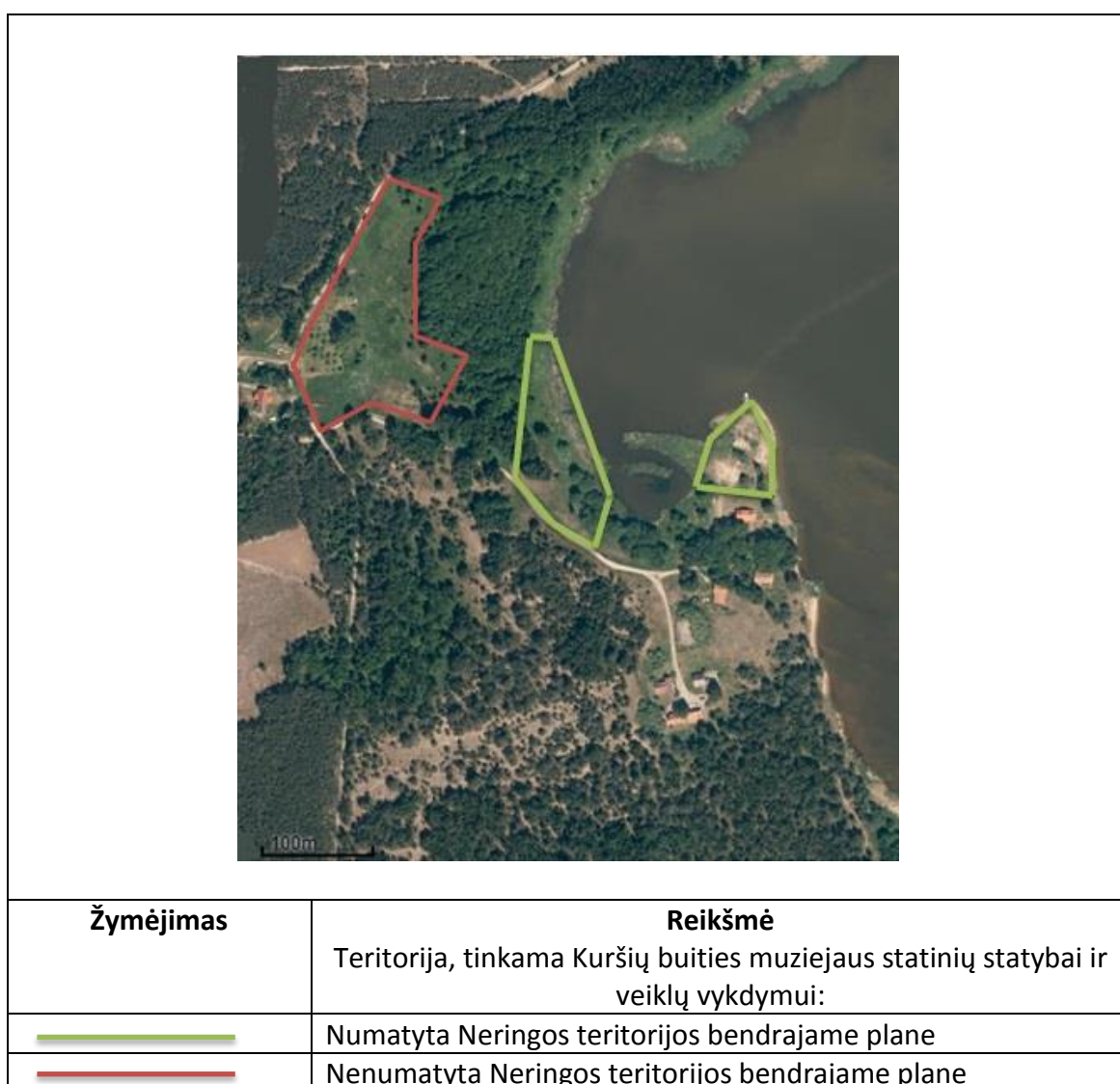
sudaro prielaidas priimti kompleksinius sprendimus, susijusius su šių objektų projektavimu, statyba, o vėliau – ir priežiūra bei juose vykdoma veikla.

Paveikslas 2-9 Kuršių buities muziejus Pervalkos urbanistinės struktūros ir reglamentų kontekste (Neringos savivaldybė 2012, 4a brėžinys)

Siekiant įvertinti teritorijos tinkamumą muziejui kurti, buvo atlikta vietos apžiūra. Reikia konstatuoti, kad tikrovėje teritorija, kuri būtų tinkama muziejaus statiniams statyti ir veiklai vykdyti, yra gerokai mažesnė nei galima susidaryti įspūdjį iš bendrojo plano – pietinė Pervalkos įlankos pakrantė (nuo vandens iki gatvės) yra labai drėgna ir siaura (siekia vos apie 34 m), o iš rytų įlanką formuojančiame iškyšulyje stovi individualus namas, kuris užima dalį bendrajame plane pavaizduotos teritorijos ir formuoja tam tikrą vizualinį kontekstą (žr. paveikslą 2-10). Tokiu būdu teritorija, kuri pagal bendrąjį planą numatyta muziejui, tikrovėje yra ne vientisa, bet susidedanti iš dviejų atskirų dalių – Pervalkos įlankos pietvakarinės pakrantės ir iškyšulio šiaurinės dalies.

Paveikslas 2-10 Kuršių buities muziejaus teritorijos ortofoto nuotrauka (2012-2013 m vaizdas) (HNIT-Baltic, 2014)

Atsižvelgiant į tai, kas pastebėta apžiūrint muziejaus vietą, darytina išvada, kad Bendrajame plane numatytoje teritorijoje dėl minėtų apribojimų galima realizuoti tik

dalį aukščiau aprašytos muziejaus koncepcijos, būtent – ekspozicijos zonas „Žvejo sodyba“ ir „Pakrantė“ (žr. paveikslą 2-11). Tuo tarpu kitoms ekspozicinėms zonoms – „Karčiamai-pašto stočiai“ ir „Eksperimentariumui“ reikėtų ieškoti kitos vietos. Siūlytume svarstyti galimybę tai realizuoti į vakarus nuo muziejaus teritorijos esančioje pievoje, kuri bendrajame plane kažkodėl pažymėta kaip „rekreacinių miškų sklypas“ (palyginimui žr. paveikslus 2-9 ir 2-10). Eksperimentariume nenumatyta statyti ilgalaikių pastatų, todėl, manytume, kad įrengti šioje zonoje pagal koncepciją numatytus objektus ir vykdyti atitinkamas veiklas, o taip pat organizuoti didesnius muziejaus renginius galima būtų ir esant šiuo metu galiojančiam Bendrajame plane numatytam šios teritorijos reglamentui. Tuo tarpu, karčiamos-pašto stoties ir kariatinės pastatų statybą būtų galima planuoti tik pakoregavus Bendrąjį planą.

Paveikslas 2-11 Neringos savivaldybės bendrajame plane numatytos teritorijos tinkamumas turistinio objekto „Kuršių buities muziejaus“ koncepcijos realizavimui

	<p>MUZIEJAUS EKSPOZICINĖS ZONOS IR STATINIAI</p>
	<p>I. Žvejo sodyba</p>
	<p>1) Gyvenamasis namas (XVIII-XIX a.)</p>
	<p>2) Tvartas (arklidė-karvidė)</p>
	<p>3) Daržinė</p>
	<p>4) Mažieji statiniai – pašiūrės, aptvarai, žuvies rūkykla, ruimas, šulinys</p>
	<p>5) Kiti objektai – daržas, gėlių darželis</p>
	<p>II. Pakrantė</p>
	<p>a) Plokščiadugnių laivų užtraukimo į krantą vieta, laivų statybos aikštelė, tinklų džiovinimo vieta, kūdra-čiuožykla</p>
	<p>b) XVII a. ugnies žymens rekonstrukcija, „Audros stulpas“, stiebas su špritinium ir gafelinium kurėno takelažu, venterių instaliacija.</p>
	<p>III. Eksperimentariumas</p>
	<p>Mažieji statiniai: akmens amžiaus (neolito) būsto rekonstrukcija, židiny su prieduobe, puodžiaus dirbtuvė (pastogė), lauko kalvė, išardomas rąstinio namo modelis</p>
	<p>IV. Karčiama-pašto stotis</p>
	<p>1) Karčema-pašto stotis</p>
<p>2) Kariatinė</p>	
<p>KITI REKREACINIAI OBJEKTAI NUMATYTI BENDRAJAME PLANE</p>	
<p>1. Prieplauka</p>	
<p>2. Kempingas</p>	
<p>3. Vaikų vasaros poilsio stovykla</p>	

Nors tai išeina už mūsų analizės tiesioginio objekto ribų, visgi norėtume pastebėti, kad ir kitiems kaimyniniams rekreaciniams objektams – kempingui ir vaikų vasaros poilsio stovyklai – numatytos teritorijos tikrovėje atrodo kitaip nei galima susidaryti įspūdį žvelgiant vien tik į Neringos bendrąjį planą – šios vietos dabar yra gerokai apaugusios mišku. Todėl svarstant poreikį koreguoti Bendrąjį planą dėl papildomų muziejaus pastatų statybos, siūlytume atsižvelgti ir į šią aplinkybę. Kadangi, kaip minėjome, muziejaus ir kitų kaimynystėje numatytų rekreacinių objektų infrastruktūra turėtų būti vystoma kompleksiskai, siekiant kuo didesnio patogumo vartotojams ir kuo mažesnio poveikio aplinkai. Pavyzdžiui, muziejaus, kempingo ir vaikų stovyklos automobilių stovėjimo aikštelė, o gal ir lankytojų aptarnavimo centras, galėtų būti bendri.

2.3. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus vadybos pasiūlymai

Atsižvelgiant į esamą muziejų tinklą Kuršių nerijoje, Lietuvos ir užsienio šalių atviro oro muziejų patirtį, bei teritoriją, kurioje pagal Neringos savivaldybės bendrąjį planą (Neringos savivaldybė 2012) numatoma kurti Kuršių buities muziejų (žr. paveikslus 2-5, 2-6, 2-7 ir 2-8), tikslinga analizuoti šias 3 turistinio objekto Kuršių buities muziejaus vadybos alternatyvas žr. lentelę 2-4):

- 1) Etnografinė žvejo sodyba – muziejus (tradicinis liaudies buities muziejus)
- 2) Gyvasis muziejus (muziejus, paremtas gyvosios istorijos metodu)
- 3) Gyvasis muziejus (didesne apimtimi) su kaimynystėje išvystyta svetingumo infrastruktūra.

Lentelė 2-4 Nagrinėjamos alternatyvos

	1) Etnografinė žvejo sodyba – muziejus (tradicinis liaudies buities muziejus)	2) Gyvasis muziejus (muziejus, paremtas gyvosios istorijos metodu) (mažesne apimtimi)	3) Gyvasis muziejus (didesne apimtimi) su kaimynystėje išvystyta svetingumo infrastruktūra
Trumpas alternatyvos esmės aprašymas	Muziejus būtų kuriamas iš esmės pagal tą pačią koncepciją, kaip ir kitos Nerijoje ir pamaryje esančios etnografinės muziejinės sodybos, tik kitoje, mažiau urbanizuotoje, vietoje.	Kuriamas gyvasis muziejus, savo veiklą grindžiantis gyvosios istorijos metodu: demonstruojami įvairūs vietovei būdingi amatų ir darbų procesai, kulinarinis paveldas, lankytojai skatinami patys visa tai išbandyti, organizuojami vaidmenų žaidimai, naudojamas interpretavimas pirmuoju ir/arba trečiuoju asmeniu, gyvai pasakojamos istorijos, laikomi vietovei būdingi naminiai gyvūnai, organizuojamos išvykos po apylinkes (pėsčiomis, dviračiais ir laivais).	Pagal šią alternatyvą muziejus vystomas didesnėje teritorijoje, kompleksiskai sprendžiant turizmo infrastruktūros vystymą muziejaus kaimynystėje. Pačiame muziejuje (ar jo prieigose) pastatomas dar vienas ekspozicijos objektas – karčema-pašto stotis su kariatine, kuris tarnautų tiek kaip muziejaus lankytojų ir svetingumo paslaugų centras (maitinimas, prekyba, informacija, tualetai ir pan.), tiek kaip ekokempingo registratūra. Papildomai muziejaus kaimynystėje be minėto ekokempingo įrengiama prielauka bei vaikų vasaros poilsio stovykla (numatyti Bendrajame plane).
objektai/ zonos	<ul style="list-style-type: none"> • Žvejo sodyba • Pakrantė 	<ul style="list-style-type: none"> • Žvejo sodyba • Pakrantė • Eksperimentariumas 	<ul style="list-style-type: none"> • Žvejo sodyba • Pakrantė • Eksperimentariumas • Karčema-pašto stotis

Papildomai minėtos alternatyvos lyginamos su šiuo metu veikiančiu Neringos istorijos muziejumi bei jo padaliniu – Žvejo etnografinė sodyba Nidoje. Išsamus alternatyvų palyginimas pateikiamas 5 priede, absoliutūs rangai pagal visus vertinimo kriterijus ir bendra išvada pateikiama lentelėje 2-5.

Lentelė 2-5 Alternatyvų palyginimas (absoliutūs rangai ir išvada)

Lyginimo aspektai	Absoliutūs rangai		
	1) Etnografinė žvejo sodyba – muziejus (tradicinis liaudies buities muziejus)	2) Gyvasis muziejus (muziejus, paremtas gyvosios istorijos metodu) (mažesne apimtimi)	3) Gyvasis muziejus (didesne apimtimi) su kaimynystėje išvystyta svetingumo infrastruktūra
Išskirtinumas analogiškų muziejų atžvilgiu (1- didžiausias išskirtinumas)	3	2	1
Muziejaus veiklos ir teikiamos paslaugos (1 - labiausiai išplėtotos veiklos ir paslaugos)	3	2	1
Tikslinės rinkos bei vartotojų segmentai (1 - geriausiai atitinka kurorto tikslinių rinkų poreikius ir didžiausia vartotojų segmentų įvairovė)	3	2	1
Galimi turistų šrantai (1 - didžiausi turistų šrantai)	3	2	1
Rinkodaros strategija (1 - paprasčiausia rinkodara ir mažiausi rinkodaros kaštai)	1	2	3
Bendradarbiavimas su vietos verslininkais, analogiškais muziejais ir kitais potencialiais partneriais (1 - didžiausios bendradarbiavimo galimybės)	3	2	1
Projekto įgyvendinimo planas etapais (1 - paprasčiausias projekto įgyvendinimo planas, mažiausia projekto įgyvendinimo trukmė)	1	2	3
Statybos kaina (1 - mažiausia statybos kaina)	1	2	3
Išlaidavimo kaštai (1 - mažiausi išlaidavimo kaštai)	1	2	3
Pajamos (1 - didžiausios muziejaus uždirbamos pajamos ir mažiausias biudžetinis finansavimas)	3	2	1

Nauda (1 - didžiausia nauda laisvalaikio galimybių didinimui ir sezoniškumo mažinimui)	3	2	1
Nauda (1 - daugiausiai sukurta tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų)	3	2	1
Nauda (1 - didžiausia nauda Pervalkos įvaždžio ir gyvenimo sąlygų gerinimui, gyventojų tapatybės stiprinimui, vietos dvasios išsaugojimui, gyventojų ir lankytojų supratimo didinimui ir atsakingo elgesio skatinimui)	3	2	1
Nauda (1 - didžiausia nauda aplinkai draugiško transporto skatinimui)	3	2	1
Išvada	Tai mažiausiai įrengimo ir išlaikymo kaštų reikalaujanti ir paprasčiausiai bei greičiausiai įgyvendinama alternatyva, nereikalaujanti sudėtingesnės rinkodaros strategijos. Kita vertus ši alternatyva neleistų sukurti išskirtinio lankytojams patrauklaus objekto. Todėl lankytojų skaičius būtų nedidelis, o biudžetinis finansavimas sudarytų apie 90 proc. visų muziejaus išlaikymui reikalingų lėšų. Galiausiai, teigiamas poveikis laisvalaikio pasiūlos didinimui, sezoniškumo mažinimui, tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų kūrimui, gyvenimo sąlygų gerinimui, gyventojų tapatybės stiprinimui, vietos dvasios puoselėjimui, gyventojų ir lankytojų supratimui ir atsakingam elgesiui bei aplinkai draugiškų transporto priemonių skatinimui būtų minimalus. Be to, galimas neigiamas poveikis kitų Neringos muziejų lankomumui dėl padidėjusios tiesioginės konkurencijos.	Šiek tiek brangesnė (įrengimo ir išlaikymo kaštų prasme) ir vos keliais mėnesiais daugiau reikalaujanti realizavimui alternatyva, leidžianti sukurti kokybiškai naują lankytojams patrauklų objektą, pasižymintį gyvu paveldo interpretavimu, veiklų ir paslaugų įvairove bei plačiomis galimybėmis bendradarbiauti su kitomis suinteresuotomis grupėmis. Muziejus pritrauktų dvigubai daugiau lankytojų nei 1 alternatyvos atveju (nors ir dvigubai mažiau negu 3 alternatyvos atveju), kas leistų diversifikuoti muziejaus įplaukų šaltinius ir sumažinti priklausomybę nuo biudžetinio finansavimo. Alternatyvos nauda visais vertinimo kriterijais didesnė už 1 alternatyvos, bet mažesnė už 3 alternatyvos.	Daugeliu aspektų pati pranašiausia iš visų alternatyvų. Pritraukiamas didžiausias skaičius lankytojų, sukuriama daugiausiai tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų, pasireiškia didžiausias teigiamas poveikis visais Neringos darnaus vystymosi aspektais. Tai vienintelė alternatyva, galinti ne tik sudominti Neringoje jau esančius turistus, bet ir pritraukti papildomą srautą lankytojų, atvykstančių į Neringą visų pirma dėl muziejaus. Be to, tai vienintelė alternatyva, sudaranti galimybes pačiam muziejui "uždirbti" daugiau kaip 50 proc. jo išlaikymui reikalingų lėšų. Kita vertus tai didžiausių finansinių įdėjimų reikalaujanti ir sudėtingiausiai realizuojama alternatyva. Dėl poreikio atlikti Neringos teritorijos bendrojo plano sprendinių korektūrą, galutinis alternatyvos realizavimas įmanomas ne anksčiau 2020 m. Todėl šią alternatyvą galima vertinti kaip 2 alternatyvos tęstinumą.

2.4. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus valdymo pasiūlymai

Savivaldybių muziejai

Šiuolaikiniai muziejai pasižymi didele įvairove. Jie skiriasi dydžiu, nuosavybe, tematika, veiklos pobūdžiu, vykdomomis funkcijomis, auditorija, kuriai jie skirti, ir daugybe kitų savybių (žr. 6 priedą). Pagal nuosavybę (savininką) muziejai gali būti valstybiniai (nacionaliniai, regiono, krašto, rajono, karalių ir kunigaikščių), municipaliniai, viešųjų įstaigų ir organizacijų (bendruomenių, diecezijų, universiteto, profsąjungų, fondų), kariuomenės, privatinės teisės normas atitinkantys muziejai (visuomeninių organizacijų, komercinių įmonių, kolektyvų, sąjungų, partijų, susivienijimų), privatūs muziejai siaurąja prasme. Pagal teritoriją, kuriai tarnauja, (teritorinę priklausomybę), muziejai yra nacionaliniai, regioniniai, krašto, vietiniai, kaimynystės (Ambrose&Paine, 2000). Savivaldybių (municipaliniai) muziejai įvairiose pasaulio šalyse skiriasi priklausomai nuo valstybės valdymo ir savivaldos sistemos raidos, savivaldybių vykdomų funkcijų ir kitų ypatybių. Svarbiausia formali savivaldybės muziejų ypatybė yra ta, kad juos steigia ir, dažniausiai, pilnai ar dalinai išlaiko savivaldos institucijos. Kai kurios savivaldybės apima didesnę teritoriją nei vienas miestas, o jų įsteigti muziejai yra skirti reprezentuoti visą rajoną bei tarnauti visiems regiono gyventojams. Be to pasitaiko, kad kelios savivaldybės steigia bendrą muziejų. Tokie savivaldybių muziejai dar yra vadinami regioniniais muziejais. Kita vertus, kai kurie savivaldybių muziejai yra įsteigti atokesnėse savivaldybių administruojamos teritorijos vietovėse ir yra skirti visų pirma tik tos vietovės bendruomenei. Tokie savivaldybių muziejai dar vadinami vietiniais muziejais.

Tiesioginio valdymo muziejus ar valdymas „per ištiestą ranką“

Teisinis muziejaus statusas ir valdymo modelis lemia daugelį kitų muziejaus savybių, o ypatingai – muziejų veiklos galimybes bei ilgalaikius muziejaus planus (Ambrose&Paine, 2000). Valstybiniai ir savivaldybių muziejai gali būti tiesioginio pavaldumo arba valdomi „per ištiestą ranką“. Pirmuoju atveju muziejus faktiškai yra steigėjo padalinys (biudžetinė įstaiga). Jo vadovas yra skiriamas steigėjo, kuriam jis yra tiesiogiai pavaldus ir atskaitingas. Tokių muziejų finansavimą iš savo biudžeto užtikrina steigėjai. Muziejuose dažnai suformuojamos tarybos, tačiau tiesioginio pavaldumo muziejuose jos vykdo tik konsultacinę funkciją. Tokio muziejų valdymo modelio privalumas – užtikrintas biudžetinis finansavimas ir instituciniai ryšiai su kitomis biudžetinėmis organizacijomis, pvz. bendrojo lavinimo mokyklomis. Trūkumai – neskatinimas didinti teikiamų paslaugų kokybę, nesavarankiškumas, iniciatyvumo stoka, nelankstumas, ilgas sprendimų priėmimo kelias (Būčys, 2004). Be to, valstybės ar savivaldybių tiesiogiai valdomi muziejai susiduria su tam tikrais apribojimais steigiant muziejų parduotuvę ar organizuojant kitą komercinę veiklą (Ambrose&Paine, 2000).

Valdymas „per ištiestą ranką“ reiškia, kad muziejui suteikiama tam tikro laipsnio autonomija, perduodant jo valdymo funkciją muziejaus valdybai, kuri suformuojama iš steigėjo, bendruomenės ir muziejaus administracijos atstovų. Muziejaus valdyba nustato muziejaus politiką ir ilgalaikius tikslus, kontroliuoja muziejaus administracijos darbą. Tokiu būdu valdomi muziejai finansuojami ne vien iš steigėjo biudžeto, bet ir iš įvairių kitų šaltinių. Tokie muziejai nėra užtikrinti savo finansine ateitimi, tačiau šis trūkumas verčia juos veikti efektyviau ir labiau stengtis, kad jų teikiamos paslaugos atitiktų vartotojų poreikius (Būčys, 2004). Taip pat „per ištiestą ranką“ valdomi muziejai pasižymi silpnais instituciniais ryšiais su kitomis savivaldybės biudžetinėmis organizacijomis, dėl ko bendradarbiavimas pavyzdžiui su bendrojo lavinimo mokyklomis gali būti ne toks aktyvus.

Dauguma Lietuvos savivaldybių muziejų yra biudžetinės įstaigos, taigi – valdomi tiesiogiai. Tuo tarpu valdymo „per ištiestą ranką“ požymių galima įžvelgti vos keliuose muziejuose, veikiančiuose kaip viešosios įstaigos, pvz. Energetikos ir technikos muziejus Vilniuje ar Antano Mončio namai-muziejus Palangoje. Abiem atvejais poreikis valdyti muziejų „per ištiestą ranką“, matyt, yra susijęs su tuo, kad muziejus turi ne vieną, bet daugiau savininkų. VŠĮ „Lietuvos energetikos muziejus“ steigėjais yra Vilniaus miesto savivaldybė, Nacionalinė Lietuvos elektros asociacija, Lietuvos elektros energetikos asociacija, Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija ir AB „Vilniaus šilumos tinklai“. Viešosios įstaigos „Antano Mončio namai-muziejus“ steigėjai – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Palangos miesto savivaldybė ir A.Mončio fondas (nuo 2010 m. liepos 13 d. Palangos miesto savivaldybė perėmė iš Kultūros ministerijos dalininko teises, pareigas ir kapitalą ir šiuo metu dalininkai yra du). Įdomus bandymas suderinti abu minėtus valdymo modelius yra Neringos savivaldybės sprendimas šalia biudžetinės įstaigos Rašytojo Thomo Manno memorialinio muziejaus įsteigti kartu su Kultūros ministerija ir Klaipėdos universitetu viešąją įstaigą „Tomo Mano kultūros centrą“ ir jo globą pavesti tarptautiniam kuratoriumui⁶⁰.

Kuriamam Kuršių buities muziejui taip pat rekomenduotume pasinaudoti Rašytojo Thomo Manno memorialinio muziejaus patirtimi, t.y. kurti tam tikrą biudžetinės įstaigos ir viešosios įstaigos tandemą. Juo labiau, kad, kaip minėta ankstesniame skyriuje, panašiai valdoma nemažai Europos archeologinių atviro oro muziejų. Pavyzdžiui, Prancūzijoje naudojama taip vadinama „mišri valdymo forma“ (prancūzų k. - Soci t  d’Economie Mixte), kai pati vieta priklauso viešajam subjektui, o įrangą valdo ir muziejaus veiklai naudoja asociacija ar privati draugija, kontroliuojama to pačio viešojo subjekto (Paardekooper, 2013).

⁶⁰ 2009 m. gruodžio mėn. 24 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija perdavė visas turtines ir neturines teises bei pareigas, susijusias su VŠĮ „Thomo Manno kultūros centru“, Neringos savivaldybei.

Centralizuotas vs decentralizuotas valdymas

Organizacijose taikomos hierarchinė ir/arba decentralizuota valdymo struktūros. Hierarchinės sistemos reaguoja greitai, bet vangiai mokosi, todėl yra nepaslankios, tuo tarpu decentralizuotos – greitai mokosi ir yra lanksčios, bet lėtai veikia (Waidacher, 2007). Todėl išmintinga būtų derinti abi sistemas, kad kuo geriau reikštųsi jų privalumai. Tinkamam balansui tarp centralizuoto ir decentralizuoto valdymo nustatyti patariama vadovautis principu – „centralizuoti kiek būtina, decentralizuoti kiek įmanoma“ (Sonnenberg, 1998): bendrąją veiklą galima valdyti centralizuotai, o tai, kas specifiška kiekvienam muziejui tegu veikia kiek įmanoma savarankiškiau (Waidacher, 2007).

Vakarų Europos šalyse pastaraisiais dešimtmečiais tiek muziejų valdyme, tiek visame viešajame kultūros sektoriuje, jaučiama decentralizacijos tendencija, pasireiškianti tuo, kad stengiamasi mažinti centrinės ir vietos valdžios vaidmenį ir didinti pačių organizacijų atsakomybę bei sprendimų priėmimo galias. Tuo pačiu vyksta ir tam tikra muziejų veiklos centralizacija. Savivaldybių muziejai dėl jų mažumo neretai yra apjungiami tarpusavyje ar netgi su kitomis kultūros bei laisvalaikio institucijomis ir tuomet valdomi „per ištiestą ranką“. Pavyzdžiui, nuo 2007 m. balandžio 1 d. visos Glazgo miesto tarybai priklausančios kultūros ir laisvalaikio tarnybos perduotos valdyti naujai įkurtai labdarinei organizacijai, kuri anglų kalboje vadinama *Trust [tarti – trast]*. Naujasis „trastas“ (vadinamas – „*Culture and Sport Glasgow*“) nuo šiol yra atsakingas už 13 miesto muziejų ir galerijų, o taip pat – miesto bibliotekas, bendruomenės sales ir golfo aikštynus. Miesto muziejai, bibliotekos ir laisvalaikio centrai įgijo didesnę autonomiją steigėjo atžvilgiu. Tačiau iš kitos pusės, jų visų valdymu dabar rūpinasi bendra įmonė, kas leidžia jai optimaliai paskirstyti materialinius, žmogiškuosius ir finansinius išteklius. Tiesa, tokie radikalūs pasikeitimai ir ypatingai pinigų taupymo argumentas nebuvo visiems labai priimtini: didelė dalis darbuotojų nesijautė saugūs dėl savo ateities ir tai išsakė surengdami demonstraciją (Heywood, 2007).

Kitas tokios muziejų centralizacijos pavyzdys – reorganizacija, kurią 1994 m. pravedė Niurnbergo miestas (Sonnenberger, 1998). Iki tol kaip atskiros įstaigos veikę keli savivaldybei priklausantys muziejai buvo apjungti. Išsprendė tokios problemos, kai vienas savivaldybės muziejus neturėdamas reikalingų priemonių ir žmonių fotografijų rėminimui bei kabinimui, samdydavo privačią įmonę, kai tuo tarpu kito taip pat savivaldybei priklausančio muziejaus rūsyje sudėti nenaudojami rėmai, o pats muziejus turi puikų rėminimo ir kabinimo specialistą. Panašios problemos iki tol buvo susijusios ir su transportu ar vertybių restauravimu. Reorganizuojant muziejus, buvo sukurtas fondas, kuriam buvo perduoti tokie ištekliai, kurie gali būti naudojami bendrai. Visiems muziejams nuo šiol vadovauja bendras direktorius, kuriam yra pavaldūs atskiri muziejų kuratoriai. Naujasis direktorius ir toliau yra glaudžiai susijęs su visų muziejų reikalais, kita vertus jis nebėra įprastas kuratorius, atsakingas už kasdienius muziejų rūpesčius. Toks statusas leidžia jam kelti dažnai nepatogius klausimus apie muziejų kasdieniniame

darbe taikomų metodų prasmę bei tai, kas dažnai atrodo savaime suprantama. Tokia reforma buvo siekiama pagreitinti sprendimų priėmimo procesus ir sinergijos efekto dėka taupyti išteklius. Gera proga tokiai reformai pasitaikė tuomet, kai beveik vienu metu į pensiją išėjo trijų muziejų kuratoriai. Centralizuoto valdymo įdiegimas atlaisvino pajėgumus daugelyje lygių. Centrinė muziejų vadovybė dabar rūpinasi muziejų atstovavimu savivaldybės institucijose ir įstaigose, ryšiais su visuomene, rėmėjų paieška, t.y. tuo, kuo paprastai muziejininkai nemėgsta užsiimti. Tuo tarpu muziejininkams tai leidžia daugiau dėmesio skirti jų įprastinėms funkcijoms – fondų tvarkymui, ekspozicijų ir renginių organizavimu, leidybai. Centralizuotas muziejų finansų valdymas sumažino biurokratinio vilkinimo tikimybę. Be to, centralizacija padėjo sumažinti vidinę konkurenciją tarp muziejų: nuo šiol lėšos skiriamos ne tiems muziejams, kurie turi didžiausią įtaką politikams, bet tiems, kuriems skubiausiai reikia. Reforma turėjo įtakos ir darbuotojams: restauratoriai ir techniniai darbuotojai taip pat buvo priskirti bendram fondui, kas leidžia jiems dirbti visuose muziejuose. Išsprendė ir kai kurios darbuotojų nesuderinamumo problemos: darbuotojui tiesiog buvo pasiūlyta pereiti iš vieno savivaldybės muziejaus į kitą. Atsirado ir geresnės sąlygos darbuotojų perkvalifikavimui į kitą, labiau muziejui reikalingą, pareigybę. Po apjungimo, Niurnbergo savivaldybės muziejų valdymas tapo daug efektyvesnis. Tai paskatino muziejų modernizavimą. Tuo pačiu, muziejai iki tol buvę atskiri ir maži, po reorganizacijos įgijo didesnį svorį bendraujant su savivaldybės finansine valdžia. Reformuoti muziejai tapo patrauklesni ir fondams bei privatiems rėmėjams.

Vienas iš geriausių centralizuoto muziejų valdymo pavyzdžių Lietuvoje yra A.Barnausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus Anykščiuose, administruojantis ne tik rašytojų memorialinę sodybą, bet ir Siauruko muziejų Anykščių geležinkelio stotyje, Medinų apžvalgos bokštą prie Šeimyniškių piliakalnio, Jono Biliūno sodybą-muziejų ir Arklio muziejų Noriūnų kaime, Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių memorialinę sodybą-muziejų Giežionėlių kaime bei Bronės Buivydaitės memorialinį namą-muziejų Anykščiuose.

Taigi, siūlytume sprendžiant naujojo muziejaus valdymo klausimą, įvertinti galimybę reorganizuoti visą Neringos savivaldybės muziejų, o gal ir kitų kultūros bei turizmo informacijos įstaigų tinklą⁶¹, suformuojant bendrų tikslų siekiančią tarnybą su atskirais tam tikrą savarankiškumą turinčiais padaliniais, atitinkančiais dabartinės atskiras įstaigas. Tai paskatintų komandinį darbą ir sinergiją tarp atskirų savivaldybės muziejų bei kitų kultūros ir turizmo informacijos funkcijas vykdančių savivaldybės padalinių.

⁶¹ Šiuo metu Neringos savivaldybėje yra 6 kultūros įstaigos: Rašytojo Thomo Manno memorialinis muziejus, Neringos istorijos muziejus, Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, Nidos kultūros ir turizmo informacijos centras „Agila“, Liudviko Rėzos kultūros centras ir VšĮ „Thomo Manno kultūros centras“.

Valdyba ir/arba kuratoriumas

Svarbus muziejų valdymo „per ištiestą ranką“ aspektas – valdymo struktūra ir santykiai tarp atskirų organizacijos valdymo lygmenų. Kad ir koks modelis pasirenkamas, svarbu sumaniai paskirstyti užduotis ir atsakomybę. Muziejaus savininkas muziejaus priežiūros funkciją gali perduoti kitai įstaigai, priežiūros tarybai, kuratoriumui arba komitetui, o vadovavimą patikėti kolegialiam organui arba vienam asmeniui (direktoriui, vadovui ar vyriausiajam restauratoriui (konservatoriui) (Waidacher, 2007). Ambrose ir Paine (2000) nuomone, geriausia sistema yra tokia, kai atskiriami du valdymo lygmenys: 1) vadovaujančioji organizacija, kuri formuluoja muziejaus politiką, ir 2) muziejaus vadybininkas / vykdytysis direktorius, bei jo personalas, kurie pataria vadovaujančiai organizacijai ir praktiškai įgyvendina jos politiką. Pati vadovaujančioji organizacija, dažniausiai vadinama valdyba, taip pat atsiskaito muziejaus steigėjui. Kaip padaryti taip, kad muziejaus valdybos ir administracijos bendradarbiavimas būtų efektyvus, yra atskira tema, dažniausiai nagrinėjama platesniame organizacijų ir lyderystės teorijų kontekste.

Vykdomojo komiteto (valdybos ar kuratoriumo) svarba pabrėžiama ir Paardekooper (2013) atliktoje įvairių šalių archeologinių atviro oro muziejų valdymo ir vadybos patirties apžvalgoje: tokia grupė reguliariai pataria muziejaus vadovui įvairiais klausimais, taip pasiekiant, kad įvairių profesijų žinios būtų panaudotos muziejaus valdyme.

Rašytojo Thomo Manno memorialinio muziejaus ir VšĮ „Thomo Manno kultūros centro“ patirtis taip pat patvirtina kuratoriumo sudarymo vertę. Todėl siūlytume atitinkamą priežiūros grupę sudaryti ir Kuršių buities muziejui. Į tokį kuratoriumą galėtų būti deleguojami Neringos savivaldybės tarybos, Kuršių nerijos nacionalinio parko, Lietuvos jūrų muziejaus ir Klaipėdos universiteto atstovai.

Partneriai

Kaip pabrėžia Paardekooper (2013) muziejai paprastai nežino visko, ką jiems reikia žinoti. Todėl reikia eiti į partnerystę su kitais – muziejais, lankomomis istorinėmis vietomis, viešbučiais, restoranais ir t.t. Per tokius ryšius muziejus tampa reikalingas visuomenei ir atvirkščiai. Be to, dauguma muziejų nėra pajėgūs įdarbinti reikalingą skaičių darbuotojų. Todėl muziejams yra labai svarbūs savanoriai.

Siūlytume Kuršių buities muziejaus partnerių branduolį formuoti iš šių organizacijų:

- Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija (bendradarbiavimas kultūros ir gamtos paveldo interpretavimo ir lankytojų ugdymo srityse)
- Lietuvos jūrų muziejus (bendradarbiavimas jūrinio paveldo, ypač – tradicinės laivybos ir žvejybos, išsaugojimo ir interpretavimo srityse, konsultacijos įvairiais muziejaus valdymo klausimais)

- Klaipėdos universitetas (bendradarbiavimas tyrimų ir studentų rengimo srityje – lankytojų apklausos, studentų praktikos muziejuje)
- Vilniaus dailės akademija, VDA Telšių fakultetas, Nidos meno kolonija (bendradarbiavimas tradicinių amatų ir kūrybinių industrijų srityse – tradicinių amatų mokymąsi(-s) ir demonstravimas, unikalūs suvenyrai (pvz. šiuolaikinio dizaino ir vietinio tradicinio paveldo pagrindu)
- Juodkrantės Liudviko Rėzos jūrų kadetų mokykla (bendri socialiniai projektai, savanorystė)
- Vietiniai muziejai, kultūros ir turizmo organizacijos bei folkloro grupės (bendros paveldo, ypač nematerialaus, programos)
- Bendruomenė „Pervalkos kaimynija“ (bendradarbiavimas vietos gyventojų įtraukimo ir verslumo skatinimo srityse – bendruomenės renginiai, prekyba vietiniais produktais, įdarbinimas, savanorystė)
- Paveldo entuziastų organizacijos (pvz. Tradicinių ir istorinių laivų asociacija, eksperimentinės archeologijos klubai) (bendradarbiavimas eksperimentinės archeologijos ir gyvųjų amatų demonstravimo srityse, dalyvavimas muziejaus renginiuose)
- Vietinės turizmo asociacijos (bendradarbiavimas formuojant ir reklamuojant pasiūlymus turistams).

Bendradarbiavimas su aukščiau minėtomis organizacijomis galėtų būti tiek neformalus, tiek ir formalus, pakviečiant kai kurias iš jų tapti naujai kuriamos viešosios įstaigos steigėjomis ir dalininkėmis.

2.5. Alternatyvų finansinis ir ekonominis vertinimas

Remiantis technine užduotimi, alternatyvų finansinis ir ekonominis vertinimas atliktas vadovaujantis Europos Komisijos parengtu dokumentu Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document No. 4) (2006). Atliekant analizę, papildomai remtasi EK 2008 metų gairėmis investicinių projektų rengėjams⁶² ir lietuvišku investicinių projektų rengimo vadovu⁶³.

Taip pat pažymėtina, kad šios galimybių analizės rengimo metu UAB „BGI Consulting“ pagal sutartį su LR finansų ministerija konsultavo Ministeriją ir Centrinę projektų valdymo agentūrą dėl konversijos faktorių ir ekonominės naudos įverčių reikšmių nustatymo. Todėl žemiau pateikiamoje alternatyvų finansinėje ir ekonominėje analizėje panaudoti ir minėti turizmo sektoriui nustatyti konversijos faktoriai bei įverčiai.

2.5.1. Finansinė analizė

Metodika ir analizės prielaidos

Pagrindinis finansinės analizės tikslas – įvertinti projekto finansinės veiklos rodiklius. Tai paprastai atliekama laikantis infrastruktūros savininko požiūrio⁶⁴.

Finansinei analizei atlikti naudojamas metodas – diskontuotų pinigų srautų analizė. Muziejaus pajamų ir steigimo bei išlaikymo išlaidų srautai prognozuojami ir analizuojami 15 metų laikotarpiui nuo muziejaus atidarymo lankytojams dienos. Vadovaujantis EK dokumentu Nr.4 naudojama 5 proc. reali diskonto norma. Diskonto norma leidžia nustatyti, kokią vertę šiandien turi ateityje gautos pajamos ar patirtos sąnaudos. Kuo vėliau ateityje bus gautos pajamos ar patirtos sąnaudos, tuo mažesnė jų vertė yra šiandien, nes su kiekvienais metais ši vertė mažėja 5 proc.

Tai, kad EK dokumentas Nr. 4 rekomenduoja naudoti realią diskonto normą, reiškia, kad analizė turi būti atliekama realiomis kainomis (ne nominaliomis). Daroma prielaida, kad išlaidas ir pajamas infliacija paveikia vienoda apimtimi. Remiantis istoriniais duomenimis apie infliaciją, išimtis taikoma darbo užmokesčio išlaidoms, nes darbo užmokesčio lygis šalyje auga sparčiau nei infliacija. Remiantis LR finansų ministerijos

⁶² Guide to cost-benefit analysis of investment projects, EK DG Regio, 2008.

⁶³ Investicijų projektų, kuriems siekiama gauti finansavimą iš Europos Sąjungos struktūrinės paramos ir valstybės biudžeto lėšų, rengimo metodika, Centrinė projektų valdymo agentūra, 2013.

⁶⁴ Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document No.4).

prognozėmis⁶⁵, darbo užmokestis turėtų augti vidutiniškai apie 3 proc. sparčiau lyginant su infliacijos augimo tempais.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad analizėje naudojamos realios kainos, todėl norint gauti nominalias kainas (biudžeto išlaidas), finansinės analizės sumos turėtų būti perskaičiuojamos atsižvelgiant į infliaciją. Skaičiavimai atlikti pagal 2012-2013 metų kainų lygį.

Skaičiuojami šie finansinės veiklos rodikliai:

- Finansinė grynoji dabartinė vertė (investicijų) (FNPV/C) – parodo investicijų dabartinę vertę projekto savininko požiūriu, taikant būsimų pajamų ir būsimų išlaidų diskontavimą.
- Investicijų grąžos norma (FRR/C) – parodo grynųjų pajamų pajėgumą kompensuoti išlaidas, neatsižvelgiant į tai, koku būdu jos yra finansuojamos.

Kad projektui būtų galima suteikti ES paramą, FNPV/C turėtų būti neigiamas, o FRR/C turėtų būti mažesnis už analizėje naudojamą diskonto normą⁶⁶.

Apskaičiuojant finansinius rodiklius įvertinama kiekviena alternatyva ir jos palyginamos tarpusavyje.

„Nulinės“ alternatyvos atveju investicijų atlikti nereikia. Toks sprendimas nesukuria finansinės naudos ar sąnaudų muziejaus steigėjams, todėl finansiniai rodikliai yra lygūs 0.

Skaičiavimai atlikti MS Excel elektroninių skaičiuoklių pagalba, todėl nepaisant to, kad investicijų projekto lentelėse kai kurie skaičiai pateikiami suapvalinti vieno lito tikslumu, patys skaičiavimai atlikti be apvalinimų.

⁶⁵ http://www.finmin.lt/web/finmin/aktualus_duomenys/makroekonomika

⁶⁶ Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document *NoA*)

Lentelė 2-6 Investicijų ir išlaidų bei pajamų straipsniai ir prielaidos 1 alternatyvai

Investicijų ir išlaidų straipsniai	Prielaida
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	<p>Muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kaina: 3.636.526 Lt, iš jų: muziejaus pastatai (gyvenamas namas, daržinė, arklidė-karvidė, mažieji statiniai) – 3.809.800 Lt, lauko inžineriniai tinklai – 570.975 Lt, takai ir želdiniai – 206.463 Lt, automobilių stovėjimo aikštelė – 340.688 Lt.</p> <p>Šios investicijos laike išdėstytos taip: 20 proc. pirmaisiais metais, 40 proc. antraisiais metais, 40 proc. trečiaisiais metais.</p> <p>Aštuntaisiais muziejaus veiklos metais numatytos kapitalinio remonto išlaidos, kurios sudaro 15 proc. muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kainos.</p>
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	<p>Ekspozicijos sukūrimui numatyta 200.000 Lt. Palyginimui vidutinė savivaldybių muziejų ekspozicijų vertė (įvertinta tikrąja verte) 2012 m. sudarė 90.100 Lt. Tačiau atskirų muziejų ekspozicijų vertės labai skiriasi, pavyzdžiui Molėtų krašto muziejaus – 227.061 Lt, Alytaus kraštotyros muziejaus – 218.900 Lt. Muziejaus ekspozicijai numatoma 200.000 Lt.</p> <p>Kasmetiniam ekspozicijos papildymui ir atnaujinimui numatoma 28.400 Lt. Tokia suma atitinka šalies savivaldybių muziejų ekspozicijų įsigijimui skiriamų lėšų vidurkj.</p>
Darbo užmokestis	<p>Numatant darbo užmokesčio išlaidas remtasi Neringos istorijos muziejaus (toliau – NIM) faktiniais duomenimis. 2012 m. NIM išlaikymo išlaidos sudarė apie 250.000 Lt, iš kurių 69 proc. skirta darbo užmokesčiui. Tokiu būdu apskaičiuotos metinės darbo užmokesčio sąnaudos sudaro 172.500 Lt (2012 m. kainų lygis). Konkrečių metų darbo užmokesčio fondas apskaičiuotas naudojant 2012 m. darbo užmokesčio fondo lygį, atsižvelgiant į tai, kad darbo užmokestis šalyje auga vidutiniškai 3 proc. sparčiau nei infliacija.</p> <p>Iki muziejaus atidarymo lankytojams dienos vyks muziejaus statybos, įrengimo ir ekspozicijos suformavimo darbai. Šiuo laikotarpiu taip pat bus reikalingi žmogiškieji resursai. Numatomos 60.000 Lt dydžio metinis darbo užmokesčio fondas. Tokia suma leidžia pilnu etatu pasamdyti du darbuotojus.</p>
Kiti išlaikymo kaštai	<p>Kiti išlaikymo kaštai apskaičiuoti pagal NIM faktinius duomenis už 2012 m. Numatyti išlaikymo kaštai (be darbo užmokesčio) sudaro 77.500 Lt per metus. Į šią sumą įskaičiuojami ir rinkodaros kaštai.</p>
Pajamos už parduotas paslaugas	<p>Pajamų dydis ir struktūra neženkliai skirtusi nuo NIM. NIM pajamos už parduotas paslaugas 2012 m. sudarė 21.000 Lt.</p>
Muziejaus ir ekspozicijos turto likutinė vertė	<p>Likutinė vertė apskaičiuota atsižvelgiant į atliktas statybos ir įrengimo investicijas, kapitalinio remonto išlaidas, ekspozicijos suformavimo ir kasmetinio papildymo investicijas. Likutinė vertė 15 metais po muziejaus atidarymo dienos apskaičiuota kaip 50 proc. visų šių investicijų vertės.</p>

Lentelė 2-7 Investicijų ir išlaidų straipsniai ir prielaidos 2 alternatyvai

Investicijų ir išlaidų straipsniai	Prielaida
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	Muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kaina: 4.678.733 Lt. Papildomi kaštai susiję su papildomų mažųjų statinių statyba, papildomų takų įrengimu ir apželdinimu ir didesnės automobilių stovėjimo aikštelės įrengimu. Šios investicijos laike išdėstytos kaip pirmoje alternatyvoje, o papildomi kaštai numatyti ketvirtaisiais investicijų metais. Aštuntaisiais muziejaus veiklos metais numatytos kapitalinio remonto išlaidos, kurios sudaro 15 proc. muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kainos.
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	Ekspozicijos sukūrimui numatyta tokia pati suma kaip ir pirmosios alternatyvos atveju – 200.000 Lt. Kasmetiniam ekspozicijos papildymui ir atnaujinimui numatoma 28.400 Lt. Tokia suma atitinka pirmąją alternatyvą ir šalies savivaldybių muziejų eksponatų įsigijimui skiriamų lėšų vidurkį.
Darbo užmokestis	Muziejuje numatomoms veikloms vykdyti ir paslaugoms teikti reikės papildomų darbuotojų (bent turistinio sezono metu) ir priemonių, todėl tikėtina, kad pagal šią alternatyvą muziejaus išlaikymo kaštai būtų apie 50 proc. didesni nei pirmosios alternatyvos atveju, t.y. apie 375 tūkst. (plg. Rašytojo Thomo Manno memorialinio muziejaus išlaidos 2012 m. buvo apie 309 tūkst.), iš kurių 72 proc. skiriami darbo užmokesčiui. 2012 m. darbo užmokesčio kainų lygiu, darbo užmokesčio fondas sudaro 270.000 Lt. Konkrečių metų darbo užmokesčio fondas apskaičiuotas naudojant 2012 m. darbo užmokesčio fondo lygį, atsižvelgiant į tai, kad darbo užmokestis šalyje auga vidutiniškai 3 proc. sparčiau nei infliacija. Iki muziejaus atidarymo lankytojams dienos vyks muziejaus statybos, įrengimo ir ekspozicijos suformavimo darbai. Šiuo laikotarpiu taip pat bus reikalingi žmogiškieji resursai. Numatomos 60.000 litų dydžio metinis darbo užmokesčio fondas. Tokia suma leidžia pilnu etatu pasamdyti du darbuotojus.
Kiti išlaikymo kaštai	Kiti išlaikymo kaštai apskaičiuoti kaip dalis nuo bendrų išlaikymo kaštų (50 proc. didesni negu NIM biudžetas). Tokiu būdu kiti veikiančio muziejaus išlaikymo kaštai per metus sudaro (375.000 x 28 proc.) 105.000 Lt. Į šią sumą įskaičiuojami ir rinkodaros kaštai.
Pajamos už parduotas paslaugas	Dėl didesnio lankytojų skaičiaus, brangesnės bilieto kainos (kuri atitiktų geresnę lankytojo patirtį) muziejaus pajamos siektų apie 240 tūkst. Lt. Vidutiniškai per metus prognozuojama 30.000 lankytojų, vidutinė bilieto kaina 8 Lt. Siekiant sudaryti atsargią prognozę galimos kitos papildomos pajamos už paslaugas neįskaičiuotos.
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė	Likutinė vertė paskaičiuota atsižvelgiant į atliktas statybos ir įrengimo investicijas, kapitalinio remonto išlaidas, ekspozicijos suformavimo ir kasmetinio papildymo investicijas. Likutinė vertė 15 metais po muziejaus atidarymo dienos apskaičiuota kaip 50 proc. visų šių investicijų vertės.

Lentelė 2-8 Investicijų ir išlaidų straipsniai ir prielaidos 3 alternatyvai

Investicijų ir išlaidų straipsniai	Prielaida
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	Muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kaina: 7.554.097 Lt. Papildomi kaštai (palyginus su 2 alternatyva) yra susiję su tuo, kad toliau nuo kitų muziejaus pastatų būtų statomas dar vienas pastatas – karčema, su tuo susiję lauko inžineriniai tinklai, teritorija ir didesnė automobilių stovėjimo aikštelė. Šios investicijos laike išdėstytos kaip antroje alternatyvoje, o papildomi kaštai numatyti penktaisiais investicijų metais. Aštuntaisiais muziejaus veiklos metais numatytos kapitalinio remonto išlaidos, kurios sudaro 15 proc. muziejaus pastatų statybos ir įrengimo kainos.
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	Ekspozicijos sukūrimui numatyta 240.000 Lt. Kasmetiniam ekspozicijos papildymui ir atnaujinimui numatoma 28.400 Lt. Tokia suma atitinka šalies savivaldybių muziejų eksponatų įsigijimui skiriamų lėšų vidurkį.
Darbo užmokestis	<p>Maksimaliai išplėtojus ekspoziciją ir paslaugas, išaugtų darbuotojų darbo užmokesčio ir infrastruktūros išlaikymo kaštai. Kita vertus, įrengus ekokempingą, jame būtų galima apgyvendinti muziejaus savanorius, kas padėtų reikšmingai sumažinti darbo užmokesčio kaštus. Vis dėl to, pagal šią alternatyvą numatomi muziejaus išlaikymo kaštai būtų 100 proc. didesni nei pagal pirmąją alternatyvą ir 33 proc. didesni nei pagal antrąją alternatyvą, t.y. siektų apie 500.000 Lt (plg. 2012 m. Kretingos muziejaus išlaidos, neskaitant statybos ir renovacijos darbų, buvo 1.150.915 Lt, Grūto parko - 723.653 Lt).</p> <p>74 proc. išlaikymo sąnaudų išskiriami darbo užmokesčiui. 2012 darbo užmokesčio kainų lygiu, darbo užmokesčio fondas sudaro 370.000 Lt. Konkrečių metų darbo užmokesčio fondas apskaičiuotas naudojant 2012 m. darbo užmokesčio fondo lygį, atsižvelgiant į tai, kad darbo užmokestis šalyje auga vidutiniškai 3 proc. sparčiau nei infliacija.</p> <p>Iki muziejaus atidarymo lankytojams dienos vyks muziejaus statybos, įrengimo ir ekspozicijos suformavimo darbai. Šiuo laikotarpiu taip pat bus reikalingi žmogiškieji resursai. Numatomos 72.000 Lt dydžio metinis darbo užmokesčio fondas. Tokia suma leidžia pilnu etatu pasamdyti du darbuotojus.</p>
Kiti išlaikymo kaštai	Kiti išlaikymo kaštai apskaičiuoti pagal NIM faktinius duomenis už 2012 m. Numatyti išlaikymo kaštai (be darbo užmokesčio) sudaro 130.000 Lt per metus. Į šią sumą įskaičiuojami ir rinkodaros kaštai.
Pajamos už parduotas paslaugas	Dėl didesnio lankytojų skaičiaus, brangesnės bilieto kainos (kuri atitiktų geresnę lankytojo patirtį) muziejaus pajamos siektų apie 660 tūkst. Lt. Vidutiniškai per metus prognozuojama 55.000 lankytojų, vidutinė bilieto kaina 12 Lt. Siekiant sudaryti atsargią prognozę galimos kitos papildomos pajamos už paslaugas neįskaičiuotos.
Muziejaus ir ekspozicijos turto likutinė vertė	Likutinė vertė paskaičiuota atsižvelgiant į atliktas statybos ir įrengimo investicijas, kapitalinio remonto išlaidas, ekspozicijos suformavimo ir kasmetinio papildymo investicijas. Likutinė vertė 15 metais po muziejaus atidarymo dienos apskaičiuota kaip 50 proc. visų šių investicijų vertės.

Finansinės analizės skaičiavimai

Lentelė 2-9 1 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	727.305	1.454.610	1.454.610							
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas			200.000	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400
Darbo užmokestis	60.000	61.800	63.654	170.871	212.153	218.518	225.073	231.826	238.780	245.944
Kiti išlaikymo kaštai				58.125	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500
Viso projekto išlaidos	787.305	1.516.410	1.718.264	257.396	318.053	324.418	330.973	337.726	344.680	351.844
Pajamos už parduotas paslaugas	0	0	0	15.750	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė										
Viso pajamos iš projekto	0	0	0	15.750	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-787.305	-1.516.410	-1.718.264	-241.646	-297.053	-303.418	-309.973	-316.726	-323.680	-330.844
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)	n/a									
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)	-5.885.565									

Lentelė 2-10 1 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	545.479							
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400
Darbo užmokestis	253.322	260.922	268.749	276.812	285.116	293.670	302.480	311.554
Kiti išlaikymo kaštai	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500	77.500
Viso projekto išlaidos	904.701	366.822	374.649	382.712	391.016	399.570	408.380	417.454
Pajamos už parduotas paslaugas	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė								2.389.802
Viso pajamos iš projekto	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000	2.410.802
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-883.701	-345.822	-353.649	-361.712	-370.016	-378.570	-387.380	1.993.348
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)								
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)								

Lentelė 2-11 2 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	727.305	1.454.610	1.454.610	1.042.207						
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas				200.000	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400
Darbo užmokestis	60.000	61.800	63.654	193.979	332.066	342.028	352.289	362.857	373.743	384.955
Kiti išlaikymo kaštai				52.500	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000
Viso projekto išlaidos	787.305	1.516.410	1.518.264	1.488.686	465.466	475.428	485.689	496.257	507.143	518.355
Pajamos už parduotas paslaugas				120.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė										
Viso pajamos iš projekto	0	0	0	120.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-787.305	-1.516.410	1.518.264	1.368.686	-225.466	-235.428	-245.689	-256.257	-267.143	-278.355
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)	n/a									
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)	-6.065.154									

Lentelė 2-12 2 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	643.326							
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400	28.400
Darbo užmokestis	396.504	408.399	420.651	433.271	446.269	459.657	473.447	487.650
Kiti išlaikymo kaštai	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000	105.000
Viso projekto išlaidos	1.173.230	541.799	554.051	566.671	579.669	593.057	606.847	621.050
Pajamos už parduotas paslaugas	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė								2.959.829
Viso pajamos iš projekto	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000	3.199.829
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-933.230	-301.799	-314.051	-326.671	-339.669	-353.057	-366.847	2.578.779
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)								
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)								

Lentelė 2-13 3 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	727.305	1.454.610	1.454.610	1.042.207	2.875.364					
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas					110.000	80.000	50.000	36.920	36.920	36.920
Darbo užmokestis	72.000	74.160	76.385	78.676	81.037	468.705	482.766	497.249	512.167	527.532
Kiti išlaidų kaštai						130.000	130.000	130.000	130.000	130.000
Viso projekto išlaidos	799.305	1.528.770	1.530.995	1.120.883	3.066.401	678.705	662.766	664.169	679.087	694.452
Pajamos už parduotas paslaugas						660.000	660.000	660.000	660.000	660.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė										
Viso pajamos iš projekto	0	0	0	0	0	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-799.305	-1.528.770	-1.530.995	-1.120.883	-3.066.401	-18.705	-2.766	-4.169	-19.087	-34.452
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)	n/a									
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)	-6.256.095									

Lentelė 2-14 3 alternatyvos finansinės analizės skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas			1.133.115							
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920	36.920
Darbo užmokestis	543.357	559.658	576.448	593.741	611.554	629.900	648.797	668.261	688.309	708.958
Kiti išlaidų kaštai	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000	130.000
Viso projekto išlaidos	710.277	726.578	1.876.482	760.661	778.474	796.820	815.717	835.181	855.229	875.878
Pajamos už parduotas paslaugas	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė										4.703.586
Viso pajamos iš projekto	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	660.000	5.363.586
Grynųjų pinigų srautas FNPV/C ir FRR/C (investicijoms) paskaičiuoti	-50.277	-66.578	-1.216.482	-100.661	-118.474	-136.820	-155.717	-175.181	-195.229	4.487.708
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)										
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C)										

Finansinės analizės rezultatai

Paskaičiuoti finansinės veiklos rodikliai kiekvienai alternatyvai.

Lentelė 2-15 Alternatyvų finansinės analizės rezultatai

	0 alternatyv a	1 alternatyva	2 alternatyv a	3 alternatyva
Investicijų poreikis	0	3.349.240	4.678.733	7.554.097
Finansinė dabartinė grynoji vertė investicijoms (FNPV/C), litais	0	-5.885.565	-6.065.154	-6.256.095
Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C)	0	n/a* (<0)	n/a* (<0)	n/a* (<0)

* - Investicijų grąžos finansinė norma (FRR/C) parodo prie kokios grąžos normos FNPV/C būtų lygi nuliui. Pagal gautus kasmetinius pinigų srautus tokia FRR/C neegzistuoja (<0).

Kad projektui būtų galima prašyti ES paramos, FNPV/C turėtų būti neigiamas, o FRR/C turėtų būti mažesnis už analizėje naudojamą diskonto normą⁶⁷. Abi šias sąlygas tenkina 1, 2 ir 3 alternatyvos.

Kuršių buities muziejaus steigimas ir veikla nėra finansiškai atsiperkanti. Struktūrinių fondų finansavimo požiūriu, projektas neturi būti finansiškai atsiperkantis, tačiau turi generuoti ekonominę naudą. Ekonominės naudos analizė atlikta kitame skyriuje.

2.5.2. Ekonominė analizė

Metodika ir analizės prielaidos

Pagrindinis ekonominės analizės tikslas – įvertinti ar projektas yra naudingas visuomenės požiūriu. Tai gali būti apibrėžiama kaip projekto socialinė ir ekonominė nauda.

Ekonominei analizei atlikti naudojamas metodas – diskontuotų ekonominės naudos elementų, įvertintų pinigine išraiška, srautų analizė. Projekto ekonominė nauda prognozuojama ir analizuojama 15 metų nuo muziejaus atidarymo lankytojams dienos.

Vadovaujantis EK dokumentu Nr.4 naudojama 5,5 procentų reali socialinė diskonto norma. Diskonto norma leidžia nustatyti, kokią vertę šiandien turi projekto investicijų ir tų investicijų sukuriama ekonominės naudos srautas, įvertintas pinigais.

⁶⁷ Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document NoA)

Pirmiausia finansinės analizės pinigų srautai yra koreguojami taikant konversijos koeficientus. Konversijos koeficientas – ekonominėje analizėje naudojamas skaičius, kuris yra pritaikomas specifiniam finansiniam srautui, siekiant paversti šį finansinį srautą ekonominiu⁶⁸. Pritaikius konversijos koeficientus projekto finansiniai pinigų srautai tampa ekonominiais. Poreikis taikyti konversijos koeficientus kyla dėl įvairių priežasčių, iš kurių bene pagrindinė yra netobulos rinkos sąlygos, lemiančios, kad rinkoje stebimos išteklių kainos neatitinka jų tikrųjų verčių.

Skaičiavimuose įvardinti tie ekonominės (ir socialinės naudos) elementai, kuriuos sukuria projekto investicijos. Pritaikius konversijos faktorius iš finansinės analizės į ekonominę analizę perkeliama pinigų srautai (pradinis finansinis srautas). Tada atliekami fiskaliniai koregavimai, t.y. išskaičiuojami netiesioginiai mokesčiai (pvz. PVM). Įvertinama kokius socialinės ir ekonominės naudos elementus kuria projektas ir apskaičiuojamas galutinis ekonominių resursų srautas. Pagal gautą galutinį ekonominių resursų srautą yra apskaičiuojami ekonominės veiklos rodikliai.

Skaičiuojami šie ekonominės veiklos rodikliai:

- Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV) – parodo projekto busimos naudos (galutinių ekonominių resursų srauto) dabartinę vertę. Kad projektas būtų patrauklus ekonominiu požiūriu EGDV turi būti didesnė už 0.
- Ekonominė grąžos norma (EGN) – turėtų būti didesnė už naudojamą diskonto normą. Tokiu atveju, projektas yra ekonomiškai naudingas.
- Naudos ir sąnaudų santykis (B/C) – turėtų būti didesnis už vieną. Tokiu atveju, projekto naudos viršija projekto sąnaudas.

Lentelė 2-16 Taikomi konversijos koeficientai

Sąnaudų ir naudų elementai	Konversijos koeficientų reikšmės
Muziejaus pastatų statyba ir įrengimas	0,921
Ekspozicijos sukūrimas ir periodinis papildymas bei atnaujinimas	0,936
Darbo užmokestis	0,973
Kiti išlaikymo kaštai	0,998
Pajamos už parduotas paslaugas	0,998
Projekto investicijomis įsigyto turto likutinė vertė	0,921

Šaltinis: BGI Consulting nustatyti koeficientai, pagrįsti konsultacinių paslaugų Finansų ministerijai patirtimi

Apskaičiuojant ekonominius rodiklius įvertinama kiekviena alternatyva ir jos palyginamos tarpusavyje.

⁶⁸ Investicijų projektų, kuriems siekiama gauti finansavimą iš Europos Sąjungos struktūrinės paramos ir valstybės biudžeto lėšų, rengimo metodika, Centrinė projektų valdymo agentūra, 2013

0 alternatyva nesukuria ekonominės naudos ar žalos, todėl ekonominiai rodikliai yra lygūs 0.

Skaiciavimai atlikti MS Excel elektroninių skaičiuoklių pagalba, todėl nepaisant to, kad investicijų projekto lentelėse kai kurie skaičiai pateikiami suapvalinti vieno lito tikslumu, patys skaičiavimai atlikti be apvalinimų.

Lentelė 2-17 1 alternatyvos sąnaudų ir naudų straipsniai ir prielaidos

Straipsnis	Prielaida
Pradinis finansinis srautas, Lt	Iš finansinės analizės, kuriai pritaikyti konversijos koeficientai, perkeliama pajamų ir išlaidų balansinė eilutė.
Fiskaliniai koregavimai, Lt	Išskaičiuojami tiesioginiai mokesčiai (PVM). Projekto metu sumokėtas PVM grįžta į nacionalinį biudžetą.
P pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	Iš pradinio finansinio srauto išskaičiuotas PVM.
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	Daroma prielaida, kas statybos darbų savikainoje darbo užmokestis sudaro apie 40 procentų. Nuo šios sumos paskaičiuojamas GPM (15 %). GPM grįžta į nacionalinį biudžetą.
Vietinių turistų išlaidos	<p>EK 2008 m. gairėse turizmo sektoriaus projektų naudą rekomenduojama vertinti remiantis pasiryžimu sumokėti už apsilankymą turizmo objekte. Kaip vienas iš metodų – turistų patiriamų išlaidų analizė. Pajamos iš vietinio ir atvykstamojo turizmo taip pat yra 2014-2020 metų nacionalinėje pažangos programoje nustatytas investicijų į turizmo infrastruktūrą vertinimo kriterijus. Taikant pasiryžimo sumokėti vertinimą pagal turistų išlaidas, šis įvertis tuo pačiu padengia ir naudas dėl sukuriamų darbo vietų, t.y. papildomai vertinant sukurtų darbo vietų skaičių būtų dvigubai įskaičiuojama turistų išlaidų sukuriama nauda.</p> <p>Prognozuojama, kad pagal šią alternatyvą muziejuje apsilankys ekvivalentiškas skaičius turistų kaip NIM, t.y. 15.136 lankytojai. Atlikta Neringos kurorto lankytojų srautų analizė, parodė, kad vidutiniškai 53 proc. lankytojų yra vietiniai turistai ir 47 proc. užsienio turistai.</p> <p>Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygus prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) vietinių turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 74,95 litus. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 89,94 litai. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, vietinis turistas pasiryžta sumokėti vidutiniškai 89,94 litus per dieną už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad muziejuje turistai praleis apie pusę valandos, todėl muziejui priskiriama 0,05 dienos išlaidų (laikant, kad turistai per dieną turizmo ištekliams aktyviai naudojami 12 valandų).</p>
Užsienio turistų išlaidos	Rodiklio pasirinkimui galioja tie patys argumentai kaip ir vietinių turistų išlaidų vertinime. Prognozuojama, kad pagal šią alternatyvą muziejuje apsilankys ekvivalentiškas skaičius turistų kaip NIM, t.y. 15.136 lankytojai, 47 proc. sudaro užsienio turistai. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygi prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) užsienio turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 363,1 litus. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis

Straipsnis	Prielaida
	dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 435,72 litai. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, užsienio turistai pasiryžta sumokėti vidutiniškai 435,72 litus per dieną (įskaičiuotos ir kelionės išlaidos) už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad muziejuje turistai praleis apie pusę valandos, todėl muziejui priskiriama 0,05 dienos išlaidų (laikant, kad turistai per dieną turizmo ištekliams aktyviai naudojami 12 valandų).
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	Muziejus pagerina laisvalaikio sąlygas gyventojams, sudarydamas galimybę bendruomenei muziejaus infrastruktūra naudoti savo renginiams. Šios galimybės nauda įkainojama lyginant su tuo, kiek bendruomenei rinkoje kainuotų tokia infrastruktūra. Daroma prielaida, kad bus 4 šventės per metus ir bendruomenės sutapymas sudaro 700 Lt vienai šventei.

Lentelė 2-18 2 alternatyvos sąnaudų ir naudų straipsniai ir prielaidos

Straipsnis	Prielaida
Pradinis finansinis srautas, Lt	Iš finansinės analizės, kuriai pritaikyti konversijos koeficientai, perkeliama pajamų ir išlaidų balansinė eilutė.
Fiskaliniai koregavimai, Lt	Išskaičiuojami tiesioginiai mokesčiai (PVM). Projekto metu sumokėtas PVM grįžta į nacionalinį biudžetą.
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	Iš pradinio finansinio srauto išskaičiuotas PVM.
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	Daroma prielaida, kas statybos darbų savikainoje darbo užmokestis sudaro apie 40 procentų. Nuo šios sumos paskaičiuojamas GPM (15 %). GPM grįžta į nacionalinį biudžetą.
Vietinių turistų išlaidos	EK 2008 m. gairėse turizmo sektoriaus projektų naudą rekomenduojama vertinti remiantis pasiryžimu sumokėti už turizmo objektus. Kaip vienas iš metodų - turistų patiriamų išlaidų analizė. Pajamos iš vietinio ir atvykstantojo turizmo taip pat yra 2014–2020 metų nacionalinėje pažangos programoje nustatytas investicijų į turizmo infrastruktūrą vertinimo kriterijus. Taikant pasiryžimo sumokėti vertinimą pagal turistų išlaidas, šis įvertis tuo pačiu padengia ir naudas dėl sukurtų darbo vietų, t.y. papildomai vertinant sukurtų darbo vietų skaičių būtų dvigubai įskaičiuojama turistų išlaidų sukuriama nauda. Dėl pritrauktų papildomų vartotojų segmentų, didesnio vartotojų susidomėjimo bei išaugusio pasikartojančių lankytojų skaičiaus muziejaus lankytojų srautai bus reikšmingai didesni nei 1 alternatyvos atveju. Atsargiu vertinimu metinis lankytojų skaičius būtų 100 proc. didesnis už dabartinį NIM lankytojų skaičių ir siektų apie 30 tūkst. Atlikta Neringos kurorto lankytojų srautų analizė, parodė, kad vidutiniškai 53 proc. lankytojų yra vietiniai turistai ir 47 proc. užsieniečiai. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygus prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) vietinių turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 74,95 Lt. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 89,94 Lt. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, vietinis turistai pasiryžta sumokėti vidutiniškai 89,94 Lt per dieną už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad

Straipsnis	Prielaida
	muziejuje turistas praleis apie 1,5 val., todėl muziejui priskiriama 0,125 dienos išlaidų (laikant, kad turistas per dieną turizmo ištekliais aktyviai naudojasi 12 val.).
Užsienio turistų išlaidos	<p>Rodiklio pasirinkimui galioja tie patys argumentai kaip ir vietinių turistų išlaidų vertinime. Atsargiu vertinimu metinis lankytojų skaičius būtų 100 proc. didesnis už NIM lankytojų skaičių ir siektų apie 30 tūkst. ir 47 proc. iš jų bus užsienio turistai.</p> <p>Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygi prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) užsienio turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 363,1 Lt. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 435,72 Lt. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, užsienio turistas pasiryžta sumokėti vidutiniškai 435,72 Lt per dieną (įskaičiuotos ir kelionės išlaidos) už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad muziejuje turistas praleis apie 1,5 val., todėl muziejui priskiriama 0,125 dienos išlaidų (laikant, kad turistas per dieną turizmo ištekliais aktyviai naudojasi 12 valandų).</p>
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	Muziejus pagerina laisvalaikio sąlygas gyventojams, sudarydamas galimybę bendruomenei muziejaus infrastruktūra naudotis savo renginiams. Šios galimybės nauda įkainojama lyginant su tuo, kiek bendruomenei rinkoje kainuotų tokia infrastuktūra. Daroma prielaida, kad bus 4 šventės per metus ir bendruomenės sutaupymas sudaro 1000 Lt vienai šventei.

Lentelė 2-19 3 alternatyvos sąnaudų ir naudų straipsniai ir prielaidos

Straipsnis	Prielaida
Pradinis finansinis srautas, Lt	Iš finansinės analizės, kuriai pritaikyti konversijos koeficientai, perkeliama pajamų ir išlaidų balansinė eilutė.
Fiskaliniai koregavimai, Lt	Išskaičiuojami tiesioginiai mokesčiai (PVM). Projekto metu sumokėtas PVM grįžta į nacionalinį biudžetą.
P pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	Iš pradinio finansinio srauto išskaičiuotas PVM.
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	Daroma prielaida, kad statybos darbų savikainoje darbo užmokestis sudaro apie 40 procentų. Nuo šios sumos paskaičiuojamas GPM (15 %). GPM grįžta į nacionalinį biudžetą.
Vietinių turistų išlaidos	EK 2008 m. gairėse turizmo sektoriaus projektų naudą rekomenduojama vertinti remiantis pasiryžimu sumokėti už turizmo objektus. Kaip vienas iš metodų – turistų patiriamų išlaidų analizė. Pajamos iš vietinio ir atvykstamojo turizmo taip pat yra 2014–2020 metų nacionalinėje pažangos programoje nustatytas investicijų į turizmo infrastruktūrą vertinimo kriterijus. Taikant pasiryžimo sumokėti vertinimą pagal turistų išlaidas, šis įvertis tuo pačiu padengia ir naudas dėl sukurtų darbo vietų, t.y. papildomai vertinant sukurtų darbo vietų skaičių būtų dvigubai įskaičiuojama turistų išlaidų sukuriama nauda. Dėl generuoto papildomo srauto į Neringos kurortą ir geriau išvystytų paslaugų pagal šią alternatyvą atsargiu vertinimu numatomas beveik dvigubai didesnis lankytojų skaičius nei pagal 2 alternatyvą, t.y. apie 55 tūkst. lankytojų. Atlikta Neringos kurorto lankytojų srautų

Straipsnis	Prielaida
	<p>analizė, parodė, kad vidutiniškai 53 proc. lankytojų yra vietiniai turistai ir 47 proc. užsienio turistai.</p> <p>Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygi prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) vietinių turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 74,95 Lt. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 89,94 Lt. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, vietinis turistas pasiryžta sumokėti vidutiniškai 89,94 Lt per dieną už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad muziejuje turistai praleis apie 2 valandas, todėl muziejui priskiriama 0,15 dienos išlaidų (laikant, kad turistai per dieną turizmo ištekliams aktyviai naudojami 12 valandų).</p>
Užsienio turistų išlaidos	<p>Rodiklio pasirinkimui galioja tie patys argumentai kaip ir vietinių turistų išlaidų vertinime. Dėl generuoto papildomo srauto į Neringos kurortą ir geriau išvystytų paslaugų pagal šią alternatyvą atsargiu vertinimu numatomas beveik dvigubai didesnis lankytojų skaičius nei pagal 2 alternatyvą, t.y. apie 55 tūkst. lankytojų, iš kurių 47 proc. užsienio turistai. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis ir išlaidų augimo prognoze (lygi prognozuojamam šalies BVP augimo tempui) užsienio turistų išlaidos per dieną 2018 m. sudarys 363,1 Lt. Atsižvelgiant į tai, kad Neringos kurorte kainų lygis yra aukštesnis nei vidutiniškai šalyje, šis dienos vidurkis skaičiavimuose padidintas 20 proc. ir yra lygus 435,72 Lt. Numatomas kasmetinis išlaidų augimas lygus šalies realiam BVP augimui. Taigi, užsienio turistai pasiryžta sumokėti vidutiniškai 435,72 Lt per dieną (įskaičiuotos ir kelionės išlaidos) už turizmo ir kitus Neringos kurorto išteklius. Prognozuojama, kad muziejuje turistai praleis apie 2 val., todėl muziejui priskiriama 0,15 dienos išlaidų (laikant, kad turistai per dieną turizmo ištekliams aktyviai naudojami 12 val.).</p>
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	<p>Muziejus pagerina laisvalaikio sąlygas gyventojams, sudarydamas galimybę bendruomenei muziejaus infrastruktūra naudotis švenčių metu. Šios galimybės nauda įkainojama lyginant su tuo, kiek bendruomenei rinkoje kainuotų tokia infrastruktūra. Daroma prielaida, kad bus 4 šventės per metus ir bendruomenės sutaupymas sudaro 1500 Lt vienai šventei.</p>

Ekonominės naudos skaičiavimai

Lentelė 2-20 1 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Pradinis finansinis srautas, Lt	-728.228	-1.399.828	-1.588.832	-235.131	-289.395	-295.587	-301.966	-308.536	-315.303	-322.273
Fiskaliniai koregavimai, Lt	126.387	242.945	275.748							
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-601.841	-1.156.882	-1.313.084	-235.131	-289.395	-295.587	-301.966	-308.536	-315.303	-322.273
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	36.110	69.413	78.785							
Vietinių turistų išlaidos				36.075	37.626	39.186	40.811	42.503	44.265	46.101
Užsienio turistų išlaidos				154.984	161.644	168.347	175.327	182.597	190.168	198.053
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas				2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800
Galutinis ekonominių resursų srautas, Lt	-565.731	-1.087.469	-1.234.299	-41.271	-87.325	-85.255	-83.028	-80.636	-78.069	-75.319
Ekonominė grąžos norma, %	N/A									
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.	-2.593.017									

Lentelė 2-21 1 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
Pradinis finansinis srautas, Lt	-831.838	-336.846	-344.463	-352.307	-360.387	-368.710	-377.282	1.814.896
Fiskaliniai koregavimai, Lt								
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-831.838	-336.846	-344.463	-352.307	-360.387	-368.710	-377.282	1.814.896
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt								
Vietinių turistų išlaidos	48.012	50.003	52.076	54.235	56.484	58.826	61.266	63.806
Užsienio turistų išlaidos	206.266	214.818	223.726	233.002	242.663	252.725	263.204	274.118
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800	2.800
Galutinis ekonominių resursų srautas, Lt	-574.760	-69.225	-65.861	-62.270	-58.440	-54.358	-50.012	2.155.620
Ekonominė grąžos norma, %								
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.								

Lentelė 2-22 2 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Pradinis finansinis srautas, Lt	-728.228	-1.399.828	-1.401.632	-1.268.449	-214.953	-224.646	-234.629	-244.913	-255.504	-266.414
Fiskaliniai koregavimai, Lt	126.387	242.945	243.258	220.144						
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-601.841	-1.156.882	-1.158.373	-1.048.305	-214.953	-224.646	-234.629	-244.913	-255.504	-266.414
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	36.110	69.413	69.502	62.898						
Vietinių turistų išlaidos				89.378	186.438	194.168	202.219	210.604	219.337	228.431
Užsienio turistų išlaidos				383.978	800.959	834.170	868.759	904.781	942.297	981.369
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas				2.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000
Ekonominė gražos norma, %	16,88%									
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.	5.490.146									

Lentelė 2-23 2 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
Pradinis finansinis srautas, Lt	-870.154	-289.225	-301.146	-313.425	-326.072	-339.099	-352.516	2.359.667
Fiskaliniai koregavimai, Lt								
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-870.154	-289.225	-301.146	-313.425	-326.072	-339.099	-352.516	2.359.667
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt								
Vietinių turistų išlaidos	237.903	247.768	258.041	268.741	279.884	291.489	303.576	316.163
Užsienio turistų išlaidos	1.022.061	1.064.440	1.108.577	1.154.543	1.202.415	1.252.273	1.304.198	1.358.275
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000
Ekonominė gražos norma, %								
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.								

Lentelė 2-24 3 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (taip pat žr. lentelės tęsinį)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Pradinis finansinis srautas, Lt	-739.904	-1.411.854	-1.414.019	-1.036.425	-2.830.019	-1.990	12.409	10.560	-3.955	-18.905
Fiskaliniai koregavimai, Lt	128.413	245.032	245.408	179.875	491.160					
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-611.491	-1.166.821	-1.168.610	-856.549	-2.338.859	-1.990	12.409	10.560	-3.955	-18.905
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	36.689	70.009	70.117	51.393	140.332					
Vietinių turistų išlaidos						427.170	444.882	463.329	482.541	502.549
Užsienio turistų išlaidos						1.835.175	1.911.269	1.990.519	2.073.054	2.159.012
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas						6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Galutinis ekonominių resursų srautas, Lt	-574.802	-1.096.812	-1.098.494	-805.156	-2.198.527	2.266.355	2.374.560	2.470.407	2.557.640	2.648.656
Ekonominė grąžos norma, %	26,06%									
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.	14.158.935									

Lentelė 2-25 3 alternatyvos ekonominės naudos skaičiavimai (lentelės tęsinys)

	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034
Pradinis finansinis srautas, Lt	-34.304	-50.165	-1.110.099	-83.327	-100.659	-118.510	-136.897	-155.835	-175.342	4.136.569
Fiskaliniai koregavimai, Lt										
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	-34.304	-50.165	-1.110.099	-83.327	-100.659	-118.510	-136.897	-155.835	-175.342	4.136.569
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt										
Vietinių turistų išlaidos	523.387	545.089	567.691	591.230	615.745	641.276	667.866	695.559	724.400	754.437
Užsienio turistų išlaidos	2.248.534	2.341.768	2.438.868	2.539.995	2.645.314	2.755.000	2.869.235	2.988.206	3.112.110	3.241.152
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Galutinis ekonominių resursų srautas, Lt	2.743.617	2.842.693	1.902.460	3.053.897	3.166.400	3.283.766	3.406.204	3.533.929	3.667.168	8.138.157
Ekonominė grąžos norma, %										
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), 5,5 proc.										

Ekonominės analizės rezultatai

Šioje dalyje pateikiami apskaičiuoti ekonominės veiklos rodikliai kiekvienai alternatyvai.

Lentelė 2-26 Alternatyvų ekonominės analizės rezultatai

	0 alternatyva	1 alternatyva	2 alternatyva	3 alternatyva
Ekonominė grąžos norma (EGN), %	0	n/a (<0)	16,9%	26,1%
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), litais	0	-2.593.017	5.490.146	14.158.935
Naudos ir sąnaudų santykis (B/C)	0	0,47	2,13	4,97

Kad projektui būtų galima prašyti ES paramos, ekonominė grąžos norma turi būti didesnė už taikomą diskonto normą (>5,5 proc.⁶⁹), o ekonominė grynoji dabartinė vertė teigiama.

Apskaičiuota, jog 3 alternatyvos ekonominė grąžos norma lygi 26,1 proc., o ekonominė grynoji dabartinė vertė (taikant 5,5 % diskonto normą) lygi 14.158.935 litų. Nauda 4,97 karto viršija sąnaudas. 2 alternatyva ekonomiškai taip pat naudinga, nors jos nauda yra mažesnė nei 3 alternatyvos. 2 alternatyvos ekonominė grąža lygi 16,9 proc., o ekonominė grynoji dabartinė vertė (taikant 5,5 % diskonto normą) sudaro 5.490.146 litai, naudos 2,13 kartų viršija sąnaudas. 1 alternatyva yra ekonomiškai nenaudinga – tai parodo neigiama ekonominė grynoji dabartinė vertė ir mažesnis nei vienas naudos ir sąnaudų santykis.

Apibendrinant finansinės ir ekonominės analizės rezultatus, pažymėtina, kad geriausia yra 3 alternatyva ir finansiniu bei ekonominiu požiūriu 3 alternatyva yra tinkama finansuoti iš ES struktūrinių fondų.

Papildomai buvo analizuota, kaip keistųsi alternatyvų ekonominė nauda, taikant kitokią socialinę diskonto normą – 6,15 proc.⁷⁰ Gauti rezultatai rodo, kad nors alternatyvų ekonominis naudingumas šiek tiek sumažėtų, tačiau šis pokytis nėra reikšmingas ir išvados dėl alternatyvų įvertinimo išlieka tos pačios.

⁶⁹ Numatyta Europos Komisijos parengtame dokumente Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“.

⁷⁰ Investicijų projektų, kuriems siekiama gauti finansavimą iš Europos Sąjungos struktūrinės paramos ir valstybės biudžeto lėšų, rengimo metodika nurodo, jog socialinė diskonto norma turėtų būti 6,15 proc.

Lentelė 2-27 Alternatyvų ekonominės analizės rezultatai taikant 6,15 proc. socialinę diskonto normą

	0 alternatyva	1 alternatyva	2 alternatyva	3 alternatyva
Ekonominė grąžos norma (EGN), %	0	n/a (<0)	16,9%	26,1%
Ekonominė grynoji dabartinė vertė (EGDV), litais	0	-2.594.643	4.936.006	12.945.575
Naudos ir sąnaudų santykis (B/C)	0	0,46	2,04	4,62

2.5.3. Jautrumo analizė

Jautrumo analizė atliekama siekiant nustatyti projekto kritinius kintamuosius⁷¹. Tai daroma leidžiant projekto kintamiesiems kisti pagal konkretų procentinės dalies pokytį ir stebint tolesnius apskaičiuotų rodiklių pokyčius. Vienu metu keičiamas vienas kintamasis, o kiti parametrai lieka pastovūs. Vadovas⁷² rekomenduoja „kritiniais“ laikyti tuos kintamuosius dėl kurių 1 proc. pokyčio (teigiamo arba neigiamo) atitinkamai 5 proc. pakinta grynosios dabartinės vertės (GDV) bazinė vertė. Jautrumo analizė atlikta dviems geriausioms, t.y. 2 ir 3 alternatyvoms.

Lentelė 2-28 Grynosios dabartinės vertės jautrumo kintamųjų pokyčiams rezultatai (2 alternatyvai)

Kintamieji	Kintamojo pokytis, %	EGDV pokytis, %
Pradinis finansinis srautas, Lt	1%	-1,0%
Fiskaliniai koregavimai, Lt	1%	0,1%
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	1%	-0,9%
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	1%	0,0%
Vietinių turistų išlaidos	1%	0,3%
Užsienio turistų išlaidos	1%	1,5%
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	1%	0,0%

⁷¹ Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document NoA)

⁷² Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document NoA)

Lentelė 2-29 Grynosios dabartinės vertės jautrumo kintamųjų pokyčiams rezultatai (3 alternatyvai)

Kintamieji	Kintamojo pokytis, %	EGDV pokytis, %
Pradinis finansinis srautas, Lt	1%	-0,4%
Fiskaliniai koregavimai, Lt	1%	0,1%
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų, Lt	1%	-0,4%
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	1%	0,0%
Vietinių turistų išlaidos	1%	0,3%
Užsienio turistų išlaidos	1%	1,1%
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	1%	0,0%

Atlikta jautrumo analizė rodo, kad šiam 2 ir 3 alternatyvai nėra būdingų kritinių kintamųjų dėl kurių pokyčio ženkliai pakistų ekonominė nauda, t.y. kažkurio kintamojo 1 proc. pokytis sukeltų daugiau nei 5 proc. grynosios dabartinės vertės pokytį. Kaip matyti iš pateiktų rezultatų 1 proc. kintamųjų pokytis sukelia labai mažus (mažiau nei 1 proc.) ekonominės naudos pokyčius, išskyrus kintamojo užsienio turistų išlaidos (pokytis 1,5 proc. 2 alternatyvoje ir 1,1 proc. 3 alternatyvoje). Taigi projektas nėra priklausomas nuo kažkurios vienos prielaidos, kuriai nepasitvirtinus iš esmės pablogėtų projekto ekonominės naudos rezultatas.

3. TURISTINIO OBJEKTO „KURŠIŲ BUITIES MUZIEJUS“ STEIGIMO RIZIKOS IR JŲ VALDYMO VEIKSMAI

3.1.1. Finansinė rizika

Kaip parodė atlikta jautrumo analizė (2.5.3. dalis), finansinė rizika susijusi su Kuršių buities muziejaus valdymu, nei vienai iš pasiūlytų alternatyvų nėra būdingų kritinių kintamųjų, dėl kurių pokyčio ženkliai pakistų projekto ekonominė nauda. Taigi, projektas nėra priklausomas nuo kaž kurios vienos prielaidos, kuriai nepasitvirtinus iš esmės pablogėtų projekto ekonominės naudos rezultatas. Vertinant konkrečių kintamųjų procentinių pokyčių poveikį projekto veiklos rodikliams, nesuteikiama informacijos apie tikimybę, dėl kurios tas pokytis gali atsirasti. Ši tikimybė įvertinama rizikos analizės metu⁷³. Be to gali pasireikšti kitos muziejaus steigimo, veiklos ir atsiperkamumo rizikos, kurios turi būti įvertintos. Tais atvejais, kai kiekybines tikimybes įvykiams priskirti sunku ar praktiškai neįmanoma, turi būti atliktas kokybinis rizikos vertinimas. Lentelėje 3-1 aptariamos su muziejaus ekonominiu atsiperkamumu susijusios rizikos ir šių rizikų tikimybė.

Finansiniai muziejaus veiklos rezultatai priklausys nuo lankytojų skaičiaus ir gaunamų pajamų, bei kaštų. Muziejaus lankomumui lemiamą įtaką darys tai, ar pavyks sukurti ir išlaikyti pakankamą lankytojo patirties kokybę įvairiais metų laikais (per ekspozicijos ir paveldo interpretavimo originalumą ir išskirtinumą, nuolatinį atsinaujinimą, sezoninius pasiūlymus) ir kaip sėkmingai suplanuota ir realizuojama rinkodaros kampanija. Tuo tarpu pajamų srautus įtakos paslaugų rinkinio (pasiūlos) atitikimas lankytojų poreikiams (paklausai) bei teisinga kainodaros politika. Taip pat būtina dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad kaip rodo kitų Lietuvos ir užsienio šalių muziejų patirtis, dauguma atviro oro muziejų neapsieina be biudžetinio finansavimo. Tik 37 proc. Europos archeologinių atviro oro muziejų užsidirba daugiau nei 50 proc. viso savo biudžeto, o didelė dalis muziejų surenka mažiau nei 20 proc. muziejaus veiklai reikalingų lėšų (Paardekooper, 2013, p.107). Lietuvos muziejų pajamos gautos už parduotas paslaugas ir patalpų nuomą 2012 m. sudarė tik 12,6 proc. viso šalies muziejų biudžeto, o savivaldybių muziejų atitinkamas rodiklis buvo beveik dar du kartus mažesnis – 7 proc. Pagrindinio šalies atviro oro muziejaus – Lietuvos liaudies buities muziejaus – pajamos sudaro apie 25 proc. metinio biudžeto. Neringos savivaldybės muziejams šiuo požiūriu sekasi labai nevienodai. Rašytojo Thommo Manno memorialinio muziejaus pajamos už paslaugas 2012 m. siekė 70,9 proc. (geriausias rezultatas tarp savivaldybių muziejų ir trečias geriausias rezultatas tarp visų šalies muziejų)! Tuo tarpu Neringos istorijos muziejaus pajamų dalis bendrame metiniame biudžete sudarė tik 8 proc., t.y. tik kiek daugiau nei vidutiniškai šalies savivaldybių

⁷³ Europos Komisijos parengtas dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“ (angl. Guidance on the methodology for carrying out cost-benefit analysis, working document NoA)

muziejuose. Turistinio objekto Kuršių buities muziejaus atveju pagal 2 alternatyvą numatoma, kad pajamos už parduotus bilietus sudarytų apie 50 proc., įvairių fondų lėšos – apie 10 proc., steigėjo biudžetinis finansavimas – apie 40 proc. (apie 200 tūkst. Lt). Palyginimui Neringos istorijos muziejaus ir Rašytojo Thommo Manno memorialinio muziejaus biudžetinės lėšos (steigėjos skirti asignavimai, lėšos iš įvairių programų ir kitos biudžetinės lėšos) 2012 m. sudarė atitinkamai 238.454 Lt ir 90.680 Lt, viso – 329.134 Lt. Taigi, jeigu būtų realizuojama 2 alternatyva, Neringos savivaldybės muziejams skiriamo biudžetinio finansavimo suma išaugtų apie 60 proc. Šią sumą būtų galima sumažinti centralizuojant Neringos savivaldybės muziejų valdymą. Tuo tarpu pagal 3 alternatyvą numatoma, kad muziejus save beveik pilnai išlaikytų iš parduodamų bilietų pajamų (kurios gali siekti 660 tūkst. litų), o papildomas steigėjo ir/arba įvairių fondų lėšų poreikis siektų vos kelias dešimtis tūkstančių litų.

Lentelė 3-1 Finansinės rizikos ir jų valdymas

Kintamieji	Rizikos	Rizikos tikimybės ir rizikų valdymo priemonės
Pinigų srautas po fiskalinių koregavimų	Pinigų srautas gali būti labiau neigiamas jei projektas pareikalautų didesnių investicijų nei planuota	Tikimybė yra vidutinė. Rizikai sumažinti reikėtų, parengus techninį projektą ar priešprojektinius pasiūlymu, atlikti tikslesnius sąmatinius skaičiavimus. Taip pat labai svarbu muziejaus statybai ir įrengimui suformuoti atitinkamą patirtį turinčių asmenų komandą, kad jie būtų pajėgūs planuoti ir suvaldyti muziejaus statybos ir įrengimo darbus.
Gyventojų pajamų mokestis iš projekto investicijų, Lt	Jeif projekto įgyvendinimo laikotarpiu būtų sumažintas GPM tarifas, dėl to būtų surinkta mažiau GPM nuo pajamų, kurias gauna paslaugų teikėjų darbuotojai.	GPM tarifas per pastaruosius metus buvo sumažintas ir dėl tolimesnio GMP mažinimo jokių prognozių nėra. Šios rizikos tikimybė egzistuoja tik teoriniame lygmenyje.
Vietinių ir užsienio turistų išlaidos	Jeigu į muziejų būtų pritraukiamas mažesnis nei prognozuojama vietinių turistų (lankytojų) srautas (29.150 per metus) ir/arba užsienio turistų srautas (25.850 per metus), tai reikštų, kad muziejus nesukuria ekonominės naudos planuota apimtimi.	Tikimybė yra nedidelė. Muziejų planuojama įkurti vienoje iš patraukliausių šalies turistinių vietovių. Lankytojų srautą ribotų, jeigu muziejus nepasiūlytų įdomios ir interaktyvios ekspozicijos. Rengiant muziejaus koncepciją, planuojant muziejaus veiklas bei prognozuojant lankytojų srautus, buvo atlikta išsami geriausių panašių užsienio muziejų patirtis.
Laisvalaikio sąlygų gyventojams pagerinimas	Rizika pasireikštų, jeigu muziejus nebendradarbiautų su vietos bendruomene ir nesudarytų galimybių lengvatinėmis sąlygomis naudotis muziejaus infrastruktūra bendruomeniniams poreikiams.	Rizika yra valdoma ir didele dalimi priklauso nuo muziejaus valdytojų požiūrio. Iš kitos pusės reikalingas vietos bendruomenės aktyvumas.

3.1.2. Technologinė ir aplinkosaugos rizika

Svarbus Kuršių buities muziejaus rizikos veiksnys yra susijęs su tuo, kad skirtingai nei daugumoje atviro oro muziejų, ekspozicija čia būtų formuojama ne originalių iš kitur perkeltų pastatų pagrindu, bet statant naujus pastatus, dėl ko gali sumažėti objekto mokslinė vertė ar net kilti grėsmė muziejaus statusui. Todėl, norint sukurti mokslškai pagrįstą ir muziejaus statusą atitinkantį objektą, būtina rūpestingai vadovautis aukščiausiais tarptautiniais muziejų standartais. Tarptautinė muziejų taryba (ICOM) pripažįsta atviro oro muziejais ir tokius muziejus, kurių pastatai, pilnai arba iš dalies, kaip kopijos arba originalaus dydžio rekonstrukcijos (*angl.k.* true-to-scale reconstructions), yra atstatyti pagal originalius pavyzdžius, yra tinkamai apstatyti ir atviri visuomenei. Šios nuolaidos gali būti daromos tik su sąlyga, kad „nėra išlikę originalių tokio tipo pastatų (ir) kopijos arba rekonstrukcijos yra padarytos pagal griežčiausius mokslinius metodus“ (ICOM, 1956/1957). Ši nuostata turėtų būti įrašyta į užduotį techninio projekto rengėjams.

Kita svarbi technologinio pobūdžio rizika yra susijusi su tuo, kad viena vertus pastatai turi būti statomi kiek galima panašesni į tuos, kokie kadaise tikrai yra buvę, naudojant kiek galima tas pačias medžiagas, įrankius ir technologijas, o kita vertus jie turi atitikti šiuolaikinius atitinkamiems objektams keliamus saugumo reikalavimus, būti ilgaamžiai, funkcionalūs ir kuo nesudėtingiau ir pigiau eksploatuojami. Todėl techninio projekto autoriai turėtų įvertinti visus galimus prieštaravimus ir pasiūlyti optimalius, istoriškai ir technologiškai pagrįstus konkrečioje vietovėje ir pasaulinėje praktikoje pasiteisinusius sprendimus, kurie padėtų išryškinti tiek tradicinės architektūros vietines ypatybes, tiek šiuolaikinių technologijų privalumus.

Siekiant kiek įmanoma sumažinti poveikį aplinkai siūlytume, kiek tai pasiteisina techniškai ir finansiškai, naudoti taupiąsias ir gamtai draugiškas technologijas (pvz. įrengti geoterminį šildymą), bei skatinti lankytojus atvykti aplinkai draugiškesnėmis transporto priemonėmis – dviračiais, viešuoju transportu ir laivais.

3.1.3. Personalo rizika

Ne vienas kalbintas ekspertas, pabrėžė, kad viena iš didžiausių rizikų naujam objektui bus – kvalifikuotų ir motyvuotų darbuotojų trūkumas. Europos archeologinių atviro oro muziejų patirties analizė (Paardekooper, 2013) rodo, kad daugelis tokių muziejų savo pradiniame etape didele dalimi remiasi jų charizmatiškais vadovais, kurie, paprastai, būna labai motyvuoti realizuoti savo idėją. Todėl muziejaus darbuotojų, o ypačingai – vadovo, paieškos, ir jei reikia kvalifikacijos kėlimas, turėtų prasidėti kiek galima anksčiau. Atsižvelgiant į tai, kad muziejus veiklą pradėtų anksčiausiai tik po 5 metų, svarstytina galimybė būsimums muziejaus darbuotojus „augintis“ iš dabartinių Neringos moksleivių tarpo.

Be to, kaip ir daugelis kitų panašių Europos muziejų, Kuršių buities muziejus turėtų pasitelkti savanorių tiek iš vietos bendruomenės, tiek iš kitų šalies regionų. Tam ypatingai geros sąlygos atsirastų įrengus ekokempingą, kur galėtų apsisistoti eksperimentinės archeologijos ir gyvųjų amatų entuziastai, norintys suderinti savo pomėgio demonstravimą muziejuje su poilsiu Neringos kurorte. Siekiant maksimaliai išnaudoti savanoriško darbo galimybes, siūlytume turėti vieną muziejaus darbuotoją, kurio funkcijos pilnai arba didžiąja dalimi būtų susijusios su savanorystės programų planavimu ir įgyvendinimu.

3.1.4. Teisinė, institucinė, politinė rizika

Kuršių buities muziejaus įrengimas yra numatytas Neringos savivaldybės bendrajame plane (Neringos savivaldybė 2012). Kita vertus, atsižvelgiant į įvairius ekspertinio vertinimo metu nustatytus apribojimus, Bendrajame plane numatytoje teritorijoje galima realizuoti tik dalį aukščiau aprašytos muziejaus koncepcijos, būtent – ekspozicijos zonas „Žvejo sodyba“ ir „Pakrantė“. Dar vieną ekspozicijos zoną – „Eksperimentariumą“, manytume, būtų galima įrengti už Bendrajame plane numatytos muziejaus teritorijos ribų. Kartu šios zonos pilnai atitinka 2 alternatyvą. Tuo tarpu norint realizuoti likusią ekspozicinę zoną – „Karčiamą-pašto stotį“ reikėtų atlikti Bendrojo plano korektūrą. Taigi, pačios naudingiausios 3 alternatyvos įgyvendinimas priklauso nuo politinių sprendimų koreguojant Bendrąjį planą. Ši galimybių analizė atskleidžia 3 alternatyvos privalumus ir todėl yra pirmasis žingsnis mažinant minėtą riziką.

Kitas projekto teisinę, institucinę ir politinę riziką mažinantis veiksnys – jo atitikimas Europos Sąjungos, Klaipėdos regiono bei Neringos savivaldybės strateginiams plėtros prioritetams (išsami Projekto atitikimo strateginio vystymosi prioritetams analizė pateikiama 7 priede).

INFORMACIJOS ŠALTINIAI

- Adomavičius, R. (1994) Kuršmarių vētrungēms -150 metų. *Mūsų jūra*, 129-130.
- AEOM (be datos, a) Definition. Association of European Open-Air Museums [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://www.aeom.org/?Open_air_museums:Definition [Žiūrėta 2014-02-18].
- AEOM (be datos, b) Definition. Association of European Open-Air Museums [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://www.aeom.org/?Open_air_museums [Žiūrėta 2014-02-18].
- ALHFAM (be datos) The History of the Association for Living History, Farm and Agricultural Museums [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://www.alhfam.org/?cat_id=226&nav_tree=101,226 [Žiūrėta 2014-02-18].
- Ambrassat, A. (1912) *Die Provinz Ostpreussen. Ein Handbuch der Heimatkunde*. Königsberg.
- Ambrose, T., Paine, C. (2000) *Museum Basics*. London, New York, ICOM, Routledge.
- Anderson, J. (1984) *Time Machines. The World of Living History*. Nashville Tennessee: The American Association for State and Local History.
- Arbušauskaitė, A. (1994) Was geschah nach 1945 in unserer Heimat? *Memeler Dampboot*, 6, p.94-96.
- Arbušauskaitė, A. (1995) Kuršių nerijos gyventojų šeimos kortelių duomenų (1956 m.) sociologinė analizė. *Mūsų kraštas*, Nr.6.
- Bacevičius, E. (2004) Poledinės baidomosios žvejybos pietryčių Baltijos lagūnuose biologiniai pagrindai, žvejojimo technika ir tradicija (XIX-X a. pirmoji pusė). *Jūra ir aplinka*, 1(10).
- Bacevičius, E. (2005) Poledinė baidomoji žvejyba – unikalus Kuršmarių žvejų paveldas: apie Kuršmarių žvejų XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje išrastus poledinės baidomosios žvejybos būdus, išnykimo priežastis. *Mokslas ir gyvenimas*, 2, 10–13.
- Balys, J. (1958) Mažosios Lietuvos tautosakos bruožai. *Mažoji Lietuva I*. New York, p.217-255.
- Baltrėnienė, M., Apanavičius, R. (1991) *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*. Vilnius.
- Baraban, R., Durocher, J. (2010) *Successful Restaurant Design*. New Jersey: John Wiley&Sons, Ltd.
- Baranauskas, M. (1981) Po kurėnų burėmis. Šis tas iš Kuršių marių žvejybos praeities. *Mūsų gamta*, 5, p.23.
- Baranauskas, M. (1999) *Dingę Karvaičiai*. Klaipėda: Eldija.
- Baranauskas, M. (2001) *O nerija, lietuviškoji, nuostabioji*. Klaipėda: Libra Memelensis.

- Babickas, P. (1932) *Gintaro krantas. 83 mūsų pajūrio vaizdai*. Kaunas.
- Becker, J. (1904) *Die sprache der kurischen fischer in Perwelk aud der Kurischen Nehrung. Ein beitrag zu der sprache der preussischen Letten*. Gotingen.
- Bertašiūtė, R. (2013) *Kaimo statyba: Mažoji Lietuva*. Vilnius: Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, UAB „Petro ofsetas“.
- Bezenberger, A. (1889a) *Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner*.
- Bezenberger, A. (1888) *Über die Sprache der preussischen Letten*. Gottingen.
- Bezenberger, A. (1883) *Über Grabkreuzformen. Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft*, Hft.7, S.24-28.
- Bezenberger, A. (1889b) *Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft*, Hft.14, S.187-192.
- Bock, S. (1785) *Versuch einer wirschaflichen Naturgeschichte von dem Konigreich Ost- und Westpreussen*. Dessau, 1782-185, Bd.1-5.
- Butkevičius, J. (1958) *Kuršių Neringos žvejų gyvenamieji namai*. In *Iš lietuvių kultūros istorijos I*. Vilnius.
- Butkus, Z. (1991) *Latvijos požiūris į Klaipėdos problemą nepriklausomybės laikais*. In *Klaipėdos kraštas: istorija ir žmonės. Mokslinės konferencijos tezės*. Klaipėda, p.10-12.
- Būčys, Ž. (2004) *Muziejų tinklo administravimas Vakarų šalyse ir Lietuvoje*. In *Meno aritmetika. Kultūros vadyba Lietuvoje*. Vilnius: Tyto Alba, 2004, p.124-139.
- Būga, K. (1961) *Rinktiniai raštai*. Vilnius, T.3, p.167-246.
- Center for Regional-og Turismeforskning (2006) *Kuršių Nerijos lankytojų apklausa. 2005 m. vasara. Peržiūrėta ataskaita, 2006 m. spalio mėn.* Center for Regional-og Turismeforskning, Nexø.
- Chartknoch, Ch. (1684) *Altes und Neues Preussen*. Frankfurt am Main: Hallervorden.
- Chronik der Schule zu Nidden (2013) *Chronik der Schule zu Nidden*, Vilnius.
- Demereckas, K., Ramanauskienė, M., Januševičius, J., Baltrūnė, G., Adomaitis, R. (2011). *Kuršių nerijos tradicinė architektūra*. Klaipėda, 2011.
- Demereckas, K. Servienė, B. (1998) *Žvejyba pamaryje XVI – XX a.* Klaipėda: Libra Memelensis.
- Diederichs, V. (1883) *Die kurische nerung und die Kuren in Preuszen. Magazin herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. Mittau, Bd. XVII, stuck I, S.1-96.
- Dovydaitis, J. (1971) *Žmogaus sparnai: apie sklandytuvų konstruktorių Bronių Oškinį*. Vilnius: Vaga.

- Druva, J. Kuršu zeme un laudis. *Kuršu zeme un laudis*. Rīga, p.25-35.
- Dundulienė, Pr. (1982) *Lietuvių etnografija*. Vilnius.
- Dundulienė, Pr. (1991) *Lietuvių etnologija*. Vilnius.
- E.A. (1957) So heiratete man aud der Nehrung. *Memeler Dampfboot*, Nr.16, S.2.
- Einhorn, P. (1649) *Scriptores rerum livonicarum*. Dorpt.
- Elertas, D. (2002) *Kopgalis*. Klaipėda: Libra Memelensis.
- Elertas D. (2008) *Lietuvos pajūrio ir pamario žvejų kultūra: iš Lietuvos jūrų muziejaus rinkinių*. Klaipėda: S.Jokužio spaustuvė-leidykla.
- Elertas D. (2010) Bangpūčio mitologema baltų pasaulėvaizdyje. *Po muziejaus burėmis*. Klaipėda: Lietuvos jūrų muziejus, t.1, p.77-87.
- Elertas, D., Vaičiulytė, L. (2001) Amber collecting regulations in coastal Lithuania until the middle of the 19th c. *Acta Academiae artium Vilnensis. Dailė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, t. 22, p. 43-51.
- Endzelins, J. (1912) Par seno kursu (jeb kuršu) tautību un valodu. *Druva*, 5.
- Endzelins, J. (1931) Par kurseniekiem un vinu valodu. *Burtnieks*, 12.
- EUCC Baltijos biuras (2006) *Turistų srautų Kuršių marių regione analizė*. EUCC Baltijos biuras, Klaipėda.
- EXARC (2008) Definitions. EXARC, July 23rd 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://exarc.net/about-us/definitions> [Žiūrėta 2014-02-18].
- Filipavičiūtė D. (2005) Kova su pustomu smėliu Kopgalio – Juodkrantės apylinkėse. *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros. Acta Historica Universitatis Klaipedensis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, t.11, p.177-183.
- Gaigalas, K. (2011) *Lietuvos žuvininkystė Nemuno žemupio regione*. Klaipėda: Libra Memelensis.
- Gedžius, A. (1969) Kurėnų vėtrungės. *Mokslas ir gyvenimas*, 2, p.30-33.
- Gerwais (1796) *Notizen von Preussen mit besonderer Rucksicht auf die Provinz Littauen. Ein Beitrag zur naherer Kenntniss der innern Verfassung und der Bewohner derselben in historisch-topographisch-politisch-ökonomischer Hinsicht*. Königsberg.
- Gimbutas, J. (1946) Lietuviškoji architektūra Mažojoje Lietuvoje. *Aidai*. Miunchenas, 3 (15)-4(16).
- Gimbutas, J. (1958) Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. In *Mažoji Lietuva*, New York, p.153-213.
- Glagau, O. (1970) Per Rytprūsių Sacharą. In *Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktoje amžiuje*. Vilnius: Vaga.

- Gražulevičius, G., Elertas, D. (2005) Didysis kormoranas Kuršių nerijoje. *Žurnalas apie gamtą*, 5.
- Guardian (2008) Top 10 beaches in Europe [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.theguardian.com/travel/2008/aug/08/beaches.europe.top10> [Žiūrėta 2014-02-18].
- Gudavičius, E. (1980) *Žymeny ir ženklai Lietuvoje XII-XX a.* Vilnius.
- Gudelis, V. (1967) Sakmė apie Neriją ir marias. *Mūsų gamta*, 3-4.
- Gudelis, V. (1974) Kuršių marių laivai ir žvejai. *Mūsų gamta*, 7, p.18-19.
- Gudelis, V. (1975) Kuršmarių žvejai. *Tarybinė Klaipėda*, Nr. 237-238.
- Gudelis, V. (1980) Apie jūrą, vėją ir laivus. *Literatūra ir menas*, 6, p.12.
- Gudelis, V. (1983) Bradinė. *Mūsų gamta*, 7, p.10-11.
- Hawes, E. (2007) Preface. In Rentzhog, Sten. *Open Air Museums. The History and Future of a Visionary Idea*. Kristianstad: Jomtli Förlag & Carlssons Bokförlag.
- Heywood, F. (2007) Glasgow council votes to hand over museums and galleries to trust. *Museums Journal*. March.
- HNIT-Baltic (2014) Pervalkos įlankos ir aplinkinės teritorijos ortofoto nuotrauka (2012-2013 m. vaizdas), UAB „HNIT-Baltic“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.maps.lt/map/default.aspx?lang=lt#q=pervalka> [Žiūrėta 2014-03-15].
- Hoffheinz, W. (1883) Nachrichten. *Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft*, Hft.6, S.413-417.
- Howard, P. (2002) The Eco-museum: innovation that risks the future. *International Journal of Heritage Studies*, 8:1, p.63-72.
- ICOM (1956/1957) (ICOM declaration: 9th July 1956/1957 Geneva, section 6).
- ICOM (2007) Museum Definition [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/> [Žiūrėta 2014-02-18].
- ICOM (2013) Code of ethics for museums. International Council of Museums [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf [Žiūrėta 2014-02-28].
- Young, L. (2006) Villages that never were. The Museum Village as a Heritage Genre. *International Journal of Heritage Studies*, 12:4, 321-338.
- Jachmann (1829) Nachrichten uner die kurische Nehrung. *Preussische Provinzial-Blatter*. Königsber, Bd.I, S.201-238.

- Jaeger, W. (1995) *Die Fischerkahn auf der kurische Haff: Einblick in die Geschichte des Kahnbaus und der Fischerei bis 1945*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte.
- Karallus, H. (1992) Ostern began der Lachsfang Perwelk-ein Fischerdorf der Kurischen Nehrung. *Memeler Dampfboot*, Nr.4, p.53.
- Kargaudienė, A. (1993) Balerina piešė žirgelius. *Liaudies kultūra*, 1, p.26-27.
- Kenešis, A. (1992) Mažosios Lietuvos kriškantai. *Vakrai*, 2, p.60-62.
- Kiseliūnaitė, D. (2002) Apie sveiką kūną ir kalbą. *Vakarų ekspresas*, 2002 m. lapkričio 30 d.
- Kiseliūnaitė, D. (2010) *Pamarių sakmės: tautosakos rinkinys*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kiseliūnaitė, D. (1994) Kuršių ainiai savo namuose. *Klaipėda*, Nr.168, p.3
- Kiseliūnaitė, D. (2010) Paskutinioji kuršininkų karta. Voruta [interaktyvu]. Prieiga per internetą, <http://www.baltai.lt/?p=1550> [Žiūrėta 2014-02-28].
- Kiseliūnaitė, D., Simulytė, L. (2005) *Kuršių Nerijos vietų vardai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Klein, M. (1991) Mažoji Lietuva. Nauji kultūrinės antropologijos tyrinėjimo uždaviniai. *Kultūros barai*, Nr.8.
- Klein, M. (1992) Preussische-Litauen. Neue Aufgaben für die kulturanthropologische Forschung. *Die Grenze als Ort der Annäherung. 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen*. Köln.
- Kluwe, E. (1984) Klippfischerei in Schwarzort. *Memeler Dampfboot*, Nr.1, S.6-7.
- KNNPD (2012) Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos 2011 m. ataskaita. Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, Neringa.
- KNNP tvarkymo planas (2012) Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 6 d. nutarimu Nr. 702.
- Koler, J. (1967a) Eissegler – wider vor dem Wind. *Memeler Dampfboot*. Oldenburg, 1967-01-20 (Nr.2) p.18-20.
- Koler, J. (1967b) Die Eissegel auf dem Kurischen Haff. *Memeler Dampfboot*. Oldenburg, 1967-02-05 (Nr.3), p.29, 34.
- Korsakas et al. (1970). *Lietuvinkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*. Vilnius: Vaga.
- Krasnais, V. (1938) *Latviešu kolonijas*. Riga.
- Kripaitė, A. (2005) Septyneri metai po amžiaus gaisro Smiltynėje: skaudi pamoka dar studijuojama. Paskelbta 2013-05-03 [interaktyvus]. Prieiga per internetą

<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/septyneri-metai-po-amziaus-gaisro-smiltyneje-skaudi-pamoka-dar-studijuojama-56-331531> [Žiūrėta 2014-01-15].

Kurschat, H. (1964) *Das Memelandische ABC*. Oldenburg.

Kwauka, P. (1961) Kurenkahn oder Keitelkahn? *Memeler Dampfboot*, Nr.17, S.245-246.

Kwauka, P. (1969-1970) Unsere „fremdartigen“ Familiennamen. *Memeler Dampfboot*, 1969 Nr.21 – 1970, Nr.3.

Kwauka, P., Pietsch, R. (1987) *Kurisches Wörterbuch*. Berlin.

L.A. (1937) Neringos muziejus (Nida). *Gimtasai kraštas*, 2-4, 180.

Lietuvos kurortų plėtros koncepcija (2002). Lietuvos kurortų plėtros koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 29 d. nutarimu Nr. 1713.

Lietuvos muziejai (be datos) Muziejai pagal tematiką [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://www.muziejai.lt/muz_pagal_tematika.htm [Žiūrėta 2014-04-10].

Lindner, F. (1898) *Die preussische Wüste einst und jetzt. Bilder von der Kurischen Nehrung*. Osterwieck.

Lithuanianfishing.com (be datos) Baidomoji poledinė (bumbinamoji) stintų žvejyba [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://lithuanianfishing.com/?page_id=486 [Žiūrėta 2014-02-17].

LiveARCH (be datos) LiveARCH Quality manual. Guidelines for quality development plans including increased awareness on quality issues for all the eight partners in the liveARCH project that can be used as manuals on quality assessment at living history museums or for Archaeological Open Air Museums and for working with living history and live interpretation.

Levickaitė, R. (2013). 8 geriausi Lietuvos muziejai po atviru dangumi [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://grynas.delfi.lt/gyvenimas/8-geriausi-lietuvos-muziejai-po-atviru-dangumi.d?id=61674781> [Žiūrėta 2014-02-28].

Lonely Planet (2010) Best beaches to swing a hammock [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.lonelyplanet.com/africa/travel-tips-and-articles/48205> [Žiūrėta 2014-02-28].

Lonely Planet (2012) Europe's greatest seaside escapes [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.lonelyplanet.com/europe/travel-tips-and-articles/68705> [Žiūrėta 2014-02-28].

LR teritorijos bendrasis planas (2002) Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. spalio 29 d. nutarimu Nr. IX-1154.

Mager, F.(1938) *Die Landschaftsentwicklung der Kurische Nehrung*. Königsberg: Gräfe & Unzer.

- Mannhardt, W. (1936) *Letto-Preussische Goterlehre*. Riga.
- Mantwill, D. (1969a) Allerlei Fischnetze aus dem Memeldelta. *Memeler Dampfboot*, Nr.3-4.
- Melngailis, E. (1951) *Latviešu muzikas folkloras materiali*. Riga: I.Korsa.
- Memeler Dampfboot (1966) Von der Winterfischerei auf dem Haff. *Memeler Dampfboot*, Nr.2, S.22.
- Mikalajūnas, J. (1936) Velykų rytas Neringoje. *Vakarai*, 84. p.7.
- Milius, V. (1993) *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija*. Vilnius.
- Morkūnas, K., Sabaliauskas, A. (1959) Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. Vilnius, T.2, p.131-149.
- Morkūnas, V. (1985) Verslinė žvejyba Kuršių mariose XX a.pirmoje pusėje. *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 metais*. Vilnius, p.34-37.
- Mortensen, H., Wenskus, R., Jager, H. (1982) *Historich-geographischer Atlas des Preussenlandes*, t.8. Wiesbaden: Franz Steiner verlag GMBH.
- Mukienė, D. Jonušienė, V. Ed. (1998) *Neringa*. Vilnius.
- Neringos savivaldybė (2012) Neringos savivaldybės teritorijos ir jos dalių bendrasis planas, patvirtintas Neringos savivaldybės tarybos 2012-09-21 sprendimu Nr. T1-164.
- Neringos savivaldybė (2013) Neringos savivaldybės strateginis plėtros planas 2014-2020 metams.
- Nevardauskas, A. (1963) *Pajūriais, pamariais*. Chicago.
- Nimtz-Wendlandt, W. (1986) *Die Nehringer: Volkstum, Brauchtum, Volksglaube auf der Kurischen Nehrung*. Marburg.
- NPR (2013) Neringos savivaldybės gyventojų bei turistų ir lankytojų apklausos ataskaita. UAB „Nacionalinių projektų rengimas“.
- Osler, G. (1990) *Greathead's Lifeboats*. New Castle upon Tyne.
- Paardekooper, R. (2013) *The Value of an Archaeological Open-Air Museum is in its Use Understanding Archaeological Open-Air Museums and their Visitors*. Sidestone Press Dissertations.
- Pagalba (1905) Apie žvejybą mariose. *Pagalba*, Nr.22-28.
- Pasienio žuvis (2010) Šilutės rajono ir Neringos savivaldybės tvarios žuvininkystės plėtros strategija. VšĮ „Pasienio žuvis“, Šilutė.

- Passarge, L. (1871) Die Kurische Nehrung. Zustände und Wandelung. *Altpreussische Monatsschrift*. Königsberg: Ferd. Veher vormals Th. Thieler's Buchhandlung, Bd.8, p.212.
- Passarge, L. (1878) *Aus Baltischen Landen*. Glogau.
- Peter, L. (2010) Creating products for tourism – the example of Lofotr Viking Museum. *EuroREA*, vol.7, p.27-29.
- Piekienė, N. (2013) Kuršių nerijos kraštovaizdis. Tapatybės išraiška. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 5(3), p.242-247.
- Pietsch, R. (1982) *Fischerleben auf der Kurische Nehrung*. Berlin: Ulrich Camen.
- Pietsch, R. (1991) *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk.
- Piškinaitė-Kazlauskienė, L. (1998) *Žvejybos istorijos apybraižos*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Plakis, J. (1927) Kursenieku valoda. *Latvijas universitates raksti*. T.16, Riga.
- Povilanskas, R., Armaitienė, A. (2010) Neringos kurortologinių išteklių įvertinimo ir panaudojimo sveikatinimo srityje galimybių studija. Galutinė ataskaita. Klaipėdos universitetas.
- Prasch, H. (2002) Visitor service. In Manneby, H., Prasch H., Fofman, R. (eds.) *Guidelines to improve Museum Quality and Standards*. Bayreuth: International Committee for Regional Museums, pp. 100-106, 119-121.
- Pronskus, I. (1928) *Lietuvos sachara. Kuršių užmaris*. Klaipėda.
- Prätorius, M. (1871) *Deliciae Prussicae oder preussische Schaubuhne*. Berlin.
- Purvinas, M. (1994) Pietinių Kuršmarių žvejų kaimai – etninės kultūros fenomenas. *Lietuvos mokslas*, T.2, kn.2-3, p.35-44.
- Purvinas, M. (1995) Senieji Lietuvos pajūrio vietovardžiai. *Mūsų kraštas*, Nr.6.
- Purvinas, M. (2008) *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba.
- Purvinas, M. (2011) *Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai*. Vorutos fondas.
- Putrius, J. (1967) Senasis Neringos muziejus Nidoje. *Muziejai ir paminklai*, p.58-60.
- Randomanskis (1924) *Mažosios Lietuvos žvejyba*. Kaunas.
- Razauskas, D. (2004) *Vėjūkas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį osetinų waejug / waejyg*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- Rentzhog, Sten. (2007) *Open Air Museums. The History and Future of a Visionary Idea*. Kristianstad: Jomtli Förlag & Carlssons Bokförlag.
- Rimantienė, R. (1989) *Nida: senųjų baltų gyvenvietė*. Vilnius: Mokslas.
- Rimantienė, R. (1999) *Kuršių nerija archeologo žvilgsniu*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Rimantienė, R. (2005) *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Rudolph, W. (1986) [rec.] Richard Pietsch, Fisherleben auf der Kurischen Nehrung. Berlin (West), 1982. *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte*. Berlin, Bd.29, S.264-265.
- Ruhig, P. (1754) *Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprung, Wesen und Eigenschaften*. Königsberg.
- Salys, A. (1930) *Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*. Atspausa iš „Tauta ir žodis“. T.5. Kaunas.
- Schlikt, O. (1924) *Die Kurische Nehrung in Wort und Bild*. Königsberg: Graefe und Unzer.
- Shutz, E. (1935) Ein Gang durch die Schausammlungen der Vogerlwarte Rossiten. *Die Kurische Nehrung-Europas Sandwüste*. Königsberg, S.82-109.
- Sistela (2013). *Statinių statybos skaičiuojamųjų kainų palyginamieji ekonominiai rodikliai (pagal 2013 m. spalio kainas)*. Vilnius: UAB „Sistela“.
- Sonnenberger, F. (1998) Organized diversity: the Nuremberg municipal museums. *Museum International*. Vol.50, Issue 2, pp. 55-59.
- Stauskas, V. (2006) Kuršių Nerijos urbanistinis ir architektūrinis paveldas naujų iššūkių akivaizdoje (tendencijos ir problemos). *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas. Konferencijos "Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas" (2005 m. rugsėjo 22-24 d.) medžiaga*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija.
- Stender (1783) *Lettische wörter und Lexikon*.
- Strakauskaitė, N. (2001) *Kuršių nerija – Europos pašto kelias*. Klaipėda: S.Jokūžio leidykla –spaustuvė.
- Strakauskaitė, N. (2005) *Klaipėda, Kuršių nerija, Karaliaučius. Vadovas*. R.Paknio leidykla
- Strakauskaitė, N. (2009) Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, T. 18, p. 151-158.

- Strakauskaitė, N. (2009) Seebäder auf der Kurischen Nehrung: Geschichte und heutige Situation. *Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert (Colloquia Baltica, 18)*. Hrsg. von O. KURILO. München, S. 105-121.
- Strakauskaitė, N. (2010) *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Šivickis, P. (1929) O tu, varna, varna! *Gamtos draugas*, rugsėjis, p.132-136.
- Šmits, P. Ed. (1933) *Kuršu kapu folkloras*. Latviešu folkloras kratuves materiali.
- Šneideraitis, O. (1989) *Prūsai*. Vilnius.
- Tautorat, H. (1994) *Rossitten*. Gerhad Rautenberg.
- Tetzner, F. (1902) *Die Slawen in Deutschland*. Braunschweig.
- Thienemann, J. (1927) *Rossitten. Drei Jahrzehnte auf der kurischen Nehrung*. Berlin: Neudamm.
- Thienemann, J. (1930) *Drei Jahrzehnte auf der Kurische Nehrung*. Neumann: Neudamm.
- Thienemann, J. (1931) *Vom Vogelzuge in Rossitten*. Berlin: Neudamm.
- Thienemann, J. (1935) *Von Elchen, Störchen, Krähen und anderem Getier auf der Kurischen Nehrung*. Leipzig: Eichblatt.
- Tolksdorf, U. (1991) *Fischerei und Fischereikultur in Ostpreussen*. Heide.
- Tutkunkardes, B. (2008) Tourism and recreation in the Curonian Spit in Lithuania – Recreational-Geographic Developments and Perspectives in a new EU Country. *Annales Geographicae*, 41(1-2), p.26-44.
- UN (1992) Rio Declaration on Environment and Development. United Nations General Assembly Resolution. Rio de Janeiro, 3-14 June.
- UNESCO (2011) Decisions adopted by the World Heritage Committee at its 35th session. Committee Decisions 35COM 7B.99 Curonian Spit (Lithuania / Russian Federation) (C 994).
- UNESCO (2013) Išskirtinės visuotinės vertės aprašas. Kuršių nerija, Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija (C994). Parengtas Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos ekspertų, atsižvelgus į UNESCO Pasaulio paveldo centro (ICOMOS) 2013 m. vasario 20 d. pastabas (Projektas) [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.unesco.lt/kultura/pasaulio-paveldas/pasaulio-paveldas-lietuvoje/kursiu-nerija> [Žiūrėta 2014-01-13].
- UNWTO (2011) *Tourism Towards 2030. Global Overview*.
- UNWTO (2013) *Tourism Highlights, 2013 Edition*.

- Urbanistika (2012). Neringos savivaldybės teritorijos ir jos dalių bendrasis planas. Sprendiniai. 1 tomas. A. Bendroji naudojimo ir apsaugos sistema. UAB „Urbanistika“, Kaunas.
- Vainoras, St. (1934) Pajūrio žvejai. *Lietuvos keleivis*. Nr.185, p.4.
- Vainoras, St. (1936) Žvejų šnekamoji kalba-jūrinės terminologijos šaltinis. *Jūra*, 9, p.13.
- Vaitkevičienė, D. (2001) *Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vaitkus, Z. (1975) Stintų žvejyba. *Lietuvos žvejys*, 27, p.8.
- Vaitkus, Z. (1979a) Žvejyba barkasais ir pusbarkasiais. *Lietuvos žvejys*, 20, p.6.
- Vaitkus, Z. (1979b) Žvejyba bučiais ir žeberklais. *Lietuvos žvejys*, 50, p.7.
- Valstybinis miškotvarkos institutas (2013) Kuršių nerijos NP vidinės miškotvarkos projektas 2013-2022 metams. Aiškinamasis raštas. VĮ Valstybinis miškotvarkos institutas, Apinkos ministerija, Kaunas.
- Vareikis, V. (1993) *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda: Meninkų namai.
- Vyšniauskaitė, A. (1957) Kur kaimus laidojo smėlis. *Švyturys*, 17, p.25.
- Vyšniauskaitė, A. ed. (1964) *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius.
- Vyšniauskaitė, A. (1977) Lietuvininkų vestuvių papročiai XIX a.pr. *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*. Vilnius, p.147-157.
- Voelkel, M. (1909) *Die lettischen Sprachreste aus der Kurischen Nehrung*. Tilsit.
- Zipsane, H. (2006) Lifelong learning in Open Air Museums – a fascinating Part to play in Europe. Paper prepared for the 22nd Conference of the European Association of Open Air Museums, August 2005 in Åbo, Finland [interaktyvus]. Prieiga per internetą <http://www.nckultur.org/attachments/article/109/Lifelong%20Learning%20in%20Open%20Air%20Museums.pdf>. [Žiūrėta 2014-02-28].
- Zipsane H. (2012) Staff, volunteers, visitors, participants, users.....We are all in the same boat! Pranešimas darytas Foteviken 2012 m. rugsėjo 24 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://openarch.eu/files/10-30h_-_zipsane_-_come_and_play_with_us_at_jamtli.pdf žr. 2014-02-26 [Žiūrėta 2014-02-28].
- Zabielavičius, J. (1934) Mūsų pajūrio žvejai ir žvejyba. *Lietuvos aidas*, 107, p.6.
- Zinkevičius, Z. (1984) *Lietuvių kalbos istorija*. T.1, Vilnius.
- Zinkevičius, Z. (1987) Lietuviai ir kuršiai. *Mokslas ir gyvenimas*, 1, p.27-29.
- Zweck, A. (1898) *Litauen. Eine Landes und Volkskunde*. Stuttgart.
- Žilevičius, J. (1958) Mažosios Lietuvos liaudies muzikos bruožai. In *Mažoji Lietuva I*. New York, p.259-281.

- Žulkus, V. Klaipėdos krašto permaininga istorija. *Vokiečių žinios Lietuvoje*, 1 (44), p.2.
- Waidacher, F. (2007) *Bendrosios muzeologijos metmenys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Waissel, M. (1599) *Chronica Alter Preusscher*. Osterberger.
- Woede, H. (1966) Die Wimpel der Kurenkähne. Geschichte – Bedeutung – Brauchtum. Würzburg: Holzner.
- Woede, H. (1974) Fischer und Fischerei in Ostpreussen – Vom uralten Beruf des Fischers in unserer Heimat, seinem Leben und seiner harten Arbeit auf dem Meer, den Haffen und Seen. Leer: Rautenberg.
- Woede-Mainz, H. (1958) Galeriehauser und Kleten. Die volkstümliche Baunweise des Memellandes. *Memeler Dampfboot*, Nr.75-78.
- Wutzke, J. (1831) Bemerkung über die Entstehung und den gegenwärtigen Zustand des kurischen Haffs und Memel. *Preussische Provinzial-Blätter*. Königsber, Bd.V, S.122-138, 226-234, 293-311, 443-464.
- Бахтин, А. (2005) *Замки и укрепления Немецкого ордена в северной части Восточной Пруссии. Справочник*. Автор-составитель А.П. Бахтин, под ред. В.Ю. Курпакова. Калининград.
- Министерство по туризму Калининградской области (2013) Марина Агеева: туристический поток в Калининградскую область растёт ежегодно на 7-10%.
- Министерство по туризму Калининградской области Paskelbta 2013.10.18. [interaktyvus]. Prieiga per internetą http://tourism.gov39.ru/news/?ELEMENT_ID=2360 [Žiūrėta 2014.01.15].

PRIEDAI

Priedas 1 Muziejų ir ekspozicijų Kuršių marių žvejų tematika palyginamoji analizė

	<p>Neringos istorijos muziejus <i>Pamario g.53, Nida</i> www.neringosmuziejus.lt</p> <p>Muziejų sudaro dvi istorinių ekspozicijų salės ir keičiamų parodų erdvė fojė. Istorinėje ekspozicijoje „Verslai“ pristatomi žvejybos mariose ir jūroje įrankiai, laivų modeliai, poledinės žvejybos įrankiai ir principai, varnų gaudymas, gintaro graibstymas; ekspoziciją papildo autentiškos fotografijos. Kitoje salėje labai glaustai supažindinama su įvairiais kitais Kuršių nerijos istorijos aspektais, pvz. Nidos akmens amžiaus gyvenvieta, pašto keliu ir Nidos pašto stotimi, Prūsijos karaliene Luise ir karaliumi Friedrichu Wilhelmu III, Nidos kurorto istorija, gyventojų kasdienybė ir buitimi (sodybos ir interjero fotografijos), Nidos sklandymo mokykla, Froesių šeimos istorija, prekyba ir kelionės laivais. Bilieto kaina suaugusiam 2 Lt, vaikui – 1 Lt.</p> <p>Privalumai – originalūs daiktai ir fotografijos, nauja patraukli ekspozicija. Trūkumai – nepalanki vieta (atokiau nuo turistų maršrutų), šiuolaikinės architektūros pastatas; nėra galimybės organizuoti edukacinių užsiėmimų, demonstruoti procesų.</p>
	<p>Žvejo etnografinė sodyba (Neringos istorijos muziejaus padalinys) <i>Naglių g. 4, Nida</i> www.neringosmuziejus.lt</p> <p>Įrengta XIX a. pab. – XX a. pr. žvejo sodybos ekspozicija. Sodyboje yra du – gyvenamasis ir ūkinis pastatai. Gyvenamojo namo virtuvė ir trys kambariai apstatyti autentiškais baldais. Sodyboje organizuojami liaudies teatrų spektakliai, folkloro ir etnografinių ansamblių koncertai, demonstruojami tautodailininkų dirbiniai ir senieji amatai.</p> <p>Bilieto kaina suaugusiam 2 Lt, vaikui – 1 Lt.</p> <p>Privalumai – originalūs autentiški pastatai ir eksponatai, gera vieta (turistų traseje), senųjų amatų šventės organizavimo patirtis. Trūkumai – dėl vietos trūkumo muziejus vienu metu gali priimti ribotą skaičių lankytojų, nėra galimybių demonstruoti procesų ir įtraukti lankytojus; urbanizuota aplinka neleidžia išsamiai pristatyti vietos gyventojų buities ir ypatingai – santykio su gamta.</p>
	<p>Gintaro galerija-muziejus <i>Pamario g. 20, Nida</i> www.ambergallery.lt</p> <p>Privatus Virginijos ir Kazimiero Mizgirių muziejus, įsikūręs sename žvejo name, supažindina su Baltijos gintaro istorija. Muziejuje eksponuojama valtis, kuria anksčiau buvo žvejojamas gintaras, senoviniai įrankiai, senosios gintaro apdirbimo dirbtuvėlės. Tarp muziejaus eksponatų – visų Juodkrantės archeologinio lobio gintarinių amuletų originalaus dydžio kopijos (viso 434 vnt.). Muziejuje organizuojamos gintaro apdorojimo pamokėlės, kurių metu lankytojai gali išbandyti senuosius ir šiuolaikinius įrankius ir technologijas, pasigaminti gintaro dirbinį ir pasiimti jį kaip suvenyrą. Privalumai – patraukli ekspozicija, aktyvi edukacinė veikla, galimybė lankytojams patiems išbandyti apdirbimo būdus. Trūkumai – siaura specializacija (vis tik apie gintarą), mažai etnografinės medžiagos.</p>

	<p>L. Rėzos kultūros centro ekspozicija L. Rėzos g. 8, Juodkrantė www.lrezoskc.lt</p> <p>Eksponuojama keletas originalių etnografinių daiktų – darbo įrankių, moters kostiumas, žvejybos tinklų brėžiniai, o svarbiausia – dalis fotografijų iš Juodkrantės kultūros centrai dovanoto Elisabeth Kluwe (1920-2005) surinkto albumo. Senose fotografijose užfiksuoti reti tarpukario Neringos kadrai – gyvenviečių vaizdai, žvejyba, žuvies rūkimas, kopų tvirtinimas, tinklų tvarkymas, laisvalaikis. Bilieto kaina – 3 Lt.</p> <p>Privalumai – unikalios senos fotografijos. Trūkumai – nėra galimybių gyvai demonstruoti senųjų amatų ir verslų.</p>
	<p>Vėtrungių galerija L. Rėzos g. 13, Juodkrantė www.autentic.lt</p> <p>Privačioje Daivos ir Remigijaus Žadeikių Vėtrungių galerijoje, sename žvejo name, lankytojai gali susipažinti su vėtrungių atsiradimo istorija, raida ir pavyzdžiais. Galerijoje galima įsigyti pagal senus pavyzdžius pagamintų šiuolaikinių vėtrungių, turistinės literatūros, originalių keramikos ir tekstilės gaminių, dailės kūrinių.</p> <p>Privalumai – lankytojams patraukli galerija, geroje vietoje. Trūkumai – siaura tema, ne originalūs eksponatai, mažai pristatoma ir interpretuojama etnografinės medžiagos, nėra galimybės demonstruoti amatų ir verslų.</p>
	<p>Pajūrio žvejo etnografinė sodyba (Lietuvos jūrų muziejaus ekspozicija) Smiltynės pl. 3, Klaipėda www.muziejus.lt</p> <p>Sodyboje supažindinama su pasiturinčio žvejo – žvejojusio, auginusio gyvulius ir dirbusio žemę – gyvenimu. Sodybos kompleksą sudaro gyvenamasis namas, tvartas, klėtis, pirtis, rūsys, rūkykla, kartys tinklams džiauti bei žuvims džiovinti. Sodybos prototipas – XIX–XX a. pab. Šventosios apylinkių pajūrio žvejų pastatai. Vienoje iš patalpų veikia ekspozicija apie žvejybą Lietuvos pajūryje ir pamaryje XIX–XX a. pr. Eksponuojamos fotografijos bei žvejybos priemonės: kabliukai, ūdos, tinklų pasvarai, žeberklai, tinklai.</p> <p>Lietuvos jūrų muziejus taip pat turi du senuosius žvejų laivus – dorę ir kurėną (dorė plukdo interesantus maršrutu Danės upe, o kurėnas – po marias), tačiau susiduria su įgulos problema – ypač sudėtinga kurėno priežiūra (OŽ).</p> <p>Privalumai – didelis lankytojų srautas; ekspozicija apie įvairius žvejybos būdus. Trūkumai – urbanizuota uosto aplinka, nėra tiesioginio priėjimo prie vandens, platesnei veiklai trūksta vietos, į renginius sunku prisitraukti Klaipėdos gyventojų.</p>

	<p>J. Gižo etnografinė sodyba (<i>Gargždų krašto muziejaus padalinys</i>) Žvejų g. 13, Dreverna, Klaipėdos rajonas www.gargzdumuziejus.lt</p> <p>Prieš keletą metų restauruotoje sodyboje įrengta ekspozicija, supažindinanti su Pamario krašto istorija ir kultūra, žvejų gyvenimo būdu, darbais bei amatais, Kuršių marių laivadirbystės technologijomis ir amatu.</p> <p>Bilieto kaina suaugusiam 2 Lt, vaikui – 1 Lt.</p> <p>Privalumai – autentiškai restauruoti statiniai, gera ekspozicija. Trūkumai – pristatoma šiek tiek kito regiono (Pamario) istorija; nepakankamai išnaudojamos galimybės įtraukti lankytojus, leidžiant jiems išbandyti įvairius muziejuje pristatomus įrankius ir darbo procesus (DE).</p>
	<p>K. Banio etnografinė žvejo sodyba-muziejus Skirvytėlės g. 8, Rusnė, Šilutės rajonas.</p> <p>Autentiškoje sodyboje įkurtas Kazimiero Banio privatus muziejus. Ekspozicija supažindina su pamario krašto interjeru. Vedamos ekskursijos, vyksta įvairūs etnografiniai renginiai ir šventės.</p> <p>Įėjimas nemokamas</p>
	<p>Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos ekspozicijos ir lankytojų centrai</p> <p>Šiuo metu veikia du nacionalinio parko lankytojų centrai – Nidoje ir Smiltynėje (veikia tik vasarą). Ateityje numatoma vystyti lankytojų centrą ir ekspozicijas Juodkrantėje – lankytojų centrą su parko direkcijos administracija ir Gintaro įlankos ekspoziciją. Smiltynėje toliau turėtų būti vystoma lankytojų centro-gamtos mokyklos veikla. Taip pat šiuo metu pradėtas atkurti Juodkrantės pasivaikščiojimo takų tinklas, kur ateityje planuojama sukurti ekspoziciją po atviru dangumi – Baltų skulptūrų parką (AF).</p>
	<p>Sodyba „Senovės Semba“ („Древняя Самбия“) Kuršių nerijos 14,7 km, Zelenogradsko raj., Kaliningrado sritis www.park-kosa.ru</p> <p>Šiuo metu Kuršių nerijos nacionaliniame parke Kaliningrado srityje, lankytojų centro „Музейный комплекс“ teritorijoje baigiamas statyti ir pavasarį turėtų pradėti veikti istorinis-etnografinis muziejus po atviru dangumi „Senovės Semba“. Sodybos prototipas – archeologų tyrinėta vikingų epochos Kaupo gyvenvietė (Zelenogradsko raj.). Sodybą sudarys 4 pastatai: 1) gyvenamasis namas su dirbtuve ir stogine malkoms, 2) gyvenamasis namas su ginklų kambariu ir duonkepe krosnimi, 3) kalvė ir 4) rūkykla. Sodyboje planuojama organizuoti edukacinius užsiėmimus, pvz. kalvio ir keramikos darbai. Be pastatų taip pat numatoma atkurti nedidelį vikingų laivą – „drakoną“ ir juo plukdyti lankytojus po marias. Be statomos sodybos muziejaus komplekse dar yra voljeras su dėmėtuuju elniu, kultūrinių augalų dendrariumas, edukacinių užsiėmimų kompleksas, vaikų žaidimų aikštelė ir medinių skulptūrų kolekcija. Bilieto kaina (į lankytojų centrą „Музейный комплекс“) suaugusiems – 50 rublių, moksleiviams ir studentams – 35 rub.</p>

Priedas 2 Lietuvos atviro oro muziejų palyginamoji analizė

Eil. Nr.	Pavadinimas	Nuosavybė ir forma	Adresas, svetainė internete	Trumpas aprašymas	Bilietai kaina (suaugusiam / vaikui, Lt)	Darbuotojų skaičius	Bendras metinis lankytojų skaičius (2012 m.)
1.	Lietuvos liaudies buities muziejus	Respublikinis muziejus. Muziejaus savininko teises ir pareigas įgyvendina LR Kultūros ministerija	L.Lekavičiaus g. 2, Rumšiškės, Kaišiadorių raj. savivaldybė www.llbm.lt	Tai vienas didžiausių (195 ha) ir daugiausiai eksponatų (140 pastatų ir daugiau nei 88.827 kilnojimų eksponatų) turintis etnografijos muziejus Europoje po atviru dangumi. Muziejus atspindi XVIII a. pab. – XX a. pirmos pusės visų Lietuvos regionų: Dzūkijos, Aukštaitijos, Suvalkijos, Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos (pastaroji ekspozicijos dalis dar tik pradėta kurti) valstiečių bei miestelėnų buitį, darbus, tradicijas. Muziejus - populiarus šeimos švenčių (pvz. vestuvių) ir masinių renginių vieta (pvz. Užgavėnės, šiuolaikinės muzikos festivaliai ir pan.).	10 Lt / 5 Lt	Muziejuje dirba 114 darbuotojų, tame tarpe - 66 ūkinio-techninio personalo darbuotojai, 17 administracijos darbuotojų ir 14 muziejininkų.	80.084
2.	Sovietinių skulptūrų Grūto parkas	Privatus muziejus; VŠĮ "Hesonos klubas" padalinys	Grūtas, Druskininkų savivaldybė www.grutoparkas.lt	Dviejų kilometrų ilgio ekspozicijoje išdėstyti 1989–1991 m. demontuoti 46 autorių 86 sovietmečio paminklai, atvežti iš Lietuvos miestų ir miestelių. Muziejuje taip pat yra informacinis centras-muziejus, paveikslų galerija, klubas-skaitykla.	20 Lt / 10 Lt	Muziejuje dirba 15 darbuotojų, tame tarpe - 2 administracijos darbuotojai ir 12 ūkinio-techninio personalo.	61.895
3.	Europos parkas	Privatus muziejus; VŠĮ "Europos parkas"	Joneikiškių kaimas, Vilniaus raj. savivaldybė www.europosparkas.lt	Daug apdovanojimų gavęs ir didelio Lietuvos ir užsienio šalių žiniasklaidos dėmesio sulakęs šiuolaikinio meno muziejus. Čia 55 ha plote eksponuojama daugiau kaip 100 skulptūrų, tarp jų žymiausių šiuolaikinio meno kūrėjų Abakanowicz, LeWitt, Oppenheimo, Pepper darbai.	25 Lt / 11 Lt	Muziejuje dirba 16 darbuotojų, tame tarpe - 4 administracijos darbuotojai, 4 ūkinio-techninio personalo darbuotojai, 3 - ekskursijų vadovai.	34.200

4.	Arklio muziejus	Anykščių rajono savivaldybės muziejus, Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus padalinys	Niūronių kaimas, Anykščių raj. savivaldybė www.arkliomuziejus.lt	Ekspoziciją sudaro - Aukštaitiškos sodybos, kalvė, maniežas, ratinė. Ekspozicijos supažindina su arklio istorija, kaimo ir miesto transportu, padargais, žirgu karyboje. Muziejus garsėja populiariomis edukacinėmis programomis (pvz. duonos kepimas), demonstruojamais amatais, galimybe pajodinėti ar pasivažinėti vežimu. Krautuvėlėje prekiaujama muziejaus leidiniais, suvenyrais, tautinio paveldo produktais. Kasmet birželio 1 d. rengiama tradicinės kultūros ir žirginio sporto šventė „Bėk bėk, žirgeli!“ Šalia muziejaus įsikūrusi privati lietuviškų patiekalų kavinė; lankytojai, dalyvaujantys edukacinėje programoje "Duonos kepimas" papildomai gali užsisakyti pietus.	6 Lt / 4 Lt	Viso - 16 darbuotojų.	32.401 (2013 m.)
5.	Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos draustinis	Valstybinis rezervatas. Savininko teises ir pareigas įgyvendina LR Kultūros ministerija	Kernavė, Širvintų rajono savivaldybė www.kernave.org	Tai – unikalus archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, vadinamas Lietuvos Troja. Nedideliame 194 hektarų žemės lopinėlyje išlikusios kultūros vertybės, gausūs archeologiniai radiniai, istorijos tėkmėje susiformavęs kraštovaizdis byloja apie kultūras, gyvavusias šiame areale nuo vėlyvojo paleolito laikų (IX tūkstantmetis pr. Kr.) iki pat šių dienų. 2004 m. vietovė įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo objektų sąrašą. Kasmet rengiamos gyvosios archeologijos dienos, sutraukiančios apie 300 dalyvių ir apie 20.000 žiūrovų. Šiuo metu ES SF kuriamas skansenas – viduramžių miesto fragmentas. iki 2015 m. bus pastatyta 10 pastatų, formuosiančių 3 sodybas, kur šiltuoju metų laiku bus demonstruojami įvairūs amatai.	10 Lt / 0 Lt	Muziejuje dirba 28 darbuotojai, iš jų - 9 administracijos darbuotojai, 8 ūkinio-techninio personalo darbuotojai, 5 muziejininkai.	20.000

6.	Senovinės bitininkystės muziejus (muziejinė ekspozicija)	Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcijos padalinys	Stripeikių kaimas, Ignalinos raj. savivaldybė	Tai vienintelis bitininkystės muziejus Lietuvoje. Muziejaus sodyba su lauko ekspozicija išsidėsčiusi ant Tauragnos upelio kranto. Ekspozicija, kurią sudaro autentiškai bitininkavimo įrankiai ir nuotraukos bei medinės skulptūros, pasakoja apie bitininkavimo Lietuvoje istoriją. Senoviškoje klėtelėje rodomi augalų piešiniai iš kurių bitės neša medų. Nuo 2005 m. muziejuje veikia „Medaus baras“, kuriame lankytojai gali įsigyti medaus produktų, ledų, gaivių gėrimų, užsisakyti pavakarius: sūris, medus, balta duona, agurkai, vaistažolių arbatos, midaus gėrimai. Muziejus veikia nuo gegužės 1 d. iki spalio 15 d.	4 Lt / 2 Lt	Ekspoziciją prižiūri ir lankytojus aptarnauja viena nuolatinė darbuotoja - administratorė bei papildomai turizmo sezonui priimami 1 gidas ir 2-3 pagalbiniai darbuotojai.	15.347
7.	Respublikinis Vaclovo Into akmenų muziejus	Respublikinis muziejus. Savininko teises ir pareigas įgyvendina LR Aplinkos ministerija	Salantų g. 2, Mosėdis, Skuodo rajono savivaldybė www.akmenumuziejus.lt	Muziejaus lauko ekspozicijoje 14 ha plote Bartuvos slėnyje yra apie 200 didelių riedulių, atspindinčių visas Lietuvoje randamų riedulių atmainas. Muziejaus kamerinėje ekspozicijoje, įrengtoje buvusio vandens malūno pastate, supažindinama su uolienu klasifikacija, rodomi geologiniai žemėlapiai, suakmenėję gyvūnai (fosilijos), iš įvairių šalių atvežti ir muziejui padovanoti akmenys, labai turtinga įvairių spalvų, sudėties ir frakcijų smėlių kolekcija.	8 Lt / 3 Lt	Viso - 13 darbuotojų.	9.067
8.	Kleboniškių kaimo buities ekspozicija	Radviliškio rajono savivaldybės Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio skyrius	Kleboniškių kaimas, Pakalniškių sen., Radviliškio rajono savivaldybė www.daugyvenesmuziejus.lt	Daugyvenės upės slėnyje, senoje kaimavietėje 18 ha plote iš apylinkių perkeliama XIX-XX a. pradžiai būdingi kaimų pastatai: gryčios, klėtys, pirtys, klojimai, daržinės ir kt. Perkeliama pastatai statomi šalia originaliai išlikusių sodybų, kuriose gyvena gyventojai. Muziejiniuose pastatuose įrengtose ekspozicijose atkurta XIX a. ūkininkų buitis.	6 Lt / 3 Lt	Viso Kleboniškių kaimo buities ekspozicijos skyriuje dirba 7 darbuotojai, iš jų 3 – sargai.	9.000 (2013 m.)

9.	Orvidų sodyba-muziejus	Privatus muziejus	Gargždėlės kaimas, Imbarės seniūnija, Kretingos raj. savivaldybė	Unikalų muziejų įkūrė Kazimieras Orvidas, daugelį metų, ypač melioracijos laikotarpiu, iš Salantų ir miestelio apylinkių kartu su sūnumis į savo sodybą vežęs įdomesnių formų akmenis, medžius ir kūręs iš jų paminklus bei įvairias skulptūras. Sodybos šeimininkui mirus, muziejumi rūpinosi jo sūnus Kazimieras (vadintas Viliumi, tapęs vienuoliu broliu Gabrieliumi). Sovietų valdžios keletą kartų sunaikinta sodyba būdavo vis atkurama ir artėjant Lietuvos nepriklausomybei ši sodyba jau buvo gerai žinoma Lietuvoje ir už jos ribų. Dėl jos unikalumo būta siūlymų įtraukti sodybą į UNESCO pasaulio paveldo objektų sąrašą. Deja, mirus Viliui Orvidui, sodyba prarado didelę dalį savo patrauklumo ir šiuo metu nebėra tokia lankoma kaip anksčiau.	8 Lt / 4 Lt	n/a	n/a
10.	Inkilų muziejus	Privatus muziejus	Naisių kaimas, Šiaulių raj. savivaldybė www.naisiuvasara.lt/naisiai/inkilu-muziejus	Tai vienas iš naujausių ir neįprasčiausių muziejų po atviru dangumi. 2012 m. Lietuvos ornitologų draugijos bei ūkininko ir politiko Ramūno Karbauskio iniciatyva įkurtame muziejuje galima pamatyti daugiau nei šimtą inkilų skirtingiems paukščiams. Šalia inkilų pateikiami aprašymai, kokie paukščiai, kokiuose inkiluose gali gyventi.	nemokamai	n/a	n/a

Priedas 3 Pastatai Neringos savivaldybėje įtraukti į Kultūros vertybių registrą

<u>Unikalus objekto kodas</u>	<u>Pavadinimas</u>	<u>Adresas</u>
2070	<u>Alksnynės viensėdis</u>	Neringos sav., Neringos m.
963	<u>Buv. vila</u>	Neringos sav., Neringos m., levos kalno g. 2
1214	<u>Dailininko Karlo Knaufo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 15
16010	<u>Emilės ir Karlo May viešbučio pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 14
16009	<u>Evangelikų liuteronų bažnyčia</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 56
16011	<u>Evangelikų liuteronų bažnyčia</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamarių 43
29879	<u>Gertrūdės Blodės viešbučio pastatų kompleksas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g.
2067	<u>Juodkrantės gyvenvietė</u>	Neringos sav., Neringos m.
1259	<u>Kurhauzas</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 7
29873	<u>Mokykla</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 8
15924	<u>Mokykla</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 27
29877	<u>Muzikos paviljonas</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 12
1247	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 13
1248	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 15
1250	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 17
1251	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 19-1
1252	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 21
1253	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 23
1254	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 27-1, 2
1256	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 29-1, 2
1229	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 5-1, 2
1255	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 58
1257	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 60-1, 2
1245	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 7-1, 2
1246	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 9-1-3
1235	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 13, 13A
1193	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 1-1, 2
1206	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 17
1208	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 24
959	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 25
1230	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 28-1, 2
1231	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 30
1197	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 4
1199	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 6
16012	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Nidos-Smiltynės pl. 10
1221	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 12
1220	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 2
1225	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 20-1, 2
1227	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 24
1224	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 25

1228	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 31
20928	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 4
1260	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 2
29872	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 27
1261	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 4
1264	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 42
1262	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 7
1273	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 31
1270	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 5
1277	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 53
1279	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 57
1281	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 71
1283	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 77
1284	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 79-1, 2
1285	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 85
1287	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 89
1288	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 91
1240	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 11
1241	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 13
31965	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 7
22118	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 8
1212	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 11
16592	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 11
1216	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 17
1218	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 20-1, 2
1243	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 3
1211	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 6
1210	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 7
961	<u>Namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Taikos g. 3
17098	<u>Nidos gyvenvietė</u>	Neringos sav., Neringos m.
15998	<u>Pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., G. D. Kuverto g. 2
37098	<u>Pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 16
22117	<u>Pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 9
2068	<u>Pervalkos gyvenvietė</u>	Neringos sav., Neringos m.
21974	<u>Pervalkos švyturys</u>	Neringos sav., Neringos m.
22124	<u>Poilsio namai</u>	Neringos sav., Neringos m., Miško g. 11
20925	<u>Poilsio namai</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 27
2069	<u>Preilos gyvenvietė</u>	Neringos sav., Neringos m.
15925	<u>Rytų pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 33
31966	<u>Ūkinis pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 5A
960	<u>Vakary pastatas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 35
993	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., levos kalno g. 4-1-3
22120	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 18
22119	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 22
22122	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 26
22121	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 28
22123	<u>Vila</u>	Neringos sav., Neringos m., Miško g. 9
29875	<u>Vila "Gerlach"</u>	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 2

29876	Vila „Hubertus“	Neringos sav., Neringos m., Kalno g. 4
29874	Vila „Liselotte“	Neringos sav., Neringos m., Miško g. 5
15868	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., G. D. Kuverto g. 5
1249	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 11
1258	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., L. Rėzos g. 68
1237	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 15
1238	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 19
1239	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 21
1232	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 3
1233	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 5
1234	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Lotmiškio g. 9
1202	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 10
1204	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 12
1203	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 13
1205	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 15
1207	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 22
1209	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 26
1195	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 3
1196	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 5
1198	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 7
1201	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 8
1200	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Naglių g. 9
1222	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 21
1223	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 23
1226	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 27
1219	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pamario g. 5
1266	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 19A
1267	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 23
1268	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 25
1269	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 29C
15869	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 38
1263	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Pervalkos g. 8
1271	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 17
1272	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 23
1274	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 45
1276	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 47
1275	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 51
1278	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 55
1280	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 65
1282	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 73
1286	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Preilos g. 87
1213	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 10
1215	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 14
1217	<u>Žvejo namas</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 18
1242	<u>Žvejo namas su sandėliu</u>	Neringos sav., Neringos m., Skruzdynės g. 2, 2A
962	<u>Žvejo sodyba</u>	Neringos sav., Neringos m., Neringos 12
31964	<u>Žvejo sodyba</u>	Neringos sav., Neringos m., Purvynės g. 7, 5A

Priedas 4 Ekspertiniai interviu su turizmo specialistais, verslo ir kitais atstovais

Inicialai	Vardas, pavardė	Pareigos
AF	Aušra Feser	Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijos direktorė
AM	Aušra Mikalauskienė	Juodkrantės Liudviko Rėzos kultūros centro direktoriaus pavaduotoja
DE	Dainius Elertas	Lietuvos jūrų muziejaus muziejininkas-istorikas
EB	Eglė Baltarnaitė	Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ direktoriaus pavaduotoja
EJ	Eleonora Jonušienė	Neringos istorijos muziejaus direktorė
JM	Jolanta Mitkuvienė	Bendruomenės „Pervalkos kaimynija“ pirmininkė
JV	Jonas Vitkūnas	Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos Ryšių su visuomene ir švietimo programų skyriaus vedėjas
LR	Linas Ramanauskas	Nidos meno kolonijos prodiuseris
MM	Maksimas Juozas Mickevičius	Ekspertinės archeologijos klubo „Pajauta“ viceprezidentas
MS	Marius Serapinas	UAB „Krantas travel“ vadybininkas
MW	Manfred Wagener	Kelionių organizatoriaus „Balttours“ savininkas
NL	Narūnas Lendraitis	Klaipėdos m. savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėjas
OŽ	Olga Žalienė	Lietuvos jūrų muziejaus direktorė
PB	Putinas Bielskis	UAB „Krantas travel“ direktorius
RA	Rasa Antanaitytė	Nidos meno kolonijos vykdomoji direktorė
VJ	Vitalija Teresė Jonušienė	Rašytojo Tomo Mano memorialinio muziejaus direktorė

Priedas 5 Alternatyvų palyginimas

Lyginimo aspektai	Neringos istorijos muziejus (NIM) ir jo padalinys - Žvejo etnografinė sodyba Nidoje (ŽES)	1) Etnografinė žvejo sodyba – muziejus (tradicinis liaudies buities muziejus)	2) Gyvasis muziejus (muziejus, paremtas gyvosios istorijos metodu) (mažesne apimtimi)	3) Gyvasis muziejus (didesne apimtimi) su kaimynystėje išvystyta svetingumo infrastruktūra
Trumpas alternatyvos esmės aprašymas	Klasikinis liaudies buities muziejaus po atviru stogu pavyzdys. Sodybą sudaro du pastatai - lankomas gyvenamasis namas ir tarnybinėms reikmėms naudojamas ūkinis pastatas. Muziejaus ekspoziciją papildo - senieji laivai.	Muziejus būtų kuriamas iš esmės pagal tą pačią koncepciją, kaip ir kitos Nerijoje ir pamaryje esančios etnografinės muziejinės sodybos, tik kitoje, mažiau urbanizuotoje, vietoje.	Kuriamas gyvasis muziejus, savo veiklą grindžiantis gyvosios istorijos metodu: demonstruojami įvairūs vietovei būdingi amatų ir darbų procesai, kulinarinis paveldas, lankytojai skatinami patys visa tai išbandyti, organizuojami vaidmenų žaidimai, naudojamas interpretavimas pirmuoju ir/arba trečiuoju asmeniu, gyvai pasakojamos istorijos, laikomi vietovei būdingi naminiai gyvūnai, organizuojamos išvykos po apylinkes (pėsčiomis, dviračiais ir laivais).	Pagal šią alternatyvą muziejus vystomas didesnėje teritorijoje, kompleksiška sprendžiant turizmo infrastruktūros vystymą muziejaus kaimynystėje. Pačiame muziejuje (ar jo prieigose) pastatomas dar vienas ekspozicijos objektas – karčema-pašto stotis su karietine, kuris tarnautų tiek kaip muziejaus lankytojų ir svetingumo paslaugų centras (maitinimas, prekyba, informacija, tualetai ir pan.), tiek kaip ekokempingo registratūra. Papildomai muziejaus kaimynystėje be minėto ekokempingo įrengiama prieplauka bei vaikų vasaros poilsio stovykla (numatyti Bendrajame plane).
Ekspozicijos objektai/zonos	n/a	Žvejo sodyba; Pakrantė	Žvejo sodyba; Pakrantė; Eksperimentariumas	Žvejo sodyba; Pakrantė; Eksperimentariumas; Karčema-pašto stotis
Išskirtinumas analogiškų muziejų atžvilgiu	Vienintelis muziejus Lietuvoje, kuriame supažindinama su Neringos gyventojų tradiciniais verslais ir buitimi.	Alternatyvos išskirtinumas - unikali gamtinė aplinka ir ryšys su mariomis. Etnografinės žvejo sodybos Nidoje ir Lietuvos jūrų muziejuje neturi laisvo priėjimo prie vandens. Todėl ten nėra galimybių interpretuoti su žvejyba susijusio paveldo tam tinkamiausioje aplinkoje - vandenyje ir priekrantėje.	Muziejus išskirtinis ne tik unikalia gamtine aplinka, bet ir savo koncepcija, veiklomis bei paslaugomis.	Unikalioje vietoje sukurtas šiuolaikiškas muziejus su puikiai išvystyta infrastruktūra, siūlantis platų spektrą unikalių programų ir paslaugų.

Muziejaus veiklos ir teikiamos paslaugos	Autentiškais daiktais formuojama gyvenamojo namo interjero ekspozicija (XIX a. pab. – XX a. pr.); ekskursijos; parodos (dailės kūrinių Kuršių nerijos tematika, istorinės fotografijos, atvirukų, tautodailės darbų); organizuojami liaudies teatrų spektakliai, folkloro ir etnografinių ansamblių koncertai, tam tikromis progomis demonstruojami tautodailininkų dirbiniai ir senieji amatai; prekiaujama informaciniais leidiniais	Palyginus su ŽES naujasis muziejus pagal šią alternatyvą turėtų didesnę pastatų ekspoziciją, ir atitinkamai galėtų eksponuoti daugiau įvairių interjerų ir aktyviau vykdyti edukacinę veiklą. Kitos veiklos ir paslaugos kaip ir ŽESN.	Muziejus naudotų gyvosios istorijos metodą - būtų demonstruojami įvairūs vietovei būdingi amatų ir darbų procesai, kulinarinis paveldas, lankytojai būtų skatinami patys visa išbandyti, būtų organizuojami vaidmenų žaidimai, naudojamas interpretavimas pirmuoju ir/arba trečiuoju asmeniu, gyvai pasakojamos istorijos, laikomi vietovei būdingi naminiai gyvūnai, organizuojamos išvykos po apylinkes (pėsčiomis, dviračiais ir laivais); minimaliai būtų prekiaujama unikaliais suvenyrais.	Be 2 alternatyvoje numatytų veiklų ir paslaugų, 3 alternatyva leistų papildomai teikti maitinimo (kuršių virtuvės) ir turizmo informacijos paslaugas karčemoje, didesne apimtimi vykdyti prekybą (tame tarpe - vietos gaminius), organizuoti didesnius renginius. Derinti muziejaus veiklas su šalia esančiais objektais - ekokempingu ir vaikų vasaros poilsio stovykla - atsirastų papildomų galimybių įtraukti daugiau savanorių bei vykdyti platesnę ir įvairesnę edukacinę veiklą.
Tikslinės rinkos bei vartotojų segmentai	Neringos istorijos muziejuje 2012 m. apsilankė 15136 lankytojai, iš jų 57 proc. pavieniai lankytojai, 16,4 proc. moksleivių grupės, 23 proc. - kitos grupės, 2,8 proc. - edukacinių užsiėmimų dalyviai.	Tikslinės rinkos ir vartotojų segmentai panašūs kaip ir NIM, t.y. Neringoje apsistojantys turistai ir vienos dienos lankytojai (pagal bendras kurorto turizmo rinkų tendencijas), šeimos, moksleivių grupės.	Nauja metodologine prieiga besivadovaujantis muziejus pritrauks daugiau tokių Neringos turistų, kurie šiuo metu nesilanko muziejuose, ypač šeimų su vaikais.	Muziejus sudomins ir pritrauks ne tik šiuo metu Neringos muziejuose nesilankančius turistų segmentus, bet ir generuos papildomą kurorto turistų ir vienos dienos lankytojų srautą - daugiau VIP klasės kruizinių laivų ekskursijų grupių bei moksleivių grupių iš Lietuvos.
Galimi turistų srautai	Žr. aukščiau	Palyginus su ŽES, naujasis muziejus pagal šią alternatyvą būdamas atokiau nuo pagrindinių turistų susibūrimo vietų netektų kai kurių lankytojų. Kita vertus, dėl šalia praeinančio dviračių tako, tikėtina, kad muziejuje apsilankys daugiau aktyvų poilsį mėgstančių turistų. Taigi, lankytojų skaičius mažai skiriasi nuo ŽES.	Dėl pritrauktų papildomų vartotojų segmentų, didesnio vartotojų susidomėjimo bei išaugusio pasikartojančių lankytojų skaičiaus muziejau lankytojų srautai bus reikšmingai didesni nei 1 alternatyvos atveju. Atsargiu vertinimu metinis lankytojų skaičius būtų 100 proc. didesnis už NIM lankytojų skaičių ir siektų apie 30 tūkst. (plg. Rašytojo Thomo Mano muziejuje 2012 m. apsilankė 36368 lankytojai; Europos parke 2012 m. apsilankė - 34200 lankytojų; Arklio muziejuje - 2013 m. apsilankė 32401 lankytojas)	Dėl generuoto papildomo srauto į Neringos kurortą ir geriau išsvystytų paslaugų pagal šią alternatyvą atsargiu vertinimu numatomas beveik dvigubai didesnis lankytojų skaičius nei pagal 2 alternatyvą, t.y. apie 55 tūkst. lankytojų (plg. Dauglyvenės kultūros istorijos muziejuje-draustinyje - 58899 lankytojai.

Rinkodaros strategija	Pasyvus potencialių lankytojų informavimas apie muziejų per muziejaus svetainę internete bei turizmo informacijos centą.	Papildomai būtų reikalinga aktyvi komunikacija, skirta informuoti Neringos turistus ir vienos dienos lankytojus bei tarpininkus (pvz. apgyvendinimo įstaigas, turizmo operatorius) apie naują objektą. Rinkodaros priemonės - kelio ženklai ir nuorodos, svetainė internete, lankstinukai dalinami atvykimo punktuose (keltas, pasienio postas, vietinės rinkliavos postas) ir per Neringos ir kitų miestų TIC.	Papildomos rinkodaros priemonės (palyginus su 1 alternatyva) - objekto pristatymas turizmo verslo parodoje Lietuvoje, kokybiškesni ir didesnio tiražo leidiniai, vaizdinė medžiaga svetainėje internete ir socialiniuose tinkluose.	Papildomos rinkodaros priemonės (palyginus su 2 alternatyva) - objekto pristatymas turizmo verslo parodose užsienyje; papildomas leidinių tiražas ir papildomos leidinių versijos užsienio kalbomis; kokybiškesnė muziejaus svetainė internete ir vaizdinė medžiaga socialiniuose tinkluose; narystė panašius muziejus vienijančiose tarptautinėse organizacijose.
Bendradarbiavimas su vietos verslininkais, analogiškais muziejais ir kitais potencialiais partneriais	Pagrindinė bendradarbiavimo galimybė yra susijusi su muziejaus organizuojamais renginiais, pvz. Senųjų amatų dienas, kuomet vietos verslininkai ir senųjų amatų entuziastai ir visos Lietuvos ir kitų šalių kviečiami dalyvauti renginio programoje ir prekiauti savo produkcija.	Palyginus su ŽES, naujasis muziejus pagal šią alternatyvą turėtų labai panašias galimybes bendradarbiauti su vietos verslininkais, kitais muziejais ir akademinė bendruomene. Papildomos galimybės pasireikštų tik muziejaus kūrimo etape ir būtų susijusios su poreikiu surinkti eksponatus ir suformuoti ekspozicijas, bei vykdyti su tuo susijusius tyrimus ir leidybinę veiklą.	Neabejotinai pagal šią alternatyvą muziejus turėtų daugiau bendrų sąlyčio taškų su vietos verslininkais (dėl didesnio lankytojų srauto atsirastų pagrindas jiems teikti kokias nors paslaugas), analogiškais muziejais (ypatingai savo veikloje taikančiais gyvosios istorijos metoda) ir kitais partneriais (pvz. dėl tikėtino aplinkosauginio švietimo poveikio muziejus galėtų vykdyti bendras programas su Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija).	Pagal šią alternatyvą dėl dar didesnio lankytojų srauto atsirastų dar didesnis vietos verslo suinteresuotumas bendradarbiauti su muziejumi. Dėl šalia įrengtos prieplaukos atsirastų daugiau bendradarbiavimo galimybių su vietos žvejais ir laivininkais (pvz. prekyba žuvimi, kelionės laivu j muziejų ir pan.). Šalia įrengtame ekokempinge būtų galima už prieinamą kainą apgyvendinti daugiau savanorių - gyvosios istorijos entuziastų.
Projekto įgyvendinimo planas etapais	n/a	I etapas - detalaus plano ir techninio projekto rengimas (2014 m. III ketv.-2015 m. II ketv.) ; II etapas - muziejaus pastatų statyba ir įrengimas (2015 m. III ketv. - 2017 m. III ketv.); III etapas - ekspozicijos projektavimas ir sukūrimas (2017 m. I - IV ketv.); IV etapas - veiklos pradžia (2018 m. II ketv.)	Projekto įgyvendinimo planas toks pat kaip ir 1 alternatyvos, tik dėl poreikio geriau pritaikyti statinius gyvosios istorijos veikloms ir papildomai įrengti eksperimentariumą visi etapai gali būti kiek ilgesni, kas sąlygotų vėlesnę veiklos pradžią - 2018 m. III ketv.	Žvejo sodyba; Pakrantė ir Eksperimentariumas būtų projektuojami ir įrengiami pagal tą patį planą kaip ir 2 alternatyvos atveju. Karčema netelpa dabar Bendrajame plane numatytoje teritorijoje, todėl šio objekto statyba galima tik prieš tai atlikus Bendrojo plano korektūrą. Įvertinant visas procedūras karčema galėtų pradėti veikti ne anksčiau 2020 m. Be to, šios alternatyvos pilnas realizavimas priklauso ir nuo kitų kaimynystėje numatytų objektų - prieplaukos, ekokempingo ir vaikų vasaros poilsio stovyklos - įrengimo. Taigi, 3 alternatyva laikytina 2 alternatyvos tęstinumu.
Statybos kaina	n/a	3.636.526 Lt, iš jų: muziejaus pastatai (gyvenamas namas, daržinė, arklidė-karvidė, mažieji statiniai) - 3809800 Lt, lauko inžineriniai tinklai - 570975 Lt, takai ir želdiniai - 206463 Lt, automobilių stovėjimo aikštelė - 340688 Lt	4.678.733 Lt. Papildomi kaštai susiję su papildomų mažųjų statinių statyba, papildomų takų įrengimu ir apželdinimu ir didesnės automobilių stovėjimo aikštelės įrengimu.	7.554.097 Lt. Papildomi kaštai (palyginus su 2 alternatyva) yra susiję su tuo, kad toliau nuo kitų muziejaus pastatų būtų statomas dar vienas pastatas - karčema, su tuo susiję lauko inžineriniai tinklai, teritorija ir didesnė automobilių stovėjimo aikštelė.

Išlaidavimo kaštai	NIM 2012 m. išlaidos buvo 251.779 Lt, iš jų apie 69 proc. sudarė darbo užmokeskis.	<p>Viso išlaidavimo kaštai rinkos kainomis (darant prielaidą apie 2 proc. metinę infliaciją) pirmaisiais pilnais veiklos metais (2019 metai) sudarys 365.343 litus. Iš jų 32.623 litų skiriami ekspozicijos atnaujinimui ir papildymui, 243.697 litų skiriami darbo užmokesčiui, 89.023 kitiems išlaidavimo kaštams (į šią sumą įskaičiuoti ir rinkodaros kaštai).</p> <p>Numatant išlaidavimo išlaidas remtasi NIM faktiniais duomenimis. Taip pat atsižvelgiama į tai, kad darbo užmokeskis šalyje auga vidutiniškai 3 procentais sparčiau nei infliacija.</p> <p>Detalesnė informacija apie kaštų skaičiavimą pateikiama studijos dalyje "Finansinė analizė". Finansinėje analizėje kainos nurodytos neatsižvelgiant į infliaciją, kaip to reikalauja metodiniai dokumentai.</p>	<p>Muziejuje numatomoms veikloms vykdyti ir paslaugoms teikti reikės papildomų darbuotojų (bent turistinio sezono metu), todėl tikėtina, kad pagal šią alternatyvą muziejaus darbo užmokesčio kaštai būtų apie 50 proc. didesni nei pirmosios alternatyvos atveju. Taip pat atsižvelgiama į tai, kad darbo užmokeskis šalyje auga vidutiniškai 3 procentais sparčiau nei infliacija.</p> <p>Viso išlaidavimo kaštai rinkos kainomis (darant prielaidą apie 2 proc. metinę infliaciją) pirmaisiais pilnais veiklos metais (2019 metai) sudarys 534.674 litus. Iš jų 32.623 litų skiriami ekspozicijos atnaujinimui ir papildymui, 381.439 litų skiriami darbo užmokesčiui, 120.612 kitiems išlaidavimo kaštams (į šią sumą įskaičiuoti ir rinkodaros kaštai).</p> <p>Detalesnė informacija apie kaštų skaičiavimą pateikiama studijos dalyje "Finansinė analizė". Finansinėje analizėje kainos nurodytos neatsižvelgiant į infliaciją, kaip to reikalauja metodiniai dokumentai.</p>	<p>Maksimaliai išplėtojus ekspoziciją ir paslaugas, išaugtų darbuotojų darbo užmokesčio ir infrastruktūros išlaidavimo kaštai. Kita vertus, įrengus ekokempingą, jame būtų galima apgyvendinti muziejaus savanorius, kas padėtų reikšmingai sumažinti darbo užmokesčio kaštus. Vis dėl to, pagal šią alternatyvą numatomi darbo užmokesčio kaštai būtų 100 proc. didesni nei pagal pirmąją alternatyvą ir 33 proc. didesni nei pagal antrąją alternatyvą.</p> <p>Taip pat atsižvelgiama į infliacijos veiksnį, kuris šiame palyginime aktualus, nes pagal šią alternatyvą muziejus lankytojams atidaromas vėliau nei pagal 1 ir 2 alternatyvas. Taip pat atsižvelgiama į tai, kad darbo užmokeskis šalyje auga vidutiniškai 3 procentais sparčiau nei infliacija.</p> <p>Viso išlaidavimo kaštai rinkos kainomis (darant prielaidą apie 2 proc. metinę infliaciją) pirmaisiais pilnais veiklos metais (2020 metai) sudarys 795.211 litus. Iš jų 93.733 litų skiriami ekspozicijos atnaujinimui ir papildymui, 549.163 litų skiriami darbo užmokesčiui, 152.316 kitiems išlaidavimo kaštams (į šią sumą įskaičiuoti ir rinkodaros kaštai).</p> <p>Detalesnė informacija apie kaštų skaičiavimą pateikiama studijos dalyje "Finansinė analizė". Finansinėje analizėje kainos nurodytos neatsižvelgiant į infliaciją, kaip to reikalauja metodiniai dokumentai.</p>
Pajamos	2012 m. NIM finansavimas sudarė 262.954 Lt, iš jų apie 91 proc. sudarė biudžeto lėšos (steigėjo skirti asignavimai, muziejaus projektų vykdymui skirtos lėšos iš įvairių programų bei kitos biudžetinės lėšos). Tuo tarpu pajamos už parduotas paslaugas siekė tik 21.000 Lt arba apie 8 proc. visų muziejaus lėšų.	Pajamų dydis struktūra neženkliai skirtųsi nuo NIM. NIM pajamos už parduotas paslaugas 2012 metai sudarė 21.000 litų. Atsižvelgiant į kasmetinę vidutinę 2 proc. infliaciją, pirmaisiais pilnos veiklos metais (2019 metais) muziejaus pajamos sudarys 24.122 litus.	<p>Dėl didesnio lankytojų skaičiaus, brangesnės bilieto kainos (kuri atitiktų geresnę lankytojo patirtį) ir papildomų pajamų už paslaugas muziejaus pajamos siektų apie 240.000 litų (2012 metų kainomis) ir bendroje lėšų struktūroje sudarytų apie 50 proc. Dar apie 10 proc. reikalingų lėšų galėtų būti pritraukta vykdamas aktyvią fondoešką (naujos veiklos formos tam labai palankios). Likusius 40 proc. turėtų užtikrinti muziejaus steigėjas.</p> <p>Atsižvelgiant į infliacijos veiksnį pirmaisiais pilnos veiklos metais (2019 metais) apskaičiuota muziejaus pajamų suma rinkos kainomis bus lygi 275.685</p>	Pagal šią alternatyvą, muziejus save beveik pilnai išlaidų iš parduodamų bilietų pajamų. Prognozuojama, kad jos gali sudaryti apie 660 tūkst. litų (2012 metų kainomis). Pirmus kelis veiklos metus steigėjui prisidėti reikėtų nebent 10-20 tūkst. litų. Tokios ir dar didesnės apimties finansavimas gali būti užtikrintas vykdamas aktyvią fondoešką. Vėliau darbo užmokesčiui augant sparčiau nei bilietų kainoms, ši suma atitinkamai po truputį didėtų. Palyginimui VŠĮ "Lietuvos energetikos muziejaus" lėšos (be ES SF paramos) 2012 m. buvo 512.310 Lt, iš jų pajamos už parduotus bilietus, kitas paslaugas bei patalpų nuomą sudarė apie 55 proc., o biudžeto

			litams.	lėšos sudarė apie 37 proc. Atsižvelgiant į infliacijos veiksnių pirmaisiais pilnos veiklos metais (2020 metais) apskaičiuota muziejaus pajamų suma rinkos kainomis bus lygi 773.295 litams.
Poveikis (nauda)	n/a			
<i>Laisvalaikio galimybių didinimas ir poveikis kitiems Neringos muziejams ir lankomiems objektams</i>		Neutralus arba netgi neigiamas: tai būtų dar vienas, nelabai kuo išsiskiriantis muziejus, kuris nepritrauktų į Neringą papildomų lankytojų ir greičiausiai nesudomintų šiuo metu muziejuose nesilankančių Neringos turistų. Kita vertus, kituose esančiuose muziejuose ir ekspozicijose lankytojų gali sumažėti, kadangi naujasis muziejus nusiaikytų į tuos pačius vartotojus.	Nauda didesnė už 1 alternatyvą, bet mažesnė už 3 alternatyvą. Neigiamas poveikis kitiems lankomiems objektams nepasireikštų, kadangi pagal šią alternatyvą būtų eksponuojami ne originalūs autentiški daiktai, o interpretuojamas neapčiuopiamas paveldas, tuo pačiu didinant supratimą ir domėjimąsi, ko pasąkoje lankytojai norės apsilankyti ir kituose vietiniuose istoriniuose muziejuose.	Pagal šią alternatyvą pasireikštų tokia pati kaip ir 2 alternatyvos nauda didinant laisvalaikio galimybes ir poveikį kitiems Neringos muziejams ir lankomiems objektams. Tačiau dėl didesnio lankytojų skaičiaus šios naudos mastas būtų didesnis.
<i>Sezoniškumo mažinimas</i>		Minimalus: tikėtina, kad muziejus galėtų padidinti Neringos patrauklumą moksleivių grupėms dėl čia atsiradusių galimybių vesti edukacinius užsiėmimus. Kita vertus, apsilankymo kaštai išliktų dideli dėl kelto ir vietinės rinkliavos, todėl muziejaus edukacinių programų vertės ir kainos santykis būtų nepakankamai patrauklus. Vertinimas - 1; Absoliutus rangas -	Muziejuje bus sukurtos programos įvairioms oro sąlygoms ir skirtingiems metų laikams. Kainos ir kokybės santykis būtų geresnis nei pirmos alternatyvos atveju, todėl ne sezono metu muziejuje apsilankytų daugiau moksleivių grupių.	Palyginus su antrąja alternatyva, muziejus būtų dar patrauklesnis moksleivių grupėms (balandžio-birželio ir rugsėjo-spalio mėn.), o taip pat jis galėtų veikti pagal specialius užsakymus ir šaltuoju metų laiku.
<i>Tiesioginės darbo vietos</i>	Neringos istorijos muziejuje 2012 m. duomenimis dirba 9 darbuotojai, iš jų 3 - administracijos darbuotojai, 1 - muziejininkas, 2 - ūkinio techninio personalo darbuotojai, 3 - kiti darbuotojai.	Naujajame muziejuje dėl teritorijos dydžio ir didesnio pastatų skaičiaus darbuotojų poreikis būtų didesnis nei ŽES. Todėl, tikėtina, kad naujajame muziejuje turėtų būti sukurta tiek pat atitinkamų darbo vietų kaip ir visame NIM, t.y. 9, o nusprendus, kad naujasis muziejus būtų NIM padalinys, darbuotojų poreikis sumažėtų iki 7 (nereikėtų 2 iš šiuo metu dirbančių 3 administracijos darbuotojų).	Dėl papildomų programų ir paslaugų darbuotojų poreikis išaugtų iki 10-12.	Aktyvaus turistinio sezono metu (liepos-rugpjūčio mėn.) būtų sukurtos dar 2-3 sezoninės tiesioginės darbo vietos. Taip pat būtų poreikis pasitelkti 3-5 savanorius.
<i>Netiesioginės darbo vietos ir alternatyvūs pajamų šaltiniai vietiniams gyventojams</i>		Poveikis didžiaja dalimi pasireikštų tik muziejaus statybos metu ir tik tuo atveju, jeigu darbus atliktų, paslaugas teiktų ir/ar įrangą tiektų vietinės verslo įmonės ir/arba įmonės, samdančios vietinius gyventojus. Taip pat muziejus darytų minimalų poveikį netiesioginėms darbo vietoms Pervalkoje, kadangi būtų kad ir nedideli turistų srautai iš Nidos ir Juodkrantės.	Dėl didesnio lankytojų skaičiaus, poveikis netiesioginėms darbo vietoms ir alternatyvioms pajamoms būtų didesnis nei 1 alternatyvoje. Galima daryti atsargią prielaidą, kad muziejus pagal šią alternatyvą sukurs 2 netiesiogines darbo vietas Pervalkos gyvenvietėje.	Dėl didesnio lankytojų skaičiaus ir didesnių išlaidų, poveikis netiesioginėms darbo vietoms ir alternatyvioms pajamoms būtų didesnis nei 2 alternatyvoje. Galima daryti atsargią prielaidą, kad muziejus pagal šią alternatyvą sukurs 3 netiesiogines darbo vietas Pervalkos gyvenvietėje.

<i>Gyvenimo sąlygų gerinimas. Pervalkos jvaizdžio gerinimas</i>		Naujasis muziejus pagerintų Pervalkos patrauklumą. Kita vertus, šio efekto potencialą reikšmingai ribotų mažas lankytojų skaičius.	Poveikis didesnis nei 1 alternatyvos, bet mažesnis nei 3 alternatyvos.	Didžiausias teigiamas poveikis iš visų alternatyvų
<i>Gyventojų tapatybės stiprinimas; Tradicinės architektūros ir vietos dvasios išsaugojimas</i>		Naujasis muziejus pakankamai reikšmingai pasitarnautų tradicinės architektūros ir vietos dvasios išsaugojimui, o muziejaus veiklos pradžioje - ir Pervalkos gyventojų tapatybės stiprinimui bei bendruomenės sutelkimui (pvz. čia galės vykti įvairūs bendruomenės renginiai).	Poveikis didesnis nei 1 alternatyvos, bet mažesnis nei 3 alternatyvos.	Didžiausias teigiamas poveikis iš visų alternatyvų
<i>Gyventojų ir lankytojų supratimo didinimas ir atsakingo elgesio skatinimas</i>		Muziejaus šviečiamąjį poveikį gyventojų ir lankytojų supratimui, ribotų mažas lankytojų skaičius, o taip pat - konservatyvi veikla ir nepakankamai įtaigios priemonės.	Poveikis didesnis nei 1 alternatyvos, bet mažesnis nei 3 alternatyvos.	Didžiausias teigiamas poveikis iš visų alternatyvų
<i>Aplinkai draugiško transporto skatinimas</i>		Muziejus įsikurs šalia dviračių tako, todėl dalis lankytojų atvyks dviračiais. Naujas lankomas objektas taip prie dviračių tako, padidins ir dviračių kaip laisvalaikio pramogos patrauklumą.	Poveikis didesnis nei 1 alternatyvos, bet mažesnis nei 3 alternatyvos.	Didžiausias teigiamas poveikis iš visų alternatyvų. Papildomas poveikis - įrengus prieplauką dalis muziejaus lankytojų galėtų atvykti laivais.
<i>Išvada</i>		Tai mažiausiai įrengimo ir išlaikymo kaštų reikalaujanti ir paprasčiausiai bei greičiausiai įgyvendinama alternatyva, nereikalaujanti sudėtingesnės rinkodaros strategijos. Kita vertus ši alternatyva neleistų sukurti išskirtinio lankytojams patrauklaus objekto. Todėl lankytojų skaičius būtų nedidelis, o biudžetinis finansavimas sudarytų apie 90 proc. visų muziejaus išlaikymui reikalingų lėšų. Galiausiai, poveikis laisvalaikio pasiūlos didinimui, sezoniskumo mažinimui, tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų kūrimui, gyvenimo sąlygų gerinimui, gyventojų tapatybės stiprinimui, vietos dvasios puoselėjimui, gyventojų ir lankytojų supratimui ir atsakingam elgesiui bei aplinkai draugiškų transporto priemonių skatinimui būtų minimalus. Be to, galimas neigiamas poveikis kitų Neringos muziejų lankomumui dėl padidėjusios tiesioginės konkurencijos.	Šiek tiek brangesnė (įrengimo ir išlaikymo kaštų prasme) ir vos keliais mėnesiais daugiau reikalaujanti realizavimui alternatyva, leidžianti sukurti kokybiškai naują lankytojams patrauklų objektą, pasižymintį gyvu paveldo interpretavimu, veiklų ir paslaugų įvairove bei plačiomis galimybėmis bendradarbiauti su kitomis suinteresuotomis grupėmis. Muziejus pritrauktų dvigubai daugiau lankytojų nei 1 alternatyvos atveju, bet dvigubai mažiau negu 3 alternatyvos atveju, kas leistų diversifikuoti muziejaus įplaukų šaltinius ir sumažinti priklausomybę nuo biudžetinio finansavimo. Alternatyvos nauda visais vertinimo kriterijais didesnė už 1 alternatyvos, bet mažesnė už 3 alternatyvos.	Daugeliu aspektų pati pranašiausia alternatyva. Pritraukiamas didžiausias skaičius lankytojų, sukuriama daugiausiai tiesioginių ir netiesioginių darbo vietų, pasireiškia didžiausias teigiamas poveikis visais Neringos darnaus vystymosi aspektais. Tai vienintelė alternatyva, galinti ne tik sudominti Neringoje jau esančius turistus, bet ir pritraukti papildomą srautą lankytojų, atvykstančių į Neringą visų pirma dėl muziejaus. Be to tai vienintelė alternatyva, sudaranti galimybes pačiam muziejui "uždirbti" daugiau kaip 50 proc. jo išlaikymui reikalingų lėšų. Kita vertus tai didžiausių finansinių įdėjimų reikalaujanti ir sudėtingiausiai realizuojama alternatyva. Dėl poreikio atlikti Neringos teritorijos bendrojo plano sprendinių korektūrą, galutinis alternatyvos realizavimas įmanomas ne anksčiau 2020 m. Todėl šią alternatyvą galima vertinti kaip 2 alternatyvos tęstinumą.

Priedas 6 Muziejų tipologija ⁷⁴

Pagal kolekcijas (arba rūšį)	Pagal nuosavybę (savininką)	Pagal tematiką	Pagal pavaldumą ir savarankiškumo laipsnį	Pagal teritoriją, kuriai tarnauja (teritorinę priklausomybę)	Pagal auditoriją	Pagal eksponavimo būdą	Pagal statinio pobūdį	Pagal specialią veiklą
Bendrieji (arba mišrieji)	Valstybiniai (nacionaliniai, regiono, krašto, rajono, karalių ir kunigaikščių)	Aklųjų	Tiesioginio pavaldumo	Nacionaliniai	Edukaciniai	Tradiciniai	Pilies	Regionų
Archeologijos		Architektūros						
Meno	Municipaliniai	Literatūros	Valdomi „per ištiestą ranką“	Regioniniai	Specialistų	„Atviro oro“	Rūmų	Įmonių
Istorijos	Viešųjų įstaigų ir organizacijų muziejai (bendruomenių, diecezijų, universiteto, profsąjungų, fondų)	Memorialiniai	Nekomercinės ir labdaringos organizacijos	Kraštų / provincijų /apskričių	Bendrosios publikos	Istoriniai namai-muziejai	Bažnyčių	Ekologiniai
Kultūros istorijos		Teatro, muzikos, kino						
Etnografijos								
Gamtos istorijos	Kariuomenės	Gamtos	Privatūs muziejai	Vietiniai			Kaimų	Vaikų
Geologijos	Privatinės teisės normas atitinkantys muziejai (visuomeninių organizacijų, komercinių įmonių, kolektyvų, sąjungų, partijų, susivienijimų)	Dailės		Kaimynystės			Muziejai po atviru dangumi	Memorialiniai
Mokslo		Istorijos						
Karo		Mokslo, technikos						
Industrijos	Privatūs siaurąja prasme	Mokyklų		Kraštovaizdžio				
Technikos		Virtualūs						
Specialieji		Kulinarinio paveldo						

⁷⁴ Pagal Ambrose&Paine, 2000; Lietuvos muziejai (be datos); Būčys, 2004; Waidacher, 2007.

Europos prioritetai

*Lisabonos sutartimi*⁷⁵ šalys narės įsipareigoja gerbti savo turtingą kultūrinę ir kalbinę įvairovę ir užtikrinti, kad Europos kultūros paveldas būtų išsaugotas ir sustiprintas.

*Europos Tarybos Kultūros paveldo vertės pagrindų visuomenei konvencijoje (Faro konvencijoje)*⁷⁶ pripažįstama piliečių teisė į kultūros paveldą bei individuali ir kolektyvinė atsakomybė už kultūros paveldą, o taip pat pabrėžiama, kad kultūros paveldo išsaugojimo ir jo tvaraus panaudojimo tikslas yra žmogaus vystymasis ir gyvenimo kokybė. Europos kultūros paveldas yra laikomas „kultūriniu kapitalu“, iš kurio žmogiškos išmonės ir pastangų dėka kuriamos turtingos ir įvairios šiuolaikinės Europos kultūros. Tokį kultūrinį kapitalą yra svarbu išsaugoti tiek dėl jo vidinės vertės, tiek dėl jo potencialo generuoti ateities plėtrą: kultūrinę, socialinę ir ekonominę.

*Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija*⁷⁷ ratifikavusios šalys įsipareigoja skatinti visuomenę įvertinti architektūros paveldo, kaip kultūrinės tapatybės elemento bei dabartinės ir ateities kartų įkvėpimo ir kūrybingumo šaltinio, vertę ir šiuo tikslu remti informacijos platinimo ir švietimo būdus, ypač pasitelkiant šiuolaikinės komunikacijos bei informavimo priemones, nuo mokyklinio amžiaus žadinti ir didinti visuomenės susidomėjimą paveldo apsauga, įsisavintos aplinkos ir architektūros kokybe, atskleisti kultūros paveldo vienybę ir architektūros, amatų, liaudies tradicijų ir gyvenimo būdo ryšius europiniu, nacionaliniu ir regioniniu mastu (15 straipsnis).

*Strategijoje „Europa 2020“*⁷⁸, kuria siekiama suteikti naują impulsą Europos Sąjungai po finansų krizės, išskirti trys vienas kitą sustiprinantys prioritetai:

- sumanus augimas – žiniomis ir inovacija pagrįstos ekonomikos plėtra;
- darnus augimas – efektyviau išteklius naudojančios, žalesnės ir konkurencingesnės ekonomikos skatinimas;
- įtraukus augimas – darbo vietas kuriančios ir socialinę bei teritorinę sanglaudą užtikrinančios ekonomikos stiprinimas.

Strategijoje patvirtintos 7 pavyzdinės iniciatyvos. Pagal iniciatyvą „Globalizacijos erai pritaikyta pramonės politika“ numatyta, be kita ko, didinti Europos turizmo sektoriaus konkurencingumą. Tuo tarpu *ES naujos turizmo politikos dokumente*⁷⁹ detalizuojama, kad siekiant didesnio Europos turizmo sektoriaus konkurencingumo, be kita ko, reikėtų teikti įvairesnių paslaugų, visų pirma, gamtos ir kultūros paveldo pagrindu.

⁷⁵ Sutartis pasirašyta 2007 m. gruodžio 13 d. Lisabonoje (Portugalija) Europos Sąjungos valstybių narių vadovų. Įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d.

⁷⁶ Priimta 2005 m.

⁷⁷ Priimta 1985 m. spalio 3 d.

⁷⁸ ES pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija „Europa 2020“, 2010 m. birželio 17 d.

patvirtinta Europos Vadovų Tarybos

⁷⁹ Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Briuselis, 2010.06.30, KOM(2010) 352.

Nacionaliniai prioritetai

Valstybės pažangos strategijoje „Lietuva 2030“⁸⁰ pabrėžiama, kad gamta ir kultūra yra bene pagrindiniai veiksniai, kuriantys palankias sąlygas gyventi ir dirbti Lietuvoje. Todėl siekiant ilgalaikės vizijos – „Lietuva – sumani šalis, kurioje gera gyventi ir dirbti“ – labai svarbu išsaugoti bei plėtoti gamtos ir kultūros paveldą, išmintingai naudoti išteklius. Rūpestis kultūros paveldu, istorinės atminties branginimas ir aplinkos tausojimas daro teigiamą poveikį ugdant strategijoje identifikuotas pažangai svarbias vertybes – atvirumą, kūrybingumą ir atsakomybę, ypatingai – sumanios visuomenės ir sumanios ekonomikos srityse. Todėl, norint sukurti sumanią visuomenę, be kita ko, reikia užtikrinti kultūros paveldo, tautinio paveldo objektų išsaugojimą, kartu jį sumaniai pritaikant visuomenės reikmėms; stiprinti piliečių istorinę savimonę ir savigarbą, skatinant įvairių rūšių kultūrinę ir meninę raišką; plėtoti aukštos kokybės kultūros paslaugas bei užtikrinti kultūros įvairovę ir jos prieinamumą; skatinti kultūros ir įvairių gyvenimo sričių partnerystę, panaudojant kūrybos produktus ir kultūros paslaugas; sudaryti palankias sąlygas neformaliajam ugdymui; ugdyti socialinės atsakomybės bei atsakingo vartojimo nuostatas.

Sumani ekonomika grindžiama darnaus vystymosi principais ir „žaliojo“ augimo koncepcija, t.y. nepamirštant, kad mus supanti aplinka yra pridėtinės vertės, stabilumo ir ilgalaikės pažangos kūrimo visose ūkio šakose pagrindas. Todėl reikia plėtoti technologijas, kurios darytų kuo mažesnį neigiamą poveikį aplinkai, gamtos išteklius naudoti racionaliai, išsaugoti natūralią biologinę įvairovę ir kultūrinį kraštovaizdį, mažinti aplinkos taršą, skatinti bendruomeniškumo ir atsakomybės už savo veiklą kultūrą.

2014–2020 metų nacionalinės pažangos programoje⁸¹, parengtoje siekiant įgyvendinti Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“, pabrėžiama, kad Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčiai ir visuomenėje vyraujančios vertybės turės esminę įtaką sėkmingai šalies raidai ateityje. Kultūra grindžiamas kūrybingumas ne tik stiprina visuomenės pasitikėjimą savo jėgomis išsaugoti savo tapatybę ir siekti gerovės, tačiau taip pat daro įtaką naujų inovatyvių produktų ir paslaugų kūrimuisi, suteikia žmogui įkvėpimą mokytis ir stiprina bendruomenes, didina socialinių grupių sąsajas, gerina vietos įvaizdį, kuria viešojo ir privataus sektorių partnerystę, teigiamai veikia miestų ir regionų plėtrą. Todėl kultūros sektorius turi tapti šių procesų katalizatoriumi, įtvirtinant sumanios ekonomikos ir visuomenės vertybines nuostatas – atvirumą, kūrybingumą ir atsakomybę. Siekiamų teigiamų pokyčių rezultatas – sustiprintas Lietuvos gyventojų pasitikėjimas savimi, pasididžiavimas savo šalies istorija ir kultūros paveldu, gyvąja etninės kultūros tradicija ir kūryba, pasiektas tautinių santykių darnumas ir realiai visuomenės poreikiams tarnaujanti pozityvi viešoji erdvė.

Programos 1 (vertikalus) prioriteto – „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“ – bendrasis tikslas – skatinti kiekvieną gyventoją realizuoti savo galimybes mokantis, kuriant, tiriant, tikslinga veikla prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką. Tuo

⁸⁰ Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015

⁸¹ 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimu Nr. 1482.

tikslu užsibrėžta, be kita ko, išsaugoti ir aktualizuoti kultūros paveldą ir ugdyti sąmoningumą (1.2.2 uždavinys), skatinti kūrybiškumą (1.3.1 uždavinys) ir dalyvavimą kultūrinėje veikloje (1.3.2 uždavinys), bei ugdyti ekologinę savimone (1.5.2 uždavinys). Tarp numatytų priemonių yra ir šios: kompleksiskai tirti ir konservuoti/restauruoti kultūros paveldą; modernizuoti muziejų ekspozicijas; teikti paramą iniciatyvoms, ugdančioms tausaus lokalinės, nacionalinės ir pasaulinės reikšmės Lietuvos kultūros objektų naudojimo savimone ir kultūrinį aktualizavimą, o taip pat – iniciatyvoms, skatinančioms prižiūrėti, aktualizuoti ir propaguoti lokalius kultūrinės atminties objektus; remti į vaikus ir jaunimą orientuotus nacionalinio lygmens kultūros reiškinius, mokslinio ir technologinio kūrybiškumo lokalias kūrybines iniciatyvas, o taip pat – iniciatyvas, skatinančias profesionalius menininkus įsitraukti į lokalius kultūrinius, ugdymo projektus, naujoviškas socialines ir kultūrinės iniciatyvas, susijusias su miestų mikrorajonuose ir regionuose gyvenančių, socialinę atskirtį patiriančių ar kitų specifinių gyventojų grupių įtraukimu į kultūros kūrimą ir sklaidą; remti visuomenės informavimą ir švietimą aplinkos bei gamtą tausojančio gyvenimo būdo klausimais.

Programos 3 (vertikalaus) prioriteto – „Ekonominiam augimui palanki aplinka“ – bendrasis tikslas – sukurti augimui ir konkurencingumui palankias aplinkos sąlygas. Šiam tikslui pasiekti, be kita ko, yra numatyta plėtoti turizmo infrastruktūrą, įskaitant kultūros ir gamtos paveldą (3.2.4 uždavinys) ir tausoti gamtos išteklius, išsaugoti biologinę įvairovę ir kraštovaizdį (3.3.1 uždavinys). Šių uždavinių siekimui Programoje numatytos priemonės – plėtoti kultūrinio, sveikatos, dalykinio ir aktyvaus poilsio turizmo infrastruktūrą ir paslaugas; skatinti kaimo turizmo plėtrą; įvairaus teritorinio lygmens natūralaus kraštovaizdžio arealų ir urbanizuotų teritorijų tyrimas, planavimas, tvarkymas ir darnus naudojimas.

*Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje*⁸², formuluojami darnios plėtros tikslai ir uždaviniai kultūros paveldo ir turizmo srityse. Kultūros savitumo išsaugojimo ilgalaikiai (iki 2020 m.) tikslai – išsaugoti ir atgaivinti paveldėtas baltiškąsias ir etninių regionų savitumą ir ypatumus atspindinčias bendrąsias Europos kultūros vertybes jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą, užtikrinti jo tęstinumą, sklaidą ir konkurencingumą šiuolaikinėje pasaulio kultūrų terpėje, išsaugoti lietuvių kalbą, lietuvių etninę ir regioninę kultūrą, istorinį Lietuvos kultūros paveldą, Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūrinį savitumą.

Turizmo srityje formuluojami tokie ilgalaikiai tikslai (iki 2020 m.) – plėtoti turizmą ir rekreaciją, drauge užtikrinti gamtinių ir kultūrinių Lietuvos regionų savitumo išsaugojimą, kuo mažesnį neigiamą poveikį aplinkai, teigiamus ekonominius ir socialinius pokyčius kaimiškose teritorijose, sudaryti sąlygas kuo geriau pažinti kraštą, formuoti teigiamą jo įvaizdį.

*Lietuvos kultūros politikos kaitos gairėse*⁸³ pabrėžiama, kad kultūros paveldas yra neatskiriama šalies ir jos piliečių tapatumo dalis, vienas svarbiausių valstybės nacionalinio saugumo garantų. Menas ir kultūros paveldas teikia visuomenei vertingų kūrybos pavyzdžių, moko juos vertinti, ugdo meninį skonį, skatina visuomenę prasmingai gyventi, ugdo jos teigiamas emocijas ir didina pasitenkinimo jausmą. Kultūra ir švietimas, papildydami vienas kitą, kuria palankias sąlygas visapusiškai,

⁸² Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160

⁸³ Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. birželio 30 d. nutarimu Nr. XI-977.

kūrybingai, sugebančiai sėkmingai prisitaikyti prie nuolatinių pokyčių asmenybei lavintis ir tobulėti visą gyvenimą. Pagaliau, paveldas yra svarbi, pridėtinę vertę kurianti ūkio dalis, kurią tvarkant ir naudojant turi būti išsaugotos visos paveldo vertės ir nepažeistos ateinančių kartų teisės.

*Nacionalinėje turizmo plėtros 2014-2020 metų programoje*⁸⁴ pabrėžiama, kad turizmas ne tik skatina ekonomikos augimą, bet ir daro teigiamą sociokultūrinį poveikį – prisideda prie infrastruktūros kūrimo, paslaugų ir pramogų pasiūlos didėjimo, gyvesnio kultūrinio gyvenimo regionuose, vietos gyventojų saviraiškos galimybių augimo, tapatumo stiprinimo ir kultūrinio savitumo raiškos skatinimo. Pagal gamtinių ir kultūrinių turizmo išteklių išskirtinumą ir sankaupą Programoje išskiriami šeši prioritetiniai turizmo plėtros regionai, tame tarpe – Pajūrio regionas, apimantis Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Palangos miesto, Kretingos rajono, Neringos, Šilutės rajono savivaldybes.

Pirmasis Programos tikslas – plėtoti turizmo infrastruktūrą ir gerinti paslaugų kokybę. Pirmojo Programos tikslo 1 uždavinys – plėtoti kultūrinio turizmo, verslo turizmo, sveikatos turizmo ir žaliojo (ekologinio) turizmo viešąją ir privačią infrastruktūrą prioritetiniuose turizmo plėtros regionuose. Neringos savivaldybė ypatingai konkurencinga kultūrinio turizmo ir žaliojo (ekologinio) turizmo srityse. Programoje nurodoma, kad kultūrinis turizmas potencialiai įdomus tiek vietos, tiek užsienio turistui. Kita vertus, be įprastinių muziejų ir ekskursijų, turizmo paslaugų ir produktų pasiūla šiuo metu vis dar yra gana menka ir nepristatoma patraukliai. Todėl būtina perimti Vakarų Europos valstybių patirtį, kur lankomiausi yra tie istoriniai pastatai, muziejai, galerijos, kuriuose teikiama papildomų paslaugų (siūlomas maitinimas, teikiama informacija, veikia knygynai, prekiaujama suvenyrais ir kita), organizuojamos parodos, konferencijos ir kultūriniai renginiai, vyksta edukacinės programos. Taigi, siekiant įgyvendinti kultūros paveldo objektų viešosios ir privačios infrastruktūros plėtros projektus turi būti užtikrintas objekto baigtumas ir paslaugų kompleksiskumas.

Trečiojo Programos tikslo – mažinti turizmo paslaugų sezoniškumą – 1 uždavinys – didinti kultūrinių renginių ir pramogų pasiūlą neturistinio sezono metu. Programoje akcentuojama, kad siekiant mažinti turizmo paslaugų sezoniškumą, tikslinga inicijuoti ir remti kulinarinio paveldo, etnokultūros regionų tradicijų, tradicinių amatų plėtrą ir edukacinių, taip pat gamtos pažinimo programų kūrimą Lietuvoje.

Klaipėdos apskrities ir Neringos savivaldybės prioritetai

*Klaipėdos regiono 2014 -2020 metų plėtros plane*⁸⁵ formuluojama regiono plėtros vizija: „Klaipėdos regionas – modernus ir integralus Baltijos jūros regionas, tvaraus ekonominio augimo, mokslo, technologijų, kultūros ir turizmo centras su išvystyta infrastruktūra, kuriame glaudžiai bendradarbiaujant kuriama kokybiška aplinka kūrybiškam ir bendruomeniškam žmogui gyventi.“ Plano antrojo prioriteto „Tvarus ir

⁸⁴ Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. 238.

⁸⁵ Šiuo metu viešai skelbiamas plėtros plano strategijos projektas, įvertinus viešojo svarstymo metu gautus pasiūlymus. Interaktyvu. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvosregionai.lt/lietuvos-regionai/klaipedos-apskritis/regiono-pletros-planas/> (žiūrėta 2014-04-30).

integralus ekonominis augimas“ ketvirtas tikslas – Gerinti regiono kultūrinį ir turistinį potencialą. Šio tikslo uždaviniai:

- Vystyti rekreacijos, kurortinio gydymo, turizmo infrastruktūrą, gerinti paslaugų kokybę bei jų įvairovę
- Gerinti kultūros ir paveldo objektų būklę, ją pritaikyti kultūrinėms, turizmo ir socialinėms reikmėms
- Intensyvinti kultūros ir turizmo rinkodarą

Neringos savivaldybės teritorijos ir jos dalių bendrajame plane pabrėžiama, kad dėl savo ypatingos kraštovaizdžio konservacinės bei rekreacinės vertės ir geografinių ypatumų Neringos savivaldybė yra viena labiausiai saugotinių šalies teritorijų, reikalaujančių savitos tvaraus (tausojančio ir subalansuoto) vystymo strategijos, kurioje gamtiniai ir kultūriniai konservaciniai nacionalinio parko prioritetai būtų harmonizuoti su tikslinga socialine – ekonomine bei urbanistine savivaldybės raida. Tarp plane nustatytų Neringos savivaldybės svarbiausių kultūros paveldo naudojimo ir apsaugos uždavinių yra:

- įtvirtinti Kuršių nerijos kultūros paveldo – nacionalinio kultūros turto, vieno iš vietos gyventojų socialinės bei ekonominės gerovės išteklių ir esminės Neringos savivaldybės raidos politikos krypties, sampratą;
- užtikrinti Kuršių nerijos gyvenviečių savitumą, formuojant jose kokybišką gyvenamąją bei rekreacinę aplinką;
- išsaugoti atskirų kultūros paveldo objektų identitetą atspindinčią išraišką, medžiagas ir kitas vertingas jų savybes;
- atkurti ypač vertingus nykstančius, sunykusius ar sunaikintus materialaus kultūros paveldo objektus ar kultūrinio kraštovaizdžio kompleksus;
- skatinti seniausių kuršiškos (baltiškios) istorijos archetipų ir tradicijų gaivinimą bei propagavimą;
- panaudoti kultūros paveldo objektus bei tradicijas rekreacijos ir ypač pažintinio turizmo vystymo reikalams.

Tarp plane nustatytų Neringos savivaldybėje svarbiausių jos rekreacinio naudojimo uždavinių yra:

- plėtoti pažintinį turizmą – prioritetinės turizmo krypties nacionaliniame parke ir Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo vietovėje apimtis ir aptarnavimo infrastruktūrą, skiriant ekoturizmo (pagrindinis objektas – gamtinės teritorijos ir objektai), kultūrinio turizmo (pagrindinis objektas – Neringos gyvenvietės su kuršių etnokultūros reliktais, tradiciniais ir naujais kultūros renginiais, kt.) bei kompleksinio turizmo organizavimo formas;
- sumažinti disproporcijas tarp vasaros ir kitų sezonų Neringos rekreacinėje apkrovoje, kuriant žiemos sąlygoms pritaikytą rekreacinę infrastruktūrą;
- atgaivinti ir vystyti vaikų poilsio tradicijas.

Bendrajame plane (Neringos savivaldybė 2012) pietiniame Pervalkos gyvenvietės pakraštyje numatyta įkurti Kuršių buities muziejų bei vystyti dar kelis rekreacinės infrastruktūros objektus – prieplauką, kempingą ir vaikų vasaros poilsio stovyklą (žr. paveikslą 2-8).

Neringos savivaldybės strateginiame plėtros plane 2014-2020 metams suformuluota kurorto vizija: „Neringa – unikalios kraštovaizdžio ir darnios aplinkos pajūrio kurortas, išsiskiriantis svetinga bendruomene, saugia ir patrauklia aplinka gyvenimui ir poilsiui, kokybiškais ir išskirtinėmis paslaugomis turistams bei lankytojams ir puoselėjantis kultūrinį, istorinį paveldą bei savitą etninę kultūrą.“ Strateginiame plane pabrėžiama, kad vienas svarbiausių savivaldybės gyventojų pragyvenimo šaltinių yra turizmas ir su turizmu susijusių paslaugų teikimas. Todėl svarbiausios strateginiame plėtros plane numatomos priemonės ir investicijos yra susijusios su turizmo – visų pirma kultūrinio – plėtra, tuo pačiu išlaikant kurorto unikalumą, puoselėjant kultūrinį bei istorinį paveldą ir nežalojant gamtos.

Pagal I prioritetą – „Turizmo ir verslo plėtrai palankios aplinkos kūrimas ir kurortinių paslaugų kokybės užtikrinimas“ – siekiama didinti Neringos kurorto patrauklumą ir konkurencinį pranašumą regione bei kartu mažinti sezoniškumą. Šis prioritetas be kita ko apima priemones, skirtas plėtoti turizmo paslaugų spektrą ir kokybę bei skatinti vietos gyventojų, ypač jaunimo, verslumą. Pagal I prioriteto 1.1 tikslą „Plėtoti patrauklią ir kokybišką turizmo infrastruktūrą“ numatyta plėtoti kokybišką kultūrinio ir pažintinio turizmo infrastruktūrą ir paslaugas (1.1.3 uždavinys). Šiam uždaviniui pasiekti numatyta įrengti Neringos kuršių buities muziejų (1.1.3.6 priemonė) bei vykdyti įvairias priemones skirtas etninės kultūros paveldo bei tradicijų išsaugojimui ir kultūrinės edukacijos paslaugų plėtrai (1.1.3.4 priemonė).

Pagal II prioritetą – „Darnios aplinkos, viešųjų paslaugų ir subalansuotos infrastruktūros plėtra“ – siekiama užtikrinti saugią ir patogią gyvenamąją aplinką, subalansuotą infrastruktūros (inžinerinių tinklų, susisiekimo sistemos ir kt.) plėtrą ir kokybiškų viešųjų paslaugų prieinamumą. Pagal II prioriteto 2.3 tikslą „Vystyti laisvalaikio, kultūros ir sporto infrastruktūrą bei jos prieinamumą“ siekiama sudaryti sąlygas kokybiškam kultūros sektoriaus paslaugų teikimui (2.3.1 uždavinys), o taip pat – plėtoti kultūrinę ir meninę veiklą, įvairinant kultūros paslaugas bei renginius (2.3.2 uždavinys). Šiems uždaviniams pasiekti numatyta modernizuoti muziejus, atnaujinti ir išplėtoti jų ekspozicinę įrangą, informacinę infrastruktūrą ir paslaugas (2.3.1.2 priemonė) bei skatinti visuomeninių organizacijų kultūrinę veiklą (2.3.2.1 priemonė).